

HRVATSKI VOJNIK



BROJ 40. GODINA VIII. LISTOPAD 1998.

BESPLATNI PRIMJERAK

*Drugi posjet Svetog
Oca Hrvatskoj*



771330 500003

H G
V



Biraj što piješ... Pij BioAktiv svježe mlijeko s LGG-om... Jer je cool!

Znaš li zašto je mlijeko cool? Znaš li zašto ga piju mnogobrojni vrhunski športaši? I ne samo oni... tijekom cijelog života.

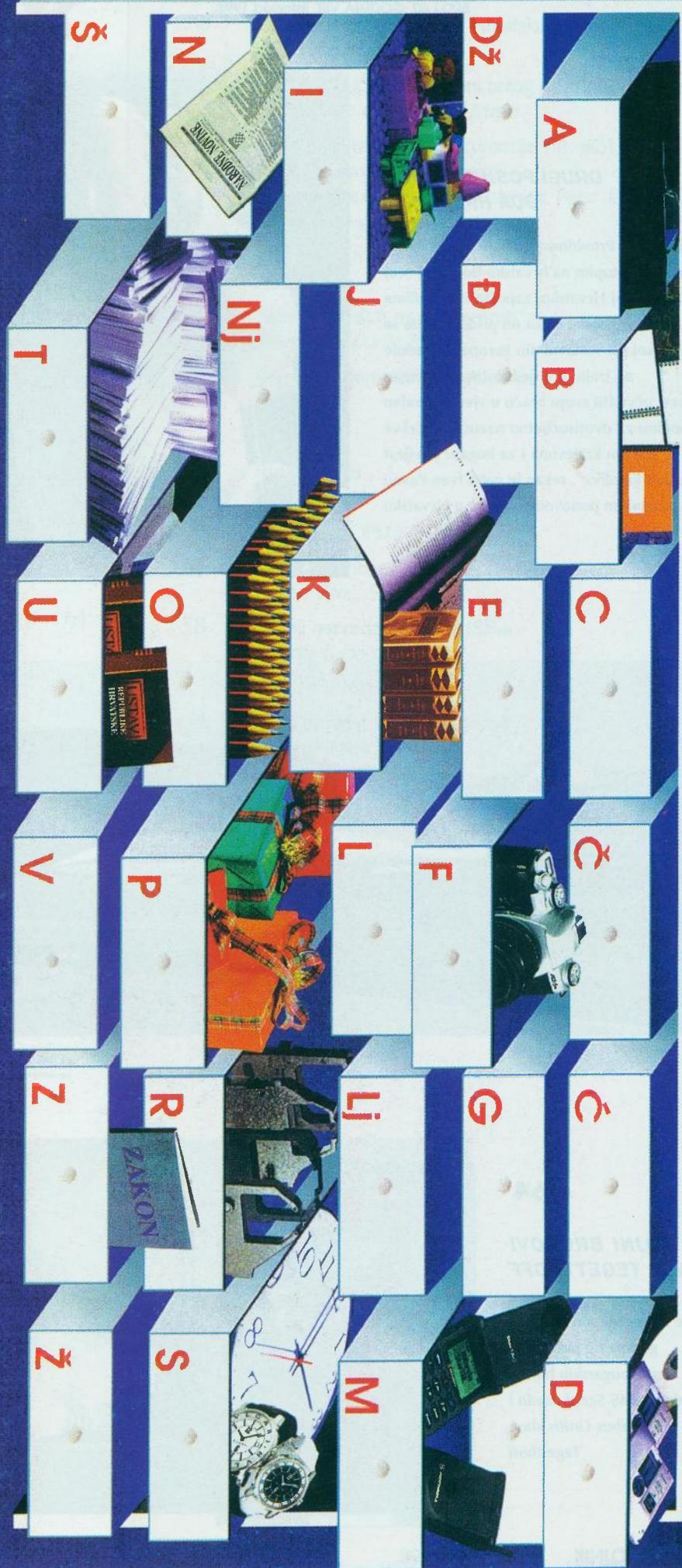
Svježe BioAktiv mlijeko s LGG-om daje ti čak tri užitka:

- Ohlađeno, odlično osvježava.
- Nema puno kalorija, a sadrži više vitamina i minerala od bilo kojeg drugog vitaminskog ili energetskog pića. U velikoj čaši mlijeka baš ih je onoliko koliko ih tvoje tijelo svakodnevno treba - da bi s lakoćom projurio kroz svoj naporan dan.
- Jača ti imunitet i na najprirodniji način daje snagu kako bi iz dana u dan bio sve aktivniji. I kako bi na najprirodniji način, uz tjelovježbu, izgradio svoje kosti i mišiće dovoljno snažne, da te s lakoćom mogu nositi cijeli život.

To je ulaganje koje kasnije više ne možeš nadoknaditi!



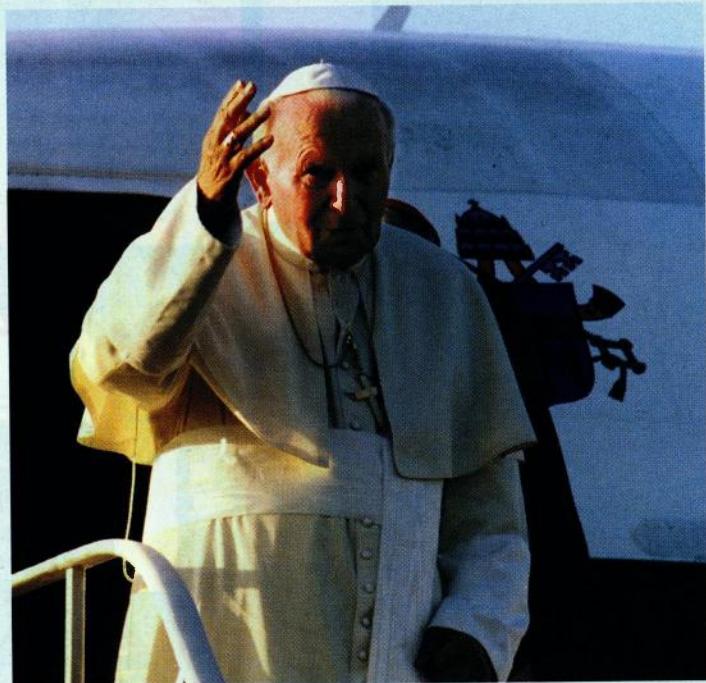
Samо најбоље од природе



6

DRUGI POSJET SVETOG OCA HRVATSKOJ

"Božja mi Providnost omogućuje da danas ponovno stupim na hrvatsko tlo. Ovaj svoj pohod miloj Hrvatskoj započinjem riječima ljubavi i nade. Neka on pridonese da se zemlja, koja je sastavni dio Europe, izgrađuje na trajnim vrijednostima. Dolazim danas učvrstiti svoju braću u vjeri zahvalan Gospodinu za dvotisućljetu nazočnost Crkve u ovim krajevima i za bogatu povijest hrvatskih katolika", rekao je papa Ivan Pavao II. prigodom ponovnog dolaska u Hrvatsku



48

GRAZ AIRSHOW

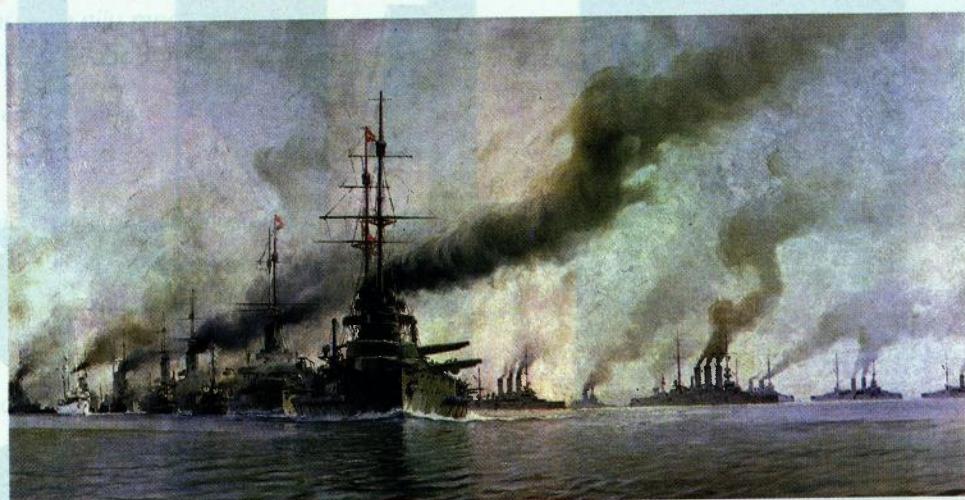
Potkraj kolovoza u austrijskom gradu Grazu održan je trodnevni airshow, na kojem su se mogli vidjeti osim najnovijih vojnih i civilnih zrakoplovi, te stari borbeni zrakoplovi - Tunnan, Draken, Hunter - koji su danas uglavnom povučeni iz uporabe



64

BOJNI BRODOVI KLASE TEGETTHOFF

Ove se godine navršava 80 godina od potapanja austrougarskih bojnih brodova SMS Szent István i Viribus Unitis klase Tegetthoff



Nakladnik:

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske

Glavni i odgovorni urednik
general bojnik Ivan Tolj

**Zamjenik glavnog i
odgovornog urednika**
brigadir Miro Kokić

Izvršni urednik
satnik Dejan Frigelj

Urednički kolegij:
Vojna tehnika
satnik Tihomir Bajtek
Ratno zrakoplovstvo, Osrvt
natporučnik Robert Barić
Ratna mornarica
poručnik Dario Vuljanić

Vojni suradnici
pukovnik dr. Dinko Mikulić, dipl. ing.
pukovnik J. Martinčević-Mikić, dipl. ing.
bojnik mr. Mirko Kukolić, dipl. ing.
bojnik Damir Galešić, dipl. ing.
bojnik Berislav Šipicki, prof.
poručnik Ivana Arapović, B. of Arts (Ec. i Fr.)
Dr. Vladimir Pašagić, dipl. ing.
Dr. Dubravko Risović, dipl. ing.
Dr. Zvonimir Freivogel
Mislav Brlić, dipl. ing.
Dario Barbalic, dipl. ing.
Josip Pajk, dipl. ing.
Vili Kezić, dipl. ing.
Iva Stipetić, dipl. ing.
Darko Bandula, dipl. ing.
Klaudije Radanović
Boris Švel

Grafička redakcija
Hrvoje Brekalo, dipl. ing.
Zvonimir Frank
Ante Perković
natporučnik Davor Kirin
zastavnik Tomislav Brandt

Marketing
Sanja Juričan, dipl. oecc

Kompjutorski prijem i priprema
HRVATSKA VOJNA GLASILA
Tisk
Hrvatska tiskara d.d., Zagreb

Naslov uredništva
Zvonimirova 12, Zagreb,
Republika Hrvatska

Brzoglas
385 1/456 80 41
Dalekomnoživač (fax)
385 1/455 00 75, 455 18 52

Marketing
tel: 385 1/456 86 99
fax: 385 1/455 18 52
Rukopise, fotografije i ostalo tvarivo ne vraćamo

© Copyright HRVATSKI VOJNIK, 1998.

6	Drugi posjet Svetog Oca Hrvatskoj Željko Stipanović
13	GOJKO ŠUŠAK - Velebni prilog uskru domovine (5) <i>Do slobode uz najmanje žrtava</i>
16	Geostrategijska važnost Euroazije (III. dio) <i>Tursko nastupanje u Euroaziji</i> Darko Bandula, Dubravko Trstenjak, Petar Jurić
29	ASIMETRIČNI RATOVI - stvarnost trećeg tisućjeća (II. dio) Petar Jurić
36	Asimetrični duh multipolarnosti Petar Jurić, Darko Bandula
41	Carolija diplomatskog nastupanja Matija Ivanić
OSVRT	
42	Rusija u krizi Robert Barić
RATNO ZRAKOPLOVSTVO	
48	GRAZ Airshow Robert Barić, Saša Sovec
58	Daljnji napredak razvoja JSF-a Klaudije Radanović
RATNA MORNARICA	
64	Bojni brodovi klase Tegetthoff Zvonimir Freivogel
78	Izvanobalna ophodna plovila (OPV) Boris Švel
VOJNA POVIJEST	
82	Hrvatska vojska kroz povijest (XXXII. dio) <i>Veliki turski rat 1683.-1699.</i> Velimir Vukšić
86	POHOD NA EGIPAT 1798.-1801. Vladimir Bmardić



Davor Kirin



Drugi posjet Svetog Oca Hrvatskoj



Glasnik mira po drugi put pohodio je Hrvatsku

BIT ĆETE MI SVJEDOĆI

Željko STIPANOVIĆ

Kad je Isus jednom prigodom upitao svoje učenike što oni misle o Njemu i što misle tko je On, nakon dobivenih raznih odgovora oglasio se Šimun Petar koji je rekao: "Ti si Krist, Sin Boga živoga" (usp. Mt 16, 16). Upravo tu ispovijest vjere među slavenskim narodima prvi su izgovorili Hrvati. Nastanivši se u ovom kraju u prvoj polovici VII. stoljeća, susreli su se kršćanstvom koje je u to vrijeme cvjetalo u Panoniji i Dalmaciji. Prvi dodir između Svetе Stolice i

hrvatskog naroda dogodio se prije više od trinaest stoljeća kad je papa Ivan IV., podrijetlom iz Dalmacije, poslao u ove krajeve opata Martina. Djelo evangelizacije nastavilo se preko misionara koji su došli iz Rima. Ono se obogatilo u sljedećim stoljećima, plodovima djelovanja svete braće Ćirila i Metoda. Zagrebačka je Crkva naslijedila vjeru starokršćanske baštine kontinentalne Hrvatske. To svjedoče brojni sveci: biskup Siska Sv. Kvirin, Euzebije i Polion, Venancije i Dujam, Mavro iz Poreča te brojni drugi znani i neznani, imenovani i neimenovani sveti likovi hrvatske povijesti. Kako stoga ne zahvaliti Bogu za sve to? Kako mu ne zahvaliti za činjenicu da je većina

Hrvata neprekidno ostala vjerna Rimu i da su zbog toga bili sposobni suprotstaviti se tolikim teškoćama i nadvladati ih?

Kako sakriti i obuzdati radost zbog ponovnog dolaska Svetog Oca, brata našega po slavenskoj krvi, koji nam je neizmjernu ljubav dokazao zauzetošću za naš hrvatski narod u najtežim trenucima stradanja, koji nas je prihvatio kad su nas drugi odbacivali, i koji nas nije ostavio same u danima tjeskobe. Rijetko koji narod ima tu čast, sreću i zadovoljstvo da ga Papa posjeti dva puta u samo četiri godine. Osobito je to vezano za sadašnjeg papu Ivana Pavla II. koji je kao ni jedan Papa do sada obišao gotovo čitav svijet i

koji je unatoč prebogatom protokolu svojih putovanja našao mesta za još jedan posjet Hrvatskoj. Gledajući očima vjere Sveti je Otac ovim svojim drugim posjetom Hrvatskoj jasno dao do znanja kako priznaje i štuje bremenitu i mukotrpu povijest Hrvata koji su unatoč brojnim opasnostima, nerijetko i po cijenu života (o čemu najzornije svjedoči naš novi blaženik kardinal Alojzije Stepinac) znali sačuvati svoju vjeru i vjernost Svetoj Stolici. Kao pravi sljedbenici Kristovi proživjeli su Hrvati vremena vjerskih zabluda, otpada od vjere, razna krivovjerja, proživjeli su osmanlijske utjecaje, sekularizaciju i ateizaciju društva. Proživjeli su komunističke torture i diktature moleći se u tajnosti, ali vjerujući u Isusovo obećanje "Ti si Petar stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i Vrata pakla ne će je nadvladati". (Mt 16, 18) Znao je za sve to jako dobro sadašnji Papa, podrijetlom Poljak, čiji je narod u pojedinim dijelovima povijesti imao sličnu sudbinu kao i naš. Na državničkom planu Sveti je Otac cijelom svijetu jasno dao do znanja kako priznaje pravo malim narodima na slobodnu državu, na samoodređenje i nezavisnost. Upravo iz tog razloga Vatikan je napravio presedan u svojoj gotovo dvjetisućljetnoj diplomaciji kad je kao prva država priznala Hrvatskoj nezavisnost i tako neodlučnoj i plasljivoj Europskoj zajednici pokazala jasne smjernice za daljnje djelovanje. Tijekom mučne i kravne obrane u nametnutom nam ratu hrvatski branitelj nije u obranu krenuo s mržnjom i željom za ubijanjem kako su nam razni "mirotvorci"- htjeli implementirati, nego s krunicom oko vrata uzdajući se u nebesku zaštitu Odvjetnice Hrvata. Odaje Sveti Otac ovim svojim drugim posjetom Hrvatskoj i priznanje za njena mirotvorna nastojanja u rješavanju svih političkih sukoba, te nas svojim autoritetom Kristova namjesnika na zemlji želi ohrabriti i podržati na tom putu. Više od milijun oduševljenih vjernika okupljenih u Zagrebu, Mariji Bistrici, Splitu i Solinu i još više ispred televizijskih zaslona posvjedočili su tom istinskom prijatelju Hrvata kako ćemo njega i njegovo naslijednike na putu vjere, mira i praštanja slijediti dok nam živo srce bije.

"Božja mi Providnost omogućuje da danas ponovno stupim na hrvatsko tlo. Ovaj svoj pohod miloj Hrvatskoj započinjem riječima ljubavi i nade. Neka on pridonese da se zemlja, koja je sastavni dio Europe, izgrađuje na trajnim vrijednostima. Dolazim danas učvrstiti svoju braću u vjeri zahvalan Gospodinu za dvotisućjetnu nazočnost Crkve u ovim krajevima i za bogatu povijest hrvatskih katolika", rekao je papa Ivan Pavao II. prigodom ponovnog dolaska u Hrvatsku



Riječi dobrodošlice u ime hrvatskog naroda uputio je Predsjednik dr. Franjo Tuđman

Slijedit ćemo Vas na putu mira

Još od ranih poslijepodnevnih sati započelo je okupljanje vjernika ispred zagrebačke katedrale i duž ulica kojima je trebao

proći Sveti Otac. U tom dugotraјnom i nestpljivom iščekivanju nitko nije pomislio na humor jer su se pjesma i molitva neprestano izmjenjivali te na taj način pripremali dušu i otvarali oči srca za susret s Petrom naših dana.

U zagrebačkoj Zračnoj luci Pleso Svetog Oca i članove njegove pratnje dočekao je hrvatski Predsjednik dr. Franjo Tuđman i najviši dužnosnici hrvatskoga političkog života. Dotaknuvši hrvatsko tlo Sveti Otac raširio je ruke kao da želi zagrliti i blagosloviti svakoga od nas pojedinačno. Prvi susret s njegovim pogledom očarava svakog toplinom i ljubavlju, mirom i dobrotom, milosrdjem i praštanjem, strpljivošću i poniznošću. Riječu, taj jedan pogled koji sam uspio uhvatiti bio mi je dovoljan znak ljubavi koju Sveti Otac gaji za hrvatski narod. Hrvatski Predsjednik dr. Franjo Tuđman papi Ivanu Pavlu II. uputio je tople riječi dobrodošlice. "Ovaj Vaš posjet, Sveti Oče, za Crkvu u Hrvata, za čitav hrvatski narod i hrvatsku državu ima posebno povijesno značenje radi beatifikacije kardinala Alojzija Stepinca, mučenika Crkve i jednog od najvećih hrvatskih crkvenih velikodostojnika", rekao je hrvatski Predsjednik i dodao: "Osim beatifikacije kardinala Stepinca, svojom posjetom počastit ćete jedinstvenu proslavu 1700. obljetnice Splita - grada, solinske crkve i splitske nadbiskupije koje su, kao najstarije na hrvatskom tlu, odigrale posebnu ulogu u pokrštenju Hrvata, utemeljenju Crkve i općenito u životu stare hrvatske države." Upoznavši Svetog Oca s brojnim uspjesima koja smo postigli od njegova zadnjeg posjeta Predsjednik Tuđman je u ime cijelog hrvatskog naroda obećao: "Današnja Hrvatska, s većinom svoga naroda, slijedit će Vas na putu zauzimanja za puno poštivanje slobode i dostojanstva čovjeka i ravnopravnosti naroda, na tegobnom putu izgradnje mira i sprječavanja svih zala i nepravdi u društvenom i međunarodnom životu!"

Potom se hrvatskim građanima obratio i sam Sveti Otac: "Dolazim k vama kao hodočasnik Evangelijskih slijedeći stopi prvih svjedoka vjere. Dolazim ubrati plodove hrabrog svjedočanstva što su ga pružali Pastiri i vjernici sve od prvih stoljeća kršćanstva. Ti su se plodovi očitovali u svemu



Slika za pamćenje

svojemu bogatstvu posebno u teškim vremenima: u doba rimskih progona, na početku, zatim u doba turskog prodora i okupacije, te, u najnovije vrijeme, u doba strašnog komunističkog prodora. Kako ne ostati zadržani pred uzorima vjere kao što su Sv. Dujam te solinski, duvanjski, istarski, srijemski i sisacki mučenici, sve do sluge Božjeg Alojzija Stepinca, koji je s drugim svjedocima žarkim svjetлом osvijetlio ovo stoljeće kojim se završava drugo kršćansko tisućljeće?" Stoga, nastavio je Papa "od životne je važnosti da hrvatski narod ostane vjeran svojim kršćanskim korijenima te da istodobno bude otvoren zahtjevima sadašnjeg trenutka koji, iako nosi ne male teškoće, ipak omogućuje nazrijeti razloge nade. Hrvatska zemlja je nakon nasilnog i krvavog rata, u koji se našla upletena, napokon upoznala mir i slobodu. Sve su snage pučanstva sada usmjerene na postupno liječenje dubokih rana sukoba i prema uvijek sve većoj demokratizaciji društva. Želja mi je da iz davnih kršćanskih korijena ove zemlje provre bujicu životne limfe koja će sada već u zoru novog tisućljeća osigurati procvat istinskog humanizma za buduće naraštaje."

Nakon dirljivih, poticajnih, a nadasve riječi za razmišljanje koje je nužno potrebno provesti u život, Sveti se Otac uputio zagrebačkim ulicama

prema zagrebačkoj katedrali - mjestu gdje u miru počivaju ostaci hrvatskog mučenika vjere kardinala Stepinca, ali i drugih svjetlih i mučeničkih likova hrvatske povijesti. Razdragani vjernički narod uzvikujući "Papa, Papa" ili "Sveti Oče" pozdravlja je Ivana Pavla II. koji je vozeći se u papamobilu autoritetom i ovlastima dobivenim preko Sv. Petra od

samog Isusa Krista blagoslovilo i svojom nazočnošću hrabrio narod kako bi nastavili započetim putem, putem mira i praštanja. Hodeći tim stazama u potpunosti naslijedujemo Isusa koji nije obećao slavu i čast na ovome svjetu nego konačnu pobjedu u vječnosti. "Ako, dakle, tko hoće ići za mnom, neka se odreće samog sebe, neka uzme svoj križ i neka me sledi. Tko hoće sačuvati svoj život, izgubit će ga, a tko izgubi radi mene svoj život naći će ga." (Mt 16:24-26).

Papa je svoji drugi posjet Hrvatskoj započeo i završio sa susretima s mladima - ispred zagrebačke Prvostolnice i na Gospinom otoku u Solinu, jasno dajući do znanja kako je najveća odgovornost o budućnosti cijelog svijeta na mladima. Dočekan burnim i radosnim poklicima te pozdravljen u ime cijele Crkve u Hrvata riječima zagrebačkog nadbiskupa mons. Josipa Bozanića, Papa je razgaljen tako toplim dočekom blagoslovio i radosno pozdravlja nazočne vjernike. Ne znam kako je u drugim zemljama gdje dođe Sveti Otac, ali vidjevi obostranu radost zbog iskrenog susreta nisam se mogao oteti dojmu kako papa Ivan Pavao II. na jedan poseban način voli hrvatski narod. O ljubavi hrvatskog naroda prema Svetom Ocu ne treba posebno progovarati. O tome su najbolje svje-



Uronjen u molitvu

dočanstvo dale tisuće okupljenih vjernika koji su i po nekoliko sati strpljivo čekali trenutak radosnog susreta. Obraćajući se mladima ispred zagrebačke katedrale Papa je posebno istaknuo: "Nadahnjute se na Evandelju! U svjetlu čete njegova nauka moći razvijati zdrav kritički duh za suočavanje s modnim komformizmom, te u svoju sredinu unositi novinu evanđeoskih blaženstava, koja oslobada. Naučite razlikovati dobro od zla i ne biti površni u prosuđivanju. To je ona mudrost koja mora resiti svaku zrelu osobu. Ljudski život nosi sa sobom raznovrsne teškoće. One se sigurno ne mogu rješavati bijegom u hedonizam, u konsumizam, u drogu ili u alkohol. Potičem vas da se odvažno suočavate s protivština i da rješenja tražite u svjetlu Evandelja.

Žarko sam želio po drugi put pohoditi Hrvatsku kako bih nastavio hodočaće vjere, ufanja i mira što sam ga počeo u rujnu 1994. Sad na sreću više nema rata. Od srca želim da više nikada i ne budu u ovoj plemenitoj zemlji. Neka ova zemlja i susjedna područja postanu prebivalište mira".

Nakon obraćanja mladima okupljenim ispred zagrebačke katedrale papa Ivan Pavao II. uputio se u katedralu na grob služe Božjeg kardinala Alojzija Stepinca odavši i na taj način priznanje za žrtvu koju je kardinal podnio te se pomolio na istom mjestu gdje su tisuće Hrvata tražile utjehu i zaštitu za vrijeme komunističke diktature. Proveši nekoliko trenutaka u duhu i molitvi s kardinalom Stepincom, Sveti se Otac uputio u Nadbiskupski dvor gdje ga je dočekao i riječima dobrodošlice u ime svih nazočnih nadbiskupa i biskupa pozdravio zagrebački nadbiskup i predsjednik Hrvatske biskupske konferencije mons. Josip Bozanić.

Imamo novog blaženika

Tisuće hodočasnika uputili su se odmah nakon susreta sa Svetim Ocem ispred katedrale pješke prema Mariji Bistrici - mjes-



Predsjednik dr. Tuđman sudjelovao je u euharistijskom slavlju



Visoki vojni dužnosnici čekaju početak misnog slavlja

tu gdje će papa Ivan Pavao II. proglašiti kardinala Alojzija Stepinca blaženim. Ni gusta magla koja se spustila iznad zagorskih bregova, ni hladnoća nisu mogli utjecati ni zaustaviti sve one koji su se odvažno uputili pješke prema svom odredištu. Pokora i žrtva koju su podnijeli hodočasnici najbolji je lijek za čišćenje duše koja, samo ako je čista, može doživjeti i u trajnost prenijeti susret s Kristovim namjesnikom na zemlji. Kroz pokoru čistimo dušu i postajemo sposobni čuti i razumjeti te u život provesti riječ Petra naših dana. Sasvim sigurno



Predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman primio je Svetog Oca

je to bila nakana svih onih koji su se odvažili krenuti pješke na taj povijesni susret i veliki, središnji dogadjaj proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca koji je i sam često i rado pješke iz Zagreba išao u Mariju Bistrici. Gotovo petsto tisuća vjernika dočekalo je Svetog Oca u Mariji Bistrici, mjestu za kojeg je i sam Sveti Otac rekao kako ga je dugo, žarko želio posjetiti. Razdragano mnoštvo pozdravljalo je Papu i mahalo sa zastavicama vatikanske države u trenucima dok je Papa u svom vozilu prolazio kroz mnoštvo vjernika. Sam početak euharistijskog slavlja donio je i početak procesa beatifikacije kardinala Stepinca. Lažno optužen, nepravedno osuđen, nevin izdržavao kaznu kardinal Stepinac ostao je i predmetom šestotih rasprava i borbi onih koji su za njega i onih koji su protiv. Nekoliko dana prije procesa beatifikacije javili su se razni "poznatatelji povijesti" iznova govoreći kako se kardinal Stepinac zbog svojih djela ne smije proglašiti blaženim. Što je onda to što je kardinala Stepinca

uzdiglo na čast oltara i zbog čega ga narod toliko štuje i slavi?

U teškim vremenima u kojima je živio, kardinal Stepinac pokazao je junačku hrabrost u službi Bogu i ljudima. Branio je ljudska i narodna prava u tri suslijedne diktature: prije, za vrijeme i poslije II. svjetskog rata te je trajno se izlažući opasnostima dizao svoj glas protiv fašizma, nacizma i komunizma. Radije je pošao u tamnicu, a kasnije i u smrt nego da prihvati odvajanje Katoličke crkve u našoj zemlji od Svetе Stolice. Ta njegova hrabrost bila je u tom teškom i mračnom razdoblju izvorom nade za mnoge potlačene i ugrožene. Protivio se i nacizmu i komunizmu tvrdeći kako su prema Evandelju jedine svetinje Bog i svaka ljudska osoba. Protivio se sustavnom istrebljivanju hrvatskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji, zauzimao se za prava svakog čovjeka bez obzira na vjersku i narodnu pripadnost u doba II. svjetskog rata, štiteći i spašavajući mnoge proganjene, osobito Židove i Srbe. Iz tog razloga nacisti su, srećom bez uspjeha, dva puta pokušali na njega izvesti atentat. Poslije

rata jednakom se žestinom protivio komunističkoj diktaturi, prosvjedovao protiv mnogih zločina, protiv ponižavanja i istrebljivanja hrvatskog naroda, protiv gaženja prava Katoličke crkve i osobito protiv ubojstva više stotina katoličkih svećenika. Za razliku od nacista koji su ga potajno pokušavali ubiti,

državu da nitko ne smije biti prisiljavan na promjenu vjeroispovijesti i javno isticali crkveni stav da ona smije primiti u svoje članstvo samo one koji to doista po slobodnoj savjeti žele. Istodobno, znajući kako mnogi ne traže prijelaz iz uvjerenja, nego iz straha, nadbiskup Stepinac poslao je svim svećenicima

i kardinala Stepinca. U ime cijelog vjerskog puka u Hrvata zahvalio se nadbiskup zagrebački mons. Josip Bozanić, a potom je otkrivena velika slika s portretom kardinala Stepinca. Time je proces beatifikacije bio završen, a za nazočne u nacionalnom Marijanskem svetištu započelo je oduševljenje koje je pratio dugotrajni pljesak. U prigodnoj homiliji Sveti Otac je posebno istaknuo: "U osobi novog blaženika spaja se, cjelokupna tragedija koja je pogodila hrvatsko pučanstvo i Europu tijekom ovog stoljeća obilježena trima velikim zlima: fašizmom, nacizmom i komunizmom. On je sada u nebeskoj slavi okružen svima onima koji su, kao i on, dobar boj bili, kaleći svoju

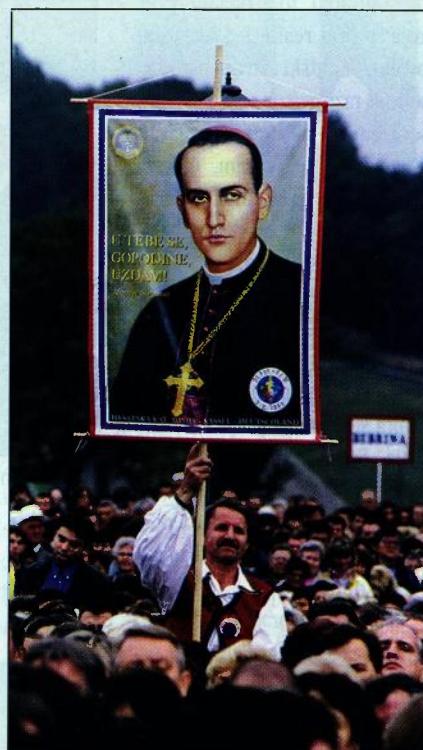


Sveti Otac osobno je želio pozdraviti Predsjednika dr. Franju Tuđmana na kraju mise

komunisti su ga javno poslali u smrt, a on iz te smrti izlazi kao pobjednik pred očima cijelog svijeta, dok oba bezbožna režima nepovratno pripadaju prošlosti. Usporedno s tom borbom za ljudska i narodna prava Alojzije Stepinac zauzima se za siromahe, za odbačene na rub društva, u poniženje i neimastinu. Davno prije II. vatikanskog koncila on se opredijelio za siromahe i prihvatio stav koji se u naše vrijeme zove preferencijalna opcija za siromašne. Po njegovu nalogu i pod njegovim vodstvom u Zagrebačkoj nadbiskupiji započeo je s radom Caritas koji živi sve do danas. Kad su pod pritiskom ondašnjih državnih vlasti mnogi Srbi i Židovi tražili prijelaz u katoličanstvo smatrajući kako će na taj način izbjegći opasnost deportacije i istrebljenja, biskupi su upozorili

povjerljivu uputu da ugroženim ljudima izdaju potvrdu o pripadnosti Katoličkoj crkvi ne ispitujući strogo njihove namjere i ne tražeći od njih vjersko znanje. U tom povjerljivom dopisu Stepinac je istaknuo: "Pravoslavni su kršćani kao i mi, a židovska vjera je ona iz koje kršćanstvo vuče svoje korijene." Na kraju sudskog procesa 1946. Stepinac je upozorio komunističke vlastodršce kako se uzalud protive Bogu i uzalud gaze ljudska prava te da će na kraju povijest izreći svoj sud. Stoga, proglašenjem blaženim kardinala Stepinca povijest je u potpunosti presudila u njegovu korist, a nama dala mnoštvo razloga za slavlje.

Na vrhuncu svečanosti proglašenja blaženim Sveti je Otac izgovorio obrazac beatifikacije i na taj način uvrstio u popis blaženika



Okupljeni vjernici s ponosom su dočekali proglašenje blaženim mučenika vjere

vjera u kušnjama i nevoljama. U njega danas s pouzdanjem upiremo svoj pogled iščući njegov zagovor. U vrijeme II. svjetskog rata kad se

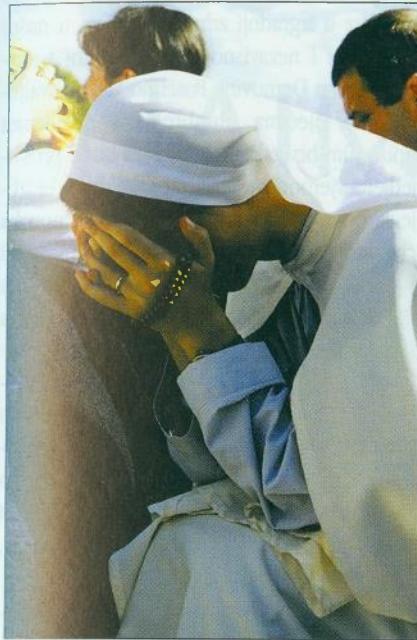


Europa nalazila pritješnjena nečuvenim nasiljima novi je blaženik izgovorio: "Kakav poredak zastupa Katolička crkva, kad se danas cijeli svjet bori za novi poredak? Mi osudujemo sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva... i odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak,

bu. Oprostiti i pomiriti se znači očistiti sjećanje od mržnje, zavade, želje za osvetom, znači priznati bratom čak i onoga koji nam je nanio zlo, znači ne dopustiti da nas pobijedi zlo, nego zlo svladati dobrim" (usp. Rim 12, 21).

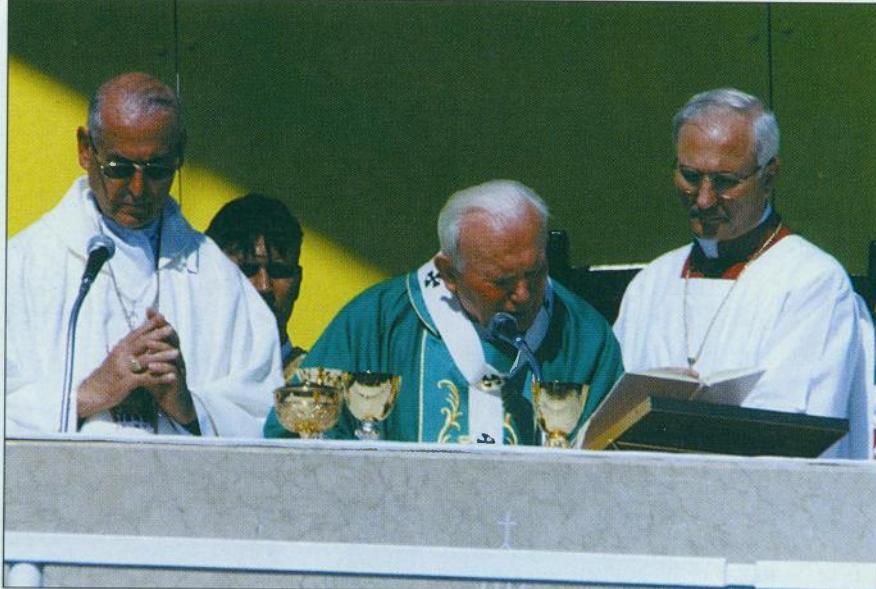
Euharistijsko slavlje i proglašenje blaženim kardinala Alojzija Stepinca bio je dogadjaj o kojem su desetljećima sanjali mnogi naraštaji Hrvata. Uzdizanjem kardinala Stepinca na oltar papa Ivan Pavao II. odao je priznanje čitavoj mučeničkoj povijesti Hrvata. Primjer kardinala Stepinca kako se voli i ljubi svoj narod ostat će nam u trajnoj uspomeni i postati naše životno opredjeljenje. Papa Ivan Pavao

Svetog Oca je u Predsjedničkim dvorima primio hrvatski Predsjednik dr. Franjo Tuđman. Hrvatski Predsjednik je u znak sjećanja na beatifikaciju kardinala Alojzija Stepinca uz prigodne riječi papi Ivanu Pavlu II. uručio "Kardinalov lik" odliven u bronci, te visoki reljef s porukom Svetom Ocu Ivanu Pavlu II. - "Hrvatska Vam nikada zaboravit ne će". Papa Ivan Pavao II. je dr. Franji Tuđmanu darovao reljef s likom Svetog Petra i Pavla u bronci uz riječi kako je dan proglašenja blaženim kardinala Stepinca vrlo simboličan i znakovit. On bi trebao produbiti ono što danas u svom srcu osjećamo. Kao da nam govori cijela epoha, epoha koja pripa-



Duboka kontemplacija

koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga." Nastavljajući nadahnutim riječima svoju homiliju Papa je rekao: "U tom svjedočenju naš novi blaženik nije bio sam. Uza nj su bile i druge drage i odvažne osobe, koje su, da bi sačuvale jedinstvo Crkve i branile njezinu slobodu, prihvatile da zajedno s njim plate teški danak tamnice, zlostavljanja, pa čak i krv. Danas se tom mnoštvu nesebičnih duša - biskupima, svećenicima, redovnicima, redovnicama, vjernicima, svjetovnjacima - divimo i zahvaljujemo im. Slušamo njihov snažni poziv na praštanje i pomir-



Koncelebrirano misno slavlje predvodio je papa Ivan Pavao II.

I. koji je bio papom nešto više od mjesec dana jednom prigodom je rekao: "Ljubim Crkvu od koje trpim i ljubim Crkvu zbog koje trpim". Upravo su se te riječi obistinile i na kardinalu Stepincu kojeg su tadašnji predstavnici njegova naroda osudili, a on je sve mirno i strpljivo podnosio za bolje sutra svog naroda. Hvala ti, blaženi Alojzije!

Nakon završenog euharistijskog slavlja

da prošlosti, ali se otvara i prema trećem tisućljeću, kazao je Sveti Otac.

Susret sa Svetim Ocem na korijenima kršćanstva

Trećeg i posljednjeg dana svoga boravka u Hrvatskoj Sveti je Otac posjetio korijene ne samo kršćanstva, nego i prve tragove našeg



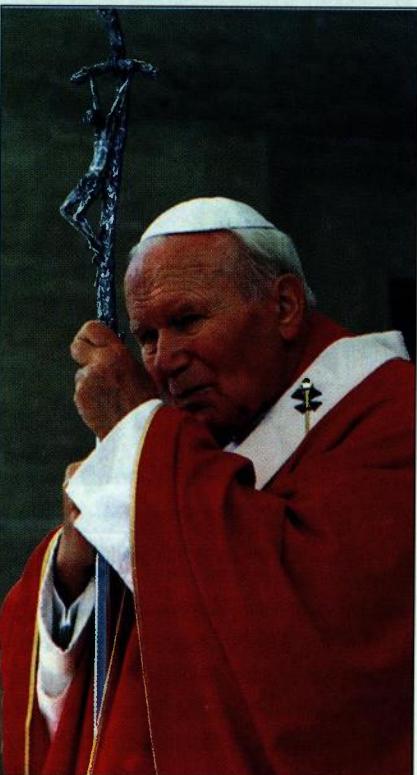
dolaska na ove prostore. Ništa manje oduševljeno mnoštvo nego li je to bilo u Zagrebu i Mariji Bistrici dočekalo je papu Ivana Pavla II. na splitskom Žnjanu gdje je Sveti Otac predvodio misno slavlje u zajedništvu s brojnim nadbiskupima, biskupima i svećenicima prigodom proslave 1700. obljetnice osnutka splitske nadbiskupije. Okupljeni vjernici došli su vidjeti Papu te okrijepjeni njegovim riječima utjehe i nade otici s ovog susreta s uvjerenjem kako se isplati žrtvovati sve za obećanje koje nam je dao Isus Krist - vječni život.

"Želimo danas zahvaliti za krštenje koje su primili vaši predci", istaknuo je Papa u prigodnoj homiliji te je nastavio: "Kršćanstvo je na ove prostore stiglo s Istoka i iz Rima, i oblikovalo vašu nacionalnu baštinu. Sjećanje na to u dušama budi živi osjećaj zahvalnosti Božjoj Providnosti za dvostruki dar: prvo za dar poziva na vjeru i drugo za plodove vjere koji su dozreli u vašoj kulturi i u vašim običajima. Ni u najtežim razdobljima vaše povijesti nisu nedostajali muževi i žene koji su neumorno ponavljali: 'Katolička je vjera moje životno zvanje'; nisu nedostajali muževi i žene za koje je vjera bila program njihova života. Tako je to bilo za mučenika Dujma u rimsko doba, za mučenike u doba turske okupacije, kao i za blaženoga Alojzija Stepinca u naše dane. Kršćani su u hrvatskim krajevima danas pozvani dati novo lice svojoj domovini, posebno se zalažući da se u društvu posebno učvrste etičke i moralne vrijednosti, što su ih potkopali prijašnji totalitarizam i nedavno ratno nasilje. Ta zadaća zahtijeva veliku snagu i odlučnu volju. A zadaća je žurna, jer bez tih vrijednosti nema ni prave slobode ni istinske demokracije. Međutim, temeljna je vrijednost poštivanje ljudskog života, poštivanje prava i dostojanstva osobe, te poštivanje prava i dostojanstva svakog naroda. Kršćanin zna da, zajedno s drugim građanima, ima točno određenu odgovornost za sudbinu svoje domovine i za promaknuće općeg dobra. Vjera uvijek potiče na služenje drugima, na služenje sugrađanima na koje se gleda kao na braću. Nema djelotvornijeg svjedočanstva duboko življene vjere, bez života ukorijenjena u Evangelje i prožeta ljubavlju prema Bogu i prema bližnjemu, po primjeru Isusa Krista. Za kršćanina svjedočiti znači drugima pokazivati predivna djela Božje ljubavi te zajedno s braćom izgrađivati Kraljevstvo kojemu je Crkva ovđe 'na zemlji kljica i početaka'" (LG, 5).

Po završetku euharistijskog slavlja papa Ivan Pavao II. otiašao je u nadbiskupski dvor u Splitu gdje se sastao s biskupima te njima 'pastirima stada' uputio riječi kako bi mogli biti pravi predvoditelji svog naroda - riječju i životom.

Isus Krist je put, istina i život

Obraćajući se mladima okupljenima u Solinu papa Ivan Pavao II. uputio je možda najjače i najupečatljivije riječi tijekom svoga drugog posjeta Hrvatskoj. Riječima iz Ivanova evanđelja kako je Isus Krist jedini pravi i istinski put, istina i život te da On ne će nikoga iznevjeriti i da je najbolji prijatelj mladeži Papa je između ostalog rekao: "Dopustite da vas zahvati (usp. Fil 3, 12) kako biste mogli postati nositelji glavne uloge i velike pustolovine, ispletene ljubavlju prema Bogu i bližnjemu. Budućnost je u vašim rukama: vaša budućnost, ali i budućnost Crkve i vaše domovine. Sutra ćete se morati suočavati s



Kristov namjesnik na Zemlji

velikim odgovornostima. Bit ćete na razini svojih budućih zadaća, ako se sada na odgovarajući način pripravite uz pomoć svoje obitelji, Crkve i odgojnih ustanova. Odlučnu ulogu ima izbor pravih, a ne prividnih vrijednosti; izbor prave istine, a ne poluistina ili možda lažnih istina. Ne vjerujte onima koji vam obećavaju lagana rješenja. Bez žrtve se ne može sagraditi ništa veliko. Budite ponosni na blago vjere, koje vam je povijest povjerila. Čuvajte ga ljubomorno" rekao je Sveti Otac oprštajući se od mladih u Solinu. Prošavši kroz svih sedam Kaštela, slaveći i blagoslovjavajući Boga za ovaku vjeru i vjernički narod koji je tijekom njegovog boravka u Hrvatskoj u velikom broju pratilo svaki njegov korak, Papa je došao u Zračnu luku Resnik gdje ga je dočekao i riječima zahvale za sve što je učinio za hrvatski narod, ne

samo u ova tri dana, nego otkad postoji samostalna hrvatska država, od njega se oprostio Predsjednik Hrvatske dr. Franjo Tuđman koji je između ostalog rekao: "Osnazili ste nas u vjeri, uvjerili da s ponosom možemo gledati na naša dostignuća i s povjerenjem graditi svoju budućnost. Vaše poruke bit će nam, uz Vaše molitve i blagoslov Svevišnjeg, svijetao putokaz u izgradnji zdravog društva u našoj slobodnoj i nezavisnoj, demokratskoj i sverenoj nam Domovini. Posebno Vam zahvaljujem na riječima ohrabrenja i porukama upućenim hrvatskoj mladeži, da bude proslijedjena vjerom i vođena ljubavlju, kako bi izbjegla opasnostima prolaznih užitaka i poroka civilizacijske dekadencije, zbog kojih bi trpjeli oni, njihovi roditelji i čitavo društvo. Hrvatima ste u najpresudnije vrijeme, pružili svesrdnu potporu u ostvarivanju njihovoga višestoljetnog sna. Stoga Vas danas, kršćanska, slobodna i demokratska Hrvatska, još jednom pozdravlja kao svjetskog i crkvenog velikodostojnika, dragog gosta i prijatelja, koji je našem narodu, uzdizanje kardinala i mučenika Stepinca na Oltar Blaženih, učvrstio vjeru, ponos i uzdanje u budućnosti."

Na samom rastanku papa Ivan Pavao II. odao je nedvosmislenim riječima duboko priznanje Hrvatskoj, njenom državnom vodstvu i cijelom narodu za sva postignuća koja su postigli od njegova zadnjeg posjeta. "U Hrvatskoj sam mogao susresti vrlo živu Crkvu, bogatu oduševljenjem i snagom, unatoč podnijetim protivštinama i nasilju; Crkvu koja traži nove oblike svjedočenja za Krista i njegovo Evanđelje kako bi na prikladan način odgovorila na izazove sadašnjeg trenutka. Boravak mi je među vama omogućio rukom dotaknuti napredak postignut zadnjih godina. Vidio sam društvo koje želi graditi svoju sadašnjost i budućnost na čvrstim temeljima demokracije, u posvemašnjoj vjernosti svojoj povijesti prožetoj kršćanstvom te se s potpunim pravom uključiti u zbor ostalih europskih nacija. S radošću priznajem da ste zemlja koja se, zadobivši slobodu i svladavši bolno i skustvo rata, ponovno izgrađuje te se revno i odlučno obnavlja materijalno i duhovno.

Neka Bog udijeli Hrvatskoj mir, slogu i ustrajnost u zalaganju za opće dobro!"

Sveti Otac nakon trodnevnog posjeta Hrvatskoj vratio se u Rim, a nama je nakon njegovog pastirskog pohoda i svih riječi koje nam je uputio ostalo da na konkretni način u život provedemo sve poruke, kako bismo kao istinski kršćani, poučeni mučeničkom krvlju naših predaka, vođeni primjerom i zagovorom našega novog blaženika kardinala Alojzija Stepinca mogli spremno ući u treće tisućljeće.

DO SLOBODE UZ NAJMANJE ŽRTAVA



"S punom odgovornošću kažem, da smo mi spremni i kadri osloboditi svaki dio hrvatskog teritorija. S istom odgovornošću želim istaknuti - i to je odgovor svima - ako postoji ikakav drugi put - moramo sve te druge putove iskoristiti", govorio je ministar Šušak

Čak su i gledatelji beogradske televizije smjeli vidjeti što i kako hrvatski ministar obrane Gojko Šušak govori u intervjuu za BBC. Taj je intervju inače razveselio hrvatsku javnost zato što je Šušak odlično parirao agresivnom voditelju. Onom istom koji je par dana ranije (i to smo vidjeli) doslovce zagalamio na Karadžića, na kraju intervjuja, rekavši: "Ali vama je jasno da ćete završiti pred vojnim sudom kao ratni zločinac!" To je takav voditeljski stil, koji je osjetio i Šušak kad mu je britanski TV-novinar u naglašeno povиšenom tonu (govoreći o akciji oslobađanja Masleničkog ždrila) rekao: "Ali molim vas, na kraju 20. stoljeća ne ćete mi valjda reći da je vojna akcija jedini način rješavanja problema...?" Šušak ga je na to hladno izvijestio da je Hrvatska mjesecima išla upravo onim putem koji sugerira voditelj, da je nudila pregovore, urgirala, pisala pisma i čekala da bi tek pošto je shvatila da od svega toga nema ništa, učinila to što je učinila. I to, pardon, na hrvatskom teritoriju koji je okupiran. Ne govorimo sada više o tom voditelju, ali njegovo je pitanje zapravo sim-



ptomatično za odnos mnogih na Zapadu prema svemu što se na Balkanu događa. I zato nije suvišno podsjetiti da se takvi prigovori niotkuda nisu čuli kad su jugoarmija i Srbija s Crnom Gorom napali Hrvatsku i okupirali neke njezine dijelove. Niti poslije, kad je Bosna doživjela još gadniju sudbinu, uglavnom nitko nije kukao nad koncem 20. stoljeća i tim stvarima. I tek danas, kad Hrvatska, shvaćajući da način na koji Unprofor rješava probleme vodi u trajnu okupaciju hrvatskih teritorija, počinje sama rješavati svoje probleme, eto zgranutih pitanja u stilu: "Pa zar ne mislite da bi se na kraju 20. stoljeća problemi trebali rješavati drukčije, mirnim putem..." Naravno da se slažemo, ali zašto se toga niste sjetili prije godinu dana ili dvije, kad je napadnuta Hrvatska, i zašto, zapravo, još ništa ne poduzimate u tom smjeru? Jer, pazite, već je kraj 20. stoljeća...!

Prema slobodi

Obraćam se ljudima s okupiranih područja da im kažem da je tri godine čekanja puno. Hrvatska ne gubi živce, ali ne će ih imati vječno. Ovo nije prijetnja, ovo je "pružena ruka", poručio je Gojko Šušak, ministar obrane Republike Hrvatske, Srbima s okupiranih područja, govoreći o načinu da ona budu uključena u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Hrvatska je u zadnje tri

godine pokušava i činila sve da bi se okupirana područja mirno reintegrirala. Ona će to i dalje istinski nastojati, u namjeri da s međunarodnom zajednicom postigne dijalog s pobunjenim Srbima i da se to pitanje politički riješi. Ministar Šušak je kazao da Hrvatska uvažava strepnje i interesе tamošnjih Srba i da im nudi sva jamstva da će poštovati njihova ljudska prava i prava koja im pripadaju kao etničkoj zajednici. Međutim, ovo više nije godina 1991. i Hrvatska danas može vratiti svoj teritorij. Mi smo se suzdržavali i još ćemo se neko vrijeme suzdržavati. Ali dolazi trenutak kad ćemo morati postupiti kao što bi postupila svaka država kojoj je teritorij okupiran. Oslobodit ćemo svoj teritorij.

Ponovivši da nije riječ o prijetnji, nego o još jednom pokušaju da se uspostavi dijalog, ministar Šušak je pozvao Srbe iz UNPA područja neka učine sve kako se ne bi prolila krv. Hrvatska će također učiniti sve da do toga ne dođe, ali isto tako će učiniti sve da vrati svoj teritorij. Govoreći o Washingtonskom sporazumu, drugoj temi konferencije, ministar Šušak je rekao da Hrvatska čini sve da bi se on ostvario na svim razinama. Treba imati razumijevanja za tamošnje Hrvate, kojima nije lako postići sve što bi htjeli, ali Hrvatska će im uvijek u tome pružati potporu. Amerika je također spremna na pomoć u ostvarenju ovoga sporazuma. S tim ciljem pružit će konkretnu pomoć u ustanovljavanju združenoga stožera. Svoje uvodno izlaganje Šušak je zaokružio preciznijim informacijama o nedavnom sporazumu o vojnoj i obrambenoj suradnji što su ga Hrvatska i SAD potpisale u Washingtonu. Taj sporazum, koji nije uperen protiv neke treće države, oba ministarstva obrane ocjenjuju kao dobru osnovicu za suradnju u vojnim odnosima, za napredak u suradnji u okviru Partnerstva za mir, i kao okvir koji otvara mogućnosti i za suradnju do koje će doći kada Hrvatskoj bude skinut embargo na uvoz oružja. Hrvatska ne će čekati da Bihać padne, pa da bi vojno intervenirala. Drugim riječima progrenjeni li da će Bihać pasti, Hrvatska će intervenirati.

Iskoristiti mogućnosti

Gostujući u emisiji "Slikom na sliku", ministar obrane Republike Hrvatske Gojko Šušak komentirao je potpisani sporazum o provođenju Rezolucije 802 Vijeća sigurnosti UN-a. "Već godinu dana u hrvatskoj javnosti (...) jedna skupina, čak i odgovornih ljudi, postavlja pitanje zašto nismo napali, zašto ne idemo dalje i slično. To su oni koji ne moraju ni izdati zapovijedi, niti moraju odgovarati za posljedice pred hrvatskom javnošću. S punom odgovornošću (...) spremam sam snositi sve posljedice kao ministar obrane, ako sam zatajio u onome što sam trebao napraviti za domovinu. S punom odgovornošću kažem, da smo mi spremni i kadri oslobođiti svaki dio hrvatskog teritorija. S istom odgovornošću želim istaknuti - i to je odgovor svima - ako postoji ikakav drugi put - moramo sve te druge puteve iskoristiti".

Govor u Carnegieu

U govoru koji je održao u zakladi Carnegie za međunarodni mir hrvatski ministar obrane Gojko Šušak istaknuo je da je glavni cilj novoga paketa hrvatskoga

Predsjednika dr. Tuđmana cijelovito rješenje četiriju problema: hrvatskoga, bosansko-hercegovačkog, kosovskoga i makedonskoga. Gospodin Šušak kazao je da je taj plan obrazlagao američkim dužnosnicima koji su pokazali razumijevanje. On je nazvao ohrabrujućim uvjerenjima Washingtona da sankcije protiv Srbije i Crne Gore ne će biti skinute sve dok se ne postigne cijelovito rješenje koje uključuje i rješenje pitanja Hrvatske, jer neke su se europske zemlje zauzele za ukidanje sankcija, ako Beograd pomogne u dovršenju rata u BiH. Iznoseći glavne crte najnovijega mirovnog prijedloga Zagreba, hrvatski ministar obrane istaknuo je zahtjev za većim angažmanom postrojba UN-a i NATO-saveza. Konkretno, traće se veće ovlasti za Unproför i njegov veći angažman, a poželjno je i uključivanje NATO-a čije kopnene postrojbe ne bi trebale sudjelovati u obrbama nego nadzirati granice, a potrebna je i jača potpora zrakoplovstva, kazao je gospodin Šušak. Mi smatramo da je Ženeva dobra polazna točka te da razgovor tamo treba obnoviti. U paketu su i stajališta o autonomnim pokrajinama srpske manjine u Hrvatskoj, zatim o ustavnim rješenjima problema u BiH te o ustavnim rješenjima za Albance na Kosovu, a sličan je primjer i za Makedoniju u svezi s albanskim manjinom. Šušak je napomenuo da se u najnovijem hrvatskom prijedlogu poziva na otvaranje svih prometnica u Hrvatskoj i BiH. Upitan o mogućnosti obnavljanja sukoba u "krajini", hrvatski ministar rekao je da ne treba očekivati da će se to dogoditi u skoroj budućnosti, pa i kasnije. Za borbu treba dvoje, kazao je Šušak, i dodata kako Hrvatska smatra da rat nije opcija, dok, s druge strane, Srbi u "krajini" nisu u situaciji pokrenuti ofenzivu. On je rekao da će idućeg tjedna u Oslu ili možda negdje drugdje biti nastavljeni razgovori hrvatskih izaslanika i Srba iz "krajine". Šušak je istaknuo da ne će odlučivati samo vodstvo iz Knina jer će i nastavak sankcija imati utjecaja na rješenje. Što se tiče odnosa Hrvata i Muslimana, Šušak je rekao da oni nisu prekinuti te da dužnosnici vlade u Sarajevu često dolaze u Zagreb i obratno. Hrvatske i muslimanske postrojbe i dalje su skupa i bore se u Posavini, Tuzli i Bihaću, pa čak i u Sarajevu. Upitan o razlozima sukoba Hrvata i Muslimana Šušak je kratko rekao da je uzrok tomu nepostojanje vizije i čelnštva. U sklopu pokušaja da se ti odnosi poprave, u Sarajevo će otpotovati hrvatski ministar vanjskih poslova, Mate Granić i njegov turski kolega Hikmet Cetin koji će o tome razgovarati s predsjednikom Alijom Izetbegovićem.

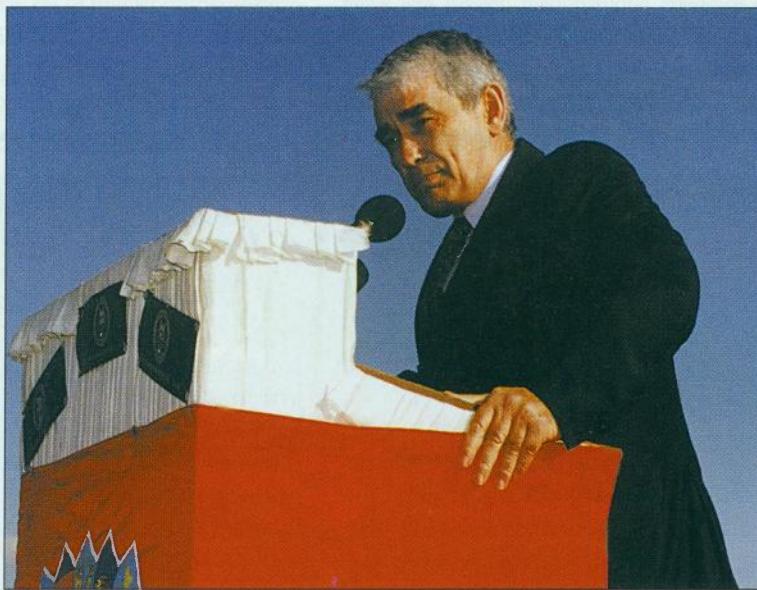
Nesklad američko-europske opcije i Šuškov uspjeh u Washingtonu

Amerika i Europa nikako da usklade korak. Dok najnovija francusko-njemačka inicijativa za rješenje "svih problema na području bivše Jugoslavije" inzistira na političko-diplomatskom pristupu, pa i gospodarskim ustupcima koji predviđaju postupno ublažavanje sankcija prema "SRJ", Amerika je za tvrdnu - "hard-line" opciju. Washington je za "djelovanje silom, ako Srbi ne popuste pritisak oko opkoljenog Sarajeva", i nije za "postupno ukidanje sankcija". Stječe se dojam da zbog toga Europa tuče u klin, a Amerika u ploču. Gdje je u takvoj situaciji Hrvatska? Upravo završeni posjet hrvatskog ministra obrane Gojka Šuška State Departmentu i Pentagonu nedvojbeno

potvrđuje da su američko-hrvatski odnosi bolji nego su trenutačni odnosi među starim zapadnim saveznicima. Dakako, tu je i Unproför kao katalizatorska uloga između međunarode zajednice i zaraćenih strana, posebice zbog nastalih napetosti u zapadnoj Slavoniji i muslimanska ofenziva u srednjoj Bosni.

Uspjeh u Pentagonu

Za razliku od europsko-američkog nesklada, američko-hrvatski vojni odnosi gibaju se uzlaznom linijom. Ministar obrane Gojko Šušak je u američkom State Departmentu i Pentagonu zacijelo za svojega prošlostnjeg posjeta učinio isto toliko, a ko ne i više nego mnogi hrvatski ministri, političari i diplomati. U Carnage zakladi je neopterećen dosadnom sintagmom "učiniti ćemo sve da se rat riješi mirnim putem, ali ako..." staloženo i odgovorno, na pitanje o mogućnosti obnavljanja oružanoga sukoba u "krajini". Ono što se posebice čini vrijednim istaknuti je Šuškov posjet Pentagonu. Ondje je raspravljeno o mnogim zanimljivim pitanjima - od američke sugestije da Hrvatska nipošto ne prihvati obnavljanje rata do razmjene ideja o mirnodopskoj vojnoj suradnji koja bi obuhvatila i usavršavanje hrvatskoga vojnog kadra na američkim vojnim akademijama, te pružanja hrvatskih tehničkih usluga za popravak američkih ratnih brodova u Kraljevcima. Zaciјelo je to golemo priznanje tehnološkoj razini hrvatskoga brodogradilišta i izazov koji se može samo sanjati da jedina velesila sofisticiranu tehniku povjeri na popravak hrvatskim stručnjacima i znanstvenicima. Iz intervjuja što ga je ministar obrane dao domaćim elektronskim medijima moglo se saznati da je Hrvatska voljna privremeno staviti na raspolažanje zračnu luku Zemunik poradi potreba američkih zračnih snaga, vjerojatno logistike i



drugih službi. Zato, ako je prošloga tjedna Zagreb s određenom zebnjom otpratio Šuška u Washington, poslije nekoliko dana dočekao ga s njegovom torbom punom vrijednih sadržaja, Hrvatska može biti zadovoljna vojnom misijom svoga samozatajnoga ministra obrane.





Geostrategijska važnost EUROAZIJE (III. dio)

Tursko nastupanje u Euroaziji

Promjene koje su se dogodile raspadom saveza zemalja članica potpisnika Varšavskog ugovora, te ujedinjenjem Njemačke i raspadom Sovjetskog Saveza, dovele su do izmijenjenih geopolitičkih odnosa osobito u Europi i Aziji, i to kako između pojedinih zemalja tako i između njih i pojedinih međunarodnih gospodarskih i sigurnosnih sustava. Nove promjene, praćene novim izazovima i tipovima ugroza, dovele su do stvaranja nove europske gospodarske, političke i sigurnosne slike, koju je većina manjih državotvornih europskih naroda iskoristila za svoju afirmaciju i međunarodno priznanje

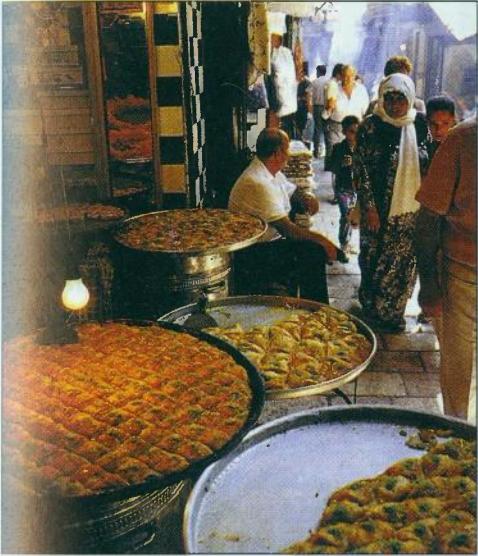
Darko BANDULA, Dubravko TRSTENJAK, Petar JURIĆ

Za razliku od drugih europskih država, kod kojih na političku sudbinu stranaka na vlasti presudno utječu gospodarski i unutarnje-politički problemi, sudbinu turskih političara najčešće odlučuju njihovi vanjskopolitički uspjesi odnosno neuspjesi. Spomenuta značajka, koja posljednjih desetak godina snažno obilježava tursku političku scenu, dovela je do toga da su danas i turska diplomacija i turska vojska najzaposlenije turske institucije. Za razliku od svojih europskih kolega iz NATO saveza, turski diplomati i turski vojnici imaju vrlo malo vremena za teoretiziranje i uvježbavanje. U uvjetima kad u nji-

hova zapovjedništva svakodnevno pristižu povjerljivi podatci o stanju sukoba u sjevernom Iraku, Gorskom Karabahu, Tadžikistanu, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Cipru, itd. oni istodobno moraju biti i odlučni i dovoljno fleksibilni u stvaranju za njih povoljnih koalicija, kao preduvjeta svake racionalne politike. Vođenje simultane diplomatsko-vojno-gospodarske bitke na velikom broju bojišta, koja se praktički proteže od Jadrana pa sve do Kineskog zida, kakvu vodi današnja turska diplomacija iziskuje od nje posebnu racionalnost i razumijevanje zamršenih euroazijskih međunarodnopolitičkih odnosa. Njezini vanjskopolitički uspjesi i potencijal Turske za daljnje nastupanje spram svo-

ih susjeda i šire regije pokazuju se u današnjem procesu nastanka nove euroazijske geopolitičke paradigme kao jedne od njegovih najbitnijih odrednica, a tursko skretanje prema islamu kao jedan od njegovih najznačajnijih katalizatora. Spomenuto skretanje, kroz koje danas prolazi najveći dio turskog pučanstva, nije ni slučajno ni bezazленo kao što se to na prvi pogled čini ili želi prikazati u pojedinim medijima, te kao takvo zasluguje posebnu pozornost kako sekularne vlasti u Turskoj tako i u svih turskim narodima susjednih zemalja. Nedavne političke odluke turskoga vojnog vrha koje su imale za posljedicu smjenu dotadašnjeg islamski usmijerenog turskog premijera

Erbakana i njegovih suradnika dovele su do brojnih političkih čistki kako u vojnim redovima, gdje je kažnjeno više od šest stotina djetalnatih časnika, tako i među političkim strankama i vodećim političarima. Sudjenje vodećim islamskim usmjerenim političarima i kulturnim djetalnicima te višegodišnje zabrane njihova političkog i javnog djelovanja premda nakratko mogu zaustaviti širenja islama teško ga mogu iskorijeniti te su kao takve u jednom svom dijelu na dulji rok i kontraproduktivne. Islam je danas u Turskoj mnogo više proširen nego li u doba hladnoga rata te danas sve više postaje ideologija neformalnih vladajućih krugova, što se između ostalog vidi i iz nedavne smjene načelnika glavnog stožera turke vojske generala Ismaila Hakkı Karadaya, koji je predstavljao najgorljivijeg borca protiv širenja islama u Turskoj, s umjerenijim generalom Huseyinom Kivrikogluom.



Turska svakodnevica

Poslijehlanoratovski svijet u svjetlu novih kriznih žarišta

Promjene koje su se dogodile raspalom saveza zemalja članica potpisnica Varšavskog ugovora, te ujedinjenjem Njemačke i raspalom Sovjetskog Saveza, dovele su do izmjenjenih geopolitičkih odnosa osobito u Europi i Aziji, i to kako između pojedinih zemalja tako i između njih i pojedinih međunarodnih gospodarskih i sigurnosnih sustava. Nove promjene, praćene novim izazovima i tipovima ugroza, dovele su do stvaranja nove europske gospodarske, političke i sigurnosne slike, koju je većina manjih državotvornih europskih naroda iskoristila za svoju afirmaciju i međunarodno priznanje. Kao posljedica toga novi globalni poslijehlanoratovski sustav karakterizira i nastanak novih kriznih žarišta u kojima Turska, ne samo iz povijesnih razloga i logike širenja svog regionalnog utjecaja, već i razloga svoje nove uloge koju su joj dodijelili njezini saveznici,

ci, djelatno sudjeluje.

U takvim okolnostima, Turska, koja se za vrijeme hladnog rata smatrala glavnom crtom obrane zapadne Europe od komunizma i islamskog ekstremizma, u devedesetim se godinama pretvorila u utjecajnu regionalnu silu koja danas na različite načine sudjeluje u usmjerenju, gašenju i širenju regionalnih euroazijskih sukoba. Rušenje sovjetskih granica u središnjoj Aziji i pretvaranje nekadašnjih sovjetskih republika u kojima živi brojno pučanstvo turskog podrijetla u nezavisne države, pojačalo je geopolitičku važnost Turske kao neprijeporne nove regionalne sile, na koju SAD osim u smislu obnašanja postojećih prije spomenutih zadaća računa i s novim zadaćama promicanja demokracije i liberalnog kapitalizma među srednjoazijskim muslimanima. Svjesna svoje važnosti i velikoga manevarskega prostora koji se pred njom otvara, današnja turska diplomacija sve se više okreće novim interesima, a manje imperativnom održavanju strategijskog partnerstva sa Zapadom (u užem smislu sa EU). U sklopu toga jasno se razabire kako borba između Turske i Irana za prevlast među pučanstvom srednjeazijskih zemalja, koju je Zapad očekivao da će Turska prihvati, ne samo da se neće dogoditi, već će doći i do novog zbijavanja između Turske i Irana i između njih i Rusije.

Višedesetljetna poslijeratna uloga čuvara Zapada na jugoistočnom sredozemlju, te odlučnost i hrabrost Ataturka, čiji se primjer vlastita sekularizma i odlučnog vođenja državničkih poslova trajno usadio u pamćenje starijih, a putem školovanja i svijesti mladih Turaka, presudno su utjecali na stvaranje pozitivne slike na Zapadu o Turskoj kao sekularnoj zemlji čiji se sustav vrijednosti razlikuje od onoga koji je prisutan kod većine ostalih islamskih zemalja. Koristeći tu činjenicu i značajke svoje geostrategijske važnosti za Zapad, Turska se već tijekom osamdesetih godina pokazala sposobnom za vođenje nekonvencionalne vanjske politike koja je na vidjelo najdraštičnije izbila neposredno nakon Zaljevskog rata godine 1990. kad se shvativi mehanizme novog multipolarnog svijeta, kao u povijesti prva od članica NATO saveza, odlučila za pokretanje unilateralne vojne operacije na teritoriju susjedne države, rušeci time legitimitet saveza koji počiva na zajedničkom konsenzusu svih članica, i dovodeći time u pitanje svoje povlastice i članstvo u savezu. Poznavajući strategiju svojih saveznika, tadašnje se tursko vođstvo pokazalo dovoljno odlučnim i hrabrim te je usprkos nagovoru zapadnih saveznika izbjeglo opasnost upadanja u zamku lažnog partnerstva. Od tada pa do danas u Turskoj, za razliku od nekih drugih europskih država i NATO saveznica, broj terorističkih eksplozija se smanjio, a usprkos autoritarnosti političkog i vojnog režima standard najvećeg broja pučanstva nalazi se u neprekidnom porastu. Namjeru vodećih sila tadašnje međunarodne zajednice, prema kojoj je Turska zahvaljujući neriješenom pitanju Kurda, slično kao i danas neke druge države zahvaljujući neriješenom pitanju bosanskohercegovačkih muslimana, trebala postati njihov talac i igračka u beskonačnom krugu lažnog partnerstva, razriješile su tada turska diplomacija i vojska. Nažalost, Kurdi koji su iz takve igre između međunarodne zajednice i Turske izašli kao najveće žrtve, do danas se upravo zbog politike vodećih sila međunarodne zajednice nisu uspjeli izboriti za svoju nacionalnu državu. Njihov primjer, kao i

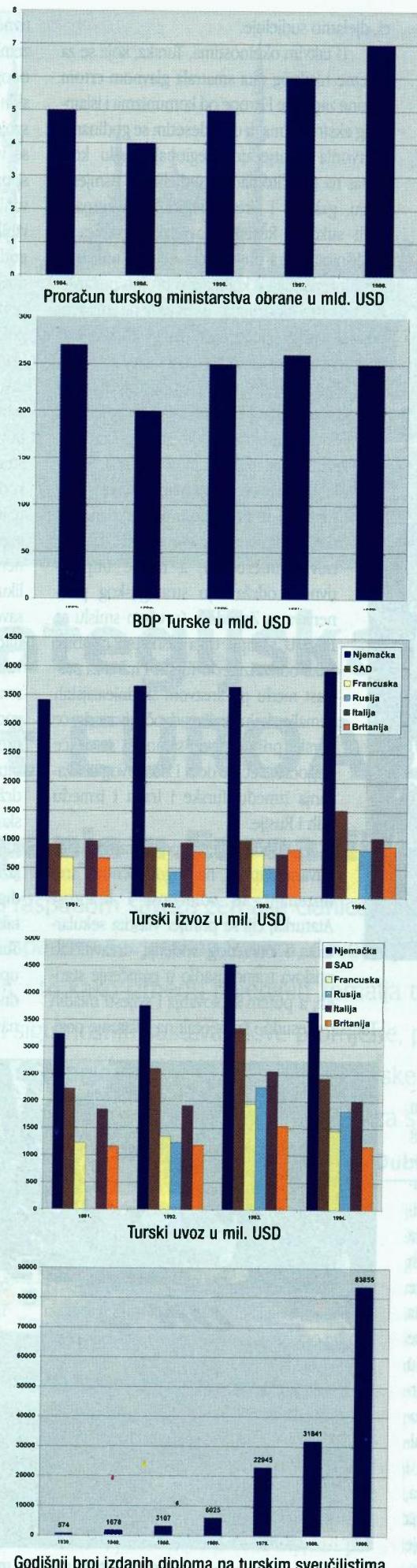
tivne slike na Zapadu o Turskoj kao sekularnoj zemlji čiji se sustav vrijednosti razlikuje od onoga koji je prisutan kod većine ostalih islamskih zemalja. Koristeći tu činjenicu i značajke svoje geostrategijske važnosti za Zapad, Turska se već tijekom osamdesetih godina pokazala sposobnom za vođenje nekonvencionalne vanjske politike koja je na vidjelo najdraštičnije izbila neposredno nakon Zaljevskog rata godine 1990. kad se shvativi mehanizme novog multipolarnog svijeta, kao u povijesti prva od članica NATO saveza, odlučila za pokretanje unilateralne vojne operacije na teritoriju susjedne države, rušeci time legitimitet saveza koji počiva na zajedničkom konsenzusu svih članica, i dovodeći time u pitanje svoje povlastice i članstvo u savezu. Poznavajući strategiju svojih saveznika, tadašnje se tursko vođstvo pokazalo dovoljno odlučnim i hrabrim te je usprkos nagovoru zapadnih saveznika izbjeglo opasnost upadanja u zamku lažnog partnerstva. Od tada pa do danas u Turskoj, za razliku od nekih drugih europskih država i NATO saveznica, broj terorističkih eksplozija se smanjio, a usprkos autoritarnosti političkog i vojnog režima standard najvećeg broja pučanstva nalazi se u neprekidnom porastu. Namjeru vodećih sila tadašnje međunarodne zajednice, prema kojoj je Turska zahvaljujući neriješenom pitanju Kurda, slično kao i danas neke druge države zahvaljujući neriješenom pitanju bosanskohercegovačkih muslimana, trebala postati njihov talac i igračka u beskonačnom krugu lažnog partnerstva, razriješile su tada turska diplomacija i vojska. Nažalost, Kurdi koji su iz takve igre između međunarodne zajednice i Turske izašli kao najveće žrtve, do danas se upravo zbog politike vodećih sila međunarodne zajednice nisu uspjeli izboriti za svoju nacionalnu državu. Njihov primjer, kao i



Turske postrojbe u okviru mirovnih misija UN-a

najnoviji primjer kosovskih Albanaca, za male euroazijske narode od kojih su neki poput npr. većine srednjoeuropskih, povjerovali kako se neke povijesne geopolitičke konstate lako mogu promjeniti te se stoga današnji vladari svijeta razlikuju od onih koji su ih potkraj tridesetih godina prepustili na milost i nemilost Hitleru ili kasnije Staljinu, trebao bi poslužiti kao trajna pouka o važnosti nacionalne sluge i odlučnosti njihovih političkih predstavnika kao osnovnih čimbenika očuvanja njihova napretka i blagostanja. Vojna i gospodarska superiornost današnjeg Zapada nad ostalim civilizacijama značajno je oslabljenja njegovom duhovnom i moralnom krizom kroz koju već nekoliko godina prolaze sadašnje najbogatije zemlje Zapada. Njihova razjedjenost i nespremnost na podjelu dijela svoga bogatstva drugim velikim civilizacijama i manjim zapadnim narodima, predstavljaju danas najveću prepreku zamišljenoj i od njih inciranom procesu globalizacije koji bi trebao voditi stvaranju novog velikog globalnog saveza. (Sadašnji svjetski poredak još je utemeljen na podjeli između razvijenih i nerazvijenih, ili kako se još definira - zone stabilnosti i zone nestabilnosti. Slika budućnosti svijeta može se nazrijeti iz asimetričnosti te podjele, jer u "zoni stabilnosti" živi samo 15 posto svjetskog stanovništva.) Sudjelovanje u tom novom savezu, koji bi predstavljao osnovu za uspostavu novog svjetskog poretku u kojem bi osim danas već postojećeg Stalnog međunarodnog kaznenog suda ubrzo trebalo ustoličiti i Međunarodnu središnju banku, a potom i Svjetsku vladu sa svim njezinim institucijama i mehanizmima izvršne vlasti, te bi prema tom nastojanju trebalo postati imperativ svih vlada u suvremenim i naprednim državama svijeta koje bi se u skladu s takvim scenarijem trebale odreći klasične nacionalne države koja predstavlja najveću branu novom poretku (zbog čega se kao takva u većini anglosajonskih medija poistovjećuje sa sigurnim putem u nazadnjašto i propast). Kako će ta budućnost izgledati najbolje nam prikazuje slika djelovanja OEŠ-a kao produžene ruke SAD-a u BiH i Republici Hrvatskoj pred i tijekom nedavnih bosanskohercegovačkih izbora.

Države i savezi bez čiste računice nikada nisu jedni o drugima skrbili ili jedni druge branili, te stoga ona država



koja u savez ulazi neravnopravno ili bez odgovarajuće zaštite, od takvoga neravnopravnog saveza teško može očekivati korist. Spomenuto činjenicu, koja je dobrim dijelom pridonijela usponu uspješnih malih europskih srednjovjekovnih gradova-država ("europskih tigrova"), kakve su npr. bile Mletačka ili Dubrovačka Republika, današnja turska diplomacija i te kako je svjesna, što se najbolje razabire iz karaktera njezinih vanjskopolitičkih poteza koji su istodobno i proamerički i proislamski. Za razliku od većine političara u drugim državama Euroazije, turski političari i nositelji neformalne moći u Turskoj pokazuju visoki stupanj spoznaje o tome kako blagostanje velikog broja njihovog pučanstva, kao i cjelokupnog dvjestotinog milijunskega turskog svijeta, nije moguće ostvariti bez principijelne suradnje sa svim velikim silama, te kao takvi sve više proširuju manevarski prostor koji im u tom smislu ostavljaju SAD, najznačajniji zaštitnik i pokrovitelj Turske na Zapadu.

Turske procjene o stvarnim namjeraima i ciljevima Njemačke i Francuske unutar EMU/EU razlikuju se od onih formalnih, zbog čega se Turska, premda to na prvi pogled ne izgleda tako, pokazuje nepopustljivom u svojim uvjetima spram EU, i to kako po pitanju vanjske politike u kojoj između nje i EU samo formalno dominira pitanje Cipra, tako i gospodarstva (razlika turskog uvoza iz EU i turskog izvoza u EU posljednjih se desetak godina neprekidno smanjuje i danas je nekoliko puta manja nego li ona sa npr. Rusijom), i ideologije (potpora turskim muslimanskim kulturnim udrugama u EU, borba protiv boraca za nezavisnost Kurdistana koji žive u zemljama EU i sl.).

Ta nepopustljivost dodatno je pojačana nakon otkrića bogatih nalazišta nafta i plina u području Kaspijskog mora u kojima prevladava pučanstvo turskog podrijetla, koja su dodatno osnažila geopolitički položaj Turske i njezine diplomacije u globalnim razmjerima. Kao posljedica toga, Turska, koja za razliku od ostalih članica NATO saveza ne smanjuje svoj vojni proračun i koja već danas raspolaže s više od 640 tisuća oružanih vojnika, predstavlja jednu od najsnažniju vojnih sila na širem području Euroazije. Njezino saveznštvo s Izraelom, koje mnogi na zapadu smatraju najizrazitijim znakom njezinog otklonja od islama, prije svega je vojničko i puno manje političko, što neke od umjerениjih islamskih zemalja vrlo dobro

znaju i stoga to Turskoj ne predbacuju. Premda motivirano zajedničkim neprijateljstvom spram Sirije i sklopljeno pod pokroviteljstvo Washingtona, spomenuto savezništvo pomaže Turskoj u osiguranju njezine suverenosti i sigurnosti na moru i oko Cipra, te je kao takvo i te kako racionalno. Slično tome treba promatrati i Turske odnose s pojedinim europskim državama u kojima se turska suzdržava od širenja svog političkog utjecaja, i više se usmjerava na uspostavu kulturnih i gospodarskih saveza.

Današnje nastupanje turske diplomatske i vojne sile u Euroaziji, te slobode koju sebi Turska dopušta u ophodenju s drugim velikim i regionalnim svjetskim silama, uvjetovano je povijesnim činjenicama vezanim kako uz nastanak i razvoj Otmanskog Carstva tako i moderne Turske Republike. Nastanak i razvoj obje državne organizacije pokazuje kako su se za turske vladare najpovoljnijim političkim doktrinama prije svega pokazale one koje su se temeljno oslanjale na snagu same Turske, a mnogo manje na snagu njezinih saveznika. Ova činjenica po kojoj Turska, premda velika regionalna sila, na neki način dijeli sudbinu malih euroazijskih država, snažno je ukorijenjena u svijest ne samo turskih političara već i većine turskog pučanstva. Zahvaljujući toj činjenici i općenito političkoj razboritosti Turaka, koji u stvaranju predodžbi o odnosu drugih država spram Turske nemaju karakterističnih euroazijskih predrasuda, manevarski prostor turske vanjske politike znakovito je veći od drugih ne samo manjih euroazijskih država, već i onih koje se poput npr. poslijeratne Njemačke, ili današnje Velike Britanije, primarno oslanjaju na postojeće vojne i političke saveze sklopljene unutar velike obitelji zapadnih država. Primjer razvoja turskog nuklearnog programa, zbog kojeg je Turska izložena pritiscima svojih saveznika iz NATO saveza, u tom je smislu samo još jedna od potvrda samostalnosti današnje turske politike, koja

Euroazijska islamska organizacija

Na trećem po redu sastanku Islamskog vijeća za Euroaziju održanog potkraj svibnja 1998. u Ankari, 48 islamskih lidera iz zemalja Euroazije odlučilo se za osnutak Euroazijske islamske organizacije. Nova organizacija bit će zadužena za usmjeravanje i vođenje religijskog tiska i drugih religijskih aktivnosti zemalja članica Islamskog vijeća za Euroaziju, uključujući i one misionarske. Prema slovu završne službene izjave dane od strane spomenutog vijeća, koju je pročitao turski premijer Mesut Yilmaz, turski direktorat za pitanja religije donijet će odluku o religioznim blagdanima koje će kao obvezatne prihvati sve zemlje članice. Na sastanku spomenutog vijeća, kojem je bio nazočan i ministar obrane Turske Republike Ismet Sezgin, predsjedavajući sastanka turski premijer Yilmaz govorio je o ugrozi koja od strane kršćanstva prijeti muslimanima Euroazije. Između velikog broja ostalih sudionika spomenutom sastanku bili su nazočni Hafiz Sabri Koci u ime Islamskog društva iz Albanije, Mustafa Efendi Čerić u ime Islamske zajednice Bosne i Hercegovine te Ahmet Kadirov u ime muslimana Čečenije. Jednoglasnom odlukom svih nazočnih članova podržan je prijedlog Bosne i Hercegovine o tome da se sljedeći četvrti po redu sastanak Islamskog vijeća za Euroaziju održi u Sarajevu.

ISLAMSKI KAPITAL U SARAJEVU

Višegodišnji napori Svjetske banke za usmjeravanjem islamskog kapitala u Bosnu početkom srpnja 1998. urođili su prvim konkretnim plodovima. Suprotno suzdržanosti islamskih zemalja zamjetnoj na zadnjoj međunarodnoj konferenciji donatora održanoj u Bruxellesu, na kojoj je za obnovu BiH obećano 1,250 milijardi USD, na nedavnom sarajevskom skupu održanom u organizaciji Islamske banke za razvoj ostvareni su prvi pomaci glede ulaska stranog kapitala i stranih investicija u BiH. Prema službenom priopćenju sa spomenutog sastanka na kojem je bilo nazočno otprilike 120 predstavnika islamskog kapitala iz 14 islamskih zemalja, te veliki broj domaćih gospodarstvenika i predstavnika državnih institucija, Islamska banka za obnovu odlučila se na otvaranje svoje Investicijske banke u Sarajevu s kapitalom od otprilike 150 milijuna DEM. Prema tvrdnjama predsjednika Islamske banke za razvoj spomenuta sarajevska banka pružat će potporu ne samo članicama banke nego i drugim poslovnim ljudima i dionicarima iz BiH. Osim toga postignuta je suglasnost i glede osnivanja Investicijske holding kompanije koja će također biti na usluzi stranim i domaćim investitorima u BiH. Predstvincima islamskog kapitala domaćini su ponudili otprilike 250 projekata za ulaganja u pokretanje profitabilnih tvornica, dokapitalizaciju i obnovu postojećih gospodarskih objekata, te kupnju postojećih, od čega su se islamski investitori odlučili za pružanje potpore za samo njih 25. Na spomenutom skupu na koji su bili pozvani svi gospodarstvenici iz BiH, neovisno o entitetskom ili kantonalnom podrijetlu, nisu se pojavili predstavnici iz Republike Srpske, a broj predstavnika značajnijih gospodarskih sustava smještenih u kantonima s hrvatskom većinom također je bio mnogo manji od onih s bosnjačkom većinom. Predsjednik Islamske banke Mohammad Ali izrazio je poseban interes za dva projekta za koje je Islamska banka osobito zainteresirana, i to za Tvornicu automobila TAS u Vogošći (zajednički projekt Islamske banke, Volkswagen i UNIS-holdinga u koji Islamska banka u laži s kapitalom od 48 milijuna DEM) i tvornicu sanitarnih uređaja (zajednički projekt Islamske banke za razvoj, talijanske tvrtke IMR i UNIS-holdinga u koji Islamska banka ulazi s kapitalom od 29 milijuna USD).

Spomenuti sarajevski skup predstavnika islamskog kapitala održan je upravo u trenutku kad je u BiH u optičaj puštena nova bosanska valuta tzv. konvertibilna marka, koja bi svojom stabilnošću trebala pridonijeti oporavku i integracijskim procesima unutar gospodarstva cijelokupne BiH. Posebno uočljiv interes predstavnici islamskog kapitala su pokazali za mogućnostima ulaganja u slobodne carinske zone (prije rata u BiH je bilo tri slobodne carinske zone, a sad ih ima osam) i za stanje napretka u pregovorima između BiH i Hrvatske glede statusa luke Ploče.

Šef misije Svjetske banke u Sarajevu Rory O'Sullivan ohrabrio je islamske poslovne ljudi, ocjenivši kako ulaskom u Bosnu čine dobar poslovni potez. Suprotno čestim mišljenjima prisutnim i u samom Sarajevu kako je postojeći bosanski Zakon o stranim ulaganjima vjerno preslikao zakona južnoameričkih država koji omogućuje najdrastičniju kapitalističku eksplataciju, O'Sullivan je na spomenutom skupu izjavio kako bosanski Zakon o stranim ulaganjima predstavlja jedan od najboljih u svijetu.

smatrajući taj razvoj strategijskim interesom od njega ne želi odstupiti čak ni pod cijenu gubitka sadašnjih povlastica koje proizlaze iz njezinog punopravnog članstva u NATO savezu i drugim zapadnim udrugama.

Kako i koliko će se sadašnja turska diplomacija priklanjati islamu i time redefinirati turski položaj u odnosu na Euroaziju, Europu i EU, s kojom dijeli carinsku uniju, te u odnosu na Srednji istok i Aziju, predstavlja danas veliku nepoznidanu za sve velike sile, uključujući i EU čiji komesari vjeruju kako za Tursku kao i za većinu drugih euroazijskih zemalja nema drugog korisnjeg puta od onoga kojeg oni iscrtavaju u Buxellesu.

Povijesne odrednice

Premda se iz formalnih razloga često uobičava kazati kako razvitak današnje moderne Turske započinje s osnutkom Turske Republike godine 1923., stvarni društveni razvitak današnje turske, a osobito njezine međunarodne političke i vojne doktrine, duboko je ukorijenjen u same temelje nastanka Otmanskog Carstva.

Spomenuto carstvo nastaje u četrnaestom stoljeću kao posljedica unutarnjih slabosti tadašnjeg Bizantskog carstva, zahvaljujući kojima Osman I. postaje ujedinitelj i vođa najprije Turaka, a kasnije i drugih arapskih i iranskih plemena koja bježeći pred Mongolima dolaze u Anadoliju. Sve do tada, zahvaljujući provođenju politike tajne uspostave i razvrgavanja savezništava sa susjednim nekršćanskim i barbarskim narodima, Bizant se uspijeva ne samo očuvati već i proširiti putem usmjeravanja i stvaranja kriznih žarišta u kojima bi se topila snaga pojedinih regionalnih barbarskih i islamskih vladara.

Zahvaljujući ratobornosti i odlučnosti vojničke klike Turaka na čelu s Osmanovim sinom Orhanom, Turci će godine 1326. preuzeti od Bizanta, bez vojnog sukoba, nadzor nad Bursem, tadašnjim glavnim gradom i središtem administrativnog, poli-



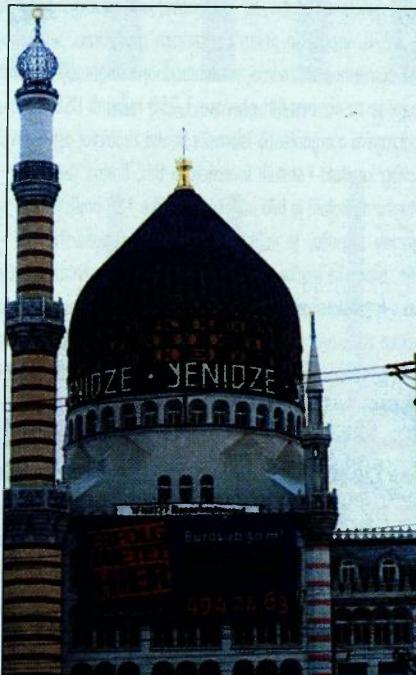
Predsjednik Turske Sulejman Demirel prigodom posjeta kadetima pomorskog fakulteta u Istanbulu

tičkog i vojnog sustava u bizantskoj Anadoliji. Na taj način, i slično kasnijim drugim velikim ekspanzionističkim državama, poput npr. današnjim naraštajima iz bliže povijesti najpoznatijeg primjera hitlerove Njemačke, a u sadašnjosti SAD-a Otomansko carstvo ne će se započeti širiti snagom mača, već snagom politike, koja će iskoristiti slabost tadašnjeg Bizantskog cara i bizantskih političara. Otomansko Carstvo, kojemu će glavni polet za širenje davati spomenuta slabost Bizanta, ne samo da će mudro izbjegavati sukobe sa svojim ostalim susjedima, barbarskim i islamskim plemenima i Mongolima, već će se također na miran način, putem ženidbe vladarevih potomaka, te preuzimanja njihove zemlje i gospodarstva putem kupovine (privatizacije), vrlo brzo pretvoriti u stvarnog vladara i vlasnika cijelokupne zapadne Anadolije.

Uspjeh početne Osmanove politike neće proći nezapaženo u Bizantu, te će Bizant za vrijeme vladavine cara Ivana VI. iznajmiti veći dio spomenute vojničke klike i usmjeriti je u borbu protiv drugih neprijateljskih barbarskih naroda. Na žalost Bizanta, ta će se vojnička klica pokazati uspješnijom no što će se misliti, te će iz takvih pohoda izlaziti još ratobornija i vojnički superiorija ne samo od svojih protivnika već i od svoga unajmitelja Bizanta. Zbog njezinih uspjeha i unutarnje razjedinjenosti tadašnjeg Bizantskog carstva, bizantski političari ne će skupiti hrabrosti za odlučujući obračun s novom silom već će nastaviti s popuštanjima, koja će se ogledati u prikrivanju stvarnog stanja glede turskog pljačkanja pojedinih bizantskih područja, i na posljeku pristajanja na ženidbu između careve kćeri i Osmanovog sina Orhana.

Osim spomenute ključne strategije korištenja slabosti protivnika i sposobnosti stvaranja saveznika, pobjedama protiv Bizanta Otomanskom Carstvu značajno će pridonijeti i širenje islama, koji će se sve više pretvarati u religiju pobjednika i zaštitni znak budućih gospodara oslobođenih područja. U prvo vrijeme širenja Otomanskog Carstva tadašnja turska

aristokracija ne će biti dovoljno svjesna veze između islama i svoje uspješnosti, što će se pokazati kobnim za prvog velikog Otomanskog vladara Bajazida, koji će se premda uspijeti u održavanju i širenju carstva na Zapadu, pokazati neuspješnim u njegovom širenju na Istoku. Tadašnja podjela turskog vladajućeg sloja na tursko plemljstvo i



Primjer kulturnog identiteta turske manjine u Dresdenu

područjem Azije, stvorivši time najveće muslimansko carstvo u povijesti, veće i od Rimskog carstva iz najboljih vremena. Muslimani iz Otomanskog Carstva odbit će mogućnost borbe s drugim muslimanima, što će nenadoknadivo oslabiti Bajazida čija će se vojska u trenutku sraza s Mongolima uglavnom temeljiti na kršćanskim plaćenicima i turskom plemljstvu. Oslabljen zbog navedenog razloga, Bajazid će izgubiti bitku s Mongolima, koji će ga godine 1402. zarobiti i staviti u zatočeništvo u kojem će ubrzo preminuti.

Bajazidov vojnički neuspjeh, koji će velikim dijelom biti uvjetovan njegovom političkom nepromišljenošću, postat će trajna pouka njegovim nasljednicima, koji će vremenom razviti novu uspješniju tehnologiju

vladanja carstvom. Shvativši kako je uspjeh na vojnom polju teško ostvariv bez unutarnjeg političkog dogovora svih nositelja moći u carstvu, Bajazidovi nasljednici reformirat će carstvo putem uvođenja sustava Otomanovog zakonodavstva, koje će se počevši od kraja četrnaestog stoljeća zadržati sve do njegova raspada i osnutka moderne Turske Republike godine 1923. U skladu s tim zakonodavstvom, društvo u Otomanskom Carstvu podijeljeno je na vladajuću klasu Otomana i nižu klasu, tzv. raju. Kao osnovno načelo vladanja carstvom uspostavljen je načelo imperativnog prava vladajuće klase u korištenju svih bogatstva carstva. S ciljem provođenja tog načela, Sultan je carstvo podijelio na pojedina područja i finansijske okruge unutar kojih su djelovali njegovi poslanici, koji su bili zaduženi za prikupljanje poreza i nadziranje političkog i društvenog života. Sultanovi poslanici smatrali su se njegovim slugama i u skladu s tradicijom koja je tada vrijedila na Srednjem istoku, zadržali su jedan dio njegova statusa, te su kao takvi spadali u najuži krug carske aristokracije.

Gubitak moći Otomanskog Carstva započet će kao posljedica promjena unutar vladajuće klase u kojoj će se sukobljavati stara turska aristokracija kao tradicionalni nositelji moći u carstvu, i nova neformalna moć u vidu islamiziranih kršćana i njihovih potomaka. U sukobu koji će se odvijati na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće pobijeđuje nova klasa, te od 16. stoljeća najuži dio carske aristokracije predstavljaju islamizirani kršćani i ostali islamizirani "nevjernici", koji su odgojeni u sustavu janjičarstva stekli najbolju vojničku i političku naobrazbu. Za razliku od svojih prethodnika, nova aristokracija će tolerirati postojanje drugih manjinskih zajednica i religijskih udruženja u carstvu, kao npr. Židova, armenskih gregorijanaca, grčkih i bugarskih pravoslavaca, hrvatskih katoličkih franjevaca, protestanata i dr. kojima će s ciljem stjecanja gospodarske koristi priznati određena kulturna i vjerska prava. Njen dolazak na vlast i izostanak vođenja



ratova, ubrzat će povećanje broja muslimanskog pučanstva koje će za carstvo ubrzo početi predstavljati gospodarske i socijalne teškoće. Visoka stopa prirodnog prirasta, koja će između ostalog nastupiti i kao posljedica dugotrajnog razdoblja mira i sigurnosti u kojoj će živjeti muslimansko pučanstvo, dovest će do povećanja nezaposlenosti i društvene krize kako u gradovima tako i na selu. Kao posljedica toga, u carstvu će najprije doći do porasta organiziranog kriminala, a kasnije i gladi i bolesti, koje će nastupiti kao rezultat sve sustavnijeg zanemarivanja poljoprivredne važnosti zemlje koja se nalazila u rukama uskog kruga vladajućih begova i druge aristokracije, koja se sve više bavila trgovinom i drugim kratkoročno gledano unosnijim poslovima u kojima su dotad prednjačile druge manjinske i vjerske zajednice. Spomenutim pojavama započet će svojevrsno udaljavanje vladajućih begova od ostalih siromašnjih muslimana i nastupiti trajno slabljenje središnje sultanove vlasti. Zatvorena među vlastitim zidinama, nova vladajuća klasa u carstvu ne će biti svjesna ni opasnosti koje će takvo njezino ponašanje imati za stabilnost carstva, ni značenja novih zemljopisnih otkrića i društveno-političkih promjena na Zapadu. Smatrajući kako su islamski ljudi superioriji nad kršćanima, vladajuća klasa u carstvu lažno će vjerovati i razvijati duh vlastite superiornosti koji će se ubrzo pokazati nestvarnim. Gubitak moći središnje vlasti koja se zahvaljujući svojoj moći i diplomatskom iskustvu sve do tada znala nositi s izazovima sa Zapada, dovest će do prvih međunarodnih poraza koji će poljuljati dotadašnju nepobjeditost Otomanskog Carstva. Prvi od tih većih poraza bit će pomorski kod Lepanta u kojem će brodovlje Svetе lige poraziti tursku flotu godine 1571. Ta pobjeda, koja u taktičkom smislu ne će rezultirati značajnijim promjenama, jer će Turci nakon nje izgraditi novu flotu koja će sljedećih nekoliko stoljeća i nadalje držati pod nadzorom istočno Sredozemlje, dovest će u strategijskom smislu do značajnog



Vrtolet turskog zrakoplovstva u ophodnji

preokreta kako u smislu rušenja mita o dotađašnjoj turskoj nepobjedivosti, tako i tobožnje turske urođene vojničke superiornosti. Slabljenje zajedništva među vladajućim staležima u carstvu pokazat će se glavnim pokretačem njegova neuspjeha i obrnuto, što



Od američkog projekta stvaranja profesionalne vojske se odstupilo jer veliki broj mlađog pučanstva teško pronalazi zaposlenje i kao takvo je podložno utjecaju različitih islamskih udruga

če se najbolje vidjeti na primjeru uspješne vojne operacije na istoku, u kojoj će Otomanska vojska pobijediti Iran, zauzeti veliki dio

današnjeg Iraka i u godini 1638. proširiti se sve do Zakavkazja, čemu će prethoditi okrutne pripreme u kojima će zbog nepoštivanja islamskih zakona i tradicije biti pogubljen veliki dio utjecajne vojne i političke aristokracije. Izostanak spomenutog zajedništva u kasnijim će se razdobljima pokazati kobnim i dovest će do kasnijih vojnih i političkih neuspjeha carstva.

Sporazumom iz Karlowitza, iz godine 1699. Otomansko Carstvo gubi područja koja je prethodno zauzelo na teritoriju današnje Mađarske, Rumunjske, Hrvatske, Rusije i Ukrajine. Njegova unutarnja društvena razdjeljenost, te razvoj novih oružanih sustava i takteke ratovanja na Zapadu, dovode ubrzo do novih poraza od kojih će najistaknutiji biti oni u ratovima s Venecijom i Austrougarskim Carstvom u razdoblju 1714.-1717., te Rusijom u razdoblju 1768.-1792. Zahvaljujući unutarnjem nejedinstvu vladajućih staleža carstvo će sve više slabiti i usprkos pojedinim pobjadama na bojnom polju, ono će u društvenom i gospodarskom pogledu sve više zaostajati za Zapadom. Modernizacije koje će se pokušati provesti uglavnom će se pokazati neuspješne, i to prije svega zbog njihova neprihvaćanja od strane potlačenih naroda i siromašnjih Muslimana. U tehničkom smislu one ne će biti tako neuspješne i tijekom 19. stoljeća carstvo će se značajno modernizirati u gospodarskom i upravnom smislu, za što će biti najzaslužnije uvođenje sekularnog sustava obrazovanja, koji će omogućiti izobrazbu učinkovitije birokracije, i veliki program javnih radova u obliku izgradnje cestovnih i željezničkih prometnica, telefonije, obnove značajnih građevina i sl., koji će omogućiti zapošljavanje velikog broja pučanstva. Usprkos toga, budući da spomenute reforme ne će biti praćene i povećanjem nacionalnih sloboda, za većinu nemuslimanskog pučanstva one ne će biti dovoljno

Najsuvremenija višenamjenska turska fregata tipa Meko 200 Track II-A izgrađena godine 1996. po njemačkoj licenci u brodogradilištu Gölcük



GODINA

REFORMA

1925.	Reforma odjevanja (zabranjeno nošenje feredža i uvođenje europskog načina odjevanja i za muškarce i za žene).
1925.	Uvođenje gregorijanskog kalendara u službenu uporabu.
1925.	Zatvaraju se derviški samostani i religiozna mjesto hodoošća.
1926.	Uvođenje u službenu uporabu europskoga građanskog i trgovackog prava.
1926.	Zabranjuje se poligamija i uvođenje u službenu uporabu civilnog braka.
1928.	Uvođenje u službenu uporabu latiničnog pisma.
1928.	Uklanjanje islama kao službene državne religije i proglašenje sekularnosti.
1931.	Uvođenje metričkog mјernog sustava u službenu uporabu s obveznom primjenom od 1933.
1934.	Uvođenje glasočkog prava za žene.

Najznačajnije reforme Turske Republike koje su ukinule dotadašnje običaje iz Otomanskog carstva

privlačne. Slično tome, negativan utjecaj na reforme imat će i stav zapadnih zemalja koje će se u obavljanju gospodarskih odnosa sa carstvom prizivati na pravo prema kojem nji-hovi državljanji imaju slobodu živjeti i raditi u carstvu u skladu sa svojim zakonima i zaštitom svojih konzula. Spomenuto pravo, koje će sultani zapadnim zemljama tradicionalno priznati počevši od 16. stoljeća pa nadalje, pridonijet će gospodarskom nazadovanju carstva putem održavanja nesrazmjerno velikog uvoza robe u carstvo iz zemalja Zapada. Nesrazmjer uvoza i izvoza robe iz carstva presudno će djelovati na nerazvijanje i povećanje zaostatka razvijenosti gospodarstva Otomanskog Carstva za gospodarstvima zemalja Zapada, što će imati za posljedicu financijsko zaduživanje carstva u zapadnim bankama (u drugoj polovici 19. stoljeća Oto-mansko Carstvo toliko je bilo zaduženo u zapadnim bankama da su kamate toga duga iznosile gotovo polovicu njegove gospodarske proizvodnje).

Promjene koje će zbog takve neuspješne sultanove politike nastupiti u obliku uspostave ustavnog poretka i osnutka prvog parlamenta godine 1877. bit će kratkoga vijeka jer će se zbog ponovnog rata s Rusijom i pogoršanja unutarnjih prilika isti raspustiti već godine 1878. Neprekidni vojnički porazi u ratovima s Rusijom dovest će do stvaranja prvog ozbiljnijeg savezništva između Turske i jedne zapadne sile (Velike Britanije) koja će na Berlinskom kongresu godine 1877. svojim zauzimanjem spasiti Tursku od velikih teritorijalnih gubitaka. Neuspješnost u ratovima sa Zapadom, autoritarna vlast i raspad gospodarstva, koji će postati glavna turska obilježja na prijelazu u dvadeseto stoljeće potaknut će nezadovoljstvo turske mladeži pod čijim će pritiskom godine 1908. doći do ponovne uspostave parlamenta, koji će i ovog puta biti kratkoga vijeka jer će ga nositelji neformalne moći oko Sultana potaknuti austro-garskim anektiranjem Bosne i Hercegovine te bugarskim istočne Rumelije ponovno ukinuti godine 1909. To drugo po redu raspuštanje parlamenta dovest će do vojnog prevrata u kojem će vojne postrojbe

pod utjecajem organizacije mladih Turaka zauvijek svrgnuti sultana s vlasti.

Nakon dolaska na vlast mlatoturci će poduzeti veliki broj društvenih i gospodarskih reformi, no one se u otežanim uvjetima balkanskih ratova, a potom i I. svjetskog rata, ne će pokazati uspješnima. U I. svjetskom ratu poginut će ili nestati gotovo šest milijuna Turaka (približno četvrtina tadašnjeg pučanstva) i biti uništeno više od devedeset posto gospodarstva. Neposredno pred potpuni vojni poraz carstva Velika Britanija će uspostaviti novu probritansku tursku vladu koja će prihvati uvjete kapitulacije i 10. kolovoza 1920. pot-

sta Kemal i njegovi sljedbenici pokazat će se vrlo uspješnim i sposobnim vojnicima te će u nepunih pet godina ratovanja pobijediti snage savezničke koalicije i prisiliti ih na sklanjanje novoga mirovnog sporazuma. U sklopu tih borbi Kemal Mustafa će 1. studenog 1922. proglašiti kraj turskog sultanata (Posljednji turski sultani, sultani Vahdetdin, ukratko će se na britanski ratni brod i napustiti Istanbul 17. studenog 1922.) Turski rat za nezavisnost u kojem će se Turska počevši od godine 1918. boriti protiv sila savezničke koalicije završiti će se potpisivanjem mira u Lausanne 24. srpnja 1923. (taj dan se u Turskoj slavi kao nacionalni praznik). U skladu sa sporazumom iz Lausanne Turska će poništiti dotadašnji mirovni sporazum iz Sevresa, vratiti područja u Anadoliji i omogućiti miran ulazak oslobođeničke vojske u Istanbul 6. listopada 1923. Prema odredbama tog sporazuma Grčka će zadržati suverenitet nad svim velikim otocima u Egejskom moru s iznimkom Imroza (Imbras) i Bozcaada (Tenedosa) s tim da će se otoci ispred turske obale demilitarizirati. Osim toga između Turske i Grčke postignuta je suglasnost glede dobrotljivog preseljenja pučanstva iz pograničnog područja, a nadzor nad pomorskim tjesnacima Bospor i Dardanele povjeren je međunarodnom povjerenstvu na čijem se čelu nalazi predstavnik Turske.

Nova Turska Republika izabrana pod vodstvom Ataturka osnovat će se na šest temeljnih načela sadržanih u novom ustavu, i to: turskom nacionalizmu (temeljenom na slavnoj povi-

jesti Otomanskog Carstva i pravu za izgradnjom moderne države bez stranog protektora), narodnoj volji izraženoj u moći narodnog Sabora, sekularizmu (u obliku potpunog odvajanja vjerskih i državničkih poslova), pravu države na intervenciju u pojedinim područjima gospodarstva i revolucionarizmu (kao posljedice trenutačnog proglašenja spomenutih vrijednosti pravovaljanim i obvezujućim za sve).

SKUPINA ZEMALJA			1992.			1993.		
	IZVOZ	UVоз	IZVOZ	UVоз	IZVOZ	UVоз		
EU	7602	15.437	9046	19.975	10.740	15308		
EFTA	633	1413	557	1652	643	1199		
Ostale članice OECD (SAD, Japan)	1112	3974	1221	5374	1828	3831		
Ostale europske zemlje	646	976	767	1083	839	759		
Islamske zemlje	455	3417	289	3518	249	3372		
ZND	684	1235	1034	2264	1412	1821		
Ostale zemlje	1257	1807	1673	2588	2009	2006		

Kretanje turskog uvoza i izvoza u razdoblju od 1992.-1994. u milijunima USD

pisati mirovni sporazum u Sevresu kojim će Turska izgubiti velika područja na prostoru Balkana i u arapskim pokrajinama, te pristati na stavljanje pod protektorat savezničkih sila Istambula, te južne i istočne Anadolije. Sporazum iz Sevresa koji će predstavljati najveći povijesni poraz turske diplomacije ogorčit će jedan dio mladih časnika turske vojske koji će pod vodstvom Kemala Mustafe (Attaturka) započeti pobunu protiv sila savezničke koalicije. Značaj spomenute pobune saveznici u početku ne će biti svjesni te će tako npr. londonski *London Times* 27. kolovoza napisati kako su Kemal Mustafa (Attaturk), kojeg je probritanska turska vlast u Istanbulu 11. svibnja osudila na smrt, i njegovi sljedbenici bespomoćna rulja koje se kao takve ne bi trebalo plašiti. Suprotno takvim ocjenama, Mu-

STRATEGIJSKO PARTNERSTVO TURSKE I SAD

- ◆ Turska je odigrala ključnu ulogu u izvođenju vojnih operacija Pustinjska oluja i Pustinjski štit. Tijekom izvođenja tih operacija Turska je provodila krutu gospodarsku blokadu Iraka, a putem raspoređene postrojbi na granici s Irakom vezala je na sebe sedam iračkih divizija.
- ◆ Turska djelatno podržava američko rješenje u okviru bliskoistočnoga mirovnog procesa.
- ◆ Turska nastoji riješiti probleme u Zakavkazju u skladu sa svojim interesom i interesom SAD.
- ◆ Turska pomaže i usmjerava muslimanske srednjearijske države u smjeru razvoja demokracije i slobodnog tržišta.
- ◆ Turska predstavlja jednu članicu NATO saveza koja u potpunosti podržava politiku SAD u Bosni i Hercegovini.
- ◆ Turska djelatno podržava razvoj programa Partnerstvo za mir koji održava dezintegraciju bivšeg sovjetskog bloka.
- ◆ Turska i nadalje predstavlja glavnu branu ruskoj ekspanziji u južnu Europu i Aziju.
- ◆ Turska preko svojih veza u turko-afričkim azijskim državama utječe na pristup Kine euroazijskim energetskim resursima.

Turska za vrijeme Ataturkove vladavine doživljava brz gospodarski razvitak, uspostavlja diplomatske odnose sa zemljama nastalim nakon raspada Oтомanskog Carstva i kloni se saveznštava sa svojim istočnim susjedima i drugim islamskim zemljama. Nakon Ataturkove smrti na čelo Turske Republike dolazi njegov bliski suradnik i glavni politički arhitekt mirovnog sporazuma iz Lausanne Ismet Inonu. S njim na čelu turska prolazi razdoblje II. svjetskog rata u kojem je neutralna sve do veljače godine 1945. kad s ciljem ulaska u koaliciju savezničkih sila proglašava rat Njemačkoj (zahvaljujući tome Turska kasnije postaje jedan od osnivača UN-a). Zbog svog geostrategijskog položaja, nakon II. svjetskog rata Turska postaje predmetom posezanja i Sovjetskog Saveza i SAD. Obje spomenute sile nude Turskoj vojnu i gospodarsku pomoć, a Sovjetski Savez svoju ponudu pojačava i

oporbenih stranaka tako i povećane skrbi za ljudska prava. Uvođenje višestračja omogućiti će miran dolazak na vlast oporbene Demokratske stranke. Tijekom svoje prve političke vladavine spomenuta stranka snažno će liberalizirati gospodarstvo, što će nakon prvih godina uspjeha potkraj šesdesetih godina rezultirati gospodarskom krizom i valom socijalnih i političkih nemira, koje će vojska godine 1960. iskoristiti za izvođenje vojnog udara. Tadašnjeg predsjednika i čelnika Demokratske stranke, Menderesa, vojska će tom prigodom smaknuti pod optužbama za primanje mita i korupciju, nakon čega će proglašiti novi ustav temeljen na suvremenijim socijalnim i gospodarskim osnovama. Nakon tog prvog vojnog udara Turskom će vladati nestabilne koaličijske vlade, koje će zbog unutrašnjeg odnosa snaga i stranačke aritmetike imati vrlo slabu moć i utjecaj. Spomenuta nestabilnost dovest će potkraj

nu za politička i gospodarska nastupanja na širem području Euroazije.

Odnosi Turske i ostalih zemalja turskog svijeta

Neposredno nakon priznanja i stjecanja nezavisnosti turskih srednjoazijskih država, vodeće političke snage u njima nisu odnose s Turskom smatrale primarnim interesima, i uglavnom su se posvetile učvršćivanju svoje vlasti i stabilizaciji nacionalnog gospodarstva, koje se raspalom planskog sustava našlo u teškom položaju. Sviest o vlastitoj političkoj, gospodarskoj i vojnoj inferiornosti u odnosu na svoje susjede, u njima će se postupno rađati i kulminirati nakon pokušaja vojnog udara u Moskvi godine 1991. kad će se većina od njih odlučiti za traženje sigurnosnih jamstava i pomoći od Turske, odnosno preko Turske od SAD. U strahu od gubitka stecene nezavisnosti one će se sve više povezivati s Turskom u koju će nepunih mjesec dana nakon pokušaja spomenutog vojnog udara kao prvi doputovati predsjednik Kazahstana Nursultan Nazarbayev, a nakon njega ubrzo i predsjednik Turkmenistana Saparmurat Niyazov. Zamisli o sveturskom jedinstvu i "turskoj konfederaciji" po prvi će se put u javnosti pojaviti početkom godine 1992. tijekom posjete Turskoj ministra vanjskih poslova Kirgistana Muratbega Imanaliyeva. Stavovi i pozitivna razmišljanja o perspektivama turskog svijeta koji se proteže od Jadrana pa sve do Kineskog zida, u kojem živi više od dvije stotine milijuna stanovnika među kojima pretežiti dio mlađeg naraštaja, vrlo će brzo postati popularne među pučanstvom i među ostalim vodama turskih država srednje Azije. Uzbekistanski predsjednik Islam Karimov javno će ih podržati već u travnju iste godine tijekom razgovora za turski radio u kojem će istaknuti kako je stjecanje nezavisnosti Uzbekistana veliki povijesni događaj ne samo za Muslimane Uzbekistana već i za cijeli turski svijet. Širenje ideja o jedinstvu i zajedništvu svih Turaka koje će promicati turski elektronski mediji, koji se putem satelitskog prijema gledaju u cijeloj srednjoj Aziji, dovesti će potkraj godine 1992. do prvog zajedničkog sastanka svih predsjednika turskih država u Ankari. Već na tom sastanku i osobito na sljedećima, osim formalnog stava o zajedničkom jedinstvu, pojavit će se i prva razmišljanja oko koncepcije ujedinjenja i suradnje, pri čemu će većina azijskih vođa imperativno inzistirati na ravnopravnosti i potpunoj nezavisnosti svojih zemalja. Ozbiljnije nejedinstvo među turskim liderima u javnosti će biti zabilježeno neposredno nakon njihova zajednička sastanka koji će se godine 1995. održati u sklopu proslave 1000 godina od nastanka



Razgraničenje Turske i Grčke u Egejskom moru. Prema mirovnom sporazumu iz Laussane iz godine 1923. Grčki otoci ispred turske obale trebali bi biti demilitarizirani, no počevši od kraja 60-ih godina i osobito nakon turske invazije na Cipar 1974. Grčka ih je militarizirala i danas se na njima nalaze brojne topničke i raketne bitnice

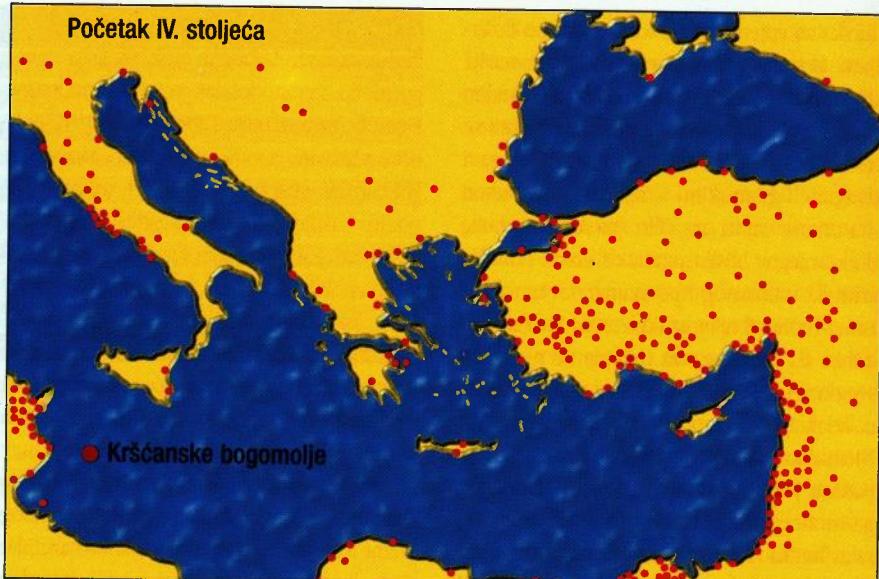
obećanjima o vodećoj ulozi nad njegovim područjima u središnjoj Aziji, u kojima žive brojni narodi turskog podrijetla. Nakon početnih pokušaja zadržavanja neutralnosti i nepristajanja na spomenute ponude Turska se odlučuje na uspostavu strategijskog saveznštava sa SAD. Od tada pa sve do kraja hladnog rata Turska će neprekidno razvijati dobre odnose sa SAD, na čiji će prijedlog godine 1952. postati punopravna članica NATO saveza.

Izgradnja prisnijih veza sa zemljama zapadne demokracije dovest će do daljnje demokratizacije Turske, kako u obliku osnutka

sedamdesetih godina do nove političke i gospodarske krize koja će ponovno rezultirati vojnim udarom godine 1980. Nakon tog drugog po redu vojnog udara, u Turskoj će na vlast ponovno doći Ataturkovi sljedbenici među kojima će se posebno istaknuti prethodni predsjednik Turske Turgut Ozal. Zahvaljujući njegovim uspjesima i njegovom političkom naslijedstvu, koje će se osim u gospodarskom smislu ogledati i u novom obrazovanom i suvremenom naraštaju državne administracije, Turska će se razviti u suvremenu i uspješnu regionalnu silu sposob-

glasovitog turskog epa "Manas" u Bisheku u Kirgistanu, kad će nezadovoljan turskim stavovima predsjednik Kazahstana napustiti sastanak prije njegova završetka. Nakon tog njegovog diplomatskog ispada, pomanjkanje jedinstva među predsjednicima turskih država postat će trajna tema turskih novinara. Oni će neprekidno bilježiti dokaze o navodnoj neslozi među turskim vodama i u svibnju godine 1997. zamijetit će novi veliki diplomatski ispad kojeg će uoći sastanka Organizacije za gospodarsku suradnju predmetnih zemalja u Ashgabatu počiniti uzbekistanski predsjednik Karimov (njegov zrakoplov kojeg će u zračnoj luci s nestružnjem očekivati ostalih pet predsjednika iz neobjašnjivih razloga će promijeniti rutu leta i stići u Ashgabat s više od sat vremena zakašnjenja, tijekom kojeg će ga ostali predsjednici morati čekati.).

Pomanjkanje jedinstva među predsjednicima šest turskih država značajnim će dijelom uznapredovati nakon smrti turskog predsjednika Turguta Ozala u travnju 1993. Njegov autoritet i ugled među turskim vodama, te doprinos koji će pružiti srednjeazijskim zemljama u stjecanju njihove nezavisnosti, pokazat će se nenadoknadivim. Učestalost kontakata između Turske i ostalih azijskih turskih zemalja nakon njegove smrti naglo će se smanjiti, te će one ubrzo krenuti zasebnim putovima. Političko jedinstvo koje će se dotad iskazivati u priopćenjima sa sastanaka različitih zajedničkih organizacija turskih zemalja, polako će se sve više gubiti, a primarno mjesto u njihovim razgovorima sve više će preuzimati probleme iz područja gospodarstva. Stisnuta novim okolnostima, promijenit će se i dodatašnja turska politika spram srednjeazijskih država, koja će se od one koja je nastojala zadržati nepristranost i zajednička mjerila u odnosu spram svih ostalih turskih država, polako preokrenuti u onu koja će neke od tih država podržavati više, a neke manje. Prisne odnose Turska će osobito zadržati i razvijati s Azerbajdžanom kojemu će pružiti političku i vojnu pomoć u sukobu s Armenijom oko pitanja Gorskog Karabaha. Od ostalih turskih zemalja posebno dobre odnose Turska će razvijati s Uzbekistanom, kojeg turski diplomati i političari često nazivaju i najmoćnijom turskom državom srednje Azije. Suradnja Turske i Uzbekistana pokazat će se na primjeru događaja koji će se godine 1997. dogoditi u Afganistanu, prigodom kojih će pobijedeni general Abdul Rashid Dostum prebjegi u Tursku preko Uzbekistana. Unatoč spomenutom prijateljstvu, prva otvorena pitanja između Turske i Uzbekistana u javnosti će se pojavit u ljetu godine 1997. kad će predsjednik Karimov narediti povratak uzbekistanskih studenata iz Turske pod optužbom da im se u Turskoj pruža



Raširenost kršćanskih bogomolja na Sredozemlju potkraj IV. stoljeća pokazuje kako je kršćanstvo u to doba bilo najraširenije baš na onim područjima na kojima danas živi većinsko muslimansko pučanstvo

religiozna muslimanska naobrazba. Osim tog incidenta stalni predmet spora između Karimova i Ankare postat će i pitanje boravka opoziciskog uzbekistanskog prvaka Muhameda Saliha u Turskoj.

Za razliku od Uzbekistana, koji ima svoju vlastitu proizvodnju električne energije, Kazahstan i Kirgistan koji energetski ovise o Rusiji, imaju nešto lošije odnose s Turskom. Spomenute zemlje nisu toliko sklone sveturskom ujedinjenju i osim s Rusijom nastoje razvijati dobre odnose i s Narodnom Republikom Kinom. Članstvu u Zajednici nezavisnih država obje spomenute zemlje posvećuju posebno značenje i veliki dio graničnih postrojbi na njihovoj granici s Narodnom Republikom Kinom predstavljaju ruske postrojbe. Uspostava sveturskog jedinstva za koje se zalaže najveći broj azijskih turskih država s neodobravanjem se prima u Narodnoj Republici Kini, u kojoj u njezinim zapadnim provincijama živi brojno Ujgarsko pučanstvo turskog podrijetla.

Turski odnosi s Turkmenistanom više su gospodarski, a manje politički. Komplementarnost koja ih potiče ogleda se u činjenici posjedovanja velikih nalazišta plina u Turkmenistanu i turskih potreba. Turska, koja danas svoje potrebe za plinom podmiruje putem uvoza iz Rusije, zainteresirana je za uvoz jeftinijeg plina iz Turkmenistana, te u tom smislu nastoji pokrenuti izgradnju plinovoda između Turkmenistana i Turske. Kako je zbog intervencije SAD gradnja plinovoda koji bi prolazio preko Irana zasad odbačena, Turska danas podržava gradnju skupljeg plinovoda koji bi prolazio ispod Kaspijskog mora do Azerbajdžana i preko Gruzije do Turske. Izgradnja tog naftovoda pružila bi značajan gospodarski zamah i Turkmenistanu i Turskoj čije gospodarstvo danas koristi gotovo 50 posto skupljeg plin iz Rusije.

Za razliku od odnosa s ostalim turskim državama, odnosi Turske i Tadžikistana snažno su prožeti unutarnjom nestabilnošću u Tadžikistanu u kojem od trenutka njegove nezavisnosti traju unutarnji vojni i politički sukobi između različitih političkih organizacija koje potporu primaju izvana. Turska u tim sukobiima igra pomiriteljsku ulogu i kao jedna od rijetkih zainteresiranih zemalja koja nije otvoreno podržala ni jednu od sukobljenih strana predstavlja jamstvo mirovnog sporazuma sklopljenog između zaraćenih strana u ljetu godine 1997. Pitanje mira u Tadžikistanu, u kojem političku opoziciju sadašnjem režimu predstavljaju islamske političke organizacije koje potporu dobivaju iz Irana, za Tursku je osobito osjetljivo, i to ne samo iz vanjskopolitičkih već i zbog unutarnje političkih razloga koji proizlaze iz povezanosti islamske političke opozicije u Turskoj i one u Tadžikistanu.

Odnosi Turske i Zapada

Odnos SAD i EU prema Turskoj je podijeljen kao rijetko prema kojoj drugoj zemlji, te kao takav predstavlja jedan od značajnijih čimbenika današnje međunarodnopolitičke raslojenosti Zapada. Za SAD Turska predstavlja najznačajnijeg strategijskog euroazijskog saveznika i kao takva uživa brojne pogodnosti koje se između ostalog ogledaju i u odobravanju njezinog nastupanja spram drugih naroda i država smještenih na prostoru između Jadrana i Kineskog zida. Za velike europske države i samu EU Turska predstavlja civilizacijsku i kulturnošku prepreku njihovom dalnjem širenju na istok i političkom i gospodarskom povezivanju s malim euroazijskim narodima. Njezino savezništvo sa SAD, koje sve više prijeti i gospodarskim gubicima pojedinih europskih sila, dovodi Tursku u stanje nepovoljnih poli-

tičkih odnosa kako s Francuskom, Njemačkom i Velikom Britanijom tako i Švicarskom. Suprotno tome, za američku administraciju i njezine interese Turska predstavlja najznačajniji čimbenik stabilnosti na Balkanu i širem području Euroazije. Komplementarnost interesa turskih i američkih vladajućih krugova je prilično velika, a najznačajnija po pitanju sprečavanja daljnog širenja i jačanja velikih europskih država i same EU, održavanja dobrih odnosa s ostalim islamskim zemljama, osvajanja i eksploracije novih energetski bogatih područja u srednjoj Aziji, te održavanje sadašnjega globalnog mira i sigurnosti na kriznom području Srednjeg istoka i Euroazije. Ostvarenje spomenutih ciljeva omogućuje daljnju nadmoć SAD nad ostalim svjetskim silama i kao takvo predstavlja imperativ zbog kojega se američka administracija odlučuje i na žrtvovanje svojih potencijalno gledano manje značajnih saveznika poput malih euroazijskih naroda koji obitavaju na prostoru potencijalnog novog (sekularnog) turskog carstva. Mil-

globalnu respektabilniju svakodnevno djelatnu vojnu silu. Njezini sadašnji potencijali i osobito buduće projekcije objavljene u ovogodišnjem izvješću Ministarstva obrane nedvojbeno pokazuju kako se Turska za razliku od svojih saveznika iz europske carinske unije (koji bar formalno prihvataju gubljenje vlastita suvereniteta i pretvaranje u orvelovske anacionalne potrošače čiji se identitet kreće u smjeru oktirovanih bosansko hercegovačkih automobilskih registarskih pločica), kreće u posvema drugom smjeru. To otvara pitanje stvarne prirode EU i njezine perspektive što će biti tema u jednom od sljedećih brojeva *Hrvatskog vojnika*. Za Zbigniewa Brzezinskog koji najveći dio vodeće zapadnoeuropeiske političke elite otvoreno naziva američkim vazalima, prostor zapadne Europe, tj. EU-a za njega je američki protektorat.

Projekcija turske vojne sile u budućnosti

Sadašnje stanje i neki od smjera



Turske postrojbe tijekom sukoba s Radničkom strankom Kurdistana

itarizacija turskog društva koju uz pomoć SAD provode utjecajni vojni krugovi u Ankari, za susjedne države i narode Euroazije teško se može okarakterizirati kao dobrousjedska i stabilizirajuća, kao što je pokušavaju prikazati pojedini zapadni vojni krugovi (nedavno objavljeni pregled planiranih turskih nabavi vojne opreme objavljen u popularnom tjedniku Jane's Defence Weekly nosi naslov Arming for Peace - Naoružavanje za mir). Za američku vojnu industriju i njezine lobiste u Washingtonu turski svijet već u današnjim mirnodopskim uvjetima predstavlja najznačajnije tržište, te stoga ne čudi kako turska vojska uz američku i rusku danas predstavlja jedinu

budućeg razvoja turskih oružanih snaga razvidni su iz nedavno objavljenih dokumenata objavljenih od strane Nacionalnog vijeća za sigurnost (National Security Policy Paper) i Ministarstva obrane (Turkish Ministry of Defence White Paper). Na temelju raščlambne spomenutih dokumenata razvidno je nastojanje turske politike na razvoju suvremene oružane sile koja bi bila ne samo sposobna za istodobno vođenje dvije strategijske vojne operacije sa svojim susjedima, već i osiguranje dovoljne pričuve za borbu protiv unutarnjih neprijatelja kakve npr. predstavljaju pripadnici radničke partije Kurdistana. Prema spomenutom scenaru turske oružane snage trebale bi biti sposob-

ne za istodobno vođenje dva i pol velika sukoba, pri čemu se za razliku od američkog scenarioa vođenja također istodobno dva i pol velika sukoba, u turskom slučaju naglasak stavlja na temeljno vođenje kopnenih sukoba uz dodatnu paljbenu i drugu potporu zrakoplovstva i mornarice.

Tursko ministarstvo obrane i njegovi saveznici sebe vidi kao stabilizirajući i izbalansirani čimbenik mira i progrusa na Balkanu, Zakavkazju i Srednjem istoku. Spomenuta područja, koja danas predstavljaju najkreativnija krizna žarišta visoke međunarodne politike, od presudnog su značenja za sve velike sile i kao takva obiluju brojnim izazovima počevši od ekstremnog nacionalizma, islamskog fundamentalizma, trgovine oružjem za masovno razaranje, terorizma, itd. sve do ubičajenih etničkih napetosti proisteklih iz burne povijesti naroda koji žive na spomenutim područjima. Projekt Turske kao regionalnog suca i čimbenika mira na spomenutim područjima kojeg snažno podupire američka administracija

podrazumijeva Tursku koja nije član ni europskih ni islamskih političkih i vojnih koalicija. Takva Turska samo se formalno zauzima za stavove kakvi se mogu pročitati u dnevnom i popularnom tisku, a u stvarnosti ona ne smije težiti ni učlanjenju u EU ni približavanju islamu. Spomenuti koncepcija, koji u Turskoj podupiru vojni krugovi školovani i odgojeni u američkim vojnim i diplomatskim učilištima, premda je na prvi pogled prijateljski i neutralan, za male države Euroazije,

spram kojih je usmjeren, u sebi krije i velike opasnosti. Primjer Irana ili dariašnji Afganistan i Čečenije u tom su smislu više nego li ilustrativni. Pružanje vojne i druge pomoći spomenutim zemljama od strane SAD također je bilo motivirano gospodarskim i drugim naoko miroljubivim i sigurnosno gledano stabilizirajućim namjerama. U što su se spomenuta suradnja i "pomoć" kasnije prometnule danas je razvidno čak i iz dnevnog tiska koji u nedostatu ostalih vijesti često puta svoje stranice popunjaje upravo patnjom i nesrećom naroda koji je spomenuto pomoć konzumirao ili se poput našeg primjera nalazi u blizini područja konzumacije. Povijest pokazuje kako

je okrupnjavanje vojnih potencijala do razine koja nadilazi snagu potencijalnih zdržanih protivnika samo po sebi iracionalno te kao takvo teško može rezultirati miroljubivim posljedicama odvraćanja. Razvoj vojne industrije i sprega domaćih političara s krupnim svjetskim kapitalom koji svoje interese pronalazi u vojnoj trgovini često puta dovode do nemogućnosti zaustavljanja jednom započetog procesa militarizacije, što u konačnici dovodi do raspleta koji je bliži njezinoj ofenzivnoj nego li obrambenoj uporabi. Povijesnih primjera koji opovrgavaju spomenuto razmišljanje mnogo je manje od onih koje ga potvrđuju premda se oni koji svoje interese pronalaze u takvoj trgovini uporno trude pokazati upravo suprotno (licemjerna osuda Indije i Pakistana od strane velikih sila zbog razvoja nuklearnog oružja, koje se povijesno gledano pokazalo kao jedini istinski čimbenik odvraćanja vojnog posezanja također je jedan od primjera koji potvrđuje djelovanje spomenutog mehanizma). Najava turskog dopredsjednika vlade i ministra obrane Ismeta Sezgina o planu potrošnje 150 milijardi USD na modernizaciju i nabavu nove vojne opreme za potrebe turskih oružanih snaga u sljedećih desetak godina ne bi trebala nikoga od turskih susjeda i malih euroazijskih naroda ostaviti ravnodušnim. Tim više što Turska osim kupovine vojne tehnike na Zapadu u posljednjih nekoliko godina usvaja i domaću proizvodnju koja u pitanju kapitalnih vojnih sustava danas pokriva otprilike 21 posto, i prema predviđenom planu u sljedećem bi se kratkoročnom razdoblju trebala povećati na 40 posto. Poslovni partnerski odnosi Turske vojne industrije s pojedinim američkim kongresmenima i drugim pojedincima utjecajnim na političke odluke Washingtona glede izvoza vojne tehnologije omogućuju današnjoj Turskoj nabavu vojne tehnologije i usvajanje proizvodnje najloženijih bojnih sustava. U skladu s time i sukladno izjavama čelnika turskog Ministarstva obrane zaduženog za nabavu nove vojne opreme generala Armagana Kuloglu današnja se turska vojna industrija nalazi u strategijskim promjenama koje se mogu mjeriti s onima od prije dvadeset godina kad je turska zrakoplovna industrija počela sklapati američke zrakoplove F-16. Od tada do danas Turska je sustavno razvijala industrijsku osnovu koja joj danas omogućuje proizvodnju široke palete vojne tehnike od oklopnih vozila, borbenih zrakoplova, ratnih brodova, sofisticiranih elektroničkih komponenti i najrazličitijih vrsta strjeljiva uključujući i raketno. Spomenute bojne sustave koji se proizvode u domaćim tvornicama Turska svakodnevno ispituje ne samo na poligonima već i u stvarnim uvjetima po čemu se također razlikuje od svih svojih europskih

Godina 1361.

Zahvaljujući slabosti svojih susjeda Otmansko Carstvo se u nepunih četrdeset godina na kraju 14. stoljeća uspjelo nepredvidivo povećati i kao takvo postati prijetnja svim tadašnjim velikim državama



NATO saveznica i sve više sliči SAD.

Turske postrojbe, koje se svakodnevno bore protiv pripadnika kurdistanske radničke partije (PKK) na istoku zemlje, prema pisanim zapadnih medija broje više od 250 tisuća vojnika i kao takve daleko nadilaze ostale vojno djelatne sastave drugih država iz regije. Spomenute postrojbe u borbi protiv PKK koriste najsvremenija sredstva vojne tehnike, a zahvaljujući dugotrajnoj borbi (14 godina) i stečenom iskustvu turske oružane snage uz oružane snage SAD predstavljaju jedne od najbolje uvježbanih i za konvencionalno ratovanje pripravnih oružanih snaga u svijetu. Turske oružane snage ukupno broje više od 640.000 vojnika od čega otprilike 150 tisuća otpada na djelatni, a ostatak na ročni sastav. Američki prijedlog o stvaranju profesionalne turske vojske koja bi brojila otprilike 350 tisuća vojnika, koji je Turska svojedobno prihvatala i namjeravala provesti do godine 2000., za sada je odgodjen. Veliki broj mladog pučanstva koje teško pronalazi zaposlenje i kao takvo je podložno utjecaju različitih islamskih udruga glavni je razlog odgađanja spomenutog procesa profesionalizacije turske vojske koji je zamišljen s ciljem racionalizacije tekućih troškova odnosno povećanja finansijskih sredstava namijenjenih za nabavu suvremene vojne tehnike i opreme. Služenje vojnog roka u Turskoj osim vojne izobrazbe ima za cilj i širenje i usvajanje političkog svjetonazora temeljenog na sekularizmu te se kao takvo teško može prekinuti bez ozbiljnih političkih poremećaja na cijelokupno tursko društvo. Spomenuto pitanje predmet je najoštrijeg spora između nositelja turske sekularne i islamske moći koja upozorava kako su iskustva turskog carstva sa sustavom janjičara ili malih zapadnih zemalja (uključujući nekada i same Turske) sa sustavom vojnog i diplomatskog školovanja u SAD, pokazala kako oni

na dugu stazu ipak predstavljaju čimbenik nestabilnosti (primjeri Irana, Egipta, Afganistana i sl.). Osim što dolaze pod politički utjecaj zemalja domaćina polaznici takvih studija često puta stječu znanja koja im u stvarnosti malo koriste i dovode ih u sukob sa stvarnim stanjem i potrebama u njihovim zemljama (primjer brojnih afričkih studenata arhitekture koji se nakon što tijekom studija u SAD nauče projektirati nebodere i velike poslovne zgrade nakon svog povratka u Afriku više zauzimaju za gradnju nebodera i drugih betonsko-aluminijskih konstrukcija nego li drugih dotičnog zemlji, narodu i podneblju primjerenoj građevina u tom je smislu više nego li ilustriran.). Nepostojanje domaćih vojnih i diplomatskih učilišta ili njihov razvoj pod utjecajem neformalne moći sa Zapada kakav danas imamo u najvećem broju euroazijskih zemalja, Turska već nekoliko godina ustrajno zamjenjuje vlastitim sustavom vojne i diplomatske izobrazbe. Zahvaljujući tome i drugim čimbenicima nije nerealno očekivati kako bi sadašnje pretjerivanje američke administracije u indoktrinaciji mladih Turaka u bliskoj budućnosti moglo izazvati posvema suprotne učinke. Takav scenarij raspleta koji bi bio sličan iranskim ili afganistanskim doveo bi do sukoba Šireg razmjera u kojem bi se kao ne prvi put u povijesti kao najveće žrtve ponovno mogli naći brojni mali euroazijski narodi i njihova tek nedavno stečena nezavisnost.

Gospodarske i društvene značajke turkofonskih zemalja

Bogatstvo nafte i plina s kojim raspolažu države kaspiskog mora već danas ima veliki utjecaj na uspostavu novoga gospodarskog i društvenog sustava u tim zemljama. Današnji trendovi koji su razvidni u Azerbajdžanu,

Godina 1401.



Kazahstanu i Turkmenistanu pokazuju kako se gospodarstva tih zemalja sve više okreću monokulturnim industrijskim nafama i plinom zanemarujući pritom ostale grane svoga gospodarstva. Takav razvoj koji se vladajućim političkim krugovima u tim zemljama čini opravдан, jer im osigurava dotok svježeg kapitala sa Zapada, dugoročno gledano je opasan, jer za slučaj značajnijeg pada cijena nafte ili plina na svjetskom tržištu može dovesti do njihove gospodarske i druge destabilizacije. Osim toga, razvoj naftne industrije na način na koji se susreće u tim zemljama dovodi i do značajnog društvenog i kulturološkog raslovanja u njima, koje se očituje u pojavi novog sloja pripadnika lokalne gospodarske elite koja je usko povezana s velikim stranim transnacionalnim kompanijama i njihovim velesposlanicima. Ta nova društvena klasa po svojoj prirodi nije domoljubna i nastoji prije svega osigurati vlastite probitke. Njegovi pripadnici nisu zainteresirani za višeslojni razvoj nacionalnoga gospodarstva kao ni za razvoj demokratskog političkog pluralizma. Njima više odgovara sadašnje stanje posvemašnje društvene korumpiranosti u kome se oni zahvaljujući svojoj organiziranosti i sprezi sa stranim kapitalom vrlo brzo bogate i postaju novi dolarski milijuneri. Svjesni opasnosti od političke i gospodarske destabilizacije ti novi milijuneri svoje bogatstvo drže u stranim bankama čime još više pridonose nepovoljnom gospodarskom stanju u kome se nalaze države iz kojih potječu. Promotrena iz vanjskopolitičkog kuta gledanja njihova poznanstva i poslovni odnosi s bogatim američkim kompanijama i članovima američkog Kongresa pridonose stjecanju američke potpore sveturskim interesima. Suprotno tome jačanje sveturskog jedinstva pokazuje se kao otežavajuća okolnost u razvoju odnosa između Turske i EU, što dovodi do

današnjeg paradoksa u turškim odnosima sa Zapadom u kojem jačanje odnosa sa SAD dovodi do slabljenja odnosa sa EU. Osim toga, neravnomjerna raspodjela prirodnog bogatstva nafte i plina, u kojoj se na strani bogatih zemalja nalaze Azerbajdžan, Turkmenistan i Kazahstan, a na drugoj strani siromašni Kirgistan i Uzbekistan, mogla bi u slučaju jačanja nejedinstva unutar turškog svijeta vrlo lako postati povodom za novu destabilizaciju i međudržavne sukobe. Prilog takvom raspletu moglo bi pružiti različite političke organizacije i pokreti koji zastupaju fundamentalni islam poput npr. pokreta muslimanske sekte Wahabi. Spomenuta sekta, koje svoje podrijetlo ima u Saudijskoj Arabiji, osobito je djelatna na području Uzbekistana i nešto manje Kirgistana.

Osim spomenutoga, kao posljedica brzog stjecanja bogatstva pojedinih turških država putem prodaje nafte i plina moglo bi nastupiti i druge promjene i nestabilnosti kao npr. one u svezi jačanja secesionističkih ideja iranskih Azera koji predstavljaju značajnu manjinsku zajednicu u sjevernim dijelovima Irana. Njihovo nezadovoljstvo i moguća pobuna mogli bi dovesti do šire destabilizacije srednje Azije u kojoj bi se crta sukoba mogla protezati tisućama kilometara duž iranskih granica od Turske do Tadžikistana. Takav sukob, koji najvjerojatnije ne bi prošao bez uključivanja u njega Iraka i ostalih zemalje Srednjeg istoka i srednje Azije, mogao bi pokvariti sadašnje snošljive odnose između brojnih potencijalnih protivnika i dovesti do izmijenjene geopolitičke slike šireg područja Euroazije.

Budući izazovi

Nastanak velike paneuropske države na Zapadu i osamostaljenje pet turških srednjejajskih država na istoku, predstavljaju dvije

osnovne strategijske geopolitičke činjenice, koje generiraju najveći broj ključnih političkih odluka današnje turske politike. Spomenute činjenice otvaraju pred Turskom nove stranice povijesti, koje pred današnje naraštaje turskih političara, slično kao i nekadašnje iz doba slabljenja Bizantskog carstva, postavljaju posvema nove povijesne izazove. Pristupanje u EU/EMU s jedne strane, ili preuzimanje liderске uloge u turškom svijetu s druge strane, predstavljaju pritom dvije najočiglednije strategijske krajnosti između kojih se nalazi veliki broj kompromisnih rješenja unutar kojih se kreće današnja turska politika. Održavanje strategijskog saveznštva sa SAD, dobrih gospodarskih odnosa s Rusijom, EU i Kinom, te oslanjanje na prednosti i izbjegavanje suprotnosti koje pružaju spomenute strategijske krajnosti, za današnju tursku diplomaciju predstavljaju prvorazredne prioritete unutar kojih ona danas djeluje na prostoru od Kineskog zida do Jadrana.

Gовор предсједника Турске Сулејмана Демиреља током недавно одржаног (9. lipnja 1998.) састана Вijeћа туркофонских држава, који се одржao у оквиру инагурације Астане као новог главног града Казахстана, указује на бројне изазове с којима се сусреће данашња турска политика у Еуроазији. На споменутом састанку, којем су осим Демиреља били назоћни предсједници осталих пет турских држава (Туркменистана, Казахстана, Азарбадžана, Киргистана и Узбекистана), Демирељ је нагласак ставio на "искру новог јединства која је запалјена између пријателjsких земаља турског свijeta". Споменута искра, која izvire iz povijesnog i kulturnog naslijeda turskih земаља, prema Demirelovinim riječima u budućnosti ће se ne samo održati већ и још више ојачати. Razvoj turških međudržavnih kulturnih udruga poput one под називом Turksoy, која је задужена за оствarenje пројекта прославе 1450. obljetnice uspostave Turškog kanata, ваžan је doprinos шијенju spomenute искре Zahvaljujući којој су чelnici turškog svijeta, uspostavili spomenuto Vijeće i druge međudržavne udruge. Састани Vijeća, који су постали традиционални, prema riječima Demirela "nisu usmjereni na ponavljanje povijesti већ njezino poznavanje i bolju promociju u budućnosti, zbog чега се нико не bi trebao osjećati уgroženim". Spomenute riječi imaju osobitu težinu jer су izrečene у Астани, новом главном gradu Kazahstana којем је та чест припала приje svega из политичких побуда (dosadašnji главни grad Almaty налази се отприлике тисуću kilometara južnije од Астане која је смјештена у sjevernom dijelu Kazahstana blizu granice с Rusijom. Proglašenje Астане главним gradom i premještanje državnih institucija i diplomatskih представништава у Астану смањује могућности Rusije

glede širenja svoga utjecaja i eventualnog pripojenja sjevernih dijelova Kazahstana u kojima živi brojno rusko pučanstvo). U svom govoru Demirel ističe kako će novo stoljeće biti stoljeće Turaka, pri čemu to potkrjepljuje bogatim energetskim resursima s kojima raspolaže turski svijet i poručuje svojim susjedima kako je "turski svijet koncept koji nadilazi sadašnje granice postojećih šest zemalja članica spomenutog Vijeća".

Osim toga, Demirel ističe načela Vijeća među kojima se ističu načela poštivanja nezavisnosti i suvereniteta pojedinih članica te nemiješanje u njihovu unutarnju politiku. Spomenuta načela turska je diplomacija, svjesna otpora koji bi se u suprotnom mogli pojaviti, uzdigla visoko na ljestvici osnovnih načela ophodenja kako sa svojim azijskim tako i europskim sugovornicima. Turska nastoji uspostaviti solidarnost i suradnju između država turskog svijeta, te na taj način pridonijeti dugoročnom razvoju mira, stabilnosti i bogatstva turskog svijeta. Takva politika neće Turskoj zatvoriti vrata EU/EMU, a sprječiti će širenje iranskog, pakistanskog i talibanskog utjecaja na pučanstvo srednje Azije. Pozitivni gospodarski trendovi u većini turskih zemalja i negativni u većini njima susjednih, najbolja su potvrda za ispravnost spomenute politike, koja Turskoj ostavlja dovoljno veliki manevarski prostor i za moguće međunarodne neuspjehе.

Jačanje važnosti Euroazije kao najznačajnijeg kopnenog prostora svijeta bogatog strateškim sirovinama, i stoga neobično bitnim svim velikim silama, za Tursku, koja je smještena u središtu toga prostora ima dvojake posljedice. S jedne strane ono dovodi do povećanja njezinog geopolitičkog značenja i privlačnosti za uspostavu političkih i gospodarskih partnerskih odnosa ostalih velikih sila s Turskom, a drugie strane ono dovodi do pove-

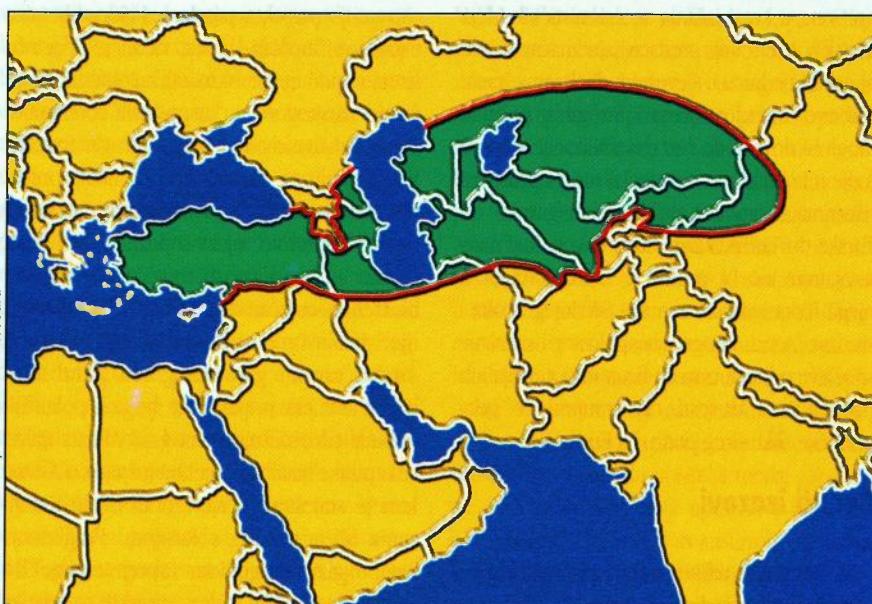
ćanja opasnosti od izvanjske ugroze i stvaranja pogrešnih (gubitničkih) koalicija, kakve su turski narodi, ne samo u Aziji već i u Europi, više puta tijekom povijesti doživjeli i zbog kojih su imali teške posljedice.

Moralno partnerstvo između zemalja turskog svijeta na koje apelira današnja turska diplomacija najbolja je sadašnja formula zajedničke vanjske politike turskog svijeta jer mu omogućuje korištenje vojnih i gospodarskih resursa ne samo Zapada već i Rusije (Kazahstan, Kirgistan, Turkmenistan i Tadžikistan imaju razvijenu vojnu suradnju s Rusijom. Azerbajdžan je više vezan za Tursku, a uzbekistiški predsjednik Karimov pokušava Uzbekistan povezati sa Zapadom. Nastupanja Karimova protiv islama osobito podržava Washington, koji od godine 1996. Uzbekistan smatra svojim strategijskim srednjoeazijskim partnerom.). Govor Karimova, izrečen pred njegov odlazak u Astanu na prije spomenuto proslavljanje, u kojem upozorava kako na sastancima Vijeća turkofonskih država nije primjereno razgovarati o političkim i vojnim pitanjima bez prisutnosti ostalih utjecajnih susjeda u regiji (Tadžikistana i Irana), ne treba shvatiti kao njegovo protivljenje strategijskom cilju već upravo suprotno kao prilagođavanje sveturske politike sveturskim ciljevima. Pragmatična razmišljanja Karimova, koji ističe kako "stvaranje dobrousjedskih odnosa i produbljivanje priateljstva između svih Turaka i svih Iranaca predstavlja zajednički strategijski cilj svih turskih zemalja, za razliku od npr. današnjeg nadmetanja i razmišljanja o posvemašnjem turskom jedinstvu koje nije realno jer bi, kao npr. u slučaju Ujgura u kineskoj provinciji Sinkiang, svim članicama spomenutoga Vijeća moglo pokvariti političke i gospodarske odnose s Kinom", zasigurno dijeli većina ostalih članova spomenutog vijeća, ali ih zbog političke

osjetljivosti ne želi javno izricati. Stega i svijest o zajedničkim višim interesima i u tom primjeru, kao i na primjeru Kosova, pokazuju kako je turska politika za razliku od politike velike većine ostalih zemalja koje pripadaju islamskom civilizacijskom krugu više zapadna, i to u makijavelističkom smislu. Turski političari poznavaju granice sadašnjih turskih političkih, gospodarskih i vojnih mogućnosti i za sada se ne pokazuju spremnim za ozbiljnija vojna i gospodarska posezanja spram svojih susjeda. Značajnije promjene takve politike zasad nisu realne te je u tom smislu za očekivati da se čak i za slučajeve kad se poput problema Cipra radi o osjetljivim sigurnosnim pitanjima na kojima se Turska formalno pokazuje nepopustljivom, u konačnici oni ipak riješi sklapanjem političkih kompromisa po diktatu Washingtona.

Literatura:

1. Washington Post, 26. kolovoz 1998., C. de Bellague, "Turkey Opens Criminal Probe of 12 Top Islamic Politicians"
2. Jane's Defence Weekly, 19. kolovoz 1998., "Country Briefing: Turkey"
3. Jane's Defence Weekly, 19. kolovoz 1998., Lale Sarıbrahimoglu "Interview with Turkey Deputy Prime Minister and National Defence Minister Ismet Sezgin"
4. Defense News, 3. kolovoz 1998., U. Engisoy, "Turkish Moves in Caucasus, Balkan Ink Rivals in Region"
5. Radio Free Europe, 10. lipanj 1998., Newsline, "Karimov on Turic Unity"
6. Radio Free Europe, 10. lipanj 1998., Newsline, "Summit of Turkish Speaking Countries "Spark of Rapprochement and Unity is Set Between Countries Which Form the Turkish World"
7. Turkish Daily News, 10. lipanj 1998., "Turic Leaders Meet in New Kazakh Capital"
8. Defense News, 6. lipanj 1998., U. Engisoy, "Turkish Push for Caucasus Peace Force Irks Moscow"
9. Council on Foreign Relations, Conference on Oil and Gas in the Caspian Sea, 12. travanj 1998., M. Mendelbaum, "The Great Game Then and Now"
10. Jane's Intelligence Review, veljača 1998., Al J. Venter, "The Oldest Threat: Water in the Middle East"
11. The International Institute for Strategic Studies, Strategic Survey 1997/98, "Turkey: If Neither West Nor East, Then What?"
12. Foreign Affairs, rujan/listopad 1997., Z. Brzezinski, "A Geoestrategy for Eurasia"
13. Jane's Intelligence Review, lipanj 1997., Al J. Venter, "Walking the Tightrope: Tension Mounts Along Cyprus' Green Line"
14. Armed Forces Journal, svibanj 1997., J.G. Roos, "Ersatz Allies - Misstep By Greece Or Turkey Could Trigger War over Cyprus"
15. Jane's Intelligence Review, kolovoz 1996. J. Wyllie, "Turkey's New Posture: Change or Continuity"
16. International Defence Review, br. 2, 1995, T. Arbuckle, "Winter Campaign in Kurdistan"
17. Jane's Intelligence Review, rujan 1994., Felix Corley, "The Ingush-Ossetian Conflict"
18. Jane's Intelligence Review, travanj 1994., Felix Corley, "Nagorno-Karabakh, An Eyewitness Account"
19. Jane's Intelligence Review, siječanj 1994., S. Bowers, "The Ossetian Conflict"
20. Jane's Intelligence Review, studeni 1993., J. Wyllie, "Turkey's Eastern Crisis"
21. International Defence Review, br. 10, 1993, M. Stenhouse, "Cracks along the North-South Divide"
22. Jane's Intelligence Review, kolovoz 1993., T. Ripley, "The PKK - Another Look at Middle East's Shining Path"



Etničko i lingvističko područje na kojem živi većinsko pučanstvo turskog podrijetla

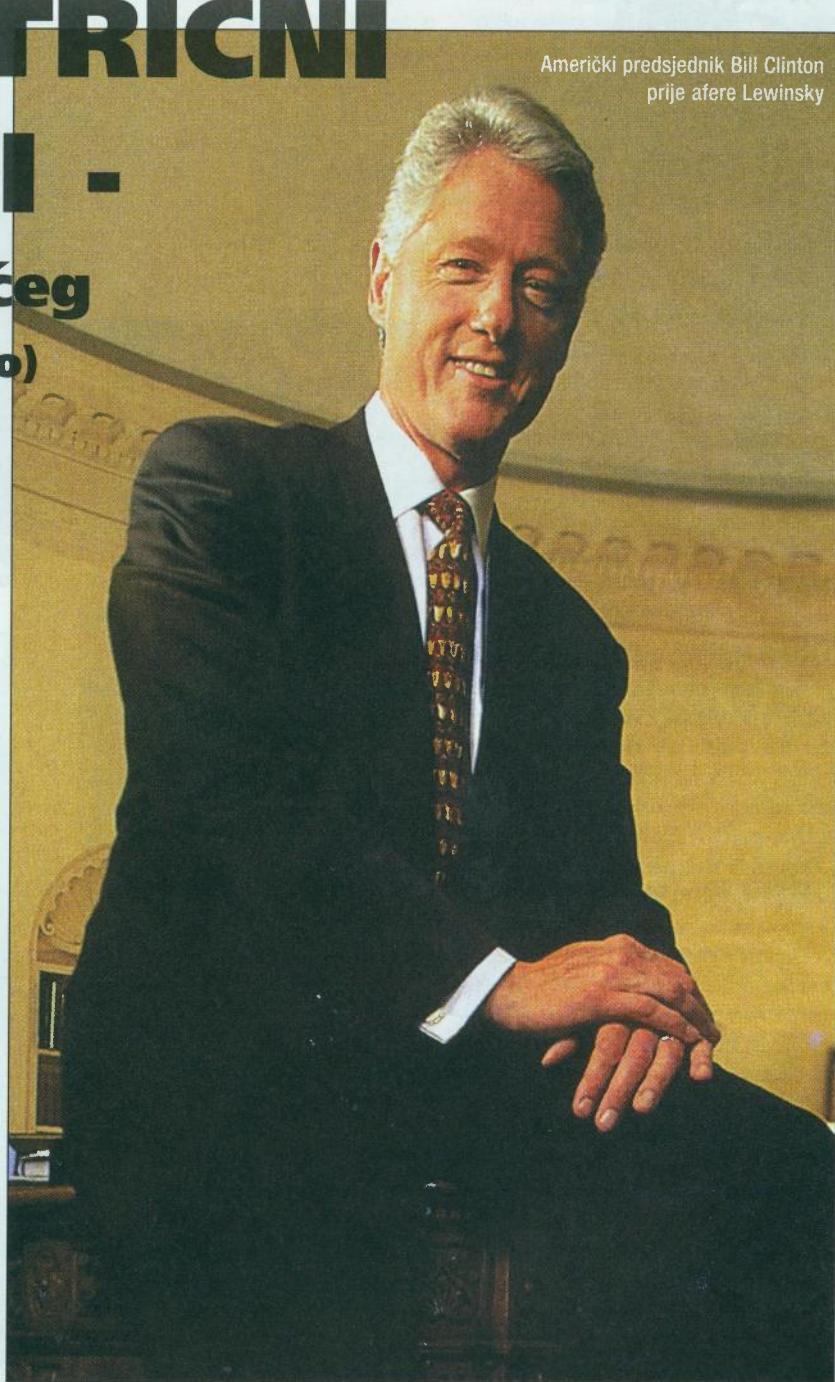
ASIMETRIČNI RATOVI -

stvarnost trećeg tisućljeća (II. dio)

Je li doista riječ o hipnotičkoj stvarnosti sadašnjosti koju će "veleumni ljudi i akademski eliti" budućnosti s primjerene povijesne distance tek cinično okarakterizirati kao smiješnu stranu prošlosti XX. stoljeća u čijem je političko-vojnom i diplomatskom igrokazu, pod ravnjanjem tri bezbožne ideologije - fašizma, nacizma i komunizma - što u simetričnim, a što u asimetričnim ratovima, masovnim društveno-političkim i gospodarskim eksperimentima na pozornici zbivanja živote izgubilo na desetine milijuna statista - toga velikoga dramskog uprizorenja. Za to vrijeme kad se budu pisali ti retci svijet bi trebao živjeti u miru i blagostanju pod okriljem materijalno-finansijskog svjetonazora i jedinstvene Svjetske vlade. To bi bile samo neke projekcije sadašnjosti, današnjega velikoga globalnog uprizorenja kojeg se žarko nadamo da će svojim nedoličnim ponašanjem prekinuti neki "nedolični" gledatelj iz globalne publike

Petar JURIĆ

Samo po sebi je jasno da se ovi *conspirateurs* ne ograničavaju jednostavno na zadaću organiziranja proletarijata; nikako. Njihov posao precizno se sastoji u tome da preuzmu razvoj revolucionarnog procesa, da ga umjetno dovedu do krize, da stvore revoluciju *ex nihilo*, da izvedu revoluciju bez uvjeta za revoluciju. Za njih je jedini neophodan uvjet za revoluciju adekvatna organizacija njihove urote. Oni su alkemičari revolucije. (*Socijalna i politička misao*, Karl Marx, 1850.) Njegov ideološki sljedbenik V. I. Lenjin u Što da se radi? (1902.) napisat će: "Dajte nam organizaciju revolucionara - i mi ćemo prevrnuti cijelu Rusiju". Te proročke misli marksističkog Mesije izrečene na početku burnog XX. stoljeća doista će se i ostvariti.



Američki predsjednik Bill Clinton
prije afere Lewinsky

Globalno multimedijalno uprizorenje

I. čin velikoga globalnoga multimedijalnog uprizorenja (radnja se simultano odvija u skupštini UN-a i preko globalnih dalekovidnica na kojima se emitira četverosatno video svjedočenje Billa Clintonova pred Velikom porotom koje je inače tajno za javnost, te preko Interneta na kojem se nalazi izvješće neovisnog tužitelja Kennetha Starra): globalna finansijska kriza, globalni terorizam i ljudska prava - 53. opća sjednica skupština UN-a, ljubavna afera Billa Clintonova. Glavni lik uprizorenja je američki predsjednik Bill Clinton u ulozi posmrtnoga globalnog ratnika čiju tragikomičnu sudbinu najbolje oslikava jedna karikatura u *The Independentu* - Clinton u hlačama oko gležnja uhvaćenog u paukovu mrežu dok ga Kenneth Starr u

liku pauka gleda te se nasladuje. Statisti ministri i predsjednici vlada 180-ak zemalja UN-a. Gledateljstvo globalno pučanstvo, a predsjednik Clinton kao tragikomičan lik globalne drame.

Junak koji ulazi u politiku novog doba koji je upravo svojim stilom življena i generacije iz 68. morao poduprijeti globalno jedan novi svjetonazor. Prvi predsjednik SAD-a koji je izbjegao vojnu obvezu, a time i odlazak u Vijetnam te kao takav trebao postati uzor uz stil življena kao nužan i dovoljan uvjet za obnašanje takve dužnosti - predsjednika SAD i vrhovnog zapovjednika oružanih snaga SAD-a. Ne možemo se ipak oteti utisku da je aferom Lewinsky narušena institucija predsjednika (u ovom slučaju američkog) paradoksalno ga učinivši predmetom globalnog ismijavanja. Ništa čudno, jer to nije prvi presedan koji su SAD učinile u svojoj kratkoj povijesti jedine hipersile. Zašto je tome tako?



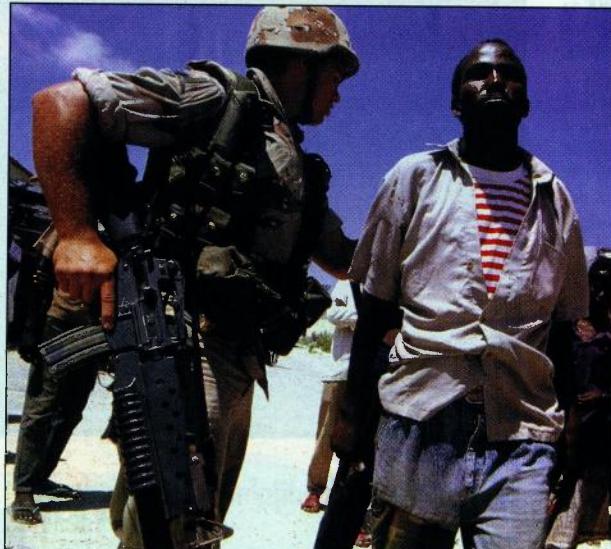
Projekcija američke moći padom Berlinskog zida pokrenula se dublje na Istok. Pripadnik američkih oružanih snaga tijekom jedne od vježbi programa Partnerstvo za mir u Mađarskoj

Američka uvjerenost u svoju nepriskosnovenu snagu i svijest da ih protivnik nikada ne će napasti omogućit će tu nelogičnost u liku Billa Clinton-a. Iza te idilične slike i dalje stoji globalno neformalno središte moći koje će njime kao i s ostalim poput marionete ravnati u svijetu izaslonom iz bipolarnе podjele. U svijetu u kojem je kao personifikacija zla nastao medvjed ili zmaj, ali nastao svijet u kojem kao u džungli gmiže na tisuće zmija otrovnica. Tragikomičnost junaka ogleda se baš u činjenici da on kao delegirani menadžer globalne političko-vojne tvrtke zvane SAD-a ne ostvaruje očekivani profit. Nakon raketnih napadaja na Sudan i Afganistan jedan republikanac će pohvaliti odlučnost američkog predsjednika da konačno nakon šest godina napokon izvuče mač, ali će isto tako konstatirati gdje je predsjednik bio svih tih godina dopuštajući da ljudi poput onih u Sjevernoj Koreji, Iraku, Kosovu, pate.

Što pak o američkom globalnom pohodu i unilateralnim vojnim akcijama misli većina sažeta je u reakciji malezijskog premijera Mahatira Muhameda: "Kako možemo znati da su američki napadaji na Sudan i Afganistan izvedeni u samoobrani, kako tvrdi Washington, kad za to ne pruža ni jedan dokaz".

Za razliku od nekih drugih američkih predsjednika koji su stradali od metka (predsjednik države je ujedno i vojnik, tj. vrhovni zapovjednik oružanih snaga i kao takvom valjda se časnim smatrala njegova egzekucija metkom, ali na krajnje nečastan način - od ruke atentatora) Bill Clinton je u prilici da strada od tijela asimetrične ratnice Monice Lewinsky. Paradoks je tim veći što se kao krunski dokaz u procesiranju njegovog slučaja uzima njegova dvoličnost i laganje pod zakletvom. Doista dvojbena osobina za svakog čovjeka promatrajući je s moralne strane. No Bill Clinton je obnašao posao predsjednika vodeće svjetske sile kao političar i upravo one Machiavellijeve osobine što se građaninu-političaru Billu Clintonu uzima kao razlog za stavljanje ljubavne

afere s mlaodom praktikantom Bijele kuće kao omča oko vrata upravo je osobina koja mu je trebala omogućiti neslućene dobitke za SAD. Doista je potresno izgledalo kad su predstavnici oko 180 zemalja pljeskali i pružali ovacije Billu Clintonu pri njegovom obraćanju pred skupštinom UN-a. (Koje li globalne ironije. Promatrajući događaj iz ugla različitog od onog kako su ga plasirali mediji žrtva daje bezrezervnu potporu svom krvniku kojeg poslodavci u duhu kulture "jednokratne uporabe"



Američki vojnik tijekom mirovne operacije u Somaliji

bacaju na onu smiješnu stranu povijesti.) Svakako, gesta vrijedna čovjeka-gradanina Billa Clinton-a, ali nikako Billa Clinton-a kao predstavnika jedne globalne politike u kojoj on kao asimetrični ratnik te iste politike novim stilom političko-diplomatskog i vojnog djelovanja nije poluciо uspjeh - beskrivo, priznat ćemo krajnje relativizirano, osvajajući tijelo i dušu istog tog globalnog pučanstva i time na posredni način osvojiti i teritorij. Mogli bismo reći da je u tome za malo i uspio. Također možemo reći - kakav zapovjednik takvi i vojnici. Danas uz klasičnu vojnu prisutnost, SAD su diljem svijeta rasporedile svoje visokoprofitne kompanije, razne vrste savjetnika, sveučilišnih profesora, neprofitnih

vladinih organizacija, humanitarnih udruženja te raznovrsnih instituta za izučavanje mira i sve umrežila (okovala) svemogućim dolarom. Iza tog prvog napadačkog (osvajačkog) ešalonu za čišćenje "džepova" obrane (ili pak za simultano djelovanje s prvim) nastupaju antiamerički raspoloženi teroristi, hakeri, ljudi iz medija, razvojačeni pripadnici specijalnih postrojbi, trgovci drogom, bijelim robljem, pedofili, te razne privatne milicije i gerilci. Među njima jedno od ključnih mesta zauzimaju sekte raznih predznaka kojima je glavni cilj razbijanje tradicionalnih religija. Namjena drugog ešalonu je ključna, ako ne i presudna jer u odnosu na prvi ešalon ima veći stupanj slobode - može se rabiti i za "antiameričke" i američke ciljeve. Kao takvi bez njih je nezamisliv asimetrični rat koji je u punom zamahu, ali i očuvanje pet vitalnih nacionalnih interesa SAD-a: spriječiti, odbiti i smanjiti opasnost od napadaja NBK oružjem na SAD; spriječiti pojavu neprijateljske hegemonije u Europi i/ili Aziji; spriječiti pojavu veće neprijateljske sile na granicama SAD-a, kao i u prisutnosti nadzora nad morima ili svemiru; spriječiti katastrofalni kolaps važnih globalnih sustava kao što su trgovina, finansijska tržišta, energija i životna sredina, te osigurati opstanak američkih saveznika.

Oobičan globalni puk nije ni svjestan u kojoj mjeri je oružani sukob na jugoistoku Europe upravo bio u dioptriji takve "neodlučne" politike koju je provodio američki predsjednik Bill Clinton. Nije bilo riječi o nikakvoj neodlučnosti američke politike i njezinog predsjednika osobno već jednostavno isčekivanje određenog strategijskog trenutka u kojem će se SAD upletati u sukob na jugoistoku Europe i pozicionirati u njemu kao svjetski "mudrac i žandar" i što će im omogućiti daljnje upravljanje krizom na jugoistoku Europe. Cilj opravdava sredstvo(a). Složaj strategijskih događanja išao je sljedećim redom: Washingtonski sporazum, oslobođilačke akcije Hrvatskih snaga zahvaljujući kojima će NATO izvršiti bombardiranja srpskih položaja u BiH. Na taj način u zadnji trenutak će se spasiti vjerodostojnost tog istog saveza što će priznati i sam Richard Holbrooke i ostvariti bitne sigurnosne uvjete koji će omogućiti da napokon i njihovi vojnici u okviru neke koalicije (IFOR) dudu na teren kad iščeznu uobičajene pogibelji i opasnosti.

Osim međunarodne finansijske krize, sukoba na Kosovu i u ostalim svjetskim regijama te stanja u Rusiji, jedna od najvažnijih tema Clintonova govora pred Glavnom skupštinom UN-a bila je i "prijetnja međunarodnog terorizma". Doduše, Clinton se u tom kontekstu nije osvrnuo na zahtjev brojnih članica UN-a za pokretanjem istrage o američkim bombardirajima ciljeva u Afganistanu i Sudanu, kojima su SAD reagirale na atentate na njihova veleposlanstva. Navodno je odobrenje za bombardiranje dano u krugu pet do šest ljudi među kojima je

bio i američki predsjednik. To nije učinio iako je *New York Times* samo dan ranije svojom reportažom na naslovnoj stranici jasno opovrgnuo tvrdnju Clintonova ureda o "uvjerljivim, jasnim dokazima" o proizvodnji kemijskog oružja u bombardiranoj tvornici u Sudanu i o vezi između Sudana i Osame bin Laden, kao možebitnog začetnika napada na dva američka veleposlanstva. "Pitam se zašto su Amerikanci protiv slanja misije za utvrđivanje činjenica u kemijsku tvornicu u Sudanu koju su bombardirali krstarećim raketama ako su toliko sigurne da se tamo proizvodilo kemijsko oružje", rekao je u govoru pred Općom skupštinom UN-a sudanski ministar vanjskih poslova Mustafa Osman Ismail. I arapske zemlje su Vijeće sigurnosti UN-a predložile rezoluciju kojom se zahtijeva istra-

vezi s Kosovom bilo glasova koji su se zalagali za početak akcije i bez tog dopuštenja, Vedrine je ustvrdio da se "moramo držati tog načela kako nam se ne bi dogodili i neki drugi izuzetci". To upozorenje je znakovito ako se u obzir uzme izjava državne tajnice Madeline Albright iz ožujka 1998. dana londonskom *The Timesu*, da SAD više ne priznaju poglavje o suverenitetu država. Neformalne sile time još više dobivaju na zamahu nastavljajući demonstrirati svoju moć. Kad su novinari *Izvestija* u povodu intervjuja o finansijskoj krizi u Rusiji i načinu da se ona prevlada Georgea Sorosa upitali: "Priča se da ste počeli igru protiv dolara i da iza navodnog pada njegovog tečaja prema marci i jenu stoji Vaš kapital", odgovor je bio vrijedan finansijskog magnata i globalnog špekulantu: "Povodi za priče su svakojaki. Bez komentara".



Ostaci krstareće rakete Tomahawk nakon raketiranja farmaceutske tvornice u Sudanu

ga spomenutih američkih navoda što Amerikanci odbijaju tvrdeći da su dokazi koje je prikupila njihova obavještajna služba neosporni. Sam čin raketnog napada na Sudan i Afganistan je u skladu s odlukom američke administracije da donosi jednostrane odluke koje ne moraju biti u skladu s međunarodnim pravom. Vezano za međunarodni terorizam, ali i trenutak prihvatanja rezolucije o Kosovu u kojoj bi se prvi put pozivalo na 7. poglavje Povelje UN-a o mogućoj primjeni sile, francuski ministar vanjskih poslova Hubert Vedrine je podsjetio da će toj ustanovi očuvati "monopol na zakonitu uporabu sile" svaki put kad mir bude ugrožen. Prema njegovu mišljenju, osim slučajeva legitimne obrane "ništa ne može opravdati mogućnost da neka država ili skupina država, bez obzira na njihovu snagu, primjeni silu, a da prije toga nije dobila dopuštenje UN-ova Vijeća sigurnosti". Iako je u

Globalna politička stranka

Krug XX. stoljeća očito se nastoji zatvoriti. Knez ovoga svijeta zahvaljujući bogatom iskustvu svojih prethodnika stvara globalnu organizaciju revolucionara kojima je očito namjera sada "prevrnuti cijeli svijet". U prvim redovima te revolucionarne garde, kako već možemo vidjeti stupaju finansijski špekulant, usamljeni ratnici-teroristi te "dobrotvori" odmetnuti i od Boga i vjere kojima su usta puna priča o svjetskom miru.

Politička krialica dvojca Clinton-Blair o "globalnoj socijaldemokraciji" ili za široke mase popularnijem "trećem putu" (radio se s Berlinguerovim eurokomunizmom koji je značio nešto novo u odnosu na tradicionalni kompromis između starog komunističkog pokreta i socijaldemokracije) mogla bi biti "prema jednoj fleksi-

bilnoj ljevici, globaliziranoj i zadovoljnoj, progresisti cijelog svijeta, ujedinite se". Navedeni slogan pozicioniran je kao početak teksta u talijanskoj *La Repubblica* pod naslovom "Bravo Blair, ali sve je počelo rođenjem PDS-a". (PDS je Stranka demokratske ljevice nastala konverzijom bivše talijanske komunističke partije PCI.) Blairova inicijativa u cilju njezine općeprihvaćenosti nastoji se prikazati u svjetlu tobožnjeg nestanka komunističke opcije-transformacije istog komunizma u socijaldemokratsku opciju koju u sebi sintetizira "najbolje" iz komunističke, liberalne i socijalističke kulture. Ujedno je to i oživljavanje duha Titovog samoupravnog socijalizma kakav je bio na prostorima bivše Jugoslavije, što pojedini protagonisti "trećeg puta" i ne skrivaju. Soros će reći da su upravo konvertirani komunisti u socijaldemokrate koji su upražnjavanjem diktature proletarijata dosegnuli "mudrost demokratskog umijeća" te im stoga i priliči da vladaju Europom, a kako vidimo po Clinton-Blairovoj Novoj internacionali i globalnom političkom scenom u duhu "jednakosti, jednakne mogućnosti, pozivanja na etiku odgovornosti i novih odnosa između javnog i osobnog". Koje li ironije, upravo će predsjednik Bill Clinton biti živi eksperimentalni uzorak na kojem će se u naprijed spomenutom multimedijalnom uprizorenju testirati četvrti člana tog globalnog protokola - novi odnos između javnog i osobnog.

Alkemija "nove" revolucije

Mirno osvajanje svijeta podrazumijeva nadomjestak klasičnog rata i strahota koje ga prate s ubijanjima, ne toliko vidljivim, ali uspješnim da podrže teror, koji će globalno donijeti slijepu pokornost naroda. Također nova revolucionarna garda i te kako dobro zna da su rijetki oni koji ne bi bili spremni žrtvovati općenito dobro svojim zasebnim probicima. Takvo stanje ljudskog duha bit će nepresušni izvor onoga što oni zovu revolucionarne mase. Toj slijepoj revolucionarnoj masi, zasićenoj užasom liberalizma i iz njega proistekle neobuzdane slobode i socijalnih trvanja i ratova, na čelo treba stati novi voda. Početak III. tisućljeća bit će prožet nizom simultanih urota, državnih udara i sukoba niskog intenziteta što bi u konačnici trebala biti potvrda nesposobnosti demokratskih liberalnih vlasti koje će svoje mjesto trebati ustupiti Svjetskoj vlasti. Prema procjenama posljednjih alkemičara revolucije (nakon kojih će zavladati vječno blagostanje i mir) iscrpljeni razdobljem liberalizma i iz njega proizašlog kaosa kao na pladnju bi novom gospodaru svijeta trebali ponuditi svoju slobodu. Treće tisućljeće treba postati epoha internacionalne vlasti koja bi obuhvatila sve vlade svijeta i stvorila jednu nadvladu.

U ime broja

U klasičnom, simetričnom, tj. konvencionalnom ratu snaga broja je dobar (poželjan) preduvjet za pobijediti. Niz ratova u povijesti je očit primjer za tvrdnju.

I dok su klasični, simetrični ratovi podrazumijevali teritorijalna osvajanja izravno oružanom agresijom, ratovi budućnosti temeljiti će se na posrednoj strategiji. Kako su pretenzije globalne,

klaščeno načelo teritorijalnih osvajanja jednostavno bi bilo iluzoran, te kreatori i gospodari novog svijeta u I. fazi izričito kažu kako je nužno da ratovi ne donesu nikakve teritorijalne koristi kako se ne bi smanjila dinamika globalnog nastupanja jer se ona odvija u ekonomskoj, tehnološkoj, političkoj, kulturno-školskoj, psihološkoj, informacijskoj i okultnoj domeni čije visoko pokretnе postrojbe predstavljaju finansijski, političko-diplomatski i mirovorni špekulant, te finansijski i gospodarski savjetnici i profesori koji za visoke novčane sume drže predavanja širom svijeta (pogotovo u tranzicijskim zemljama) kako bi kod dezorientirane domaće elite stvorili (nekorisnu) informacijsku bazu znanja koja će krah učiniti bržim i izvjesnjim. Njihovo vezivanje za teritorij, tj. materijalnu strukturu samo bi smanjilo dinamiku djelovanja. Prva faza nastupanja globalnih osvajača djeluje u informacijskoj i energetskoj domeni s očekivanjima da će poremećaji u njima uroditи društvenim i gospodarskim potresima koja će na kraju omogućiti i globalno zaokruživanje u teritoriju na dosad najekskluzivniji način - uz pomoć sekti koje gaze istinske religiozne vrijednosti i uz pomoć okultnog i hedonističkog kreću u posljednje osvajanje tijela i duše.

Povijest civilizacije nam ukazuje da brojni uviđaju idu protiv slabih. Brojna vojska protiv slabije na bojnom polju ili finansijski špekulant naoružan težinom brojke protiv manje bogatih. U takvom složaju, broj dijeli, organizira svijet, dajući svakoj živoj masi njezinu vlastitu težinu, utvrđujući razinu njezine kulture i djelotvornosti, njezine biološke (čak i gospodarske) ritmove rasta, ako ne i njezinu patološku sudbinu.

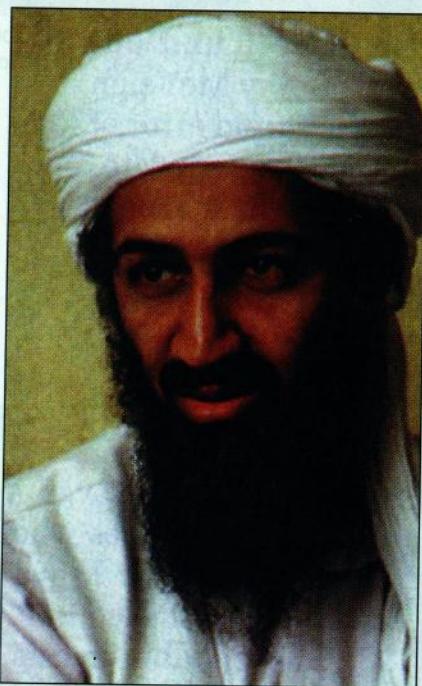
Broj utječe i na medusobne odnose između živih masa. Te odnose karakterizira dualitet miroljubivosti i rata. S jedne strane ti odnosi očitavaju miroljubivu povijest ljudi - razmijene, trampe, trgovinu, dok ona druga strana podrazumijeva njihovu beskonačnu ratnu povijest. Zajednička odlika i jedne i druge strane tih odnosa, bez obzira je li riječ o miroljubivosti ili ratu je borbenost.

Rat je uvijek raznovrsna, uvijek prisutna djelatnost, čak i na nultoj razini povijesti. Broj unaprijed zacrtava njegove linije, silnice snage, ponavljanja, očite tipologije. U borbi, kao i u svakodnevnom životu, šanse nisu za sve podjednake. Broj gotovo nepogrješivo razvrstava gospodare i podložnike na proletere i povlaštenje, nasuprot mogućnostima, normalnim šansama trenutka.

No broj nije jedini u igri. Tehnika, u ratu, kao i u miru, također pritiše svojom velikom težinom. Ali ako i ne daje jednakve povlastice svim skupinama, tehnika je uvijek ipak kći broja. Čovjeku XX. stoljeća te se tvrdnje čine očitim. Za njega, broj je civilizacija, moć, budućnost. Da li je uvijek tako bilo i u prošlosti jer brojni primjeri upućuju na proturjeće. Npr. uzimimo sudbinu Rima uoči barbarskih prvala gdje pobeduju najizmučeniji (besprizorni), najmalobrojni ponekad pobeduju ili se čini da pobeduju.

Snaga suvremenih osvajača je istodobno napažnja i relativna slabost ljudi koji čuvaju ulazna vrata civilizacija, kontinenata ili u krajnjem slučaju država. Dinamika osvajača upravo se ravna tim "napažnjama". Pitanje koje zahtijeva odgovor je u kojoj su mjeri te napažnje odraz slučajnosti, a u kojoj mjeri produkt orkestriranih dogadanja.

Civilizacije protiv kultura. Od početka XVI. stoljeća započinje proces sažet u pravilo da civilizacije igraju i da pobiju nad "kulturnama", pobiju nad primitivnim narodima, pobiju nad praznim prostorom. Dakle nije riječ o osvajanju ljudi, već o osvajanju prostora. To osvajanje pustoši prati izgradnja cestovnog i urbanog sustava. No sve postaje složenje kad se prodor i osvajanje više ne događa u pustoši već u društvenoj i političko-gospodarskoj strukturi koja je spremna da pruži otpor. Prigodom osvajanja Meksika i Perua: te nestabilne civilizacije (kulture), srušile su se samo pred nekolicinom ljudi, tj. odvažnih osvajača. Igra moćnih uvijek je ista i na posljeku veoma jednostavna. Osvajač zna da je od tržišta do kolonije tek mali korak, i dovoljno je da eksplotirani počinje izmicit, da prosvjeđuje; osvajanje ne će kasniti. Ali dokazano je da kulture, polucivilizacije, nisu zanemarljivi protivnici. "Porazi" li ih se, oni se ponovno



Krajnje relativizirana teroristička pojavnost i asimetrični ratnik Osama bin Laden kojega se tereti za nedavne bombaške napadaje na američka veleposlanstva u Africi

vraćaju, uporno nastojeći da prežive. Budućnost im se ne može zauvijek oteti.

Civilizacije protiv civilizacija. Drama (predstava) iz koje današnji svijet još nije izašao je medusobno sukobljavanje civilizacija. Iza kulisa te predstave struje podzemni tokovi na kojima se vodi konačna bitka za osvajanje ljudi. U toj predstavi i naočigled bezazleni dogadaji imaju iznimnu težinu (oni su asimetrični), tj. posljedice po čemu se i prepoznavaju veliki dogadaji. Kaže se da oni imaju slijed. Čitavo to događanje nije potpuno pod znakom broja ili drugim riječima rečeno jednostavna igra snaga, razlika u napetosti ili bruto težinama. No broj ima svoju riječ tijekom tog razdoblja. Materijalni život tu nailazi na jedno od svojih ispravnih tumačenja, točnije, na jednu od svojih prisila i svojih konstanti. Zaboravimo li ulogu rata, čitav društveni, politički, kulturni (vjerski) krajolik istog se trenutka gubi. Same razmjene gube svoj smisao, jer to su često nejednakne razmjene.

Priroda broja omogućuje nam prvi pogled na tako raznoliku sudbinu svijeta. Ljudi su u njemu podijeljeni na velike mase koje su, i nasuprot svome svakodnevnom životu, tako nejednako oboružane kao i različite skupine unutar jednog određenog društva. Izvanvrijednosti ekonomskog života i kapitalizam, koji žeće nego materijalni život razdvajaju svijet na razvijena i zaostala područja, tvore podjelu koja će nam učiniti blisku dramatičnu zbilju suvremenog svijeta.

Totalno oružje ratova budućnosti - novac

Tehnika novca kao i sve druge tehnike, odgovaraju dakle na zahtijevanje, izričito, uporno i dugo ponavljano. Što je neka zemlja ekonomski razvijenija, to više proširuje ljestvicu svojih monetarnih oruđa i instrumenata kredita. U stvari, u međunarodnoj monetarnoj zajednici svakog društva ima svoje mjesto, jedni povlašteno, drugi jedva preživljavaju, treći su kažnjeni. Prema naumu novih gospodara svijeta novac bi trebao postati središnje mjesto "nove religioznosti" i zajedništva u kojem više nema Boga - jedino vrijedno poštovanja trebao bi biti novac. Uz pomoć broja on bi trebao ravnati i određivati sudbinu ljudi i svijeta. U današnjem svijetu u kojem moćni globalni mediji postaju propovjedaonica te i takve "religioznosti" ljudi postaju sve manje svjesni tog novog materijalno-financijskog svjetonazora te podjela i posljedica koje će novac (zahvaljujući svojim tehnikama) izazvati.

Zahvaljujući tome može se reći da će biti naroda koji će s vremenom postati izvanredno moćni, a drugi siromašni: "Novac je, reklo je sedam grčkih mudraca, krv i duša ljudi, i onaj koji ga uopće nema, hoda mrtav među živima".

Igre s novcem možda je najbolje oslikao prikaz talijanskog trgovca koji se sredinom XVI. stoljeća nastanjuje u Lyonu, sa stolom i pisaćim priborom, i postaje bogat. Rekli bi slika je i prilika savršene sablazni, čak i u očima onih koji dosta dobro razumiju rukovanje novcem i igru razmjene. Jer ako je moneta "čarobnjaštvo koje rijetki razumi", onda monete koje to nisu i novčane igre povezane sobičnim zapisivanjem, ne samo da djeluju zamršeno, već su i davolske, i povod uvijek novom čudjenju. Doživljaj je to ne samo običnih ljudi XVI. stoljeća koji ni danas, u eri elektroničkog novca, složenih burzovnih špekulacija potpomognutih suvremenim telekomunikacijskim i informacijskim tehnologijama, značajnije neće biti izmijenjen. Što više, bit će još nerazumljiviji i kao vrhunská vještina upravljanja svijetom i njegovim modeliranjem poznat tek "nekolicini".

Širenje finansijskih tržišta je drama preobražavanja; u starim zemljama, naviknutim na njezinu prisutnost, jednako kao i u onima koje zahvaća, a da one nisu toga odmah svjesna.

Svako društvo bilo u tranziciji ili ne i koje otvara vrata novcu, tj. investicijama, prije ili kasnije gubi stečene ravnoteže i osloboda snage koje otad više nisu pod nadzorom. Nova igra mijesha karte, povlašćujući nekolicinu rijetkih, a druge odbacuje na zlu stranu sudbine. Cijelo društvo pod tim utjecajem mora se promijeniti.

Utjecaj novca je totalan. Gdje god se pojavi

on se upliće u sve ekonomski i društvene odnose te je kao takav iznimski indikator tih istih procesa. Na temelju njegovog života može se donijeti prilično siguran sud o čitavoj djelatnosti ljudi, sve do najskromnijih i najskrivovitijih oblika njihova života. On je predmet pohlepe i pozornosti - stvarnost koja želi postati nešto što je nadživjelo sva carstva. Život i tokovi novca na taj način postaje najmoćnije oružje u rukama sila neformalne moći i obaveštajnih službi koji iz podzemnih tokova svijeta upravljuju njegovom vanjštinom. Slobodnije rečeno, oni su dispeceri pojavnosti tog istog svijeta. Kad kažemo novac kao totalno oružje asimetričnog rata podrazumijevamo njegovu neminovnu prisutnost i ono što ga prati; nagle promjene cijena temeljnih namirnica koje kao lavina pokreću nezadovoljstva, socijalne nemire i krize, te na kraju i ratove. Ako je priroda novca takva kako je navedeno u prethodnom dijelu teksta, a je, smatram da nitko zbog mogućih osobnih iskustava ne bi u to trebao sumnjati.

Globalni financijski kolaps

Da nije riječ o nečemu što nema svoje utemeljenje u stvarnosti neka nam kao primjer posluži sadašnje širenje financijskih tržišta i njime izazvanih kriza diljem svijeta. Krize na financijskim tržištim od jugoistočne Azije do Rusije i Južne Amerike nagovještavaju svu dramatičnost Novog doba. Tim krizama prethodile su jednostavno horde "dobronamjernih" privatnih savjetnika koji su "ne poznavajući" ni ljudi ni držav(e) u tranziciji nametali modele koji će tim zemljama omogućiti lakši ulazak u kapitalizam. Jugoistočna Azija koju potresaju socijalni nemiri koji prijete da prerastu u gradanski rat primjer su nad kojim se moraju zamisliti mnoge zemlje Euroazije, a i ostatka svijeta. Zanimljivo je pratiti socio-psihološko ponašanje pučanstva Euroazije, a i šire, koje živi i radi prema naputcima takvih "privatnih savjetnika", i doista rade ili ratuju ili se bave nekom drugom društveno korisnom aktivnosti, duboko vjerujući u ispravnost svojih postupaka kad ih na smiraju dana pred TV zaslonima iz informativnih emisija zapljušnu potresne slike kriza diljem svijeta vraćaju iz hipnotičkog sna s nadom da će sutrašnja stvarnost biti lješa od upravo rasplinutog sna.

Slučaji financijskih kriza izazvanih špekulativnim napadajem primjer je od globalne važnosti i zahtjeva poseban osvrt. Oni koji dobivaju su upravo "privatni savjetnici" i neformalno središte svjetske moći koje je zahvaljujući takvoj strategiji nastupanja postiglo da dotične države dovedu u kriju (koja će omogućiti daljnje ostvarenje plana) te poluče čak i parcialne dobitke prkoseći na taj način sustavnim teorijama (da optimum sustava ne znači i optimum podsustava) i njihovim modelima koje su također plasirali kroz sustav obrazovanja i medija koje oni nadziru.

Da nije riječ o paranoidnom stanju duha proizašlog iz halucinantne percepcije stvarnosti ili preciznije - videnja neke globalne urote poslužit ćemo se najsvježijim primjerom - ruskom financijskom križom, koja uz globalni terorizam i ljubavnu aferu američkog predsjednika Bill Clinton predstavlja samo dio borbenih (osvajačkih) operacija globalnoga asimetričnog rata

koji je baš u tijeku. One svjesnije zemlje Euroazije, poslije ovog primjera, koji time postaje školski, s jezom će se pokušati prisjetiti sličnih događaja iz svoje bliže povijesti. No pogledajmo kako je to izgledalo u praksi.

Jedan od najpoznatijih globalnih privatnih savjetnika, ugledni profesor s Harvarda Jeffrey Sachs, svoj posao je pekao u Boliviji, Poljskoj vrhunac je očito imao kao savjetnik predsjednika Borisa Jeljcina. Za profesora Sachsa sirovo tržišno gospodarstvo, prema definiciji iz Chicaga je dobro u bilo kojem dijelu svijeta (njegov je povijesni model naseljavanja Divljeg zapada), te da je sloboda tržišta i sloboda cijena njegov credo od kojeg ne odustaje. Pravdanje od nastale katastrofe dotični profesor objašnjava nerazumijevanjem svojih korisnika usluga koji su njegove preporuke primjenjivali nametnjem i silom u državi koja još nije imala nikakvu kapitalističku tradiciju. (Koje li ironije - slična je situacija bila i pred Oktobarsku revoluciju kojom su u to vrijeme krstarice horde špekulanata ubirući plodove liberalnog kapitalizma.) Slika današnje Rusije koja je

staležu profesor Sachs želi reći kako nakon besprijezorne pljačke tranzicijskih (srednjerasvijenih zemalja), sljedeći krug globalne pljačke i vampirskog isisavanja krvi treba usmjeriti na one treće razredne ili nerazvijene u kojima kako kažu "majmuni ne govore jer se plaše da bi tada morali raditi". "Osjećaj da postoji zajedničko nastojanje bogatih i siromašnih, silno bi pridonio smirivanju financijskih tržišta u trenutcima kad ih obuzima panika", piše Sachs u listu *The Economist*. Vrhunac te demagogije, dostojne jednog Karla Marxa i V. I. Lenjina je njegova tvrdnja: "Ono što je još važnije od smirivanja uplašenog tržišta je omogućiti siromašnim državama da sudjeluju u stvaranju zajedničke budućnosti". Koliko su namjere ozbiljne, no time ništa manje demagoške i naravno pogubne za II. čin toga globalnog upriozorenja je transformacija pseudo matematike gospodarsko-političke relacije G-8 u G-16 u kojoj harvardski profesor predlaže da uz G-8 sudjeluje i osam predstavnika država u razvoju, među kojima bi bili Brazil, Indija, Južna Koreja i Južna Afrika. Za uočiti je da najnovijom financijskom krizom nisu zahvaćene Indija i Južna Afrika, što ne znači da one nisu sljedeće na redu.

Izvješće s UN-ove konferencije o trgovini i razvoju iz godine 1998., nedavno predstavljeno, donosi mračnu viziju budućnosti u kojem se kaže da prvi put nakon naftne krize iz godine 1973. nerazvijene države će zabilježiti manji rast od razvijenih. U razvijenim državama zabilježiti će se prosječni rast od 1,8 posto, a u državama III. svijeta privredni rast od godišnjih 5 posto past će na 1,7 posto. Ova jednostavna aritmetika ili igra brojeva samo ukazuje da će se još više povećati razlike između geoekonomskih područja i da je financijska kriza neka područja jače pogodila, tj. izazvala pogubnije društveno-političke krize.

Soros najavljuje kraj globalnog kapitalizma

Nedavno je Per Vinther, posebni izaslanik Europske komisije u Hrvatskoj izjavio da se Hrvatskoj ni ove jeseni ne smiješi poboljšanje odnosa s EU. Nakon razdoblja kooperativnosti koju je iskazala Hrvatska očekivalo se da će odnos bruxelleske administracije biti meki. Prema mišljenju (procjenama) Per Vinthera Hrvatska može u PHARE tek kad liberalizira medije i promjeni izborni zakon. "Uz razvoj demokracije, ljudskih prava, prava manjina i povratak izbjeglica do razvoja tržišnoga gospodarstva, suradnje sa susjednim zemljama i provođenja mirovnih sporazuma nužni su uvjeti za poboljšanje odnosa Hrvatske i EU u bliskoj budućnosti", kaže Vinther. Priča, pogotovo ona o "razvoju slobodnog tržišta" kao da dolazi izvan vremena i prostora. Što je globalni kapitalizam, slobodno tržište, o kakvim je procesima riječ?

Slijedi li kraj globalnog slobodnog tržišta? Je li nedavnjim financijskim križama dirnut tabu zvan "slobodno kretanje kapitala", tj. novca - mjere njegove veličine kao imaginarnе kategorije? Rasprave su toliko duboke da se trese i samo svetište Svjetskog liberalizma - MMF i Svjetska banka, te nije isključen i raskol u središnjoj svjetskoj liberalnoj udruzi. To nije ni malo bezazleno jer ako taj raskol doista i nastupi to može biti samo znak da smo na



George Soros, financijski špekulant i filantrop pred Zastupničkim domom američkog Kongresa je izjavio da se sustav globalnog kapitalizma polako ruši

prethodila velikoj financijskoj krizi doista je bila apokaliptična. Povorka od 30 tisuća savjetnika počela je kružiti državom. "Pojavljivali su se na svim mjestima, kao oni koji pljačkaju mrtvace. Uvijek traže dobra mesta savjetnika. Najbolja su kod privatizacije, jer tamo ima najviše novca od subvencija", kaže jedan zapadni savjetnik u Moskvi. Da stvar bude paradoksalnija, Sachs je nedavno objavio tekst u kojem tvrdi da je toliko puta najavljeni trijumf globalnog kapitalizma u posljednjih nekoliko tjedana zapao u nevolje i da, kako bi on opet krenuo naprijed, treba uključiti i države u razvoju, kojih nema u ovoj krizi. Kako je profesor Sachs dobro odgojen i visoko obrazovan građanin jedine hiper-sile na svijetu i ugledni "privatni globalni savjetnik" isto mu ne dopušta da svoje veleumne sposobnosti iskaže na način koji će biti primjeren paganskom globalnom pučanstvu. Primjereno tom globalnom

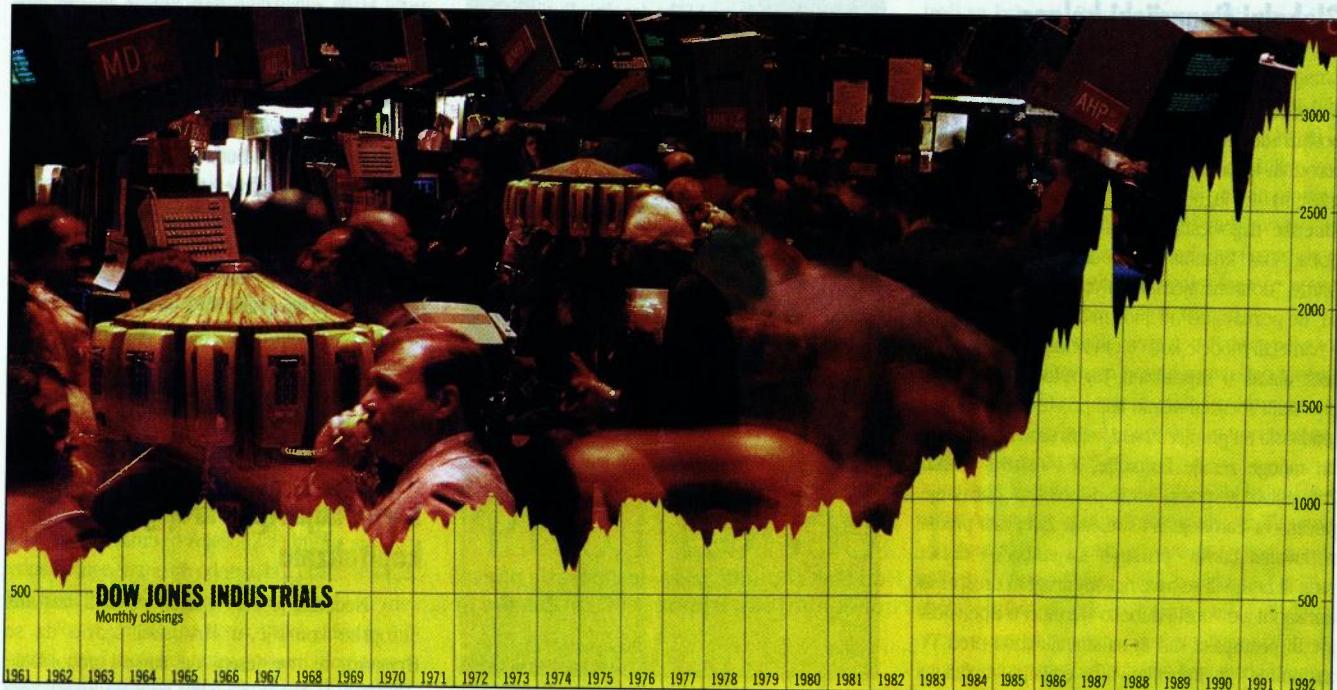
pragu proročanstva o početku konačnog ustroja svjetskoga autoritarnog sustava koji će svjet oslobođiti bolesnog liberalizma. No što je s međufazama tog procesa?

UN podupiru pristaše stvaranja mehanizama za nadzor kapitala jer slobodno kretanje kapitala je jako nestabilno i teško je pronaći čimbenike koji mogu uzrokovati iznenadnu finansijsku krizu te se preporučuje "davanje velike uloge nadzoru nad kapitalom". To čak podrazumijeva da države koje se nađu oštećene zbog djelovanja špekulanata smiju proglašiti unilateralne moratorije na isplaćivanje svoga vanjskog duga.

Globalna politika doživljava poraz za porazom - kosovska kriza, obnavljanje albanske agonije, promašenih izbora u BiH, globalne finansijske krize, američka predsjednička kriza. Stanje stvari je upravo takvo. U prikraju čeka još iransko-afganistska kriza čiji puni zamah se očekuje tek s razrešenjem kosovske krize. Najveći poraz strategije supervizora kriznih stanja je što su igrali na zamor

cijskom špekulantu koji se obogatio "prodavajući ono što nije posjedovao". Meštaru koji svoj image uprljan igrom novcem nastoji očistiti filantropskim akcijama. Da li je tako? Upućeni kažu da nikad nije izdvojio ni novčić za neku tvrtku koja bi proizvodila dobra ili pružala usluge, a da pritom stvori i radna mesta. Sablasna slika koju stvara njegova pojавa pri spekulativnim operacijama je: strah i trepet na svjetskom tržištu deviza, vrijednosnica i sirovina; zeleništa koji kupuje srebro, dijamante i loše vrijednosnice, ulagačke fondove, buduće sporazume i opcije prije nego im skoči cijena, glavni i odgovorni krije za umjetno dizanje cijena izazivanjem nestaćica te samoubilačkog spuštanja cijena kako bi se uništila konkurenca - izigravajući boga da pred njim drhte šefovi vlada, plašeći se njegovog "pisma" plaćajući ga suhim zlatom i klečeći pred njim mole ga da im ne napadne državu - može zahvaliti globalnom slobodnom tržištu. Soros "upravo" uvjerava kongresmene da je tome došao kraj i da se moraju pripremiti za nove izazove.

destabilizirat će gospodarstva siromašnih zemalja, a ulagačima u bogatim zemljama uzrokovat će velike gubitke. Prvotna zamisao radikalno se pretvorila u svoju negaciju. Umjesto da se tržišta i dalje otvaraju za razmjenu ona se zatvaraju. Malezija nameće nadzor razmjene, a Rusija obustavlja plaćanje nekih vanjskih dugova i zaustavlja mijenjanje rubla u čvrstu valutu. Naprijed opisani slijed događaja na iznimnim način potvrđuju tezu da je samo korak od slobodnog tržišta do kolonijalne ovisnosti. Kako? Države postaju pretjerano ovisne o stranom kapitalu koji je u njih ulazio u golemim količinama, a sad na isti način želi otići. Azijski krajolik sablasno je načičkan praznim poslovnim zgradama i tornicama koje su ostale bez pokretačke energije - novca. Prekomorske banke odbile su obnoviti svoje zajmove (energetske isporuke), a zajednički ulagatelji prodali su dionice i svoja sredstva pretvorili natrag u dolare. Slika savršene sablažni materijalno-finansijskog svjetonazora i kako rekoše sedam grčkih mudraca: "Novac je krv i duša ljudi (u ovom slučaju



Burza kao stjedište "nove religioznosti i svjetskog zajedništva" i mjesto gospodarskog sukobljavanja u ritmu brojeva svojih indeksa razvrstava pripadnike svijeta na povlaštene, drugi jedva preživljavaju, dok su treći kažnjeni. Sva dramatičnost tog razvrstavanja u stvarnosti ogleda se u nestabilnostima i socijalnim krizama te iz njih proizašlim unutrašnjim sukobima i lokalnim ratovima

nacionalnih strasti - nitko se više ne zadovoljava ulogom statista. Za uočiti je da i jedni i drugi u nekim početnim uvjetima ulaze s boljim ili lošijim pozicijama. No i jedni i drugi uče iz događaja na terenu. Asimetrija političko-diplomatskog i vojnog djelovanja postaje sve očitija i daje novi zamah igri. Globalni diplomatski igrači ogorčeni su zbog kašnjenja i neodrživih obećanja i, napokon, njihov osjećaj nemoći što ne mogu, kako kažu, "pribaviti prevagu razuma na području koje se najprije predalo vlastitim strastima i bilo više zarobljeno prošlošću nego okrenuto budućnosti".

Uz navedene poraze za istu globalnu elitu, ili njezin najveći dio (WTO i MMF) najveći poraz je upravo kriza globalnoga slobodnog tržišta.

Sablasno i sa svom svojom prepotencijom George Soros pojavit će se pred Zastupničkim domom američkog Kongresa i izjaviti da se "sustav globalnog kapitalizma polako ruši". Riječ je o finan-

Nestabilna svjetska tržišta vrijednosnica na najbolji način govore o izostanku trijumfa globalnog kapitalizma. O kojim razmjerima krize je riječ najbolje oslikava stanje u Hong Kongu kao svojevrsnoj utvrdi slobodnotržišnog razmišljanja na kojem je vlast pribjegla intervencijama. No uz križ globalnog kapitalizma ide i kriza njegovog materijalno-finansijskog svjetonazora koji je poslije hladnog rata trebao omogućiti prijelaz u III. tisućljeće. Na temelju tog svjetonazora temeljila se i vizija svjetskog napretka i demokracije. Multinacionalne kompanije i ulagači trebali su prebaciti tehnologiju i kapital u siromašnija područja stvarajući transnacionalno masovno tržište potrošača srednjeg staleža koji će gledati CNN, pitati Coca Colu ili Pepsi Colu, jesti hamburgere i, usput tražiti više slobode. I proces se pokrenuo. Svjetska razmjena i ulaganja uistinu su rasla, no ne s očekivanim posljedicama. Ulazak globalnog kapitala

i država kad prihvate taj svjetonazor nap. a.) i onaj koji ga uopće nema, hoda mrtav među živima". I dok na taj način ljudi postaju dobro tvorivo za ucjenju i roblje, države postaju kolonije nakon poraza u ekonomskim ratovima u kojima očito nisu "dobro razumjele i izvježbale rukovanje novcem i igru razmjene".

Globalno-gospodarski beživotni prostori nastaju bijegom kapitala. No to još nije kriza. Ona je nastupila onog trenutka kad su se dotične zemlje odlučile suprotstaviti tome ruševi u nepovrat na taj način i sam model globalnog kapitalizma. U toj igri "novca i razmjene" zanimljivo je vidjeti kako nevolje Trećeg svijeta nastale globalizacijskim nastupanjem Prvog svijeta ugrožavaju napredak tog Prvog svijeta.

Slab gospodarski rast smanjio je izvozne cijene sirovina. Od lipnja 1997. do kolovoza 1998. cijene nafta pale su 30 posto, pogadajući na taj način među ostalim, Rusiju, Meksiko i Venezuelu;

cijena kave pala je 43 posto što će pogoditi Brazil i Kolumbiju, a cijena zlata pala je za 17 posto što će se odraziti negativno na Rusiju i Južnoafričku Republiku. Kako manje zarađuju u inozemstvu, te zemlje moraju usporiti svoja gospodarstva kako bi smanjile uvoz. To smanjuje izvoz SAD-a i dobit multinacionalnih kompanija.

No krah globalnog kapitalizma je mnogo složeniji i uz razmatranje učinkovitosti mehanizama raspoređivanja ulagačkih sredstava on ima i svoju kulturološku protežnost koja ističe valjanost nadmetanja, ispravnost profita i vrijednost slobode. Problem se od strane zemalja Prvog svijeta pojednostavljuje kad se kaže da ne drže svi do tih vrijednosti. Problem se može postaviti i u sljedećem obliku - koje su to krajnje namjere tog nastupanja i od koga su inicirane te temeljne vrijednosti, npr. slobode - od čovjeka ili Boga?

Nadalje, svima su jasne (ili bar jednom dijelu) krajnje namjere globalnog kapitalizma i da njegovo širenje nije jednostavno samo vježba gospodarskog inženjeringu. To je napad na kulture i politike drugih nacija što gotovo jamči sukob. Kako je riječ o globalnom procesu i protežnosti tog sukoba, što je danas već vidljivo, su globalne. Predvodene SAD-om svjetske agencije (WTO - Svjetska trgovinska organizacija i MMF - Međunarodni monetarni fond) nastojale su uvjeriti siromašnije zemlje da postanu otvorene za trgovinu i svjetski kapital. Zemlje napadnute tom inicijativom u svoju obranu (svjesne realnog odnosa snaga ili težine broja) nastoje maksimalizirati "dobrobit" tog procesa dok istodobno minimaliziraju promjene svoje politike i trgovanja. Analitičari će reći - obostrana prijevara je cvala. Formalno bi se to moglo nazvati prijevarom. No već i samo definiranje procesa jasno ukazuje da napadač ima svoj cilj - osvojiti, a napadnutom ne preostaje ništa drugo nego da se brani. Također to upućuje i na neobjavljeni globalni asimetrični rat u kojem su se napadnute zemlje pravile da se mijenjaju više nego što to doista čine (štiteći na taj način svoje strateške nacionalne interese), a američki, europski i japanski bankari su se pravili da su te tvrdnje točne, ili da bi mogle postati točne. Zajmovi su davani na temelju nepotpunih ili loših finansijskih izvješća (obrana je podrazumijevala netransparentnost i svi oni koji su u dotičnim zemljama inzistirali na transparentnosti finansijskog sustava svjesno ili nesvesno išli su u prilog napadaču). Također, davani su na temelju uvjerenja da će, ako se zajam izjavovi vlada ili MMF pokriti gubitke. Kako

globalni kapitalizam nije klasična gospodarska utakmica već globalni rat za globalnom dominacijom s jedne strane i obrana od tog nastojanja s druge strane, asimetrija njegove prirode ogleda se i u sljedećem. Jedna (manja) strana (ulagatelji) su ulagali goleme svote novca i očekivali velike dobiti, dok je druga (napadnuta) strana taj novac putem bankovnih zajmova, izdavanja i ponude dionica usmjeravala posudivačima koji "nisu radili strogo po pravilima učinkovitosti ili dobitka ili gubitka". Zemljovid toga globalnog sukoba i njegovog intenziteta možda najbolje oslikava "ljestvica korupcije u 52 zemlje" koju je napravila skupina pod nazivom Transparency International, u kojoj razina korupcije na svojevrstan način oslikava i intenzitete sukoba.

Trenutačna situacija je da se svijet našao na pragu globalne recesije. SAD, i EU moraju biti spremni na smanjivanje kamata i podnošenje većega trgovinskog deficitu prema Aziji. SAD moraju MMF dati sredstva koja su mu nužna za rad, a s Europom i Japanom moraju se dogovoriti kako popraviti počinjene pogreške. U MMF se sve više govori o poticanju proračunskog deficitu i pružanja socijalne zaštite otpuštenim radnicima, te da banke kreditori moraju izgubiti dio novca koji su, riskirajući, uložile. MMF mora prestati podupirati izdavanje kratkoročnih posudbi novca, budući da su one izazvale krizu te ustrojati na reguliranju bankarskih sustava pojedinih država te priznati da liberaliziranje kretanje kapitala mora obaviti mudro i postupno. Ako se radi o klasičnoj gospodarskoj utakmici, SAD, EU, Japan (glavni nosioci procesa globalizacije) te MMF moraju ispraviti svoje ponašanje ili će se svijet naći pred izazovima s početka ovog stoljeća koje je začelo u znaku alkemičara revolucije i I. svjetskog rata. I tada je prethodilo gospodarsko sukobljavanje - smanjen je gospodarski rast, povećala se nezaposlenost i iz asimetričnog sukoba prešlo se u simetrični, poznatiji kao I. svjetski rat. Nadajmo se da se to neće dogoditi, no svakako treba razmišljati preventivno pogotovo jer je pokrenuto stvaranje institucije Stalnog međunarodnog kaznenog suda. Buduće haške uznike treba već sada identificirati i to u krugovima tvoraca globalizacije i onih koji sami kažu da globalizirano društvo podrazumijeva unilateralno vodstvo, što će reći, može ga voditi samo "jedan". Inače će kao i u prošlosti hodnike haškog suda puniti "primitivni barbari" koji nisu u stanju osjetiti bilo i zahtjeve civilizacije.

Ruska financijska kriza

Nova ruska vlada na čelu s Jevgenijem Primakovim političke napetosti pokrenute špekulativnim napadajem na rubalj nastojat će obuzdati discipliniranjem tržišnih reformi. Dok mnogi ekonomisti obuzdavanje globalnoga financijskog kolapsa vide jedino u svjetlu "svemogućih reformi" nova ruska vlada vidi neizbjegljnost globalnih (tržišnih) procesa ali ih upravo stavlja u pravu mjeru zahtijevajući osjećaju za surovu geopolitičku realnost i socijalnu problematiku. I kako kaže urednik lista *Segodnja*, za obranu i državnu sigurnost: "Propovijedati Rusima nastavak tržišnih reforma znači samo ih uvjeriti u to da su komunisti i nacionalisti od početka bili u pravu i da Zapad nema drugog cilja nego da potpuno uništi Rusiju".

No ako postavimo tezu da je kosovska kriza događaj od geopolitičke važnosti jednak onome za vrijeme Zaljevskog rata i čije će rješenje biti stožerna točka od koje će se odreživati daljnji smjer medunarodnih odnosa jasnije nam izgleda kaos koji čini, ljubavna afera mlade praktikantice i američkog predsjednika u čiju paučinu su uhvaćene SAD, Njemačka predizborna utrka, odnosi snaga u Vijeću sigurnosti UN i borba za vodstvo, Clinton-Blairov Treći put i Nova internacionala, inicijativa za uspostavu novoga međunarodnog financijskog sustava gdje bi sadašnji trebao evoluirati u Svjetsku središnju banku te na posljetku i financijska kriza u Rusiji. Dotle razvoj situacije na Kosovu ide u smjeru rata i daljnje procese fragmentacije na Balkanu s obzirom na albansku manjinu u Crnoj Gori, Makedoniji i Grčkoj.

Prijetnja intervencijom NATO-a na Kosovu različito je motivirana; Clintonova stegnutog omčom bračnog nevjernstva prisiljava se da ponovno izvuče mač iz korica i demonstrira političku odlučnost (nakon raketnih udara na Sudan i Afganistan) ... Sve to je usmjereno u jednom smjeru - slomiti rusku blokadu i ukljucići je u izradbu rezolucije UN-a o Kosovu, kako bi se omogućilo širenje NATO-a na Istok. Činjenica je da se ruski manevarski prostor suzio baš zbog financijske krize i financijske ovisnosti o Zapadu. No ta rastrzanost Rusije umutarnjom krizom samo još više može probuditi svijest o njezinoj geopolitičkoj važnosti. Ako se neka vrst ustupaka i pojavi, ona će biti više taktičke nego strategijske razine.

(nastavit će se)



ASIMETRIČNI DUH MULTIPOLARNOSTI

Povijest malih europskih naroda puna je brojnih političkih neprincipijelnosti i iznenadnih prevrata, u kojima su malobrojni narodi poput čeha, Hrvata, Slovaka, Madžara i drugih bili žrtvovani za interes velikih i moćnih carstava s Istoka i Zapada. Samo nacionalna sloga i poznavanje stvarnih zaloga blagostanja i napretka pučanstva malih euroazijskih naroda može biti oslonac i putokaz u bolju i sigurniju budućnost njihovih novih naraštaja. Suradnja sa svima onima koji na bilo koji način mogu utjecati na modalitete njihova budućeg prosperiteta u tom je smislu i opravdano i nužno. Stvaranje uvjerenja u narodu kako će im prigodom toga neke zemlje ili narodi pomagati neovisno o svojim interesima najopasnija je zamka koju se malim euroazijskim narodima plasira djelovanjem nenacionalnih medija koji se nalaze pod nadzorom upravo onih čije su namjere suprotne. Dokazanim prijateljima i svima onima čije su namjere plemenite i neprijeporno iskrene nisu potrebni ni terenski skupljači informacija ni biltenci namijenjeni za prikrivanje njegovih stvarnih ciljeva

Za razliku od simetričnog rata u kojemu se premoći i uspješnost za izvođenje napadaju mjeri konkretnim tvarno tehničkim pokazateljima oličenim u broju vojne tehnike i izvježbanje vojne sile, potencijale za asimetrično ratovanje nije moguće procijeniti na temelju tih konvencionalnih pokazatelja. Uspjeh u asimetričnom ratu, slično kao i u vođenju virtualnog gospodarstva, imperativno je ovisan o špekulativnim sposobnostima i darovitosti ključnih ljudi koji ga vode i kao takav predstavlja svojevrsnu novu diplomatsku strategiju kako velikih zemalja (koje nijene bez borbe i vidljivog nasilja osvajaju od malih do velikih) tako i malih (koje nijene pobjeđuju u naizgled bezizglednim okolnostima). Porastu uporabe diplomatske doktrine asimetričnog pregovaranja danas najviše pridonosi multipolarnosti današnjih međunarodnih odnosa u kojima nema više jasnih koalicija i saveznika, zbog čega se većina samosvesnih naroda okreće ponajprije svojim danas prepoznatljivim ciljevima i nije se spremna žrtvovati za upitne dugoročnije ciljeve koje tradicionalni saveznici ističu kao zajedničke. Multipolarnost koja postoji, a koju SAD ne priznaju, dovodi do nepostojanja ili neusklađenosti međunarodne politike u odnosu na danas najvažnija svjetska krizna žarišta, kakva su npr. ona na Srednjem istoku ili u jugoistočnoj Evropi.

Grubo miješanje u unutrašnje probleme suverenih država izvođenjem klasičnih (zastarjelih) postupaka destabilizacije legalne vlasti za sve samosvesne narode i njihove države teško može biti uspješno. Primjer Bosne i Hercegovine, u kojoj

Clintonova administracija pokušava birokratskim načinima uspostaviti neke nove vrijednosne sustave i pravila koja bi pučanstvo trebalo poštivati, najjasnije pokazuje nerazumijevanje te iste administracije ne samo glede današnjeg stvarnog stanja već i stvarnih uzroka nastalog stanja.

Kosovo kao abeceda multipolarnosti

Nemogućnost rješenja kriznog stanja na Kosovu, bez širih implikacija na trenutačno postignutu razinu "stabilizacije" stanja na jugoistoku Europe, ima krajnje nepovoljne utjecaje na širenje NATO-a na istok Euroazije (južnim krilom Europe) pod krikom demokratskih procesa upravljenih američkim vanjskopolitičkim globalnim interesima.

Sasvim je jasno da navedeni problem nije moguće riješiti bez rješenja problema Kosova na kome, prema pisaniu američkog *Christian Science Monitor*, ostvarenje cilja američka administracija vidi u uspostavi autonomije nalik onoj u Čečeniji. Kosovski galimatias u kome se predsjednik SRJ Slobodan Milošević poigrava s međunarodnom zajednicom (preciznije sa SAD-om) danas predstavlja jedan od najzamršenijih i za pobornike i trenutačne sudionice asimetričnog nastupanja i ratovanja na prostoru Euroazije, najnježešviji globalni problem. Osim brojnih ljudskih i tvarnih žrtava, žrtve kosovskog problema su brojne i među visokim dužnosnicima i unutar neformalnih krugova velikih sila. Napadaji na Richarda Holbrookea i



Petar JURIĆ, Darko BANDULA

druge dužnosnike američke administracije najvećim su dijelom vezani uz eskalaciju kosovske krize koja u prosječno obavještene Europljane iz dana u dan unosi dvojbu glede stvarne političke i vojne sposobnosti Zapada. Skupocijena vojna tehnika i najuvježbanje postrojbe međunarodne zajednice već su duže vrijeme prisutni na granicama Kosova u Albaniji i u Makedoniji, no njihova nazočnost zasad nije imala nikakva konkretna učinka.

Ugledni novinarski komentatori na Zapadu upozoravaju kako je na sceni ponavljanje bosanskog slučaja u kome se krvoproljeće moglo sprječiti pravodobnom intervencijom NATO saveza u početku njegova izbijanja. Spomenuti komentari ne ulaze u dublje razloge nepoduzimanja vojne intervencije od NATO saveza i kao takvi zbnjuju prošle Europljane koji su sve više uvjereni kako je oklijevanje s vojnom intervencijom na Kosovu nerazumljivo i politički štetno. Asimetrična pozadina kosovskog sukoba i nespojivost njegove vojničke usporedbe sa slučajem Bosne za njih je posve neprepoznatljiva. Činjenica kako je NATO na Kosovu nemoćan ne samo zbog političkih već i vojnih razloga teško se prihvata, tim više što se za uvježbanje i održavanje njegove vojne komponente troše golema proračunska sredstva svih zemalja članica. NATO koji više ne predstavlja klasičnu vojnu silu nema više klasične vojne atribute, bez kojih je pobjeda u mogućem sukobu na Kosovu neizvjesna. Usporedba Bosne i Kosova pritom je posve neprikladna jer su u Bosni klasični vojni posao (kopnenu komponentu) odralide Hrvatske snage na temelju Splitske deklaracije čiji

su se interesi tada poklapali s interesom NATO saveza. Njihovu ulogu, bez koje je nemoguće započeti bilo kakvu ozbiljniju zračno-kopnenu bitku na Kosovu, danas nema tko preuzeći. Procjene o tome kako bi taj posao (Holbrooke u svojoj najnovijoj knjizi priznaje kako su "najprijavljivi posao u Bosni odradili Hrvati") mogli obaviti Albanci ili združene postrojbe sastava Partnerstva za mir (koje bi prije vojnog angažiranja trebale računati i na podnošenje obredne žrtve na Haaškom sudu) pokazale su se tijekom nedavno izvedene vježbe na vojnom poligonu Krivolak u Makedoniji neopravdane. Združene postrojbe članica programa Partnerstvo za mir ne samo da politički nisu spremne za intervenciju na Kosovu, već nisu ni sposobne za izvođenje zahtjevnih kopnenih operacija. Njihova uporaba protiv uvježbanih i motiviranih srpskih postrojbi čak i na ujet pružanja informacijske i druge potpore od NATO saveza iz zraka mogla bi završiti poražavanju i stoga je tu mogućnost potrebo odbaciti kao neratnu. U kojoj mjeri NATO to uzima kao nezaobilaznu činjenicu može se vidjeti iz potpisivanja sporazuma u Skopju osam država jugoistočne Europe o osnivanju postrojbe za održavanje mira u prisutnosti američkog ministra obrane Williama Cohena. Sporazum su potpisali ministri obrane Grčke, Turske, Italije, Bugarske, Albanije, Rumunske, Slovenije i Makedonije. Po svemu sudeći, multinacionalna postrojba za "održavanje mira" dobit će ulogu kopnene komponente u slučaju zračne intervencije NATO zrakoplovstva i udara krstarećim raketama po odabranim ciljevima u SRJ čiji bi cilj bio da Slobodana Miloševića primora na prekid sukoba na Kosovu. Da je zaista riječ o

reagirati na svaku povredu zračnog prostora i braniti se svim sredstvima ako dođe do napada.

Transformacija NATO saveza iz približno simetričnog vojničkog u asimetrični vojno-politički savez, koji nije sposoban prihvati kopnenu borbu u kojoj bi određeni broj njegovih vojnika poginuo ili bio zarobljen, što bi srpska strana zasigurno iskoristila za daljnje medijsko ismijavanje saveza objavom videofilmova s ratnim zarobljenicima u medijima i na Internetu, pokazuje se danas u slučaju Kosova njegovom najvećom slabosću. Ostvarenje dominacije u zraku, u svemiru i u diplomatskim klupama, koje današnji NATO najlakše ostvaruje, u slučaju balkanskog "Machijavelija" naprosto nije dostatno. Poremećaji koji se gledaju mogu očekivati u Albaniji i drugim susjednim zemljama ponajprije su usmjereni na stvaranje novih kopnenih postrojbi koje bi na Kosovu trebale odrediti posao koji su Hrvatske snage odigrale u borbi protiv srpske agresije na BiH, a sad im se iz zahvalnosti ispisuju optužnice za Haag i pljeni arhiva HR Herceg Bosne. Potkraj prošlog mjeseca haški istražitelji su uz jako osiguranje pripadnika SFOR-ove multinacionalne divizije simultanom akcijom zaplijenili arhivu nekadašnjeg Ministarstva obrane HR Herceg Bosne, najvjerovaljniji kako bi za Hrvate priredili novi krug haškog pakla.

"Uloga Hrvatske u omogućavanju Zapadu da ostane u Bosni i implementira Dayton", pojasnio je predsjednik dr. Franjo Tuđman u nedavnom intervjuu danom rujanskom broju glasila katoličke mladeži MI, "bila je takva da je tijekom sastanka hrvatskog i američkog izaslanstva državni tajnik Christopher hrvatskog predsjednika zapitao:

Slika lijevo: Institutija Stalnog međunarodnog kaznenog suda ravna svjetskim mirom. Hoće li u njegovim hodnicima naći mjesto i razni financijski špekulanti i dobrotvori kao i njihovi inspiratori nakon čijih akcija nastaju čitavi beživotni prostori poharani socijalnim krizama i ratovima



Završnica Dayton (1) kao primjer diplomatske trgovine (špekulacije) Bosna za Kosovo: lijevo "arhitekt" daytonskog projekta američki diplomat Richard Holbrooke, desno srpski predsjednik Slobodan Milošević. Daytonskim sporazumom okončat će se rat u BiH jer je među ostalim Holbrooke uspio Miloševića navesti na zaključak da je Zapadu BiH važnija od Kosova te da će iz tog razloga Zapad biti spreman žrtvovati kosovske Albance za diplomatsko rješenje bosanske krize. Današnje sve brže približavanje kosovske krize svom pragu (konačnom rješenju) može eskalirati u nepredvidive oblike sukobljavanja i kaosa

dosad najozbiljnijoj situaciji ukazuju i procjene Glavnog stožera Vojske Jugoslavije, a prenosi Dnevni telegraf. Pozivajući se na vojne izvore, list piše kako se u vojnom vrhu ocjenjuje da ultimatum međunarodne zajednice ne treba shvatiti samo kao prijetnju. Prema istom izvoru, list dalje piše da će VJ

Predsjedniče, što Amerika može učiniti za Hrvatsku? Rekao sam: Izvolite uvažavati hrvatska gledišta, izvolite biti objektivni u odnosu na Haag - jer bilo je jasno da Haaški sud ima zapravo političku ulogu, tj. da je to političko sredstvo pritiska za rješavanje stvari - izvolite pomoći Hrvatskoj za

PHARE-program, za integracije itd. Od svega toga ništa nisu učinili."

Za opomenu svima, a posebice onima koji su se dragovoljno odrekli svoga suvereniteta (prije toga odrekli su se npr. prava na obranu usvajanjem Konvencije o zabrani proizvodnje i korištenja protupješačkih mina kao obrambenog sredstva) u srpnju ove godine u Rimu kad su svoj potpis stavili u prilog osnivanja Stalnog međunarodnog kaznenog suda, a nezaustavljivo sljaju u razne političke i vojne integracije (poput Partnerstva za mir i raznih regionalnih integracijskih inicijativa) je i činjenica da promidžbeno nezavidan položaj NATO saveza dodatno komplikira i činjenica o velikom broju haških svjedoka optužbe (za sada) protiv Hrvata koji dolaze upravo iz sastava NATO saveza. Iсти, koji se povode za starim turskim običajem, tako poznatim na ovim prostorima - kadija te tuži, kadija ti судi - na kraju i sami postaju žrtve vlastite oholosti i kratkovidnosti.

Europske države koje danas sve manje podupiru uspostavu neeuropskog etnikuma (islamske države, nap. a.) u Europi sve više shvaćaju povezanost tih "problema" I. vrata Euroazije i njihovog geostrategijskog i geogospodarskog položaja koji bi u slučaju za njih nepovoljnog ishoda mogao ugroziti i njihove interese. Primjer Bosne i Hercegovine u kojoj su SAD i vodeći europski lideri iznenadeni nad rezultatima izbora potvrđuje pretpostavke prema kojima su i jedni i drugi nedostatno obavješteni o stvarnom stanju političkih okolnosti ne samo u Bosni već i diljem kontinenta. Nedavno objavljeni članak u *Frankfurter Algemeine Zeitung* pod naslovom "Odnos uloženog i dobivenog" znakovito u prvi plan poslije izbornog razdoblja u Bosni postavlja pitanje finansijskog računa i političke dobiti koju je Europa ostvarila u Bosni i Hercegovini. Premda prema pisanku spomenutog lista "nema preovjerenih podataka o tome koliko je novca međunarodna zajednica utrošila na održavanje i promatranje izbora, Europska unija i OESS zasigurno su potrošili cijelo bogatstvo". SAD i europski vođe su zbumeni rezultatima izbora, pa čak ako i zanemare sva ona sredstva što su ih potrošili na pružanje potpore svojim izbornim miljenicima, finansijska bilanca bosanskih izbora za njih je nerazumljivo negativna. Usprkos miliardama dolara i golemoj političkoj energiji koja je uložena u postizanje različitih sporazuma, stanje u Bosni na terenu je već nekoliko godina nepromjenjeno. Administracije SAD i EU ne samo da ne razumiju što se to događa u Bosni već i zanemaruju činjenicu kako diplomatsko nastupanje koje se temelji na pogrešnim projekcijama budućnosti i ulaznim podatcima dugoročno gledano teško može rezultirati pozitivnim ishodom.

Sindrom slučaja Holbrooke

Slučaj američkog veleposlanika Holbrookea kojega je međunarodna zajednica sve donedavno slavila kao glavnog arhitekta i tvorca Daytonske mirovnog sporazuma, zbog čega ga je predsjednik Clinton unaprijedio i predložio za preuzimanje dužnosti američkog veleposlanika u UN-u, kojega američki Kongres ne želi prihvati, ne potvrđuje samo staru izreku prema kojoj "nije zlato sve što sija" već otvara i cijeli niz drugih problema koji su usko povezani s vodenjem nove asimetrične diplo-

matske doktrine za koju se Holbrooke očito pokazao nesposoban. Prema pisanju *Washington posta* današnja američka vanjskopolitička tajnica Albright doživljava Holbrookea kao "ego-manjaka i samoreklamerskog suparnika koji ne će samo zauzeti (njezino) mjesto u medijima već i njezin položaj." Holbrooke i njemu slični predstavnici međunarodne zajednice smatraju kako je sadašnji mir na jugu Europe ne samo imperativno postignut zahvaljujući njihovim zaslugama, već se i isto tako i održava zahvaljujući njihovoj naznočnosti. Oni su uvjereni kako je to istina te stoga podupiru sve one medije i čimbenike na terenu i u međunarodnim krugovima koji šire takve informacije i time posredno veličaju njihove uspjehe. Utvarajući si nezaljubljen uspjeh i gradeći svoje karijere na uspostavi mira i održavanju kreativnog žarišta u Bosni, Holbrooke i njegovi suradnici, te neki drugi visoki dužnosnici međunarodne zajednice nisu pripravni shvatiti kako su njihove procjene glede sigurnosnog i političkog stanja u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Cipru bile pogrešne, te su kao takvi spremni krenuti i korak dalje.

Malo nedostaje da se povjeruje u takvo upozorenje kako je njihovo egoistično djelovanje i iskrivljavanje istine djelovalo među ostalim i na navodnu dezinformiranost američke vanjskopolitičke tajnice Albright koja se opskribila pogrešnim podatcima o nepočudnosti hrvatske vlasti i sposobnosti oporbe i "nezavisnih medija" u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i otvoreno se stavila na krvu (gubitničku) stranu, čineći pritom niz diplomatskih prekršaja. Poraz, a time i nastala šteta nanesena američkim interesima u Hrvatskoj teško je popravljiva, i kod hrvatskog naroda napokon je rasplinula iluziju o Americi kao demokratskom i slobodarskom uzoru. Otvoreno sukobljavanje američke vanjskopolitičke tajnice s Predsjednikom Tuđmanom za vrijeme konferencije za tisak koje su milijuni Hrvata gledali preko malih ekrana ili američko diplomatski nerazumljivo nepružanje pomoći Hrvatskoj tijekom ljetnih požara, kada su pomoći pružili Francuzi, Rusi, Austrijanci, Nijemci i drugi, trebala bi biti posljedica navodnog sindroma holbrookevske bahatosti koji je zahvatio američku terensku diplomaciju od Ljubljane do Ankare, a i šire. No je li tako? Ni u ovom slučaju ne smije doći do zabune jer nije riječ o diplomatskoj samovolji već operacionalizaciji cijelovito razradene vanjskopolitičke doktrine. Vodenje složene asimetrične diplomacije osim što zahtijeva vještina glavnih igrača neizostavno podrazumijeva (ne)poznavanje činjenica i stvarnog stanja na terenu kako bi se stvorio manevrski prostor za (ne)djelovanje ako izostanu rezultati čvrsto postavljenog plana vanjskopolitičkog nastupanja. Sve se može promijeniti, i ljudi kao jučerašnje neosporne političke i diplomatske zvijezde, jedino se ne smije odstupiti od postavljenog cilja. Uspjeh pojedinca je nebitan i tek u specijalnim slučajevima je dopušten ako je potrebno, kao u slučaju Holbrookea, dodatno poniziti saveznike (Euprljane). U cilju ostvarenja plana dopušteno je čak i žrtvovati i izložiti na stub srama i dojučerašnje zvijezde (Holbrooke, Clinton).

Bez (ne)poznavanja tih elementarnih čimbenika svako ozbiljnije nastupanje je rizično i može poput nedavnog slučaja, u kome su neki utjecajni međunarodni krugovi istodobno podupirali

nedemokratske predizborne metode izbacivanjem hrvatskih u narodu uglednih političkih predstavnika s izbornih lista zbog navodnog kršenja predizbornih pravila i otvoreno se stavili u promidžbu nove političke "zvijezde", biti kontraproduktivno.

Izbori u Bosni i Hercegovini, čiji rezultati zbiraju najveći broj visokih dužnosnika međunarodne zajednice, potvrđuju njihovu političku dezinformiranost i pokazuju kako je medijsko-obavještajni sustav koji je u Bosni i Hercegovini bio namijenjen "zbunjivanju" domaćeg pučanstva ili neuspješan ili zapravo namijenjen njihovom zbunjivanju (te kao takav uspješan). Spomenuti sustav, koji se temeljio na pozitivnim odzivima koje je dobiva od nekoliko desetina tisuća mladog pučanstva koje je zbog svoje političke dezorientiranosti, neiskustva i navodne objektivne frustriranosti domaćom situacijom bilo spremno krenuti u novu preraspodjelu vlasti, nikada nije imao šanse dublje zaživjeti u narodu čije pamćenje seže duboko u prošlost (često puta i dublje od povijesti onih naroda čiji ih predstavnici danas umišljeno pokušavaju "civilizirati"). Kriza u Bosni i Hercegovini za koju Predsjednik Tuđman kaže kako je najzamršenija, stvarno je takva i stoga ju nije moguće rješavati primjenom primitivnih bahatih metoda i nametnjem sile. Hrvatski narod, a nalik tome i neki drugi s prostora bivše SFRJ, ima razvijenu netransparentnu političku svijest i sposobnost odgoja pojedinca čiju političko-diplomatsku i vojnu vještina nije moguće podcijeniti bez ozbiljnih posljedica.

Nedolično ponašanje visokih predstavnika međunarodne zajednice koji se često s ciljem "vlastite" promocije miješaju u unutrašnju politiku i nerijetko stvaraju političke probleme tamu gdje ih objektivno nema ili ih ne rješavaju tamo gdje ih ima, kakvo se kao normalno prihvati u Bosni i Hercegovini vremenom se proširilo i na okolne države.

(Namjerno se zanemaruje da je velik dio tog novca kroz plaće vojnika, političara i diplomata te dnevnih troškova iz svakodnevnog života vraćen u kase dotičnih država koje se u sklopu SFOR-a i raznih međunarodnih institucija angažirane u BiH.) Spomenuti novac, za koji američki kongresmeni smatraju da je neprimjeren potrošen, pokreće nove snage u američkoj administraciji koje bi vodene navodnim objektivnim ciljevima mogle biti daleko učinkovitije. Temeljni razlog promjene je neuspjeh američke politike u postdaytonskoj izgradnji BiH kao nukleusa nove Jugoslavije i u rješavanju kosovske krize, ili, drugim riječima, proširenja NATO-a na istok. Nakon potpisanih sporazuma osam država jugoistočne Europe o osnivanju postrojbi za održavanje mira, američki ministar obrane William Cohen po dolasku na sarajevski aerodrom je izjavio: "SAD su spremni surađivati sa svim novoizabranim zvaničnicima BiH koji žele podupirati Daytonski sporazum, ali ne samo riječima nego i svojim djelima. Narod BiH bira demokraciju." A za nedavno održane opće izbore je rekao da su bili pošteni i slobodni, bez gotovo ikakvih incidenta. "Evidentan je napredak učinjen na terenu", kazao je Cohen, uspoređujući svoje utiske o Sarajevu od prije dvije godine i sada te dodao: "Sarajevo predstavlja i napredak i probleme Daytonskog mirovnog procesa. Ono pokazuje da se život može nastaviti kada se ubijanja zaustave. Ali Sarajevo još uvek nije kozmopolitski, multietnički grad kakav je nekada bio", smatra američki ministar obrane. Tom prigodom američki ministar obrane osvrnuo se i na tekuću kosovsku krizu i na mogućnost njezinog negativnog utjecaja na situaciju u BiH, čime su demantirane prijašnje tvrdnje nekih američkih terenskih činovnika koji su javnost uvjerali da su BiH i Kosovo dva odvojena procesa. Istaknuo je i postignuti konsenzus u sklopu NATO-a o mogućoj vojnoj intervenciji tog saveza na SRJ, ali



Pripadnici srpskih specijalnih postrojbi tijekom ljetnih operacija protiv OVK-a koja se bori za neovisnost Kosova i njegovo odcepjlenje od SRJ. OVK-a, iz neznanja ili krivo savjetovana, učinit će kardinalnu pogrešku - prijeći će prag asimetričnog rat, tj. napustiti će gerilski način borbe i pokušati zauzeti i zadržati teritorij i time doživjeti potpuni vojni poraz. Taj slijed dogadaja (poraz OVK-a) u vremenskom je skladu sa "završnicom" kosovske krize u njezinoj globalnoj protežnosti

Politički pad veleposlanika Holbrookea koji je poput nekog izvršnog direktora velike multinacionalne kompanije zvane Dayton "neopravданo" potrošio više od 10 milijardi USD posve je logičan.

isto tako i potrebu ispitivanja pravnog aspekta nedavno donesene rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a o Kosovu i daje li ona automatizmom mandat NATO-u za vojnu intervenciju.

Slučajno ili ne, samo dva sata prije dolaska Cohen-a u Sarajevo američke snage su na sjeveru Bosne uprizorile uhićenje bosanskog Srbin-a Stevana Todorovića, optuženog za ratne zločine. Američki predsjednik Bill Clinton povodom tog uhićenja izjavio je da ono neće biti i posljednje.

U prilog promjene zbog neuspjeha američke politike u postdaytonskoj izgradnji BiH ide i neu-

sadašnju hrvatsku vlast koja se nebrojeno puta dokazala kao najbolji poznavatelj političkih i vojnih prilika u regiji, umjesto na frizirana izvješća koja joj navodno šalju njezini dokazano neobjektivni i štetni izvori s terena, moglo bi u tom smislu biti odlučujući korak prema razrešenju političke i finansijske krize u koju je vodeća sila međunarodne zajednice posrnula u slučaju Bosne i Herce-

kao sukob niskog intenziteta. Rad na ubrzanom primanju Hrvatske u Partnerstvo za mir diplomatski je formalizirano "spremnošću da se zajednički radi na rješavanju sigurnosno-političkih pitanja u ovom dijelu Europe" te bi se trebale imenovati i skupine koje bi ta nastojanja operacionalizirale.

Ispod dočaranog hipnotičkog stanja te iluzije promjene dosadašnjeg kursa politike pomiče se neumoljiva tektonika real politike u dalnjim zahtjevima OESS-a vlastima u Hrvatskoj da izvedu promjene izbornog zakona (ukidanje prava glasa za 380.000 Hrvata iz BiH na izborima za Zastupnički dom Sabora), kao i promjenu Zakona o HRT-u i transformaciju te kuće u javnu televiziju, dok se trend povratka Srba ocjenjuje pozitivnim, premda se tvrdi da je još prerano za konačnu ocjenu.



Pripadnici OVK-a početkom godine prelaze u otvorenu oružanu konfrontaciju s Beogradom kako bi ostvarili svoje separatističke namjere. Kosovska kriza, ili galimatijas, u kojem se predsjednik SRJ Slobodan Milošević poigrava s SAD-om predstavlja jedan od najzamršenijih geopolitičkih globalnih problema. Jedna strana tog galimatijasa podrazumejava da ni SAD (šire i međunarodna zajednica), a pogotovo Milošević ne žele neovisno Kosovo, dok s druge strane proces krize sve više "izmiče" nadzoru i ide upravo u tom smjeru - stvaranje velike Albanije čime bi bili obuhvaćeni i dijelovi Crne Gore, Makedonije i Grčke, što bi se izredilo u još zamršeniji geopolitički problem kojim bi sigurno bili srušeni i temelji međunarodnog pravnog poretka

bičajeno uljedno diplomatsko pismo američke vanjskopolitičke tajnice Albright upućeno Predsjedniku Tuđmanu nakon njezinog posjeta i razotkrivanja spomenutih činjenica što bi trebao biti "pozitivan" znak koji bi razočaranom hrvatskom, ali i drugim narodima trebao vratiti vjeru u vrijednosti Amerike kao demokratskog i slobodarskog uzora. Ponovnim dovodenjem subjekta u stanje hipnotičke svijesti treba se dočarati iluzija promjene dosadašnjeg kursa politike koja je obilovala svim mogućim pritiscima i pokretanjem unutrašnjih snaga koje su radile na raskolu nacionalnog bića, javno se izjašnjavajući da im je cilj smjena postojeće vlasti i poraz vladajuće stranke (HDZ-a) na sljedećim izborima. Novo sveopće hipnotičko stanje prema toj strategiji Hrvatima bi stvorilo novu stvarnost s novodnim kompromisima koji su brojni i kretali bi se od: **prvo**, zaustavljanja širenja dezinformacija o tobožnjoj nedemokratičnosti hrvatskog medijskog prostora (ta svojevrsna hajka doživjela je takve razmjere da si je jedan od umišljenih visokih međunarodnih činovnika iz sastava OESS-a nedavno dopustio kao nedemokratske okarakterizirati i najuglednije hrvatske dnevne novine); **drugo**, prekidanje finansijskog i drugog sponzorstva medija i političkih snaga kojima je cilj zbumnivanje i političko dezorientiranje pučanstva; **treće**, oslanjanje američke administracije na

govine; **četvrto**, neizostavno hrvatsku javnost i političku elitu uvjeriti kako su visoki međunarodni dužnosnici često svojim zakulisnim igrama i egoističnim ambicijama djelovali na onemogućavanje spoznавanja objektivnog bosanskohercegovačkog političkog stanja od vodećih ljudi međunarodne zajednice te je potrebno nastalu štetu ne samo sanirati već i trajno sprječiti. Razaranje diplomatskih, poslovnih i partnerskih odnosa između međunarodnih činovnika i utjecajnih predstavnika naroda koje je često nastupalo kao posljedica prethodnih brojnih diplomatskih presedana u kojima su niži diplomati i umišljeni činovnici inzistirali da ih primaju najviši politički predstavnici naroda koji su to odbijali upozoravajući pritom na diplomatsku neprimjerenost i neprikladnost takvih razgovora, za obmanjujuće svrhe treba biti prvi od primjera novog zaokreta koji bi mogao nastupiti. Iskustva s egoističnim ispadima i nezadovoljstvom koja bi kod takvih činovnika često potom uslijedila pokazuju kako su ona bila iznimno štetna jer su dovela do toga da su njihova izvješća obilovala neistinama i kao takva prikrlila stvarno stanje na terenu za koje su bili zaduženi i **peto**, vrhnac je ubrzana diplomatska inicijativa o priklijučivanju Hrvatske Partnerstvu za mir koja dobiva na tempu, koje li slučajnosti, kako kosovska kriza prijeti da prijeđe klasifikaciju "sukoba ispod praga rata" ili poznatijeg

Što je iracionalnost u politici?

Kao primjer razmjera iracionalnosti kojom se dosadašnja politika međunarodne zajednice koristila i vješto prikrivala na terenu među ostalim ilustrira i primjer terorističke eksplozije autobombe u Zapadnom Mostaru koja se dogodila potkraj rujna prošle godine prigodom koje je bilo ranjeno više od pedeset osoba te uništeno sto dvadeset stanova i pedesetak automobila. Kod tog čina islamskog terorizma činovnici međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini ne samo da se nisu zauzeli za njegovo primjerno rješavanje (koje se kasnije imalo prigode vidjeti na primjeru angažiranosti FBI-a i drugih američkih i izraelskih službi sigurnosti nakon nedavnih terorističkih eksplozija u Africi) već su svojim pristranim djelovanjem, koje je išlo do neslućenih razmjera, u kojem se ostavljala mogućnost prema kojoj su bombu postavili Hrvati sami sebi, doveli do dezinformiranosti najvećeg dijela međunarodne zajednice. Tadašnje hrvatsko inzistiranje na brzoj potrazi, blokiraju i uhićenju počinitelja koje bi se moglo izvesti primjerenom uporabom npr. hrvatskih snaga za brzo djelovanje nije našlo na potporu međunarodnih diplomatskih krugova u Bosni i Hercegovini koji su zbog svoje tadašnje uvrijeđenosti nad hrvatskim čvrstim stavovima u svoja središta pretežito slali izvješća u kojima se prokazivala hrvatska nekooperativnost i neprivrzenost slovu Daytonih sporazuma. Danas, nakon što je nedvojbeno utvrđeno da su Hrvati bili u pravu i da su spomenuti teroristički čin počinili arapski mudžahedini koje je nedavno krima proglašio sud u Zenici, spomenuti događaj, koji je znakovito prethodio drugim islamskim terorističkim akcijama, ponovno je od predstavnika međunarodne zajednice u BiH i medija koji se nalaze pod njihovim nadzorom zanemaren, te mu se ne pruža odgovarajuća pozornost i važnost. Činjenica da je Županijski sud u Zenici izmjenio optužnicu tako da se počiniteljima mudžahedinima ne sudi zbog terorističkog djela već samo zbog ugrožavanja opće sigurnosti osoba i zbog nanošenja velike materijalne štete na što se nitko od osuđenih, tužitelja ili branjenih nije žalio, najjasnije pokazuje egoistično i solidarno ponašanje sadašnjih i viših dužnosnika međunarodne zajednice u BiH. Hrvati koji su u predmetnom slučaju stradali kao žrtve klasičnog terorističkog čina, za koji je prvooptuženi osuđen na deset godina zatvora, teško mogu biti zadovoljni ponašanjem neodgovornih međunarodnih dužnosnika koji su takvu lakrdiju od sudenja i presude

omogućili. Presudom u Zenici terorizam, koji u uvjetima asimetričnog odnosa snaga u međunarodnoj zajednici predstavlja najopasnijeg neprijatelja Zapada, postao je tako relativan pojam u kojem nije bitno tko ga provodi (islamski fundamentalisti), čime ga provode (autobomba sa sto pedeset kilograma eksploziva ili biološko-kemijsko-nuklearna prijetnja) već protiv koga ga provode. Spomenuti slučaj ukazuje na znakovitu neprincipijelnost međunarodnih čimbenika koji su na nedavnom zasedanju opće skupštine UN-a složili oko toga kako je terorizam kolektivni problem koji je potrebno rješavati kolektivnim i solidarnim akcijama cjelokupne međunarodne zajednice.

Nacionalno jedinstvo

U novim asimetričnim uvjetima broj dugoročno profitabilnih diplomatskih ciljeva naglo je smanjen. Rušenje autoriteta nacionalnih država u stvarnosti umanjuje ozbiljnost i potencijalnu profitabilnost većine saveza i međunarodnih udrug čime se također potvrđuje dvoličnost onih političkih čimbenika koji takve procese podupiru i u svojim medijima promiču kao upravo one koji vode prema novom stabilnjem i prosperitetnjem međunarodnom poretku. U novom globalnom sučeljavanju koje se za sada vodi na obaveštajnoj razini, vrijedno se podsjetiti Clausewitzevog pravila prema kome se stanje rata može opisati i kao ono za koje je znakovita poplava informacija koje su najvećim dijelom kontradiktorne, velikim dijelom pogrešne i najvećim dijelom nepouzdane. Spomenuto stanje koje već duže vlada među Zapadnim saveznicima i to ne samo o pitanju vanjske politike već i gospodarstva.

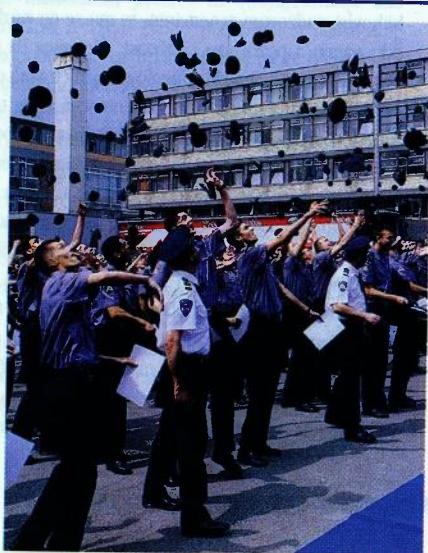
Prikaz svojevrsnog obaveštajnog rata koji traje u redovima zapadnih saveznika po padu Berlinskog zida nedavno je dao *Dernieres Nouvelles D'Alsace* pod naslovom "Pozor, Washington prisluškuje!" Riječ je o sustavu Echelon koji su SAD i Velika Britanija rabile u sklopu kontraobaveštajnog sustava tijekom hladnog rata, a koji sada panično uzneniraju Europu, posebice parlament u Strasbourg. "Znate li da Echelon omogućuje da se svaki telefonski razgovor putem satelita, svaki telefaks i e-mail mogu potpuno legalno prisluškivati i dešifrirati?", upozorava autor svoje čitatelje. "Zadaća Echelon nakon prestanka hladnog rata uz vojne potrebe bila je nadziranje mreže međunarodnog kriminala, primjerice trgovine drogom, pranja novca ili pedofilske lance. Drugim riječima, sustavom su se prisluškivali svi prekoatlanski i prekopacički razgovori koji su se vodili putem

satelita. No, zadaća Echelona ubrzo se promjenila i on se okrenuo 'gospodarskom razmišljanju'. Drugim riječima, ugovori koji su se razmjenjivali putem telefaksa i poslovni razgovori na obje strane Atlantika i Pacifika hvataju se zahtijevajući orbitalnim postajama u SAD-u, Velikoj Britaniji, Kanadi, Australiji, Novom Zelandu i Japanu. U koju svrhu ako ne radi gospodarskog uhodenja koje bi moglo dovesti do neravnomerne konkurenčije? Neki europski industrijalci već su bili žrtve takvih postupaka budući da su njihovi američki i japanski konkurenti znali njihove ponude. Najzanimljivije u cijeloj priči je da takvo prisluškivanje i dešifriranje nije ilegalno jer ne postoje međunarodni propisi kojima bi se utvrdila uporaba satelita. Čini se da je Europa jako dirljuta i tužna što jedna od njezinih članica - Velika Britanija - radije djeluje u prekoatlantskom savezu kao utezeliteljica Echelona." U članku se donosi i istup zastupnika Alaina Pompidoua koji kaže: "Možda je važno pokazati taj sustav kako bi korisnici telefona i telefaksa preko Atlantika znali da postoji opasnost od prisluškivanja. A Europa bi, putem parlamenta u Strasbourg, mogla SAD-u predložiti 'pravila lijepog ponašanja'."

Da između zapadnih saveznika ne cvjetaju ruže, pokazuje i slučaj bivšeg djelatnika britanske obaveštajne službe MI6 Richarda Tomlinsona koji se, nakon što se zbog operativnih razloga našao u sukobu sa svojim pretpostavjenima, odlučio za objavljivanje povjerljivih podataka u javnosti, također je indikativan. U svojem izvešću upućenom odboru za obaveštajno-sigurnosna pitanja britanskog parlamenta, koje je kasnije objavio na stranicama Interneta, Tomlinson je razotkrio svoju upletenost u navodno britansko obaveštajno nastupanje prema Njemačkoj i Francuskoj u kojima se, prema njegovom izvešću, na osjetljivim mjestima nalaze suradnici MI6. Njegovo izvešće u kome se javno govorio o navodnom britanskom uhodenju saveznika, najvećim je dijelom prenijeo i londonski *Sunday Times*, koji je navođenjem podataka o tome kako je svojedobno otkriveno da je francuski Air France u prvom razredu u svojim zrakoplovima imao ugradene prislušne uređaje namijenjene za snimanje razgovora poslovnih ljudi i diplomata, ipak čitavu stvar pred britanskim javnim mnjenjem pokušao minorizirati. Visoki britanski dužnosnici poput bivšeg ministra vanjskih poslova Davida Owena i Douglasa Hurda također su javno priznali postojanje britanskih obaveštajnih tajnih postrojbi namijenjenih za uhodenje zapadnih saveznika. Premda povodom spomenutog nedavno otkrivenog

nog slučaja Tomlinson službeni stavovi Bona, Pariza i Washingtona još uvijek nisu javno obznanjeni, sigurno je kako ni njihovi skupljači informacija nisu ostali prekršteni ruku. U informacijskom dobu, informacije, a ne kao u prethodnim povjesnim razdobljima teritoriji ili prirodna bogatstva, predstavljaju najveće dragocijenosti. Upravo zbog toga dobivanje najpovjerljivijih gospodarskih ili sigurnosnih informacija zaslužuje angažman i požrtvovanje kakvo je nekada zasluživalo klasično ratovanje. Učestalom zbijanjivanju i zavodenju potencijalnih suparnika objavljuvanjem i promicanjem pogrešnih informacija, kakvo neki dužnosnici međunarodne zajednice provode o npr. prosječnim hrvatskim građanima poznatom stanju u Bosni i Hercegovini ili o npr. stanju slobode medija u Hrvatskoj, pokazuju kako se bitka za prevlast, i u konkretnom slučaju ovlađavanjem I. vratima Euroazije, vodi između velikog broja sudionika koji pokušavaju ostvariti svoje gospodarske i nacionalne interese.

U spomenutim okolnostima male zemlje poput Hrvatske ostvarenje svojih dugoročnih nacionalnih interesa teško mogu ostvariti klasičnim vezanjem uz neku od zainteresiranih strana. Njihova opstojnost i nacionalno blagostanje mnogo su više ovisne o stanju njihova nacionalnog jedinstva nego burzovnog položaja nekog od velikih saveznika koji se u izmijenjenim međunarodnim okolnostima lako odlučuje na žrtvovanje svojih dojčerašnjih saveznika. Povijest malih evropskih naroda puna je brojnih političkih neprincipijelnosti i iznenadnih prevrata, u kojima su malobrojni narodi poput Čeha, Hrvata, Slovaka, Madžara i drugih bili žrtvovani za interes velikih i moćnih carstava s Istoka i Zapada. Samo nacionalna sloga i poznавanje stvarnih zaloga blagostanja i napretka pučanstva malih euroazijskih naroda može biti oslonac i putokaz u bolju i sigurniju budućnost njihovih novih naraštaja. Suradnja sa svima onima koji na bilo koji način mogu utjecati na modalitete njihova budućeg prosperiteta u tom je smislu i opravданo i nužno. Stvaranje uvjerenja u narodu kako će im prigodom toga neke zemlje ili narodi pomagati neovisno o svojim interesima najopasnija je zamka koju se malim euroazijskim narodima plasira djelovanjem nenacionalnih medija koji se nalaze pod nadzorom upravo onih čije su namjere suprotne. Dokazanim prijateljima i svima onima čije su namjere plemenite i neprjeporno iskrene nisu potrebni ni terenski skupljači informacija ni bilteni namijenjeni za prikrivanje njegovih stvarnih ciljeva.



ČITAJTE I VI

HALO 92

RH MUP
GLASILO MINISTARSTVA UNUTARNJIH POSLOVA REPUBLIKE HRVATSKE

Za čitatelje "HRVATSKOG VOJNIKA"

VELIKI POPUST U PRETPLATI!

Godišnja pretplata (12 brojeva)..... 80 kn

Polugodišnja pretplata (6 brojeva).... 50 kn

Pretplaćujem se na ____ brojeva HALO 92

Izrežite popunjeni kupon, naliđite ga na dopisnicu i pošaljite na naslov:

MUP RH (za HALO 92)

Ulica grada Vukovara 33

10000 Zagreb

Pošaljite mi ogledni primjerak glasila HALO 92 s uplatnicom za pretplatu na naslov:

Ime i prezime:

Ulica i broj:

Poštanski broj

i mjesto:

ČAROLIJA DIPLOMATSKOG NASTUPANJA

Matija IVANIĆ

maju li pojmovi globalizacija i hipnoza dodirnih točaka koje su možda samo na prvi pogled nevidljive ili su to tek riječi koje u desetak godina stariim rječnicima čak ne možemo zajedno pronaći? Ako imaju zajedničkih dodira, logično je onda i zapitati se koje su to točke? No da bismo odgovorili na ovo pitanje poslužit ćemo se kratkim izletom u nešto stariju povijest srednjega vijeka. Naime, poslužit ćemo se vremenom kad je nepovratno izdalo stoljeto svjetsko Rimsko Carstvo, a na njegovim se prostorima počele radati nove barbarske narodne države.

Bez obzira na potpuni raspad Zapadnoga Rimskoga Carstva, istočna je polovica sa sjedištem u Konstantinopolu preživjela podjelu i zadržala moć gotovo sljedećih tisuću godina. U tom razdoblju Bizant je imao svoje uspone i padove sve dok ga potpuno nije dokrajčio turski osvajač. U razdoblju Justinianova upravljanja Carstvom Bizant je tijekom VI. stoljeća dostigao svoju najznačajnu vanjsku moć. Njegovu su diplomatske veze obuhvaćale golemi prostor od Kine i Indije do Atlantika, od afričke unutaršnjosti do stepa iz Crnoga mora. Taj je vladar umjerno zdržao diplomatsku igru s uspješnim vojnim potvratima kojima je proširio granice Carstva na zapad. Njegovo Carstvo okruženo bezbrojnim nemirnim i pokretnim barbarskim plemenima zahtijevalo je dobro ustrojenu obavještajnu službu. Stoga je carska služba brižljivo prikupljala i bilježila podatke o tim plemenima. Tražili su potanke obavijesti o njihovim običajima, vojnoj snazi, trgovackim vezama, međusobnim odnosačima i razmircicama. Posebice su se zanimali za utjecajne ljudе, istražujući njihove karaktere i mogućnost njihovoga potkuplivanja. Na temelju prikupljenih i obradenih podataka na posao je stupala diplomacija. "Nauka o upravljanju barbarima" bavila se natjeravanjem tih plemen da služe Carstvu umjesto da ga ugrožavaju. Bizant ih je kupovao kao vojnu snagu, uprežući ih da ratuju za njegove potrebe. Graničnim plemenima svake je godine isplaćivana velika svota novca, a vodama su podjeljivani zvučni bizantski naslovi, odlikanja. Barbarima su davali zemlju na koju su se oni naseljavali kao bizantski vazalni saveznici koje su zvali federatima. Tako su jedni barbari služili Carstvu kao zaštita od drugih. Barbarske pak knezove su nastojali što čvrše privezati uz dvor, udajući za njih djevojke iz uglednih bizantskih obitelji dok su istodobno pratili i razdore koji bijahu "redovita" pojava u kneževskim obiteljima. Propalim pretendenta i palim knezovima redovito su pružali utočište, držeći ih kao pričuvu u slučaju da na kakvo upražnjenje prijestolje odmah bude trebao uskočiti bizantski čovjek.

Nezadovoljne barbare trebalo je onemogućiti u napredovanju, a Bizantinci su upravo bili majstori igre u kojoj su huškali pleme protiv plemena da se iscrpljuju u vlastitim sukobima. Upravo se Justinianova diplomacija susjedima igrala kao šahovskim figurama. Tako je protiv Bugara podizao Hunu, protiv Huna Avare. Vandale je

pak svladao pomoću Istočnih Gota, a Istočne Gote uz potporu Franaka. Vojno uplitane u poslove drugih država bila je omiljeno sredstvo Justinianove administracije. Kad jakoga neprijatelja nije mogao kupiti ni svaldati svojim ili tudim oružjem, tad bi protivnika nastojao politički i gospodarski blokirati.

Vrijeme tog velikoga imperatora obnovitelja je prošlo, nestalo je i njegovih rimskih carstava, a i Euroazija je već odavno prestala biti jedinim poznatim komandom svjetskoga kopna kojem se u formiranju tzv. svjetskih vlada ili carstava redovito pokoravalo samo još komad Afrike, ali metode političkih odnosača i diplomatskoga umijeća sa svim svojim istočnjačkim vrlinama od Bizanta je preuzeo Venecija, koja će svoja umijeća uvjek dobro naplaćivati na Zapadu što će tek "velikim svjetskim otkrićima" i sam upoznati magiju diplomatskih odnosača. Ta korisno stečena znanja i danas će upravljati raznim svjetskim procesima iza kojih mogu stajati najrazličitije sile.

U lov na ljudske duše danas se pak vode velike vojne. Naznatnija snaga takvih središta moći smještena je s onu stranu Atlantika. Oni neprestano vode tzv. "križarske ratove protiv nerazumijevanja". Jedan od

izjavljivati da je za "Sjedinjene Države središnji cilj vanjske politike Informacijskoga doba dobivanje bitke u ratu za svjetske tokove informacija", odnosno totalno zauzimanje vlasti nad "zračnim valovima" kao što je nekoć Velika Britanija vladala morima.

U interesu takve politike cijeli je svijet, a posebice zemlje bivšega komunističkoga sustava, natjeran na rasprodaju nacionalnih telekomunikacijskih mreža. Kupnju tih sustava za interese naznačenih središta preuzeo je finansijski mogul Georg Soros, kojem je pošlo za rukom ovladati bivšim sovjetskim telekomunikacijskim prostorom. Koristeći se njegovim plodovima hipnotizirana Rusija je danas na koljenima. Druga tehnika je tzv. prodavanje straha ili zastrašivanje. U priručniku spomenute Asocijacije navodi se kako stalno treba prikazivati pitanja koja se tiču svjetskih korporacija, kao borbu između protekcionizma i slobodne trgovine. Standardna tema golemoga dijela medijske javnosti svih ovih godina bila je da će protekcionizam dovesti svijet u stanje nalik onom iz tridesetih godina kad je Zemlju zahvatila opća recesija. No rezultati onoga što se zvalo slobodnim tržištem ili otvorenim društvom kojeg je promicao američki poslovni čovjek Soros upravo su katastrofalni i vode čovječanstvo u globalnu krizu još goru od one iz tridesetih godina. Upravo ono čim su plašili svijet, usmjeravajući mu pozornost na strah od pakla do kojeg će neizbjegno doći ako se budu ometali njihovi planovi, pretvorilo se u svakodnevnu snomoriku od sutra koju su nametnuli globalni prodavači magli očitovanu u mogućim trgovinskim ratovima, povećanju nezaposlenosti, burzovnim krizama i odredenim oružanim sukobima.

Nismo li nažalost upravo svjedoci sloma burzovnih sustava diljem svijeta, golemoga porasta nezaposlenosti ali i oružanih sukoba u predvorju europskoga raja. Ta nova finansijsko-znanstvena religija izgradila je već svoja svetišta i hramove. Nije li prvi takav hram sazidan u Washingtonu od šest dijelova, a svaku nje-

govo krilo posvećeno jednoj velikoj religiji. Iza tog projekta skupno su stajali majstori finansija, politike i teozofije kao što su McNamara, Thomas Watson, Eleonora Roosevelt i mnogi drugi. Mnoga takva imena upisana su u hramu svjetskoga razumijevanja koji Rockefeller naziva "crkvom svih naroda". U toj pak crkvi veliki bankari postaju crkveni oci i proroci, upozoravaju je jedan pozнатi demonolog. Vraćajući se na početno pitanje o vezi između globalizacije i hipnoze ponajprije treba utvrditi da se različitim hipnotičkim metodama pokušava potpuno izbrisati kako pojedinačno, ali svakako i ponajprije skupno pamćenje nacionalnih kolektiviteta. Kao što se svjedobno Justinianova diplomacija poigravala barbarskim plemenima radi očuvanja svoje carske svemoći tako i suvremeni kreatori novoga svjetskoga poretka pokušavaju na tabularasoidnoj ploči ispisati svoje istine novih kalendara. U tom, za razliku od svih prijašnjih svjetskih carstava, danas imaju medijsku svemoć. Uostalom pogled na izborne zemljovide od Bruxellesa do Washingtona sve govori.



Sjedinjene Američke Države: Bijela kuća, u pozadini se vidi obelisk izrađen u čast Georgea Washingtona

takvih svojedobno se sastajao samo od reklamnih tehnika. Kako bi nagnali ljudе da dragovoljno prihvate ono što im nude moćne svjetske centrale poduzeti su ozbiljni koraci različitih služba, a posebice one za odnosače s javnosti na prikazivanju tzv. neodoljivih vizija. U toj indoktrinirajućoj gradi koja nosi sve elemente staljinističkih metoda ispiranja mozga, globalizacija je tako blistavo prikazivana da bi je mogli odbaciti samo zagrijšljivi pristaše nezaposlenosti, kriza i ratova. Globalisti viziju "jednoga svijeta" inspiriranu "mirom" i "blagostanjem" sustavno šire u svim svojim nastupima, govorima, različitim studijama, podmetnutim visokonakladnim stripovima i svim mogućim novinskim uvodnicima. Tako je svjedobno *National Association of Manufacturers* svim novinama u SAD-u dijelio već gotove stripove i novinske uvodnike što i danas rade zapravo po cijeloj Zemlji, ponajprije kupujući postojeću infrastrukturu obavjesnih mreža različitih država. U svom silnom zamahu predstavnici tog novog svjetskoga procesa, pomješanoga s elementima propaloga komunizma, ne će se ustručavati u svojoj bahatosti

Rusija u krizi

Time International

Uobičajeni prizor na moskovskim ulicama: jedan od stotina prošnjaka, "gubitnika" u procesima političkih i ekonomskih promjena koje su zahvatile postsovjetsku Rusiju. Danas je rusko društvo podijeljeno na tri socijalne klase: 1-2 milijuna "novih Rusa" koji zaraduju više od 2000 USD mjesечно; 5-10 milijuna pripadnika srednje klase koji zaraduju više od 500 USD mjesечно; i oko 80 milijuna ljudi koji zaraduju manje od 500 USD mjesечно i dvije trećine od svoje zarade troše isključivo na hrani. Najnovija ekonomска kriza u Rusiji izazvat će još veće socijalno raslojavanje između bogate manjine i osiromašene većine stanovnika (pri čemu će vjerojatno mnogi pripadnici srednje klase preći u osiromašenu većinu stanovništva)

Prikaz sadašnje ekonomski i političke situacije u Rusiji otpočet će s dvije vjesti koje najbolje ilustriraju trenutačnu stvarnost posthladnotatarske Rusije. Rusko ministarstvo obrane je 19. kolovoza uputilo "savjet" pripadnicima oružanih snaga da do isplate plaće love divljač, bave se ribolovom, ili uzgajaju povrće¹. Druga vijest objavljena nekoliko dana kasnije² govori o tome kako se radnici jedne moskovske tvornice plaćaju umjesto u rubljama u biciklima. Ove, i desetine drugih sličnih vijesti, pokazuju kako je Rusija od sredine kolovoza do danas doživjela potpuni ekonomsko-politički kolaps; time se i opravdano postavlja pitanje ne samo budućnosti Rusije, već i šireg globalnog utjecaja događaja u Rusiji na svijet, od moguće svjetske ekonomske recesije do sigurnosnih pitanja (od sudbine ruskog nuklearnog arsenala u slučaju daljnog pogoršavanja stanja u Rusiji, prijetnje ruskog

Robert BARIĆ

Najnovija ekonomska i politička kriza u Rusiji otvoreno postavlja pitanje ne samo načina rješavanja nagomilanih problema, već i pitanje je li uopće moguće u Rusiji razviti politički sustav po uzoru na zapadne demokracije. Isto tako, može se postaviti i pitanje globalnih posljedica najnovijih događaja u Rusiji

organiziranog kriminala, do npr. eventualne milijunske navale Rusa u slučaju kolapsa državne vlasti u Rusiji).

Korijeni ruske krize

Korijeni ruskog ekonomskog kolapsa znatno su dublji od problema s financijskom likvidnošću koji su iskrasnuli početkom ove godine³ i nipošto se ne mogu objasniti Sorosovim i inim ekonomskim manipulacijama. Sadašnji ekonomski problemi koji su se otvoreno ukazali potkraj lipnja i početkom srpnja, samo su vrhunac političkih i ekonomske krize koje pogadaju Rusiju od trenutka stjecanja samostalnosti raspadom Sovjetskog Saveza 1991. godine. Generalno, uzroci krize mogu se podijeliti u tri skupine: konstantna kriza političkog sustava u Rusiji; ruski "divlji kapitalizam" koji je, kombiniran s problemima naslijedenim iz komunizma, upropastio

ekonomiju zemlje; neadekvatna politika popuštanja SAD-a i drugih zapadnih zemalja prema Rusiji od 1991. godine do danas. U dalnjem tekstu nastojat će elaborirati te postavke.

U svakom slučaju, u ovom trenutku Rusija je na prekretnici odakle vode samo dva puta: jedan (dugotrajniji) u pretvaranje Rusije u demokratsku zemlju zapadnog tipa s tržišnom ekonomijom, i drugi (znatno lakši) u kvazidemokraciju kojom će vladati političko-ekonomski oligarsi u sprezi s nacionalistima i organiziranim kriminalom.

Ruski politički sustav

Dovoljno je pogledati kronološki razvoj događaja na ruskoj unutarnjopolitičkoj sceni od 1991. da se vidi kako su stalne političke krize koje su pogadale ruske vlade sprječavale svaku prigodu za izgradnju stabilnog demokratskog političkog poretka (a i uspješno provođenje ekonomskih reformi), praktički time dovodeći u pitanje postignuća poput npr. višestrašnica izbora i slobode tiska.

Sve je počelo još za postojanja SSSR-a, s neuspjelim državnim udarom protiv Mihaila Gorbačova. U toj krizi Jeljin (izabran na položaj predsjednika Ruske Federacije 16. lipnja 1991.) je igrao ključnu ulogu u gušenju udara, ali ubrzo je iskoristio svoj novi položaj i moć za suspendiranje aktivnosti komunističke partije u Rusiji (definitivni raspad SSSR-a i osamostaljenje Rusije će nastupiti 8. prosinca 1991., kada Jeljin s vođama Bjelorusije i Ukrajine potpisuje sporazum o okončanju SSSR-a i formiranju ZND-a). U listopadu iste godine Jeljin najavljuje radikalne ekonomske reforme (među njima i privatizaciju, te oslobođanje cijena), a mjesec dana kasnije određuje Jegora Gaidara za provođenje potrebnih ekonomskih reformi (1. siječnja 1992. Gaidar uvodi slobodno formiranje cijena, te otpočinje s procesom privatizacije). Gaidar postaje premijer u lipnju iduće godine, ali njegovim reformama se sve više suprotstavlja ruski parlament (Vrhovni sovjet) koji je tada još uvijek konstituiran i na temelju sovjetskog ustava popunjeno zastupnicima izabranim za vrijeme komunističke vladavine, zajedno s potporom industrijskih skupina te određenih krugova u oružanim snagama; time je razdoblje od 1991.-1993. obilježeno borbom za vlast između Jeljčina i parlamenta, te sve većim usporavanjem reformi. Intenziviranju sukobljavanja pomogla je činjenica da nije postojala jasna podjela moći između predsjednika i parlamenta, jer je na snazi još bio stari sovjetski Ustav iz 1978. (kojemu su nakon 1991. dodani brojni amandmani). Pod pritiskom ruskog parlamenta, nakon brojnih sukobljavanja, Jeljin razrješuje Gaidara i u prosincu 1992. za premijera

postavlja Viktora Černomirdina. Međutim, to nije sprječilo daljnje zaoštravanje odnosa između Jeljčina i parlamenta: Jeljin praktički prelazi na vladavinu predsjedničkim dekretima, zaobilazeći na taj način parlament, ali i suspendirajući Ustav. U ožujku 1993. parlament ukida nakon Jeljčinu pravo vladanja putem izdavanja predsjedničkih dekreta, a Ustavni sud presudiće da je Jeljin prekršio devet članova Ustava. Isti mjesec Jeljin je samo s većinom od 72 glasa preživio pokušaj pokretanja postupka njegovog opoziva u parlamentu, nakon čega je u travnju organizirao referendum o povjerenju u njegovu vladavinu.

Pobjeda na referendumu predstavljala je uvod u Jeljčinovo konačno razračunavanje s parlamentom: 21. rujna 1993. raspušta parlament (usprkos tome što to po tadašnjem Ustavu nije mogao raditi); Jeljčinovo opravданje bilo je da je parlament suprotstavljanjem demokratskim procesima potkopavao vlast) i saziva nove izbore za sastav parlamenta koji su bili predviđeni za prosinac. Ustavni sud presudiće kako je Jeljin tim potezom prešao svoje ustavne ovlasti i da je to dosatan razlog za njegov opoziv; Jeljin potpuno zanemaruje odluku Ustavnog suda.

No komunistički zastupnici, predvođeni predsjednikom parlamenta Rusanom Hasbulatovim i potpredsjednikom Aleksandrom Ruckojem odbijaju priznati Jeljčinovu odluku i ostaju u zgradu parlamenta. Nastala politička kriza se pogoršava nakon što su u noći 3.-4. listopada pristaše komunista pokušale zauzeti moskovsku TV postaju.

Jeljin guši pobunu tankovskim napadajem na zgradu parlamenta (pri čemu pogiba 187 ljudi, a biva ranjeno 437) i slama otpor Hasbulatova i Ruckoja, koji se predaju. U sjeni te krize ruski glasači se opredjeljuju za novi Ustav koji predsjedniku (tj. Jeljčinu) daje veće ovlasti (po mnogočemu ta se odluka pokazala presudnom u dalnjem oblikovanju ruske unutarnjopolitičke scene)⁴. Paralelno s tim glasanjem održani su i opći izbori za novi parlament (koji se sada sastoji od doljnog doma - Dume, i gornjeg doma - Savjeta federacije⁵) na kojima ultranacionalist Vladimir Žirinovski dobiva

iznenadujuće visok broj glasova (njegova stranka dobiva visokih 23 posto glasova, a komunisti 13 posto).

Iduća značajna kriza nastupa 11. listopada 1994., kada za vrijeme "crnog četvrtka" dolazi do prvog velikog pada vrijednosti rublje prema dolaru. Ovaj i drugi problemi potaknuli su Jeljčinu da donese u prosincu 1994. zlosetu odluku o intervenciji u Čečeniji, kojom se nadobio skrenuti pozornosti ruske javnosti s ekonomskih problema.

Veliki ruski ljudski gubitci i neuspjeh u Čečeniji, zajedno s narastajućim ekonomskim problemima tijekom 1995. dovode do pada Jeljčinove popularnosti i ponovnog rasta utjecaja komunista i ultranacionalista. To se vidjelo na općim izborima za Dumu (donji dom parlamenta) održanim 17. prosinca 1995., kada komunisti i nacionalisti osvajaju većinu mjesta⁶. Prva polovina 1996. protekla je u grozničavim pripremama za predsjedničke izbore. U sklopu mjera za povrat svoje ozbiljno poljuljane popularnosti, Jeljin je između ostalih



Ruski tankovi bombardiraju zgradu parlamenta u Moskvi u listopadu 1993. Uspješni Jeljčinov obračun s parlamentom izabranim još za vrijeme postojanja Sovjetskog Saveza predstavlja je uvod u uvođenje "superpredsjedničkog" sustava, koji će presudno utjecati na daljnji razvoj događaja na ruskoj političkoj sceni

loga u siječnju 1996. zamijenio ministra vanjskih poslova Andreja Kozirjeva, tadašnjeg zamjenika premijera Anatolija Čubaisa, te još nekoliko liberalnih političara u vlasti. Jeljčinova pobjeda na predsjedničkim izborima održanim u ljeto 1996., prekidanje rata u Čečeniji, zajedno s povratkom reformista u vladu početkom 1997., pružila je nade za stabilizaciju situacije u Rusiji i nastavljanje reformskih promjena. Međutim, niz skandala i otpuštanja koji su uslijedili potkraj prošle i ove godine (oko privatizacije velikih državnih poduzeća, što je izazvalo među ostalim medijske ratove

ruskih tajkuna), zajedno s proračunskim problemima (začetkom sadašnjeg ekonomskog kolapsa), te novi sukob s Dumom oko imenovanja Sergeja Kirijenka novim premijerom u ožujku i travnju ove godine, na što se odmah nadovezala sadašnja ekonomska kriza, potopili su nadu za stabilizacijom ruske unutarnjopolitičke i ekonomske scene.

Ovaj kratki prikaz pokazuje da je u razdoblju od 1991.-1998. Rusija bila neprestano potresana stalnim unutarnjopolitičkim i ekonomskim krizama. Pa ipak, usprkos tome, ne može se reći da u Rusiji nisu postignuti znatni demokratski pomaci; zapravo, u odnosu na komunističko razdoblje postignuti su veliki pomaci. Na primjer, Rusi sada uživaju vjerojatno najveće osobne slobode u cijeloj svojoj povijesti, tehnološka dostignuća (satelitska TV, Internet, mobilni telefoni i sl.) onemogućavaju monopoliziranje informacija kakvo je postojalo u komunističkom razdoblju, održavanje demokratskih višestrašnica izbora za Dumu u prosincu 1995. i predsjedničkih izbora u lipnju 1996. (kao i niza regionalnih izbora) pokazuju kako demokracija u Rusiji ipak polako hvata korijen.

U sjeni navedenih dostignuća ostaju mnogi neriješeni problemi. Navest će npr. predsjedničke izbore 1996., koji su ocijenjeni

slobodnim i regularnim. No, ta ocjena se ne može primjeniti na predizbornu kampanju - one su generalno na svim izborima u Rusiji konstantno nepoštene zbog stalnog prekoraćenja ograničenja novčanih sredstava koja se mogu potrošiti u predizbornim kampanjama, te ponašanja državnih medija. Po ruskim zakonima, predsjednik u predizbirnoj kampanji može potrošiti samo 2,9 milijuna USD; međutim, procjenjuje se da je Jelčin u svojoj predizbirnoj kampanji potrošio bar 500 milijuna USD (neke procjene se približavaju i brojci od miliardu USD)⁷. Da se tako nešto dogodi na Zapadu, sudski proces bio bi neizbjegjan, a politička karijera počinitelja zauvijek završena. Ali, u Rusiji se na tu činjenicu nitko nije ni osvrnuo. Time se, zajedno s neograničenom potporom državnih medija (kao i medija koje kontroliraju ruski tajkuni) te političkim marketingom za koji su bili angažirani američki stručnjaci, može i objasniti fenomenalan povrat Jelčinove popularnosti u šestomjesečnom razdoblju prije predsjedničkih izbora⁸ (53 posto od cijelokupnog medijskog pokrivanja izbora bilo je posvećeno Jelčinu, a samo 18 posto njegovom glavnom konkurentu Genadiju Zjuganovu; uz to televizijsko pokrivanje izbornih tema je bilo izrazito namješteno u Jelčinovu korist: ako se svaki pozitivni medi-

jski prilog ocijeni s +1 bodom a negativni s -1 bodom, onda ispada da je prije prve runde izbora odnos bio +492 za Jelčina odnosno -313 za Zjuganova; prije drugog izbornog kruga taj je odnos bio +247 za Jelčina odnosno -240 za Zjuganova⁹).

Izborni sustav ali i druge bitne komponente svakog demokratskog političkog sustava (državne institucije koje djeluju u skladu s zakonima pravne države podložne parlamentarnoj kontroli; političke stranke; sloboda medija) u biti i dalje postoje u rudimentarnom, minimalnom obliku. Što je dovelo do takvog razvoja događaja?

Ruski "superpredsjednički" sustav i moć egzekutive

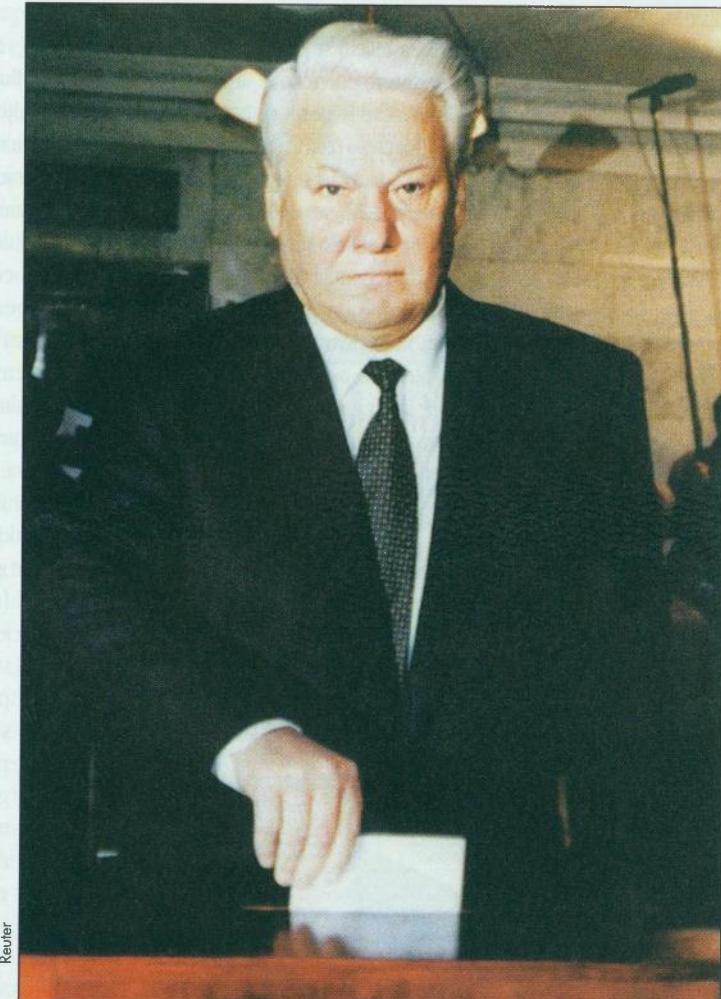
Prvi (i po mom mišljenju najvažniji) činilac je ruski "superpredsjednički" politički sustav utemeljen u prosincu 1993. koji obilježavaju ekstremno velike predsjedničke ovlasti, slab parlament, sudske i druge institucije podložne odlukama predsjednika i postupcima izvršne vlasti, donošenje i implementacija ključnih odluka "neformalnim" političkim procesom a ne kroz demokratske institucije, veliki utjecaj lobističkih skupina na donošenje odluka. Opisani "superpredsjednički" sustav je jedin-



"Nasilna intervencija u Čečeniji je neprihvatljiva. Ako prekršimo to načelo, Kavkaz će se dići protiv nas. Nakon toga, bit će toliko užasa i krvi da nam to nitko ne će oprostiti", Boris Jelčin, kolovoz 1994. Usprkos toj svojoj izjavi, Jelčin je samo nekoliko mjeseci nakon toga, u pokušaju da skrene pozornost ruske javnosti s pogoršavajuće ekonomske i političke situacije u Rusiji, zapovjedio zlosretnu vojnu intervenciju u Čečeniji. Na žalost, drugi dio Jelčinove izjave ubrzo je postao stvarnost (na slici je noćno bombardiranje mjesta Pervomajskoje u siječnu 1996., prigodom oslobadanja talaca koje su u tom dagestanskom mjestu zarobili Čečeni)

stven, ni u jednoj zemlji ne postoji ništa slično - to nije čisti parlamentarni sustav kao u SAD-u, a niti predsjedničko-parlamentarni sustav kao u Francuskoj, već čudna mješavina oba sustava¹⁰.

Usvajanje "superpredsjedničkog" sustava s jedne je strane bila posljedica želje za prevladavanjem paralize koja je između 1991. i 1993. zahvatila rusku vladu zbog sukoba Jeljcina i parlamenta u borbi za vlast u Rusiji. No, s druge strane, to je bio i izraz ruske tradicije oslanjanja na snažnog vođu sposobnog osigurati red i mir. Iz tog razloga Jelcin je bez problema progurao u novom Ustavu promjene kojima je ojačao položaj predsjednika, a tome se nisu usprotivili ni ruski liberalni političari i intelektualci, koji su vjerovali da će snažna ličnost (u liku Borisa Jeljcina) biti jamac za provođenje potrebnih političkih i ekonomskih reformi¹¹. Tako veliki politički autoritet snažnog vođe proistiće još iz vremena carske Rusije i položaja cara kao vrhovnog arbitra u donošenju svih odluka. Posljedica toga bila je uspostava sustava patrimonijalizma¹², car se identificira s državom, on ju je doslovno posjedovao zajedno s građanima i prirodnim resursima (pod njegovom kontrolom nalazili su se najprofitabilnije industrijske grane i trgovina). Radi dobivanja političke potpore car je davao plemstvu (i kasnije industrijalcima) političke i ekonomske povlastice, istodobno uspostavljajući ravnotežu među različitim strujama na dvoru. Sve odluke donosile su se kolektivno traženjem kompromisa u balansiranju interesa, između cara i predstavnika pojedinih političkih struja, pri čemu se car često služio taktkom "podijeli i vladaj", ojačavajući ulogom vrhovnog arbitra vlastiti autoritet. Državne službe u zapadnom smislu nisu postojale - ruski ekvivalent je imao samo jednu zadaću: upravljanje carskim zemljama i prikupljanje poreza. Na taj način sprječeno je stvaranje snažnih državnih institucija i pravne države. Opisani sustav zadržan je u biti (s nekim promjenama) i za vrijeme komunističke vladavine: vrhovnu vlast je imala komunistička partija, u kojoj generalni sekretar dobiva ulogu arbitra u odmjeravanju snaga raznih struja i klanova unutar partije, a partijs-



Predsjednički izbori 1996., posljednji veliki Jelcinov trijumf. Već tada bilo je evidentno (što se i vidi na fotografiji) da je Jelcin ozbiljno bolestan, te da se postavlja pitanje njegove sposobnosti upravljanja zemljom. Kasniji događaji opravdali su ta strahovanja - svaka Jelcinova odsutnost zbog bolesti paraliziralo je rad vlade u ključnim trenutcima

ka birokracija preuzima ulogu državnih službi ponašajući se na isti način.

Dosadašnja vladavina Borisa Jeljcina pokazuje da on postupa po istom, gore navedenom, modelu. S obzirom na velike predsjedničke ovlasti kao i činjenicu da je po potrebi i prekoračiće te ovlasti, stil Jelcinove vladavine je oslanjanje na povjerljive savjetnike i izvršitelje uz izdavanje predsjedničkih dekreta, arbitriranje između raznih struja u vlasti, te potpuno zaobilazeњe Dume ukoliko se ova ne složi s donesenim odlukama (što je već samo po sebi kršenje Ustava) koja je tako svedena na razinu debatnog kluba, ili u najboljem slučaju prisiljena na donošenje kompromisnih odluka koje se kasnije ignoriraju (npr. pri donošenju državnog proračuna). I predstavnici oporbenih stranaka u Dumi sami su krivi za takav ishod - nespremnost da u borbi protiv Jeljcina idu do kraja (tj. da prisile Jeljcina na raspuštanje Dume, što se može dogoditi ako Duma tri puta odbije potvrditi premijera kojeg je predložio predsjednik; glavni razlog tome je strah poslanika Dume od gubitka povlastica koje dolaze s mestom u Dumi), te međusob-

na nesložnost u odabiru taklike borbe protiv Jeljcina povezana s neiskustvom su do najnovije krize prisiljavali Dušanu na popuštanje u sukobljavanju s ruskim predsjednikom.

Nadalje, Jelcin je od ruske vlade stvorio agenciju podređenu svakoj njegovoj odluci. To se očituje u pokretanju konstantnih reorganizacija ministarstava, stvaranju različitih (najčešćim djelom neuchinkovitih) komiteta zaduženih za rješavanje različitih političkih i ekonomskih pitanja, Jelcinovom običaju smjenjivanja premijera (ove godine prvo je u ožujku smjenjen Černomardin, a zatim u kolovozu njegov nasljednik Kirijenko), primanju ali i odbacivanju suradnika kada od njih nema više koristi ili kada postanu preopasni (što je bio slučaj s Lebedom 1996.).

Zbog takve Jelcinove politike ruska vlasta ne predstavlja koherentno tijelo već konglomerat različitih interesnih skupina koje se bore za naklonost predsjednika, koji se opet ne povezuje ni s jednom od tih skupina, balansirajući njihove interese. S obzirom na

takvo stanje stvari, ruski državni aparat se teško može nazvati djelotvornim.

I treća grana vlasti - sudstvo - također se nalazi u podredenom položaju prema snažnoj egzekutivu. Navest će jedan (ali sasvim dovoljan) primjer koji potvrđuju navedenu činjenicu. Jelcin je u listopadu 1993. ne samo odbio priznati odluku Ustavnog suda o mogućnosti pokretanja postupka njegova opoziva, već je na idućih 18 mjeseci suspendirao rad suda i predsjednika suda Valerija Zorkina prisilio na podnošenje ostavke. Mjesecima prije toga, Jelcin je oduzeo Zorkinu pravo korištenja službenog automobila i ljetnikovca¹³. Kada je u travnju 1995. godine sud ponovno počeo djelovati, njegove ovlasti su novim Ustavom bile znatno smanjene a i sami suci su postali popustljiviji prema Jelcinovim zahtjevima (u srpnju iste godine Ustavni sud podupro je raniju odluku o intervenciji u Čečeniji).

Time je Jelcin u proteklih sedam godina koncentrirao u svojim rukama količinu moći koja je nezamisliva u bilo kojoj demokratskoj zemlji zapada. No, u određenom broju prigoda

u posljednjih nekoliko godina pokazale su se i sve negativnosti ovog "superpredsjedničkog" sustava. Tu je nemogućnost provođenja konzistentne politike ekonomskih i drugih reformi u uvjetima kada predsjednik balansira među različitim interesnim skupinama - njegova aktivnost, kao i aktivnost raznih interesnih skupina svodi se na političke intrige, a ne na vođenje zemlje. Stoga se programi svode na deklarativno iznošenje mjera i ciljeva, a neuspjesi pokrivaju otpuštanjem ministara i savjetnika. Primjer takvog vođenja vlade je prošlogodišnji "bankarski rat" između ruskih finansijskih oligarha Berezovskog i Potatina oko privatizacije velikih državnih ruskih poduzeća, za koja su obojica očekivali da će ih dobiti za samo dio njihove stvarne vrijednosti (što je trebao biti jedan od načina Jelcinovog vraćanja duga radi potpore koju su mu bankari pružili tijekom predsjedničkih izbora 1996.). Jelcin se povukao u pozadinu, pustivši Čubaisa i Nemcova da se sukobe s bankarima, i kasnije ih otpisavši. Drugo, ukoliko predsjednik bude onesposobljen, cijeli sustav vlasti je paraliziran. U nekoliko slučajeva Jelcinova odsutnost zbog bolesti¹⁴ u ključnim trenutcima paralizirala rusku vladu, otkrivši time opasnu prazninu u srcu ruskog političkog sustava. Treće, ne postoji nikakva parlamentarna kontrola donešenih odluka - praksa je pokazala da savjetnici oko Jelcina imaju iznimno veliki utjecaj na predsjednika koji pod njihovim utjecajem donosi odluke na koje parlament ne može utjecati. Tako velike ovlasti predsjednika, zajedno s velikim birokratskim aparatom koji mu stoji na raspolaganju¹⁵ pokazuju kako je u Rusiji narušena klasična trodioba vlasti u demokratskim sustavima (na zakonodavnju, sudsku i izvršnu) u korist izvršne vlasti.

Dalje, za uspješno funkcioniranje demokratskog sustava potrebno je postojanje više političkih stranaka. Situacija u Rusiji u ovom trenutku je takva da, osim komunista, nema ni jedne dobro organizirane političke stranke: zapravo od cijelog niza političkih stranaka samo nekoliko ih se može stvarno nazvati tim imenom, dok su ostale zapravo ad hoc političke skupine. To je posljedica sedam desetljeća vladavine komunističke partije; nakon tog iskustva, mnogi Rusi i danas su otvoreno skeptični prema političkim strankama¹⁶. Drugi razlog su postupci

Borisa Jelcina kojima je usporio stvaranje političkih stranaka. Sam Jelcin se nije javno identificirano ni s jednom političkom strankom (umjesto toga prihvatao je potporu pojedinih stranki, da bi ih odbacivao nakon što ih je iskoristio), dijelom da bi zadržao ulogu vrhovnog arbitra, a dijelom da bi se distancirao od nezadovoljstva birača. Jelcin je imao u nekoliko navrata prigodu stvaranja "predsjedničke" stranke (odmah nakon istupanja iz KPSS u srpnju 1990.; nakon neuspjelog državnog udara 1991., kada je njegova popularnost bila na vrhuncu; nakon izbora u prosincu 1993.), međutim njegovo distanciranje od tog koraka samo je potvrdilo tendenciju oslanjanja birača na snažne i karizmatske ličnosti (neopterećene "kontrolom"

smjeru)¹⁸.

Dalje, iznimno veliki broj političkih stranaka u Rusiji¹⁹ iako daje privid demokratizacije zemlje, zapravo ukazuje na druge činjenice: veliku fragmentaciju ruskog društva i nepostojanje socijalnih skupina koje bi predstavljale osnovu za ustrojavanje i djelovanje snažnih političkih stranaka²⁰. Većina tih "stranaka" nema nikakav konzistentni politički program, ne izjašnjava se (osim eventualno deklarativno) o ključnim političkim i ekonomskim problemima zemlje, sastav iz kojeg vuku potporu stalno se mijenja, proklamirani ciljevi su obično osobni ciljevi njihovih voda (zapravo pojedinci osnivaju stranke za ostvarivanje svojih osobnih političkih ciljeva a ne političkih i ekonomskih interesa članstva i birača). Politički programi su potpuno neodređeni

(npr. pojmovi ljevice i desnice konstantno se mijesaju), a vode stranaka redovito daju izjave koje proturječe programima njihovih stranaka (da bi na kraju čak postupali potpuno drukčije od njihovih govora ili proklamiranih stranačkih programa). O neodređenosti većine političkih stranaka govori i činjenica da se njihovi vode, bez obzira kojoj političkoj struci pripadali, masovno predstavljaju kao pristaše "socijalno orijentirane ekonomije" (tj. socijaldemokrati), pa tako i Žirinovski²¹, koji sa socijaldemokracijom nema blage veze. U takvim okolnostima birači su zbumjeni i mogu se najčešće opredjeljivati samo na temelju ličnosti pojedinih političara, a ne programa stranaka. Kao posljedica kombinacije svih tih čimbenika, te "stranke" su iznimno nestabilne, kao i politički savezi koji proizlaze iz njih.

Drugi problem kod ruskih političkih stranaka je u tome da demokratske stranke nisu sposobne ostvariti protutež komunizma i nacionalistima, i to zbog vlastite razjedinjenosti (toj razjedinjenosti su pridonijeli s jedne strane različiti programi stranaka, ali dobrim dijelom i međusobni sukobi lidera demokratskih stranaka koji nisu uspjeli svoje osobne ambicije podrediti zajedničkom cilju), usprkos činjenici da su npr. na parlamentarnim izborima 1995. demokratske stranke dobile nešto veći postotak glasova nego na prijašnjim izborima održanim dvije godine ranije.

Nesposobnost političkih stranaka da nametnu svoj utjecaj (tj. da služe kao posred-



Ova Jelcinova karikatura oslikava njegovu (gotovo) neograničenu vlast, proizišlu iz novog Ustava 1993. kojim je uveden "superpredsjednički" sustav. U idućih pet godina pokazale su se sve negativne strane tog sustava - nemogućnost profiliranja političkih stranaka, nerazvijanje demokratskih institucija, snažna moć egzekutivne koja je u klasičnoj trodiobi vlasti (prisutnoj u demokratskim sustavima) ostvarila primat nad zakonodavnom i sudском vlasti

stranke), a ne na slabo profilirane političke stranke¹⁷.

Jelcin je usporio razvoj političkih stranaka i pokušajem uklanjanja stranačkih listi pri izboru poslanika za Dumu (njima se bira polovina sastava Dume; ponovno obnavljanje te ideje ove godine pokazuje da Jelcin nije odustao od daljnjih pokušaja u navedenom

nici između vlade i interesnih skupina) i slabo poštovanje zakona rezultirali su velikom dominacijom različitih interesnih skupina i klanova koji se izravno obraćaju vlasti tražeći ostvarenje pojedinačnih ciljeva, davanje povlastica koje su u suprotnosti sa zakonom. U takvim slučajevima vladina ministarstva praktički preuzimaju ulogu političkih stranaka arbitrirajući između pojedinih skupina.

Zbog toga se i dalje održao kontinuitet utjecaja političke i ekonomske elite koji je bio prisutan u carskoj Rusiji i kasnije u Sovjetskom Savezu (članovi elite su ujedno i članovi različitih klanova i interesnih skupina). U sadašnjoj situaciji elitu čini oligarhija koja se sastoji od političara, bankara i industrijalaca, birokrata, i dominira ruskom političkom i ekonomskom scenom. Pripadnici te nove elite velikim su dijelom potekli iz bivše komunističke elite. Na to ukazuju sljedeće brojke: 80 posto pripadnika nove političke elite u Rusiji 1993. godine bili su članovi KPSS-a. Od tog broja 50 posto je bilo na izvršnim položajima u partiji. Isto tako, 1993. dvije trećine ruskih poslovnih ljudi prethodno su bili članovi komunističke partije, a 78 posto direktora privrednih poduzeća su za vrijeme komunističke vladavine bili na istom položaju ili položaju zamjenika; prema podatcima iz 1994., 75 posto članova Jelcinove predsjedničke administracije bili su članovi stare sovjetske nomenklature²². Iako se dobar dio elite prilagodio novom sustavu (prema nekim istraživanjima, 65 posto²³), to su velikom većinom pripadnici stare sovjetske nomenklature - približno 2/3 sastava sadašnje ruske elite su pripadnici bivše nomenklature, dok oko 1/3 čine "novopečeni" industrijalci koji nisu imali nikakve državne kontakte i novac, i koji su često povezani s organiziranim kriminalom²⁴.

Problem sadašnje ruske elite je u tome što je međusobno razjedinjena u borbi za politički prestiž i ekonomsku moć. To je posljedica činjenice da ne postoji kohezivni faktor koji bi ih ujedinjavao: u Sovjetskom Savezu to je bila marksističko-lenjinistička ideologija. Na taj način, usprkos svojoj ekonomskoj i političkoj moći pripadnici elite ne mogu stvoriti osnovu za legitimiranje svog utjecaja (tj. kroz stvaranje novog sustava vrijednosti i političke formule kojom bi pridobili mase), što dodatno pridonosi nestabilnosti ruskog političkog sustava.

(nastaviti će se)

Bilješke

1. Simon Saradzhyan: Defense Ministry Advises Servicemen To Hunt For Food; RFE/RL 19. kolovoz 1998., prema napisu u listu Moskovsky Komsomolec.

2. Max Easterman: The New Russian Economy - Getting Paid in Bicycles; BBC News, 24. kolovoz 1998.

3. Vidi članak Robert Barić: Nova neizvjesnost u Rusiji;

Hrvatski vojnik br. 32, veljača 1998., str. 46.

4. Snažan položaj predsjednika vidi se u sljedećim odredbama novog Ustava: predsjednik se bira na rok od četiri godine (s tim da može dobiti najviše dva mandata); pod njegovom ovlasti je vanjska i obrambena politika, on je ujedno i vrhovni zapovjednik oružanih snaga. Ministri obrane, unutarnjih poslova i vanjskih poslova izravno su podređeni predsjedniku. Predsjednik može parlamentu davati na raspravu/usvajanje prijedloge zakona, može uložiti veto i spriječiti parlamentarno usvajanje zakona (za obaranje predsjedničkog veta potrebna je u Dumi dvotrećinska većina), a također može izdavati predsjedničke dekrete s izvršnom snagom (predsjedničke ovlasti navedene su u 4. poglavlju Ustava, članci 80-93).

Zanimljivo je da je legitimnost prvog izbora za sastav Dume (to su ujedno bili i prvi izbori u postkomunističkoj Rusiji na kojima su sudjelovala političke stranke) i paralelno održanog referendumu o ustavnim promjenama iz prosinca 1993. i danas pod znakom pitanja. Naime, oko devet milijuna glasova je bilo proglašeno nevažećim, a procjene o odazivu birača se kreću od 54 posto do manje od 50 posto (ako se manje od 50 posto birača izjasnilo o promjenama Ustava, takav ustav ne može biti legitim, a time se dovodi u pitanje i legitimnost dosadašnje Jelcinove vladavine. Kontroverza ostaje i dalje otvorena, a jedna od najzanimljivijih analiza ruskih prosinačkih izbora objavljena je prije dvije godine - Mikhail Filippov, Peter C. Ordeshook: Fraud or Fiction: Who Stole What in Russia's December 1993 Elections (Social Science Working Paper 963); California Institute of Technology, travanj 1996).

5. Ruski parlament sastoji se iz dva doma: dolnjeg doma (Duma) i gornjeg (Vijeće federacije). Izbori za Dumu održavaju se svake četiri godine: od 450 zastupničkih mesta, 225 mesta se popunjava izravnim biranjem, a 225 se proporcionalno dijeli (ovisno o postotku dobivenih glasova; stranke koje su dobile manje od 5 posto glasova ne prelaze izborni prag). Duma potvrđuje (ili odbija) federalne zakone za čije je donošenje potrebna većina glasova, a zajedno s Vijećem federacije mora potvrditi određene zakone i odluke (federalni proračun, porezi, uzimanje kredita, reguliranje rada carine, reguliranje tiskanja novca, potpisivanje internacionalnih sporazuma, pitanje zaštite granica, objavljanje rata i sklapanje mira); Duma može pokrenuti proces smjenjivanja predsjednika, izglasati nepovjerenje vlasti, ona odobrava predsjednički izbor kandidata za premijera, te ima još neke funkcije (objavljanje amnestija i pomilovanja, potvrđivanje predsjedničkog kandidata za direktora središnje banke). Vijeće federacije se sastoji od dva člana iz svake od 89 regija Ruske Federacije (biraju se na izborima u svakoj regiji), a njegove ovlasti se sastoje u mijenjanju granica članica federacije, odobravanju uvođenja izvanrednog stanja od predsjednika, odobravanju postavljanja članova Ustavnog i vrhovnog suda.

6. Na izborima komunisti su dobili 157, Liberalno demokratska stranka Vladimira Žirinovskog 51, te Agrarna stranka 29 mesta, od ukupno 450 mesta u Dumi.

7. Grgory Javlinsky: Russia's Phony Capitalism; Foreign Affairs Volume 77 No.3, svibanj/lipanj 1998., str. 72.

8. Zanimljiv prikaz Jelcinove predizborne taktike može se naći u članku: Robert Sharlet: The Making of a President, Russian Style, Post Soviet Prospects, vol IV, No 9, rujan 1996.

9. Grgory Javlinsky: Russia's Phony Capitalism; Foreign Affairs Volume 77 No.3, svibanj/lipanj 1998., str. 73.

10. Iz američkog političkog sustava preuzete su velike ovlasti predsjednika. Vladu vodi premijer (što ne postoji u SAD-u, ali postoji u Francuskoj), no ruski predsjednik može za premijera odabrati bilo koga uz potvrdu Dume (u Francuskoj predsjednik bira premijera iz redova političke stranke koja je na parlamentarnim izborima dobila najviše glasova, a premijer određuje sastav vlade), te odrediti sastav vlade (za što mu ne treba potvrda Dume). Na taj način ruski predsjednik ne dijeli moć s legislaturom (parlamentom), a time je i parlament spriječen u kontroli rada egzekutive.

11. Donald N. Jensen: How Russia is Ruled, Chapter IV -

Institutions of Government; RFE/RL Report, 28. kolovoz 1998.

12. Donald N. Jensen: How Russia is Ruled, Chapter I - The Importance of Political Culture; RFE/RL Report, 28. kolovoz 1998. Detaljniji prikaz ruskog patrimonializma može se naći u sljedećem radu - M.A.Smith: Russia's State Tradition; Conflict Studies Research Centre, The Royal Military Academy Sandhurst, 1995.

13. Herman Schwartz: Defending the Defenders of Democracy; Transitions, srpanj 1997.

14. U listopadu 1994., tijekom 1996.-97., potkraj 1997.; najnoviji slučaj je bilo razdoblje od 23. kolovoza do 10. rujna, kada je Jelcin zbog bolesti prepustio Černomirdinu neuspješno pronađenje kompromisa s Dumom.

15. U travnju 1998. izvršna grana vlasti sastojala se od predsjedničke administracije, sustava predsjedničkih savjetnika i predsjedničkog ureda za tisak (svi su izravno podređeni predsjedniku), te niza ureda i agencija. Središnji organ izvršne vlasti, predsjednička administracija, sastoji se od oko 1500 ljudi, a trenutačno su na visokim položajima dva Jelcinova prijatelja (Valentin Jumašev, Viktorija Mitina), te Jelcinova kćeri Tatjana Dijačenko koja ima iznimni utjecaj na Jelcina (prema izvještajima iz ruskog tiska, Tatjana Dijačenko je prisutna na svim važnijim sastancima, a Jelcin se na nju oslanja za dobivanje podataka). Utjecaj predsjedničke administracije vidi se i u činjenici da važne odluke Vijeća ministara stupaju na snagu tek nakon što ih odobri predsjednička administracija.

Za logističku potporu izvršne grane vlasti zadužena je posebna služba, u čijem se sastavu nalazi više od 50.000 ljudi, oko 200 poduzeća (koja sama zapošljavaju desetine tisuća ljudi); ta služba upravlja s oko 2000 dača, raspolaže s tri milijuna m² poslovnog prostora u Moskvi, zrakoplovnom kompanijom Rossija, medicinskim kompleksom, lancem restauracija.

Iako su mnoge agencije u okviru izvršne vlasti (npr. jedanaest državnih komiteta za područja poput filma, sporta, statistike, carina, i sl.; dvije federalne komisije - za energiju i vrijednosne papire; 17 raznih federalnih službi; tri federalne agencije; dvije agencije za nadzor) u teoriji podredene Vijeću ministara, u stvarnosti predsjednik može lako utjecati na njihov rad. Na taj način Jelcin pod svojom kontrolom drži kompletну izvršnu vlast.

(prema Donald N. Jensen: How Russia is Ruled, Chapter IV - Institutions of Government; RFE/RL Report, 28. kolovoz 1998).

16. Grgory Javlinsky: Russia's Phony Capitalism; Foreign Affairs Volume 77 No.3, svibanj/lipanj 1998., str. 73-74.

17. Richard Sakwa: Development of the Russian Party System; The Kent Papers in Politics and International Relations, University of Kent at Canterbury.

18. Grgory Javlinsky: Russia's Phony Capitalism; Foreign Affairs Volume 77 No.3, svibanj/lipanj 1998., str. 74.

19. Prije izbora za sastav novostvorene Dume održanih u prosincu 1993. registrirana je 91 politička stranka. Za izbore održane 1995. registrirano je čak 260 stranaka.

20. Kronid Ijbarsky: Russian Parties & Law; Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy Perspective; Volume IV, No 1 (rujan-listopad 1993.).

21. Georgy Tselms: Elections Without a Party System; Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy Perspective; Volume VI, No 1 (rujan-listopad 1995.).

22. Peter Shearman: Russia and Democracy; Russian and Euro-Asian Bulletin Vol.5, No.11, studeni 1996.

23. Isto.

24. The Economist, 9. svibnja 1998.





GRAZ airshow

Potkraj kolovoza u austrijskom gradu Grazu održan je trodnevni airshow, na kojem su se mogli vidjeti osim najnovijih vojnih i civilni zrakoplovi, te stari borbeni zrakoplovi - Tunnan, Draken, Hunter - koji su danas uglavnom povučeni iz uporabe



Robert BARIĆ, Saša SOVEC

Snimili: Dario VULJANIĆ, Saša SOVEC, Mladen KRAJNOVIĆ

Airshow održan u Grazu (točnije u zrakoplovnoj bazi austrijskih zračnih snaga Graz-Thalerhof) od 28. do 30. kolovoza predstavljao je zanimljivu mješavinu starog i novog - uz najmodernije borbene zrakoplove poput F/A-18 Horneta i Su-27 mogli su se vidjeti i "stari" poput Saab-29 Tunnana ili Hawkera Huntera, a kao protutež modernim putničkim zrakoplovima stajao je američki Lockheed Constellation iz sastava bivšeg MATS-a (dio USAF-a koji je tijekom pedesetih bio zadužen za zračni transport, a kasnije je transformiran u Military Airlift Command) koji je privukao znatno veću pozornost nego li njegovi moderniji nasljednici.

Dakle, airshow u Grazu predstavljao je zanimljivu mješavinu starog i novog, gdje je svaki posjetilac mogao

pronaći nešto za sebe. Ipak, organizatorima se mogu uputiti i neke zamjerke: dani raspored događaja nije previše odgovarao stvarnosti, neke točke uopće nisu prikazane (npr. let Bf 109, koji se uopće nije ni pojavio na izložbi), a ni izložba sportskih automobila poredanih ispred borbenih zrakoplova nije bila baš najbolji potez. No, usprkos ovakvim gafovima, airshow je generalno zadovoljio očekivanja posjetilaca.

MATS Connie

Počinimo prikaz cijelog događaja ne s najmodernejim, već s najstarijim zrakoplovima prisutnim na airshowu. Najviše pozornosti svakako je pobudio transportni zrakoplov Lockheed Constellation C-121A. Između 1943. i 1958. godine kompanija Lockheed napravila je 856 primjera Constellationa, u civilnim i vojnim verzijama (taj zrakoplov ubrzo je dobio i popularni naziv Connie). Zrakoplov je nastao prema specifikacijama Howarda Hughesa, koji je za svoju zrakoplovnu putničku kompaniju Trans World Airlines tražio novi putnički zrakoplov. Osobine novog zrakoplova pokazale su se već u travnju 1944. godine, kada je jedan Constellation (kojim je upravljao osobno Howard Hughes) preletio udaljenost od Los Angeleza do Washingtona za 7 sati i 3 minute, oborivši dotadašnji transkontinentalni rekord za komercijalne zrakoplove. Nakon II. svjetskog rata Connie su nabavile sve važnije zrakoplovne kompanije i rabile te zrakoplove do početka šezdesetih. Vojna karijera Constellationa počela je već u drugom svjetskom ratu, a zrakoplov je služio službu u kojeksom i kasnije u vijetnamskom ratu u sastavu MATS-a/MAC-a (Military Air Transport Service, zapovjedništvo USAF-a zaduženo za zračni transport, kasnije reorganizirano i preimenovano u Military Airlift Command).

Prikazani Constellation napravljen je daleke 1948. (konstrukcijski broj 2601), a u sastav MATS-a ušao je pod vojnim serijskim brojem 48-609, dana 31. prosinca 1948. godine, kao prvi primjerak vojne transportne verzije. Jedna od prvih misija novog zrakoplova bilo je sudjelovanje u Berlinskom zračnom mostu. Zrakoplov je iz službe povučen 1968. (tada se nalazio u zrakoplovnoj bazi Andrews AFB u Washingtonu, i služio je za VIP transport), nakon 16.000 letnih sati, i uskladišten u Tucsonu. Dvije godine kasnije zrakoplov je otkupio privatnik i do 1984. korišten je za zaprašivanje šuma u Kanadi. U rujnu 1984. zrakoplov kupuje glumac John Travolta, s namjerom obnove C-121A. Od toga odustaje tri godine kasnije i prodaje ga sadašnjim vlasnicima, kompaniji Constellation Group. Obnova zrakoplova počelo je u kolovozu 1991., a završeno je prvim letom u lipnju 1992. godine. Bez obzira na starost, zrakoplov 2601 je još uvjek impresivna letjeli-



Saab J 29F Tunnan, jedan od nekoliko "oldtimera" prikazanih na airshowu



Lockheed Constellation C-121, koji je pod registracijskim brojem 48-609 bio u službi USAF-a od 1948. do 1968.

ca: četiri klipna motora Curtiss-Wright Cyclone 3350-749C18BD1 (svaki snage 2500 KS) omogućavaju mu postizanje krstareće brzine od 265 km/h (pritom, svaki motor za vrijeme jednog sata leta troši oko 1818 l goriva, u spremnicima goriva nalazi se ukupno 26.46 l goriva), a dolet (pri brzini krstarenja) iznosi 6918 km. Taj veličanstveni zrakoplov danas je jedan od nekoliko preostalih Constellationa koji još uvijek lete; sadašnji vlasnici ga koriste svako ljeto

za izvođenje tura po zrakoplovnim izložbama u SAD-u, a ove godine prvi put 2601 se pojavio u Europi (od 30. svibnja do 21. rujna posjetio je 43 zrakoplovne izložbe i airshows).

Tunnan i Hunter

Od borbenih "oldtimera" u Grazu su bili prisutni Saab J-29F Tunnan i Hawker Hunter. J 29 Tunnan je švedski lovac, koji je ujedno bio prvi europski lovački zrakoplov opremljen strjelastim krilima. Prvi prototip poletio je 1948. (ukupno je napravljen 661 primjerak Tunnana), a u službu švedskih zračnih snaga je ušao 1951. i rabilo se do početka šezdesetih (jedini strani korisnik bila je Austrija). Zadnja verzija J 29F opremljena turbomlaznim motorom RM2B (poboljšana švedska verzija licencno proizvođenog britanskog motora De Havilland



Švicarski lovac Hawker Hunter; do 1995. ove lovce rabila je i akro skupina švicarskih zračnih snaga Patrouille Suisse

Ghost 50) postigla je brzinu od 1060 km/h, a uz standardno naoružanje od četiri topa kalibra 20 mm nosila je i do četiri projektila zrak-zrak AIM-9B Sidewinder.

Donedavno, Švicarska je bila jedan od posljednjih korisnika britanskih lovaca Hawker Hunter. Iako su oni nedavno povučeni iz službe, to nije bio njihov potpuni nestanak - ti zrakoplovi mogu se često vidjeti na raznim zrakoplovnim manifestacijama. Švicarska je tijekom četrdesetih i pedesetih u naoružanje uvodila veliki broj britanskih lovaca (potkraj četrdesetih kupljeno je 79 de Havilland Vampirea, a dodatnih 100 je licencno proizvedeno; nakon toga 1951. otkupljena je licenca za proizvodnju lovaca de Havilland Venom, a ukupno je napravljeno 250 tih lovaca), pa je 1958., nakon obustavljanja razvoja domaćeg lovca FFA P-16 naručeno 100 primjeraka Huntera Mk.58. Dodatne dvije serije (po 30 primjeraka u svakoj) naručene su 1971. i 1974. godine (Mk.58A), a na novi standard je modernizirana većina primjeraka ranijih Mk.58 (modernizacija je uključivala postavljanje AIM-9 i ugradnju računala za odbacivanje bombi BT-9). U drugoj polovini osamdesetih preostali Hunteri su modernizirani (modernizacija je obuhvatila omogućavanje nošenja

Slijetanje austrijskog lovca Saab J 35 Draken



vođenog projektila zrak-zemlja AGM-68 Maverick i ugradnju nove avionike - RWR detektora, opreme za elektroničke i IC protumjere). Uz švicarske Huntere vezana je i jedna zanimljiva priča - to je bio jedini tip borbenog zrakoplova švicarskih zračnih snaga koji je nosio "kill marking" - oznaku oborenog zrakoplova. Naime, za vrijeme jedne od vježbi simulirane zračne borbe Hunteri su nosili bojno strjeljivo. Kada se u simuliranoj borbi na ciljniku jednog od pilota našao drugi Hunter, pilot je instinktivno aktivirao 20 mm topove, pogodivši drugog Huntera i oborivši ga (nesreća na sreću nije završila tragično - pilot pogodenog Huntera uspješno se katapultirao). Nakon tog incidenta prvi Hunter je neko vrijeme nosio "kill marking". Do 1995. Hunteri je rabila i akro skupina švicarskih zračnih snaga Patrouille Suisse, zamjenivši ih nakon toga lovциma F-5E. Osim Huntera, Švicarići su u Graz doveli i jedan od svojih starih lovaca de Havilland Venom (U-1208; taj primjerak nalazi se u privatnom vlasništvu); ti lovci odavno nisu u operativnoj službi, ali pojedini primjerici još lete na aeromitinzima.

Snažna švedska prisutnost

Na airshowu se mogla zapaziti i snažna prisutnost švedskih zračnih snaga (interesantno, ni jedan francuski zrakoplov nije se mogao vidjeti u Grazu). Razlog je vjerojatno tradicionalna povezanost austrijskih i švedskih zračnih snaga (napokon, Austrija je korisnik lovca Saab J 35Ö Draken i mlaznog školskog zrakoplova Saab 105Ö, a



rabilo je i već spomenuti Tunnan). No, možda bi se mogao pronaći i još neki povod... na primjer činjenica da Austrija i Poljska razmatraju mogućnost iznajmljivanja lovaca-bombardera Saab JA 37 Jaktviggenn od švedskih zračnih snaga. Obje zemlje bi na taj način svojim pilotima omogućile "očajnički potrebno" upoznavanje s uporabom modernih borbenih zrakoplova (JA 37 ušao je u službu u prošlom desetljeću; švedske zračne snage su u međuvremenu otpočele s povlačenjem i demontiranjem i AJS 37, uvedenih u službu sedamdesetih kasnije moderniziranih). Glavni inspektor švedskih zračnih snaga general bojnik Jan Jonsson je nedavno povodom toga izjavio da švedske zračne snage imaju dovoljno JA 37 (svi Jaktviggenni mogu izvesti još ukupno 64.000 sati letenja, a švedsko zrakoplovstvo će iskoristiti najviše 50 posto od te brojke; uostalom, prvi JA 37 već su se počeli demontirati) da bi mogle bez problema udovoljiti austrijskom i poljskom zahtjevu. Razgovori s Austrijom su odmaknuli dalje, no osim iznajmljivanja JA 37 raspravljuju i o mogućnosti uporabe novog središta za uvježbavanje zračne borbe u sjevernoj Švedskoj (u zračnom prostoru između zrakoplovnih baza Ostersund i Luela) za trening pilota zemalja

članica organizacije PfP. Iako obje zemlje hitno trebaju zamjenu za svoje stare lovce, iznajmljivanje JA 37 ne znači da će automatski biti odabran najnoviji švedski lovac Saab JAS 39 Gripen. Uostalom, Poljska je odlučila zatražiti od SAD-a iznajmljivanje lovaca F-16 (Poljaciima je nedavno pokazano 28 F-16A/B OCU-15, napravljenih između 1992. i 1994., koji nikada nisu isporučeni Pakistanu; cijena svakog F-16 iz te serije se procijenjuje na 5-8 milijuna USD) ili F/A-18 (ovdje se javlja mogućnost iznajmljivanja 7 F/A-18C/D koje je Tajland naručio, ali je kasnije otkazao narudžbu zbog finansijskih problema). Pretpostavlja se da bi Poljaci nakon iznajmljivanja vrlo vjerojatno počeli i pregovore o otkupu iznajmljenih zrakoplova (neslužbeno se može čuti da je nekoliko poljskih komisija u svojim izvještajima dalo prednost F/A-18 pred F-16).



Pilatus PC-7 iz sastava austrijskih zračnih snaga

U Grazu je bilo prisutno tri JA 37, jedan (37323/23) iz sastava postrojbe F 4 Jamtlands Flygflottilj (zrakoplovne baze Ostersund i Frösön), drugi (37449/49) iz sastava F 16 Upplands Flygflottilj (zrakoplovna baza Uppsala), te treći koji je bio suviše udaljen da bi se mogao vidjeti serijski broj (taj primjerak bio je u pričuvi, letio je Viggen 23, a 49 je bio prikazan na izložbi), jedan dvoosjedni Sk 35C Draken



Saab JA 37
Jaktviggeng švedskih zračnih snaga



Viggen JA37 demonstrira primjenu reverzibilnog potiska pri slijetanju

(35804/86) iz sastava F 10 Skanska Flygflottilj (zrakoplovna baza Angelholm), te trenažni mlazni zrakoplov Saab Sk 60A (Saab 105) iz sastava letačke škole u bazi Ljungbyhed (F 5 Krigsflygskolan). Veliku pozornost je svojim letnim programom izazvala akro skupina švedskih zračnih snaga TEAM 60 što se sastoji od šest zrakoplova Sk 60, a postoji već 22 godine. Šest zrakoplova izvelo je letni program u trajanju od petnaest minuta, leteći brzinama između 200 i 600 km/h. Karakteristika te akro skupine je u činjenici da u njihovim formacijama (npr. piramida, rubin, ili labud) zrakoplovi lete na međusobnom malom rastojanju, što je iznimno efektn (ali i opasan) način letenja, koji zahtjeva vrhunsku izvježbanost pilota.

Austrijske letjelice

Zadnji švedski Drakeni nalaze se u sastavu postroje F7

Austrijske zračne snage su prikazale nekoliko zrakoplova iz svog sastava. Naravno, tu su bili neizbjegni Saab J



Školsko-borbeni mlazni zrakoplov Sk 60C (Saab 105)

jnicom kalibra 12,7 mm, vježbovne bombe i nevodene rakete zrak-zemlja). Nakon obuke na PC-7, budući piloti prelaze na mlazni Saab 105, gdje obuka traje oko godinu dana, pri čemu svaki kadet izvede do 500 sati leta. Tek nakon letenja na PC-7 i Saab 105 otočinje uvežbavanje na Drakenima (prvo u Švedskoj u Angelholmu na Sk 35C, a zatim u Austriji na simulatorima smještenim u Zeltwegu).

Njemački zrakoplovi



Iz Njemačke je stiglo nekoliko letjelica, i to iz sastava Luftwaffe (zračne snage), Marineflieger (mornaričko zrakoplovstvo) i Heeresfliegertruppen (zrakoplovstvo kopnene vojske). Luftwaffe je već tradicionalno izložila MiG-29 (29+01) iz sastava postroje 731 Staffel/Jagdgeschwader 73. Uz njega je bio prikazan i njemački modernizirani lovac McDonnell Douglas F-4F Phantom II (letjelica 38+60 iz sastava Jagdgeschwadera 72 smještenog u zrakoplovnoj bazi Hopstein i 37+92 iz sastava Jagdgeschwadera 74, Neuberg) te Panavia Tornado IDS, letjelica 44+46 iz sastava Jagdbombergeschwadera 34, zrakoplovna baza Memmingen. Jagdbombergeschwader 34

"Allgäu" bila je zadnja postrojba Luftwaffe koja je opremljena Tornadom IDS; iako je prvotno bila predviđena zamjena njezinih F-104G Starfigter-a 1983., zadnji Starfighter iz sastava postrojbe je obavio posljednji let 16. listopada 1987., a opremanje s Tornadom završeno je primanjem zadnje letjelice u kolovozu 1988. godine (postrojba je postala operativna dva mjeseca ranije). Reorganizacijom Luftwaffe koja je stupila na snagu 1. travnja 1994., JBG 34 je potpao pod zapovjedništvo 1. divizije sa stožerom u Karlsruheu (1 Division, koja je zajedno s 2. divizijom dio zapovjedništva Luftwaffen Führungskommando S, d), što je posljedica promjene misija postrojbe u posthlađnoračovskom razdoblju (olakšavanje potencijalnog razmještaja zrakoplova Luftwaffe izvan granica Njemačke zbog sudjelovanja u međunarodnim mirovnim misijama).

Iz sastava Marineflieger došao je protupodmornički zrakoplov Breguet 1150 Atlantic, koji mornaričko zrakoplovstvo rabi već preko trideset godina. Prikazana letjelica 61+17 došla je iz sastava Marinefliegergeschwadera 3 smještenog u Nordholzu, u čijem se sastavu nalaze još i protupodmornički vrtoleti Westland Lynx Mk 88 (naručeno je dodatnih 9 Lynxova, a preostali Lynxovi u sastavu postrojbe će se modernizirati). No dok je

nog rata bile su izviđanje iznad Baltika (otkrivanje radara PZO sustava Istočne Njemačke, Poljske i Sovjetskog Saveza). Podaci o tim misijama su još uvijek neobjavljeni, jedino se zna da su 1981. ti zrakoplovi otkrili povećani stupanj pripravnosti poljskih oružanih snaga pred uvođenje izvanrednog stanja. Pretpostavlja se da su Peace Peek zrakoplovi skupljene podatke dostavljali izravno njemačkoj obavještajnoj službi, a ne zapovjedništvu mor-

Jaktviggen za vrijeme demonstracijskog leta



"Bliski" susret Su-27 i vrtoleta Bell 206

prikazani zrakoplov standardni Atlantic, u istoj se postrojbi nalazi i pet primjeraka specijalno modificiranih Atlantica za električno izviđanje (program modifikacije Peace Peek), od kojih je jedan (61+19) ove godine prvi puta javno prikazan na zrakoplovnoj izložbi održanoj 27.-28. lipnja u Waddingtonu, Velika Britanija. Pet zrakoplova (61+02, 61+03, 61+06, 61+18, 61+19) je 1970.-1971. modificirano u SAD-u za navedene misije: napravljene modifikacije su uključivale postavljanje radoma za antene za bilježenje električnih signala na donji dio trupa (na lokaciju otvora unutarnjeg prostora za naoružanje, koji se više ne može otvarati), postavljanje HF antena na potkrilne nosače oružja, te ugradnju nespecificirane elektronske opreme za elektronsko izviđanje. Zanimljivo je da je zadržano repno kućište MAD detektora, kao i uvlačivi radar za motrenje morske površine AN/APS-134(V) smješten na donjem dijelu nosa zrakoplova.

Po završetku modifikiranja svih pet zrakoplova ušlo je u sastav specijalnog odjeljenja unutar 2. eskadrile za protupodmorničko ratovanje i izviđanje (2 Unterseeboote Jagd und Aufklärungsstaffel) iz sastava 3. Marinefliegerstaffel u Nordholzu. Uobičajene zadaće za vrijeme hlad-

naričkog zrakoplovstva. Poznato je da su provedene dvije modernizacije Peace Peek zrakoplova (1983.-1984. i 1991.), a jedan (61+02) je povučen iz službe 1995., no drugi su i dalje operativni - između 1993. i 1995. sudjelovali su u operaciji Deny Flight. Ti će zrakoplovi, zajedno s "normalnim" Atlanticima, uskoro biti opremljeni novom navigacijskom opremom.

Slijetanje Su-27





Modernizirani njemački F-4F, iz sastava JG74

Heeresfliegertruppen je poslala u Graz nekoliko vrtoleta: teški transportni Sikorsky CH-53G, te dva vrtoleta MBB Bo 105. Vrtolet CH-53G 84+36 iz sastava



U Grazu su prikazani standardni njemački Atlantići iz sastava MFG2; na žalost, nije se pojavio jedan od četiri preostala primjera modificirana za elektroničko izviđanje, prvi put javno prikazan ove godine u Velikoj Britaniji

Heeresfliegerregiment 35 (baza u Mendigu) sudjelovao je u letnom dijelu programa, a demonstrirao je i gašenje požara uporabom protupožarnog vjedra. Njemačko zrakoplovstvo KoV namjerava u doglednoj budućnosti neke od CH-53G modificirati u letjelice za protuelektričku borbu, a još jedna od novih uloga ovog vrtoleta je i letjelica za misije borbenog traženja i spašavanja za koju je modificiran primjerak 85+00 a zbog sudjelovanja u međunarodnim mirovnim operacijama, tri vrtoleta - 84+30, 84+51, 84+91 - opremljena su sustavima za noćno letenje (tu modifikaciju će proći ukupno 20 CH-53G).

RAF-ova prisutnost

Iz Velike Britanije stigli su tri zrakoplova - dva neizbježna Tornado, te dvosjedni Jaguar. Od Tornadoa bile su zastupljene obje inačice u sastavu RAF-a - jurišni Tornado GR.1 i presretač Tornado ADV F.3. Prvi Tornado došao je iz sastava No IX Squadrona, smještenog u zrakoplovnoj bazi Bruggen u Njemačkoj. Kao mnoge RAF-ove postrojbe, i ovaj squadron može pratiti svoju povijest od I. svjetskog rata. Osnovan je 8. prosinca 1914., kao prvi squadron tadašnjeg Royal Flying Corpsa (kasnije RAF-a) namijenjen za topničko motrenje i opremljen letjelicama s radio uredajima (to je tada bila revolucionarna novina - za razliku od motričnih balona zrakoplovi su mogli u izviđanju obuhvatiti znatno veći prostor, a radioveza je omogućavala



Breguet Atlantic za vrijeme letnog programa

brzi prijenos prikupljenih podataka). Uspjeh nove postrojbe doveo je do razdvajanja i slanja tri odjeljenja u sastav četiri druge postrojbe i privremenog rasformiranja No IX Squadrona u ožujku 1915. godine. Squadron je ponovno formiran nakon nekoliko dana, a u prosincu 1915. prebacuje se u Francusku gdje izvodi bombardiranja i izvidničke letove do kraja rata. Postrojba je rasformirana 31. prosinca 1919., a ponovo se formira 1. travnja 1924. i oprema bombarderima Vickers Vimy. Ti bombarderi će ubrzo biti zamjenjeni s bombarderima Virginia, koje će 1936. naslijedit Heyfordi. Ali kako je i Heyford vrlo brzo zastario, u ožujku 1938. zamjenjuju ih bombarderi Vickers Wellington koje će postrojba koristiti do 1942. godine (u početku rata No IX Squadron je izvodio napadaje na njemačke brodove na području Sjevernog mora, a nakon njemačke invazije Norveške u Škotsku bio je poslan dio postrojbe sa zadaćom izvođenja napadaja na njemačke zrakoplovne baze u Norveškoj). Prenaoružavi se 1942. Lancasterima, squadron je sudjelovao u brojnim napadajima na Njemačku; njegovi zrakoplovi su između ostaloga potopili bojni brod Tirpiz u napadaju izvedenom 12. studenog 1944. godine. Nakon rata, prenaoružan je bom-



**Njemački Tornado
IDS iz sastava JBG34**

baze u sklopu sueske kampanje, izvedene u listopadu. Novo raspuštanje uslijedilo je u srpnju 1961., ali squadron je u bazi RAF Coningsby ponovno formiran u ožujku iduće godine i opremljen bombarderima Avro Vulcan. Od 1969. do 1975. godine squadron je bio smješten na Cipru.



Teški transportni vrtloot CH-53G poljeće pri izvođenju demonstracije uporabe protupožarnog vjedra

barderima Avro Lincoln.

Nakon završetka rata u Europi No IX Squadron je prebačen u sastav dalekoistočne formacije Tiger Force, namijenjene za bombarderske napadaje protiv Japana, no predaja Japana je dovela do nove uloge postrojbe. U siječnju 1946. squadron se nalazio u Indiji, gdje je do travnja iste godine izvodio misije fotoizvidanja, nakon čega je vraćen u Veliku Britaniju. Squadron je prenaoružan mlaznim bombarderima Canberra 1952. godine, a četiri godine kasnije izveo je prve borbene misije nakon završetka II. svjetskog rata: bombardiranje terorističkih baza u Malaji u ožujku, te napadaj na egipatske zrakoplovne

Po povratku u zemlju smješten je u bazu RAF Waddington, gdje je ubrzo rasformiran; ponovno je formiran 1982. kao prvi RAF-ov squadron opremljen Tornadom GR.1. Od



**Američki mornarički
lovac F-14 Tomcat iz
sastava squadrona
VF-102**



**Lovac F/A-18C,
squadron VFA-81**

1986. squadron djeluje iz Bruggena. Za vrijeme rata protiv Iraka 1991. squadron je djelovao iz saudijskih zrakoplovnih baza Tabuk i Muharraq, a nakon toga Tornadi su dobili 1993. proturadarske projektilne ALARM, čime je postrojba dobila u zaduženje i izvođenje SEAD misija.

Francusku, gdje je izvodio lovačke i izvidničke misije do kraja rata. Postrojba je rasformirana 31. prosinca 1919., da bi ponovno bila formirana 1. srpnja 1923. i opremljena lovциma Gloster Gamecock. Do 1938. squadron je bio dva puta opremljen novim lovciima (1926. Armstrong-Whitworth Siskin, 1931. Hawker Furyjima), a početkom te godine opremljen je Hawker Hurricaneima. Od 1939. do 1942. djelovao je u Velikoj Britaniji (među ostalim, sudjelovao je u ranim fazama bitke za Britaniju). U studenom 1942. prebačen je na Mediteran, gdje će djelovati do kraja rata (prvo u Sjevernoj Africi, a zatim u Italiji).

Squadron je rasformiran 1947., a ponovno oformljen dvije godine kasnije, kada je No 266 Squadron opremljen mlaznim lovciima Gloster Meteor i preimenovan u No 43. U sadašnju bazu RAF Leuchars postrojba je premještena u listopadu 1950. godine, kada su Meteori zamijenjeni lovci-



**Jurišni Tornado iz
sastava No IX
Squadrona (na
gornjem dijelu
vertikalnog
stabilizatora može
se vidjeti simbol
eskadrile - šišmiš)**

Drugi squadron, No 43 Squadron, također je eskadrila s dugom povijesnom tradicijom, mada ipak malo kraćom nego prethodna postrojba. No 43 Squadron je osnovan u travnju 1916., a u siječnju 1917. prebačen je u

ma Hawker Hunter. Od 1961. do 1963. squadron djeluje prvo iz Nikozije na Cipru, a zatim iz Adena. Rasformiran je u listopadu 1967., a dvije godine kasnije ponovno se formira i oprema lovciima McDonnell Douglas Phantom FG.1 koje rabi do 1990. godine, kada dobiva presretače Tornado F.3. Squadron nije sudjelovao u ratu protiv Iraka 1990.-1991. godine, no Tornadi iz njegovog sastava su u svibnju 1994. bili premješteni u talijansku zrakoplovnu bazu Gioia del Colle radi sudjelovanja u operaciji Deny Flight.

Što se tiče prisutnosti Jaguara, pitanje je koliko će se taj jurišni zrakoplov još zadržati u naoružanju RAF-a. Iako su opsežni planovi modernizacije predviđali njegovo zadržavanje u službi RAF-a do 2008., najnoviji planovi traže njegovo povlačenje oko 2000.-2001. usprkos tome što se RAF protivi takvoj odluci. Ako se usvoji odluka o ranijem povlačenju Jaguara, vjerojatno će odmah prestati njihova modernizacija.



Presretač Tornado F.3 iz sastava No 43 Squadrona



Eurocopter EC 135

Ostale letjelice

Američka i ruska nazočnost u Grazu je bilo minimalna. Samo dva američka borbeni zrakoplovi - F-14 iz sastava squadrona VF-103 "Jolly Rogers" i F/A-18C Hornet iz sastava squadrona VFA-81 "Sunliners" (oba iz sastava mornaričkog zrakoplovstva SAD) pojavila su se na izložbi.

Od ruskih zrakoplova, mogao se vidjeti Suhoj Su-27 (598, primjerak koji KNAAPO rabi za demonstracijske letove na zrakoplovnim izložbama). Su-27 je po običaju izveo impresivni letački program, pri čemu je došlo i do "bliskog susreta" s jednim vrtoljetom Bell 206 JetRanger (organizatori su mogli povesti malo više računa o sig-



Njemački protuoklopni vrtoljet PAH-1 Phase 1 (PAH-1A1, vojna inačica Bo 105P), naoružan PO raketnim sustavom Milan

urnosti letenja). Pojava Su-27 je bila impresivna, ali ne može se skriti činjenica da je biro Suhoj OKB upao u posljednje vrijeme u velike probleme. Tu su konstantni problemi s privatizacijom koji su tijekom prošle i ove godine izazvali velike sukobe unutar biroa i KNAAPO-a, a još je veći problem činjenica da usprkos odluci ruskih zračnih snaga da Su-27 i njegove izvedenice budu osnovni borbeni zrakoplovi u budućnosti, isporuka novih Su-35 nije ni počela. Umjesto toga, ruske zračne snage su odlučile modernizirati 180 primjeraka lovca MiG-29 (radi se o primercima napravljenim u posljednjim proizvodnim serijama) na konfiguraciju najnovije višenamjenske inačice MiG-29SMT, javno prikazane na ovogodišnjoj međunarod-

noj zrakoplovnoj izložbi u Farnboroughu. Uz to, ruske zračne snage nisu pokazale preveliki interes za tehnološki demonstrator Suhoj S-37 prikazan prošle godine (mogu se čuti spekulacije da je biro Suhoj pokušao uvjeriti zračne snage da prihvate S-37 kao osnovu za novu generaciju lovačkih zrakoplova). Da se MiG OKB ponovo vraća u milost ruskih generala, pokazuje i njegov prijedlog novog lakog lovca Istrebitel-2000, koji bi mogao pobijediti Suhojev prijedlog. Za utjehu,

Jedan od izloženih vrtoleta, medicinska verzija Eurocopter/Kawasaki BK 117 C-1



izvozni uspjeh Su-27 se nastavlja; nedavno je Indija odlučila kupiti dodatnih deset primjeraka Su-30MKI.

Uz spomenute vojne letjelice bio je izložen i veći broj komercijalnih zrakoplova, te vrtoleta. Organizatorima manifestacije može se zamjeriti što se nisu pridržavali danog programa (a mogli su se i dodatno potruditi i povećati broj sudionika airshowa), no usprkos tome airshow u Grazu može se ocijeniti uspješnom manifestacijom. □

Jedan od nekoliko vrtoleta Bell 206 prisutnih na izložbi na stajanci (ovaj vrtoljet je iz sastava austrijske savezne žandarmerije)





Aviation Week&Space Technology

Lovci XXI. stoljeća: u sredini slike vide se Boeingov X-32 (lijevo) i Lockheed-Martinov X-35 (desno) prijedlog JSF-a

Klaudije RADANOVIĆ

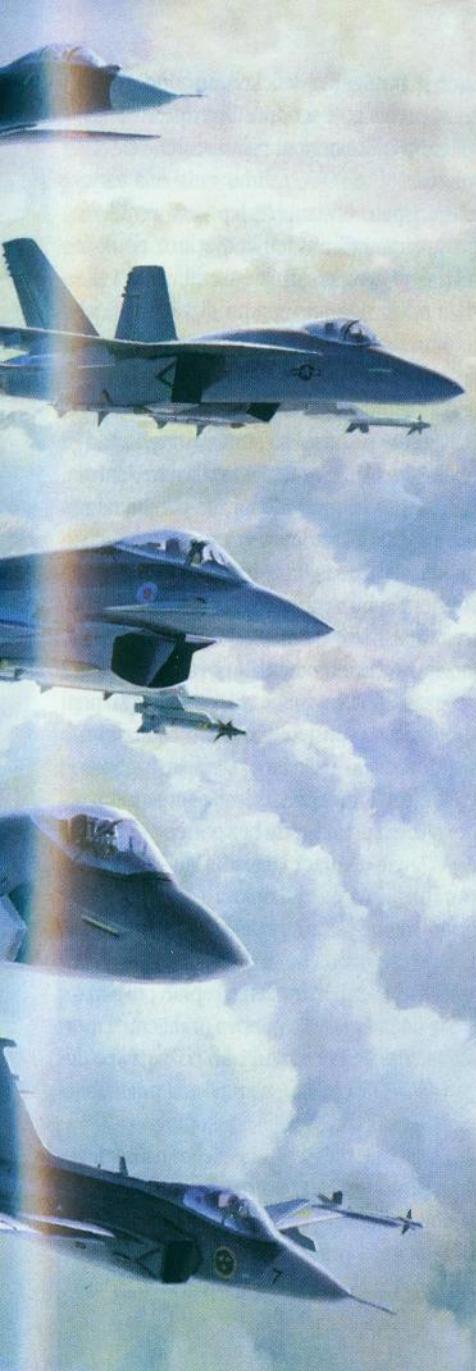
Tijekom rada na konstrukciji zmaja zrakoplova postavljeno je nekoliko zahtjeva koji su predstavljali potpuno nova stajališta na tom polju. Prvo je potrebno spomenuti VLO - Very Low Observables - točnije "first day very low observables"- sposobnost samostalnog probijanja i najjačih sustava protuzrakoplovne obrane bez ičje pomoći u ponavlajućim intervalima. Naravno da je na tome najviše inzistirala USN, koja za razliku od USAF-a nema drugih stealth letjelica (USAF za tu namjenu posjeduje F-117, F-22 (F-22 se planira rabiti i u juriskim misijama), a za strateške namjene i B-2).

Promotrimo pobliže taj koncept i probleme koje on postavlja pred konstruktore. Sve

do pojave F-117 zrakoplovi iz sastava TAC-a (Tactical Air Commanda - Taktičko zračno zapovjedništvo USAF-a, sada raspušteno) nosili su ubojni teret na podvjesnim nosačima koji su se nalazili na krilima i trupu. Sada je to postalo, zbog potrebe za smanjivanjem radarskog odraza, nemoguće u predviđenom scenariju, prema kojem bi JSF samostalno napadao radarske postaje i mesta smještaja lansera raketnih PZO sustava, te druge prioritetne ciljeve (kao napomenu spomenimo da su najveći izvori radarskog odraza kod zrakoplova F-117 vrhovi pitot-cijevi na nosu zrakoplova koji zbog specifičnosti svoje namjene nisu smjeli biti treirani anti-radarskim premazom - svako ubojno sredstvo ima i do nekoliko puta veći radarski odraz od toga). Kod zrakoplova koji nisu dizajnirani za nadzvučni let smještaj tereta u unutrašnjost prostora letjelice nije kritičan, ali

kod JSF-a, koji uz jurišne ima i čisto lovačke namjene te je namijenjen djelomično i za letne režime nadzvučnih brzina, to nije lako izvesti. Bilo je potrebno, uz sve sustave koji su primjenjeni posebno pogonsku skupinu relativno kompleksne konstrukcije i većih protežnosti, a uz dana ograničenja na vanjske gabarite i masu letjelice, pronaći mjesto za smještaj četiri unutarnja prostora u koje će se moći staviti ubojna sredstva mase do 907 kg (odnosno 2000 lb u imperijalnim mjerama kojima se još uvijek NATO koristi).

Drugi problem koji je dotaknut su ograničenja na g faktor koji takav zrakoplov može postići. Mnogi zapovjednici eskadrila, kao i određeni krugovi unutar stožera američkih službi težeći prema supraagilnosti i suprapokretljivosti postavljaju taj problem na vrh liste prioriteta. Njihove želje su ponekad neracionalne, kao



Daljni napredak razvoja JSF-a (II. dio)

Iako će po svojim performansama i osobinama JSF zaostajati za sadašnjim borbenim zrakoplovima (poput npr. F-16 ili F/A-18), primijena najnovijih tehnoloških rješenja će nadoknaditi to zaostajanje. Na primjer, zahvaljujući naprednoj avionici JSF u jurišnim misijama ne će trebati za uništenje određenog cilja toliku količinu ubojnih sredstava koju nose današnji borbeni zrakoplovi, a niska radarska i IC zamjetljivost omogućit će mu onesposobljavanje protivničkih PZO sustava u prvih nekoliko dana sukoba

što se pokazalo i u ovom slučaju. Planirana je vrijednost od 9g, koju zrakoplov ne će nikad dostići, osim možda u najekstremnijim situacijama, a i tada pilot najvjerojatnije zbog vlastitih fizioloških ograničenja ne bi bio u stanju dovoljno brzo reagirati (naravno ukoliko ta situacija nije rješena nekim od ugrađenih automatskih i/ili računalskih sustava) zbog prividnog povećanja mase, koja dovodi do znatnog usporavanja fizičkih reakcija.

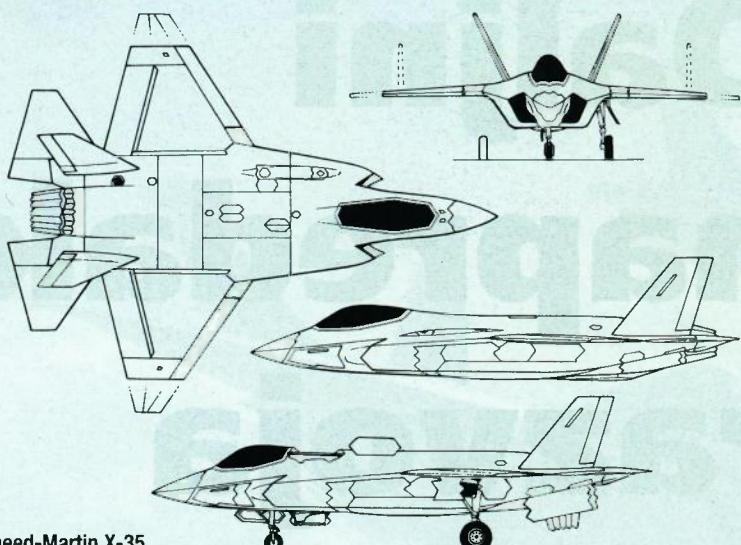
Konstrukcijske osnove JSF-a

Uzimajući u obzir navedene probleme, kao i sustave koji moraju biti ugrađeni na zrakoplov timovi koji se natječu su odabrali različita rješenja, od kojih svako ima definitivne prednosti, ali i mane u odnosu na drugo. No svakako je nužno reći da odabir bilo kojeg od

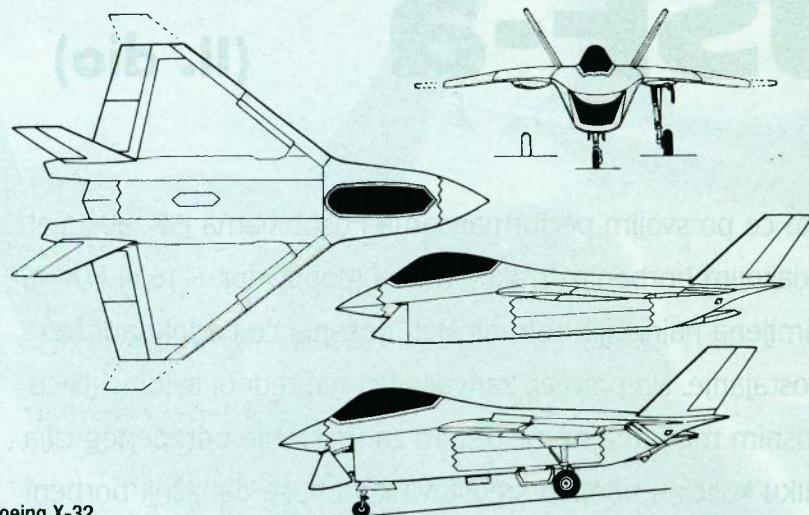
njih predstavlja u biti velik korak naprijed na polju aeronautičkog dizajna spojenog s visokim stupnjem svrhotvortosti.

Zbog prihvatanja STOVL sustava temeljenog na **AVTE** tehnologiji (koju u pojedinim izvorima nazivaju i **direct lift**) Boeing je bio primoran poduzeti podosta radikalne dizajnerske zahvate. Osnovu konstrukcije čini strukturno efikasno delta krilo velike debljine tj. relativno malog TTC odnosa (TTC - Thickness-to-Chord - odnos debljine krila prema širini). Primjenom tehnologije tzv. mokrog krila (ono je ujedno i glavni spremnik goriva) potreba za dopunske spremnicima goriva je nestala. No uz te dobre strane ono ima i nekoliko loših. Kao prvo potrebno je spomenuti nemogućnost sklapanja krila radi uštede hangarskog prostora, što otežava njihovu primjenu na nosačima zrakoplova. Primjenom određenih dizajners-

kih zahvata uspješno je riješen taj problem, tako da X-32 zauzima jednako mjesta kao i F/A-18, ponajprije zahvaljujući smanjenoj dužini letjelice. To je rezultiralo pomicanjem motora prema naprijed (iz tog je proistekla i veća dužina motora, čak 10 metara), ali je taj potez one mogućio uporabu konvencionalnih bifurkacijskih usisnika. Stoga je primijenjen već pomočno zaboravljeni "chin inlet" (podbradni usisnik - usisnik zraka smješten neposredno ispod nosa zrakoplova). Posljednja letjelica na kojoj je primijenjena ta tehnologija su jurišni zrakoplovi LTV A-7 Corsair II. To je uvjetovalo postavljanje krila visoko na trup, kako bi se smanjio "suck-up" efekt pri kojem znanstveno gledano tok fluida počinje odudarati od glatkog laminarnog toka preko aerodinamičke površine zbog djelovanja oštrog ruba usisnika. Ovo pogoduje stvaranju potkrilnih turbulencijskih, tj. postoji velika



Lockheed-Martin X-35



Boeing X-32

Dva preostala dizajna JSF-a, Lockheed-Martinov X-35 i Boeingov X-32

opasnost odvajanja toka zraka od donje površine krila, što smanjuje tlak u tom području, a smanjenje tlaka je zapravo smanjenje uzgona ili čak njegov potpuni nestanak u pojedinim momentima, kada je neizbjeglan pad letjelice (taj efekt izraženiji je pri manjim visinama i brzinama, što znači u fazama poljetna i slijetanja).

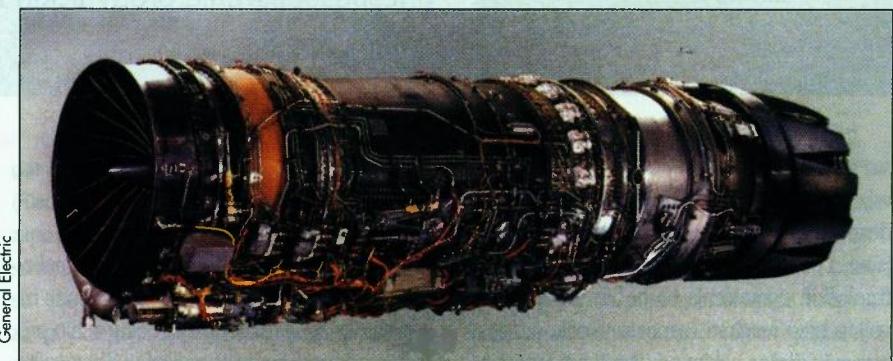
Za razliku od dosad primjenivanih usisnika tog tipa, koji su bili stalnog otvora tj. nisu imali mogućnost promjene vanjske geometrije poput običnih bifurkacijskih uvodnika zraka, kod ovog je moguća promjena od trapezoidnog do kružnog oblika. Takvo rješenje predstavlja velik korak naprijed u odnosu na dosadašnju praksu i možda nam daje mogućnost češćeg susretanja s tim konstrukcijskim zahvatom u budućnosti. Koliko je zahvat rješio problema, toliko je novih stvorio. Zbog zahtjeva za stealth karakteristikama bilo je nužno pronaći način kako skriti veliki rotor niskotlačnog dijela turbine od pogleda protivničkih radara. Kod klasičnog pristupa, kakav koristi Lockheed Martin, nema problema. Usisnici su

čime je postignuta deflekcija upadne radarske zrake prema gore u odnosu na upadni smjer.

Na izlazu motora nalazi se 2D vektorska mlaznica. U STOVL režimu rada ona zatvara glavni ispuh, otvaraju se leptirasti ventili koji prusmjeravaju ispušne plinove kroz pomoćne mlaznice. Takvi konstrukcijski zahvati doveli su do modularnog pristupa pri dizajniranju, tako da je zrakoplov izgrađen od tri komponente: jednodijelnog integralnog krila, prednjeg dijela trupa i aerodinamički visokoprofiliranog trupa. Najveći dio sustava, kao i unutrašnji prostori za ubojni teret smješteni su u zadnji navedeni dio.

U inačici predviđenoj za uporabu na nosačima zrakoplova na gornjem napadnom rubu krila nalaze se vrtložna pretkrilaca. Ovjes na stražnjem rubu omogućava otvaranje tih kontrolnih površina do 45°, čime se štetne turbulencije otklanjavaju od krila i povećava se njegovo uzgonsko djelovanje. Elevoni na izlaznom rubu krila su spušteni u odnosu na ulazni rub što dovodi do daljnog povećanja uzgonskog djelovanja i postiže se koeficijent podizanja dovoljan za prilaz brodu bez potrebe za velikim AoA (Angle-of-Attack - napadni kut - kut koji zatvara uzdužnu os zrakoplova s crtom paralelnom uzletno-sletnoj površini ili horizontom), koji je bio do sada nužan kod zrakoplova s delta krilom i bez horizontalnih repnih površina, a što je onemogućivalo njihovu primjenu u mornarici. Vrtložna pretkrilca, iako poznata već duže vrijeme i ispitivana, nisu nikada prije rabljena na nekom od serijskih zrakoplova.

Lista inovacija primjenjenih na Boeingovom prototipu nastavlja se i dalje. Zbog specifičnog smještaja i konstrukcije usisnika, nije bilo moguće primijeniti klasično nosno pod-



Turboventilatorski motor VF120-FX, jedan od dva kandidata za pogonsku skupinu JSF-a. Ovaj motor izgubio je bitku s motorom proizvedenim Pratt & Whitney F119

postavljeni izvan osi motora, pa refleksija od turbinskih lopatica nije moguća. No u ovom slučaju radarski signal koji dolazi iz smjera leta zrakoplova obasiao bi gotovo okomito cijekupni rotor turbine i dobio bi se jaki povratni signal. Kako bi se to sprječilo, usisni kanal je izведен koso prema gore s velikim kutem kosine (tj. malom udaljenosću najniže i najviše točke radi očuvanja male duljine zrakoplova),

vozje s dvojnim kotačem. Stoga je bilo nužno konstruirati novi tip podvozja. Rješenje je pronađeno u razdvojenom principu, gdje je podvozje sastavljano od dva zrcalno identična dijela, koji se prigodom uvlačenja razdvajaju i svaki s odgovarajućim kotačem ulazi u posebno spremište sa strane usisnog kanala.

Lockheed Martin nije pokazao takav niz inventivnih rješenja, čak i nije od početka radio

na jednom konceptu, već je prešao s jednog principa na drugi. Tijekom 80-tih Lockheed Skunk Works je razmatrao model STOVL zrakoplova s tandemskim turboventilatorskim motorima promjenjivog ciklusa. No nakon problema koji su se javili s takvom konfiguracijom ona je zamijenjena Lift Fan pogonskom skupinom, koja je u biti razvijena iz tandemne skupine potpunim odvajanjem dvaju tokova zraka i produkata izgaranja motora. Jedina veza među njima je ostao reduktor sa spojkom koji je povezivao njihove osovine.

I u aerodinamičkom pogledu Lockheed Martin nije ostao pri početnom rješenju. U ASTOVL program je ušao sa zrakoplovom temeljenim na kanard konfiguraciji. Njihov JSF je klasičnog tipa s horizontalnim repnim površinama. Konstruktori kompanije odlučili su se na taj zahvat zbog nekoliko razloga. Dana konfiguracija zadovoljava zahtjeve USN za stabil-



Turbinske lopatice turboventilatorskog motora F119; zbog visokih radnih temperatura kojima će biti izložene, u njihovoj izradbi korištene su nove tehnologije

Glavna odlika tog zrakoplova je ipak podizni ventilator koji proizvodi kompanija Allison. On je izведен na istom principu na

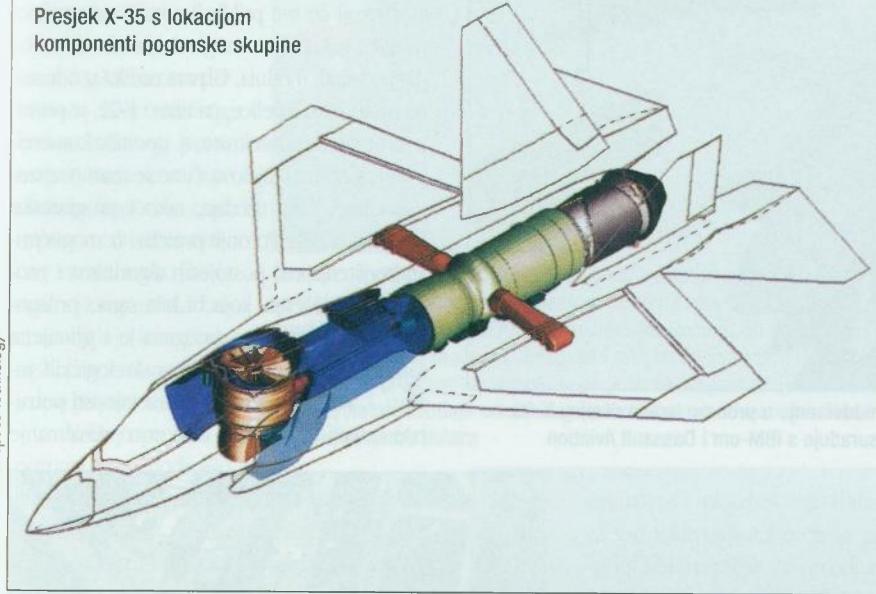
trarotirajućih rotora otklonjen je taj problem, koji je u ranijim stadijima razvoja LF STOVL sustava predstavljao velik problem. Snaga za njegovo pokretanje dobiva se s osovina glavnog motora preko višestruke suhe spojke s karbonskim tarnim ploham. Za bespriječno funkcioniranje tog sklopa bri-

ne se računalski sustav, koji obavlja spajanje agregata te otvara gornja i donja školjkasta vrata na motornom prostoru tijekom polijetanja i slijetanja. Istodobno obavlja i nadzor nad raspodjeljom snage na oba rotora, koja mora biti ravnomjerno raspoređena, kako ne bi došlo do naprezanja zmaja zrakoplova. Izlazna mlaznica je izvedena u obliku slova D (u presjeku), što daje mogućnost dodatnog otklona mlaza pod kutem manjim od 90° u odnosu na horizontalnu ravninu letjelice.

Primjena novih tehnologije

JSF, bilo u izvedbi Lockheed Martina bilo u onoj Boeing/MDD-a, ne predstavlja revolucionaran proizvod u pogledu svojih sposobnosti. Niti je najbrži, zasigurno nije najpokretniji, a ni u kojem slučaju ne nosi ubojni teret koji bi predstavljao nekakav respektabilan iznos - u tom pogledu slabiji je od svih zrakoplova koje zamjenjuje (npr. nosi samo 50 posto mase ubojnog tereta u odnosu na F-16). Ono što izaziva posebnu pozornost kod njega je skriveno duboko u unutrašnjosti. To će biti prvi zrakoplov koji će u potpunosti biti "električan". Taj pojam se u zrakoplovstvu primjenjuje za

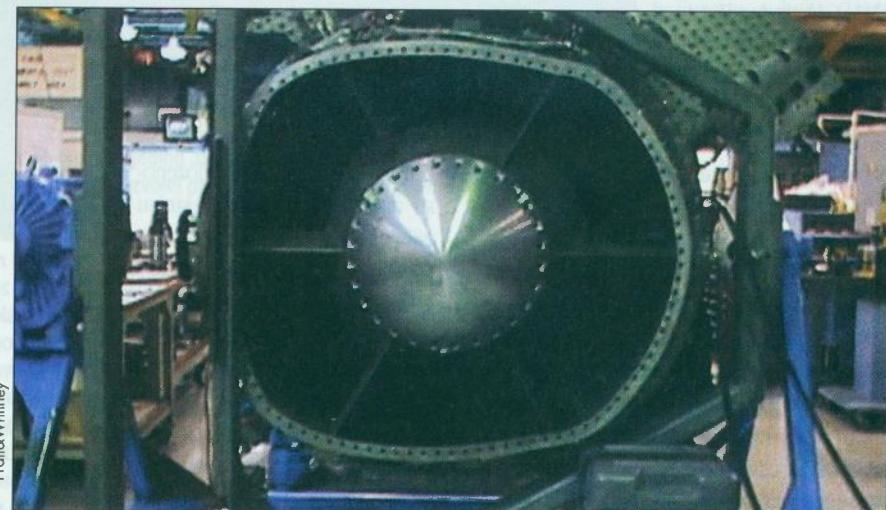
Presjek X-35 s lokacijom komponenti pogonske skupine



nošću na propinjanje i valjanje, a ne smijemo zaboraviti ni sličnost koju taj zrakoplov ima u odnosu na F-22. Jedina bitna razlika između te dvije letjelice, osim protičnosti, mase i razlike u broju pogonskih motora je u izvedbi bifurkacijskih usisnika zraka. Dok F-22 ima uvodnike s promjenjivom geometrijom (točnije razdjelnu ploču u usisnom kanalu koji igra jednaku ulogu kao i raniji uvodnici promjenive površine presjeka, naravno uz očuvanje stealth karakteristika), JSF ima izbočinu na unutrašnjem zidu uvodnog kanala s istom namjenom i osnosimetričnu mlaznicu.

Jedina vidljiva razlika između mornaričke i ostalih inačica kod Lockheed Martinovog prijedloga je u veličini pretkrilaca i zakrilaca, koja je kod prvih nešto povećana jer su smještena od linije preklapanja krila, a zbog specifičnosti uvjeta polijetanja s brodova je i raspon krila nešto povećan u odnosu na zrakoplove koji polijeću s nepokretnih voletno-sletnih površina.

kojem je ruski konstruktor vrtoleta Kamov (a kojeg je kasnije preuzeo istoimeni konstrukcijski biro) rješavao probleme torzijskih naprezanja konstrukcije. Primjenom dvaju kon-



LP sekcija motora F119 za vrijeme ispitivanja

letjelice koje sve sustave za prijenos zapovijedi na kontrolne površine, kako glavne tako i pomoćne imaju izvedene u FBW (Fly-By-Wire) tehnologiji. Ne postoje pomoći pneumatski ili hidraulički sustavi koji bi pilot mogao pokrenuti na djelovanje pomakom palice u kabini. Taj koncept je proistekao iz programa J/IST koji je trebao urođiti zrakoplovom **MEA**

(More Electric Aircraft), a kojem je planirana zamjena hidrauličkih, energetskih i sustava za kontrolu pilotskog okoliša (zraka prije svega) jedinstvenim sustavom. Prvi zrakoplov na kojem je takav sustav primijenjen u praksi je **F-16 AFTI**, na kojem su za pokretanje kontrolnih površina korišteni elektrohidrostatski aktuatori (EHA) Parket Berteia 270 VDC. Za izvore napajanja su na istom zrakoplovu odabrani, u svrhu

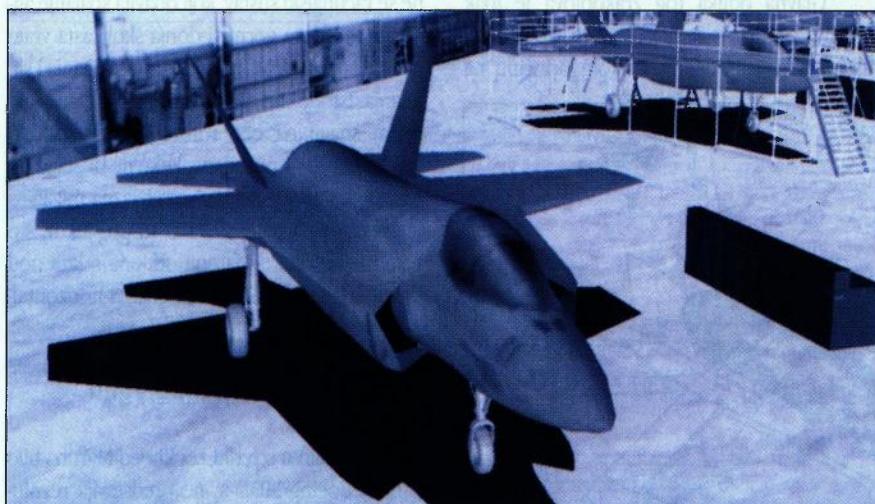
anjila masa trupa zrakoplova za 20 posto u odnosu na klasičnu konstrukciju izvedenu od aluminija i titana, a kojom bi se ujedno smanjila cijena održavanja za 30 posto.

Lockheed Martin je u suradnji s IBM-om i francuskim Dassaultom proveo program proširenja CAD/CAM/CAE sposobnosti programske pakete CATIA. Cilje je postizanje 100 postotnog digitalnog odnosno virtualnog prototipiranja, procesa u kojem će biti moguće izraditi bilo koji sklop, a ka-



Boeingov FMS simulator rabljen je u procesu dizajniranja X-32 za utvrđivanje konfiguracije komponenti sustava avionike

ke. To je područje o kojem se najmanje zna zbog visokog stupnja tajnosti, no pojedini podatci su procurili i do očiju javnosti. Kompletna elektronika koja će biti ugrađivana temelji se na centraliziranom sustavu, koji je sličan onome primjenjenom na F-22. Glavnu funkciju obavljaće integrirana središnja processorska jedinica (ICP - Integrated Core Processor), koji će sve priključke imati na stražnjoj stranici, kako bi se moglo lakše obaviti uklapanje ostalih modula. Glavna razlika u odnosu na prethodne letjelice, pa tako i F-22, je primjena otvorene arhitekture, tj. uporaba komercijalnih sklopovala i dijelova, čime se znatno smanjuje cijena kako uređaja, tako i programske potpore za njih. Potonje proizlazi iz mogućnosti korištenja već postojećih algoritama i programskih rješenja, koja bi bila samo prilagođena novim uvjetima (moguća je i primjena samooptimizirajućih algoritamsko-logičkih nizova, kako bi se zadрžala razina tajnosti potrebna za vojnu uporabu) odnosno preuzimanje



Kao i Boeing, i Lockheed-Martin je rabio računaljsko modeliranje u procesu izrade dizajna X-35. Kompanija u dalnjem razvoju virtualnog simulatora suraduje s IBM-om i Dassault Aviation

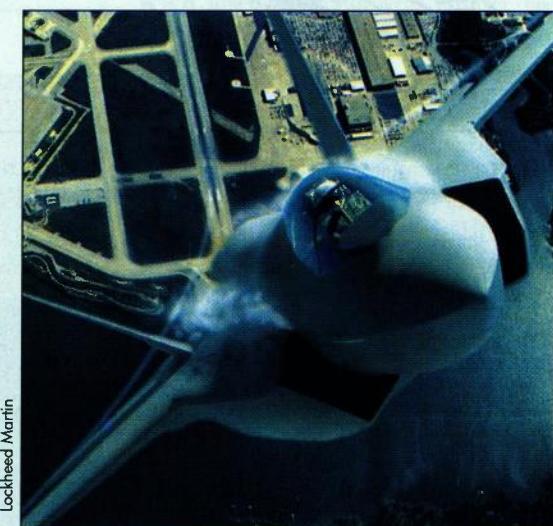
testiranja za program JSF, glavni generator Sundstrand, kao i pomoći izvor napajanja proizvodnje Lucas Aerospace.

Osim tih produkata programa J/IST, Boeing se odlučio i na primjenu **T/EMM** (Thermal and Energy Management Module - modul za upravljanje toplinom i energijom) sklopoljva. Tim zahvatom suvišnim postaju i AMAD (Airframe-Mounted Accessory Drive - pogon za pomoći uređaje montiran na zrakoplovu) jer više ne postoji ni jedan sklop koji nije pokretan električnom energijom, kao i posebni ispuh za uređaj za kontrolu pilotske okoline (kojim je odvođena suvišna toplina). Svi štetni proizvodi koji se javljaju u tim procesima izbacuju se iz zrakoplova kroz ispuh podiznog agregata.

Osim J/IST-a unutar ili vezano uz program JSF provedeno je još nekoliko većih i manjih projekata. Jedan od najvećih je proveden u okvirima Boeingovog Phantom Worksa pod nazivom **ALAFS** (Advanced Lightweight Aircraft Fuselage Structure - napredne strukture trupa smanjene mase), koji je imao za cilj pronašnje struktura od novih tvoriva, kojima bi se sm-

snje i cijeli zrakoplov i ispitati neke njegove karakteristike bez izradbe makar i jednog dijela, provjeriti utjecaj dizajna na proizvodni proces kao i na cijeli životni ciklus, čime se prije početka proizvodnje optimizira njezina cjelokupnost. Jedan od bitnih dodataka je i alat za vizualizaciju proizvodnog procesa u kojem se uporabom virtualnih radnika provjerava, pomoći bojom kodiranog ključa, zamor u proizvodnom procesu. Naime ovisno o izloženosti naprezanju i fizičkom stresu njihovi mišići će poprimati različite boje. Tim postupkom moguće je gotovo u potpunosti optimizirati rad na proizvodnoj traci, izbjegći gubitke radnih sati zbog ozljeda radnika i sl.

Lista novih tehnologija primjenjenih na programu JSF ne prestaje ovdje, već se nastavlja i na području primijenjene avioni-



Za daljnji razvoj JSF-a nastoje se pronaći i strani partneri; jedna od zemalja koje bi se mogle uključiti u projekt je Nizozemska, čija je vlada za sudjelovanje u dva međunarodna razvojna projekta borbenih zrakoplova u svibnju ove godine odlučila osigurati 150 milijuna guldena. Vojni analitičari procjenjuju da će jedan od ta dva projekta biti JSF, pri čemu postoji vjerojatnost da će se Nizozemska uključiti u razvoj Lockheed-Martinovog prijedloga (na slici), zbog činjenice da nizozemska kompanija Fokker Aviation već dugo surađuje s tom američkom kompanijom u programu licencne izrade i održavanja lovca F-16

komerčijalnih razvojnih paketa pomoću kojih bi bili izvedeni svi nužni programi.

Nužno je navesti i usku povezanost senzorskih sustava s ICP-om. Ni na jednoj letjelici do sada nije ostvarena tako sinergistička, govo simbiotička veza između mozga (cjeline pilota i središnjeg računa na zrakoplovu) i osjetila (senzorskih sustava). Najveći dio podataka bit će prikupljan pomoću višenamjenskog integriranog radiofrekventnog sustava (MIRFS - Multifunction Integrated Radio Frequency System) razvijenog od Raytheona (sada Hughes) i Northrom Grummana (prije Westinghouse). To je u biti plošno područje u nosu zrakoplova opremljeno velikim brojem malih primopredajnika. Stealth karakteristike su postignute mehaničkim učvršćivanjem cijelog sustava zbog čega je nužna primjena elektroničkog faznog spiralnog skaniranja u radarskom modu rada. Moguća je i primjena u tzv. direkcijskom modu rada, kada svaki od segmenata zasebno djeluje kao direkcijski precizno visokoosjetljivi prijamnik.

Velik napredak je postignut i na području dijeljenih antena za RF (Radio-Frequency - radio frekventni) uređaje. Vezanjem nekoliko takvih sklopova na zajedničku antenu postignuto je smanjenje antenskih apertura (otvora antena koje pridonose u većoj ili manjoj mjeri radarskom potpisu) sa 60 kod F-22 na nešto malo više od 20. Neke od navedenih antena bit će izvedene u tzv. smart skin tehnologiji, tj jedan dio oplate zrakoplova će se istodobno koristiti i kao primopredajna antena, umjesto postavljanja neke od klasičnih konstrukcija u posebno tretirane šupljine na i u tijelu zrakoplova.

Bitan napredak je postignut i na području EO odnosno optičkih sustava. Glavni dio nalazit će se na nosu zrakoplova i pokravit će vjerojatno sva područja vidljivih i bliskih IC, a možda i UV spektara. S njima će biti spregnuti i pomoćni EO senzori temeljeni na tehnologiji srednjevalnih osjetilnih područja u žarišnoj ravnini, koji će pokrivati ostatak prostora oko zrakoplova. Njihova namjena je dvojaka: omogućavat će pilotu dobivanje potpune slike zbijanja u prostoru, a ujedno će ga obavješćivati i o opasnosti od nadolazećih projektila.

Tako velik broj kvalitetnih podataka zaslužuje i jednaku kvalitetu prikaza. Za to će se pobrinuti HMD (Helmet Mounted display - predočnik spregnut s pilotskom kacigom) širokog polja prikaza, koji je osjetljiv na položaj unutar kokpita. Pretpostavlja se da će za razliku od istih sustava koji su sada u uporabi biti sposoban i za prikaz potpunih slikovnih podataka, a ne samo određene razine simbolizma kakav je primjenjivan i na HUD-ovima. Za sada nije još rečeno hoće li slikovni prikaz biti realan

pronalaženje komponente koja bi davala glavni slikovni prikaz. Za sada su u razmatranju katodne cijevi smanjene potrošnje i zagrijavanja, LCD-i u boji, kao i AMEL (Active Matrix Electroluminescent - elektroluminiscencijska matrica od aktivnih poluvodičkih elemenata) odnosno FED (Field Effect Display - predočnik temeljen na poluvodičima koji rade pomoću efekta polja) tehnologije. Potonje dvije tehnologije su u biti modernije izvedenice zaslona koje možemo vidjeti na modernim prijenosnim računalima, a razvijene su u laboratorijama Honeywella odnosno Kaisera.

Mogućnosti daljnje razvoja

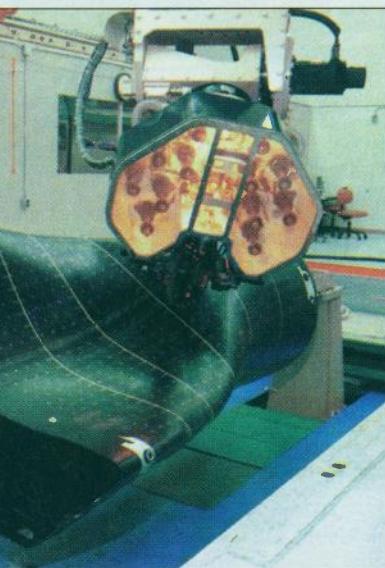
Prema nekim naznakama razvoj JSF-a ne će stati samo na tri inačice za spomenuta tri odnosno četiri naručitelja. Za sada se spominje moguća zamjena EA-6B Prowlera bespilotnom UAV inačicom, a nije nemoguće očekivati i UC-AV izvedbu. Dode li do potonje, tada bi se primijenila tehnologija letećeg upravljanja tj. jedan zrakoplov s ljudskom posadom bi vodio cijelu eskadrilu bespilotnih borbenih letjelica. U tom slučaju bi pilotirani zrakoplov letio i nekoliko desetaka kilometara iza UCAV-a i ne bi bio izložen neprijateljskoj paljbi. No to je za sada samo prijedlog, ali s velikom vjerojatnošću kasnije izvedbe.

Oba preostala kandidata za JSF predstavljaju vrh modernih tehnologija koje su u primjeni danas i bez obzira koji proizvođač dobije krajnji ugovor o opremanju vojske SAD-a, možemo očekivati da će "posao stoljeća", kako ga

naziva ne bez razloga svjetski tisak koji prati područje aeronautike, donijeti potpunu prevlast na međunarodnom tržištu vojnih zrakoplova u prva dva desetljeća sljedećeg stoljeća. Bit će zanimljivo vidjeti odgovor Europe (ukoliko zbog međusobnih trvanja bude sposobna išta napraviti), Rusije, kao i poraženog u toj bespoštednoj trci.

Literatura:

1. Joint Strike Fighter - Advertiser Sponsored Market Supplement; AW&ST 25/5/98
2. David A. Fulghum: JSF To Spawn Black Derivatives; AW&ST 9/3/98
3. David A. Fulghum, Robert Wall: Joint Strike Fighter Price Creep Triggers Pentagon Review; W&ST 16/3/98
4. Stanley W. Kandebo: Pratt Begins Test Of JSF Powerplants; AW&ST 22/6/98
5. Bill Sweetman: JSF a revolution Across Three Service; IDR Quarterly Report No1/1998



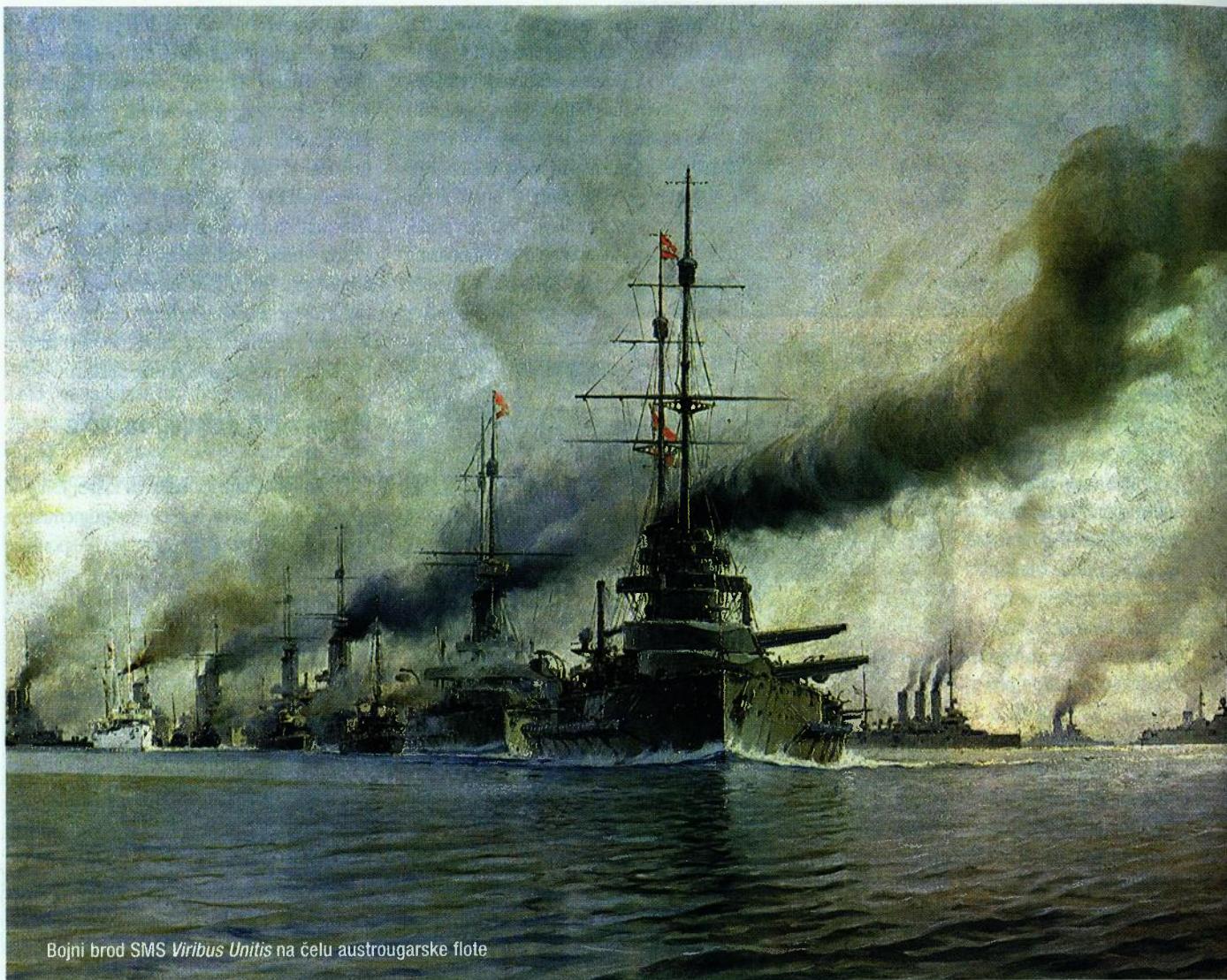
Izradba uvodnika zraka za X-32 iz jednog komada kompozita, uporabom tehnologija koje je Boeing razvio u svom istraživačkom središtu Phantom Works. Prema procjenama Boeingovih analitičara, primjena tih tehnologija na JSF-u, ali i drugim vojnim i civilnim Boeingovim programima, mogla bi po jednom programu tijekom cijekupne proizvodnje određenog tipa zrakoplova dovesti do ušteda u visini milijardu dolara



Bez obzira pobijedi li na natječaju Boeing (na slici) ili Lockheed-Martinov prijedlog JSF-a, već sada je sigurno da će JSF biti najvažniji razvojni program borbenih zrakoplova na početku XXI stoljeća

ili sintetički. HUD će ostati, ali samo kao pričuvni sustav, ukoliko dođe do kvara na primarnom HMD-u, a zbog nepostojanja topovskog oružanog sustava njega će biti uklonjen ciljnik, koji je i zauzimao njegov najveći dio. Tim zahvatom ostavlja se više mjesta za bitne sustave predočavanja poput MFD-ova i pokretnih digitalnih mapa.

Najveći dio programa HMD-a predstavlja



Bojni brod SMS *Viribus Unitis* na čelu austrougarske flote

Ulipnju i studenom 1918. pod površinom Jadrana nestali su bojni brodovi SMS *Szent István* i *Viribus Unitis* odnijevši u dubine i mnoge hrvatske potmorce kojima posvećujemo ovaj tekst. Ti su brodovi pripadali klasi *Tegetthoff*, jedinoj klasi dreadnoughta bivše austrougarske ratne mornarice (K.u.K. Kriegsmarine).

Nastanak dreadnoughta

Potkraj prošlog stoljeća britanski linijski brodovi klase *Royal Sovereign* i *Canopus* služili su kao uzor drugim ratnim mornaricama: taj "jedinstveni tip" bojnog broda bio je naoružan s četiri topa glavnog kalibra (343 mm, 305 mm, 280 mm, 274 mm ili 240 mm) u dvo-cijevnim kulama na pramcu i krmi, te s 12 - 16 topova srednjeg kalibra (od 140 do 152 mm). Iznimku su kao i obično činili francuski brodovi s jednocijevnim kulama dvaju raznih kalibara glavnih topova: primjerice, bojni brod *Bouvet* imao je pramčane i krmene topove kalibra 305 mm i dva topa kalibra 274 mm na bokovima.

Ove se godine navršava
80 godina od potapanja
austrougarskih bojnih
brodova SMS *Szent István*
i *Viribus Unitis* klase
Tegetthoff

Kasnije su uz topove glavnog i sekundarnog kalibra bojni brodovi dobili i bitnicu brzometnih topova tzv. pomoćnog glavnog kalibra, tipičnog za posljednje preddreadnoughte. Predstavnik te podvrste bila je britanska klasa *King Edward VII*, naoružana s četiri topa kalibra 305 mm, četiri kalibra 234 mm i 12 topova kalibra 152 mm. Po uzoru na njih izgrađena je i austrougarska klasa Radetzky kao i japanska klasa *Satsuma*. Iskustva stećena u ratovima Kine i Japana (1895.), Španjolske i SAD (1898.), te Rusije i Japana (1904.-1905.) uporabljena su pri projektiranju nove podvrste bojnih brodova nazvanih dread-

noughtima, po britanskom brodu **HMS Dreadnought**, prvoj takvoj jedinici naoružanoj s 10 topova kalibra 305 mm.

Dreadnoughti su predstavljali korjenito poboljšanje kakvoće u odnosu na starije brodove "jedinstvenog tipa" i preddreadnoughte. Odnos snaga na morima nije se odmah promjenio: britanska mornarica i dalje je ostala najjačom, jer ostale zemlje nisu mogle istom brzinom graditi bojne brodove. Slijedili su američki brodovi klase *South Carolina* (naoružani s osam topova glavnog kalibra u četiri kule postavljene na uzdužnoj osi broda, a druga i treća kula bile su povišene, kako bi mogle gađati preko prve i četvrte), njemački klase *Nassau* i *Helgoland* (s 12 topova kalibra 280 i zatim 305 mm u šest kula na pramcu, krmi i bokovima), brazilski *Minas Gerais* (s 12 topova kalibra 305 mm) i mali španjolski dreadnoughti klase *España* (samo osam topova kalibra 305 mm u četiri kule, od čega su dvije postavljene na pramcu i krmi, a dvije dijagonalno na bokovima na srednjem dijelu broda).

Austrougarsko carstvo je i nakon pojave HMS *Dreadnoughta* nastavilo projektirati

Bojni brodovi klase **TEGETTHOFF**



brodove s dva kalibra glavnog topništva, već spomenutu klasu *Radetzky* naoružanu s četiri topa kalibra 305/45 mm u dvocijevnim kulama na pramcu i krmi te osam topova kalibra 240/45 mm u kulama na bokovima. Neke inačice pretprojekta klase *Radetzky* bile su zamišljene kao mali dreadnoughti naoružani jedinstvenim kalibrom 305/45 mm (šest topova u dvije dvocijevne i dvije jednocijevne kule) ili još manjim kalibrom 280/45 mm (osam topova u četiri dvocijevne kule, od čega dvije na bokovima). Austrijski su brodograditelji morali poštovati ograničenja zadana veličinom postojećih plovnih dokova i zbog štednje nisu smjeli projektirati brodove s istisninom većom od 16.000 tona, što je predstavljalo jedan od glavnih nedostataka te klase, a štednja je bila i glavni problem pri projektiranju bojnih brodova klase *Tegetthoff*.

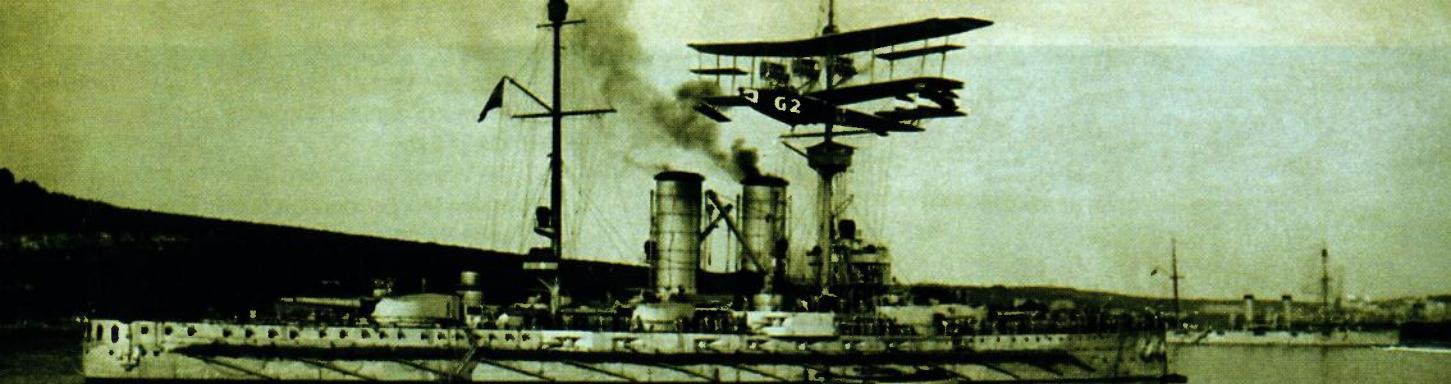
Austrougarska mornarica pridružuje se utrci u naoružanju

Austro-Ugarska, Italija i Njemačka (povezane u Trojnom savezu Centralnih sila) sklop-

ile su početkom 20. stoljeća ugovor o zajedničkom djelovanju protiv mogućih zajedničkih protivnika (Velike Britanije, Francuske i Rusije, povezanih u Antantu). Austrija i Italija ipak nisu mogle zaboraviti međusobno suparništvo, posebice izraženo tijekom rata 1866. kad je austrijska vojska u nekoliko navrata pobijedila talijansku, a austrijska flota obranila Vis od talijanskog desanta (Hrvatski vojnik br. 15., rujan 1996.). Zato je vijest, objavljena tijekom siječnja 1908. u njemačkom pomorskom časopisu "Marine Rundschau", kako će uskoro biti položena kobilica prvog talijanskog dreadnoughta, izazvala spontanu austrougarsku reakciju. Austrijski zapovjednik brodovlja i Mornaričkog odjela Ministarstva rata (Marinesektion des k.u.k. Reichskriegsministeriums) u Beču (te dvije uloge odijeljene su tek 1918.) admirал Rudolf grof Montecuccoli Polinago 20. veljače 1908. tijekom sjednice izaslanstava parlamenta najavio je gradnju austrougarskih bojnih brodova konstrukcijske istisnine od 18.000 do 19.000 tona. Prvi su nacrti Mornaričko-tehničkog odbora (Marinetechnisches Komitee, MTK) u Puli predvidali inačice

broda naoružanog s četiri dvocijevne kule s topovima kalibra 305/45 mm. Bišvi glavni projektant austrougarske mornarice inž. Siegfried Popper smatrao je te projekte preslabima. Taj je brodograditelj nakon odlaska u mirovinu tijekom 1907. nastavio raditi kao savjetnik brodogradilišta Stabilimento Tecnico Triestino (STT) u Trstu i na svom novom radnom mjestu i sam počeo izradbu više studija za brodove istisnine od 20.000 do 25.000 tona, naoružane s osam, 10 ili 12 topova kalibra 305 mm i nizom topova kalibra 150 ili čak 190 mm u dvocijevnim kulama.

Projektanti prvog suvremenog talijanskog bojnog broda s topništvom jedinstvenog kalibra **RN Dante Alighieri** Vittorio Cuniberti i Eduardo Masdea nastojali su stvoriti jedinicu boljih svojstava od dreadnoughta drugih mornarica, stoga je za 12 topova kalibra 305 mm izabrana neobična postava u četiri trocijevne kule. Po jedna se nalazila na pramcu i krmi, a dvije na središnjem dijelu broda, iza zapovjednog mosta i ispred krmenih dimnjaka. Riječ je bila o tzv. Cunibertijevom rasporedu, koji su kasnije usvojili i ruski brodogra-



Gradnji klase *Tegetthoff* prethodila su tri preddreadnoughta klase *Radetzky*, a među njima je bio i bojni brod SMS *Erzherzog Franz Ferdinand* (iznad njega leti tromotorni hidrozrakoplov Mickl/Albatros G 2)

ditelji za svoje bojne brodove klase *Gangut* i *Imperatrice Marija*.

Nakon službene objave podataka talijanskog broda, posljednji je austrougarski preprojekt preinačen u bojni brod naoružan s 12 topova glavnog kalibra 305 mm u četiri kule. Brza promjena planova bila je moguća jer je poduzeće Škoda u Plzenu navodno već radilo na projektu trocijevne kule za ruske naručitelje.

Postava trocijevnih kula na novim carsko-kraljevskim brodovima bolje je riješena nego kod prekomorske "konkurenčije" i predstavljala je kombinaciju američkog i talijanskog načela. Sve su se četiri kule nalazile u uzdužnoj osi broda, a dvije (II i III) su bile povisene i mogle gađati preko kula I i IV. Britanski i njemački dreadnoughti mogli su istodobno rabiti samo osam od ukupno 10 ili čak 12 topova glavnog kalibra (postavljenih u dvocijevnim kulama u uzdužnoj osi broda i djelomice na bokovima), dok su austrougarski brodovi nove klase mogli na svakom boku gađati iz svih dvanaest cijevi, a šest je topova djelovalo

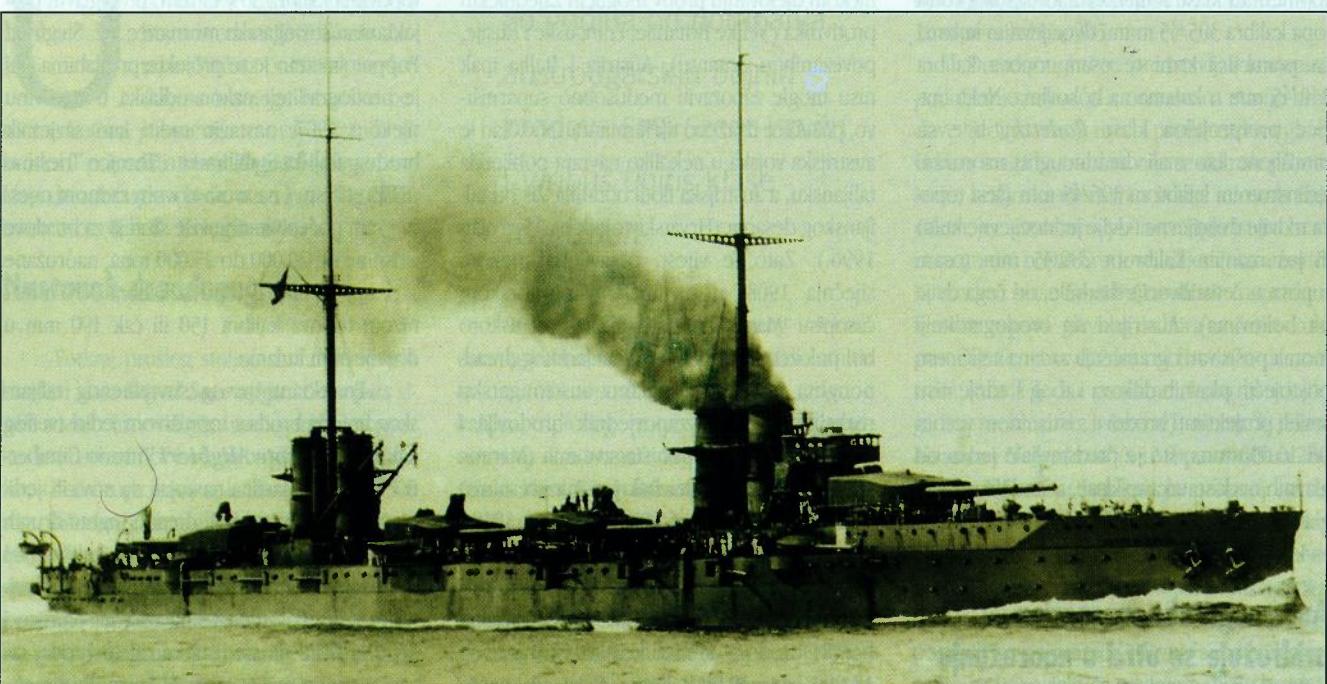
preko pramca ili krme. Ujedno je ušteđeno i na masi oklopa: četiri trocijevne kule trebaju manje oklopa od šest dvocijevnih, a može se skratiti i oklopljena "citadela", koja se proteže od prednjeg dijela pramčane barbete (kule I) do stražnjeg dijela krmene barbete (kule IV).

Tijekom 1909. austrougarski kapetan fregate Alfred von Koudelka poslan je u Berlin kako bi saznao pojedinosti konstrukcije njemačkih bojnih brodova. Dopušten mu je uvid u najnovije njemačke projekte koji su se isticali izvrsnom oklopnom i posebice podvodnom (protutorpednom i protuminskom) zaštitom. Austrougarski se graditelji zbog štednje nisu držali njemačkih savjeta, po kojima je trebalo pojačati podvodnu zaštitu, ukinuti vrata između prostorija ispod vodne crte, povećati istisninu budućih brodova na 21.000 tona i možda smanjiti glavnu bitnicu s 12 na 10 topova kalibra 305 mm. Čini se kako nisu ni čekali na izvješće kapetana Koudelke, jer je završni projekt izabran i gradnja odobrena prije nego je izvješće moglo biti pročitano.

Činjenica je kako je inž. Popper, glavni projektant klase *Tegetthoff*, u mirovinu otišao zbog slabog vida. Stoga mnogi autori bacaju na njega krivnju za slabu konstrukciju klase *Tegetthoff* jer je navodno u doba planiranja brodova već bio gotovo slijep1).

Financiranje novih brodova

Veći dio hrvatske obale Jadrana bio je podređen austrijskoj polovici carstva, Rijeku je prisvojila Ugarska, a Hrvatsko primorje od Sušaka do Karlobaga bilo je pod izravnom hrvatskom upravom. Dva su dijela austrougarskog carstva imala i dva zasebna parlamenta. Samo su tri ministarstva, vanjskih poslova, vojske i financija bila zajednička, ali su godišnje financiranje morala odobrili oba parlamenta. Ugarski dio carstva uvijek je htio istaknuti svoju samostalnost i često nisu odobravani izdatci koji mu nisu neposredno koristili. Financiranje novih brodova bilo je stoga neizvjesno. Zapovjednik flote admirал



Objavljivanje planova za gradnju prvog talijanskog dreadnoughta RN *Dante Alighieri* naoružanog s 12 topova kalibra 305 mm potaklo je Austrougarsku na gradnju vlastitih dreadnoughta

Montecuccoli bio je uvjeren kako će parlamenti odobriti gradnju, posebice zbog najavljenog početka gradnje talijanskog dreadnoughta. Kako bi se sprječila kriza u brodogradilištu STT i otpuštanje kvalificiranih radnika prva su dva broda naručena tijekom kolovoza 1909. Gradnja ipak nije odobrena sve do jeseni 1910., stoga neki izvori tvrde kako su brodovi u početku bili građeni "na crno". Situacija nije bila tako loša kako se na prvi pogled činilo, jer su i industrija (brodogradilište STT) i banke koje su odobrile kredit admiralu Montecuccoliju pripadali istom koncernu braće Rotschild. Istdobno je vrhovništvo austro-ugarskog carstva djelovalo na industriju i političare kako bi se gradnja ipak odobrila. Tako su izaslanstva dva parlamenta 20. studenog 1911., potaknuta u međuvremenu i najavljenom gradnjom sljedeća tri talijanska bojna broda (buduće klase **Conte di Cavour**), odobrila gradnju ne samo dva nego ukupno četiri broda novog tipa (zbog istodobne promjene taktičke i povećanja divizijuna bojnih brodova s tri na četiri jedinice). Kad je i ugarskom dijelu carstva obećano kako će ravnopravno sudjelovati u gradnji flote, ugarski su članovi parlamenta tijekom travnja 1911. pristali finansirati novi flotni program (koji je osim četiri bojna broda uključivao tri krstarice, šest razarača, dvanaest torpiljarki i četiri podmornice). I treći je brod naručen u brodogradilištu STT, a četvrti u novom brodogradilištu Danubius u Rijeci (sadašnje brodogradilište "3. maj").

Imena brodova - kamen smutnje

Prvi austro-ugarski dreadnought trebao je dobiti ime **SMS Tegetthoff**, po admiralu Wilhelmu Tegetthoffu, zapovjedniku brodovlja koje je 20. srpnja 1866. pobijedilo talijansku flotu kod Visa, a ostale su se tri jedinice trebale zvati **SMS Prinz Eugen** (Eugen Savojski, austrijski vojskovođa iz 17. stoljeća), **SMS Don Juan** (Don Juan de Austria, polubrat cara Filipa II. i zapovjednik flote Svetе Lige koja je 1571. pobijedila Turke kod Lepanta) i **SMS Hunyadi** (Hunyadi János, ugarski vojskovođa iz 15. stoljeća). Nadvojvoda Franjo Ferdinand, politički protivnik Mađara, predložio je za četvrti brod ime **SMS Laudon** (po feldmaršalu Gideonu Ernstu Laudonu koji je 1789. protjerao Turke iz Beograda). Carski je ured po analogu cara Franje Josipa I²) napokon izdao nalog da prvi brod dobije ime **SMS Viribus**

Unitis (prema carevom geslu "Združenim snagama"), drugi je postao SMS **Tegetthoff**, treći SMS **Prinz Eugen**, a četvrti je dobio ime SMS **Szent István** (prema Svetom Stjepanu, prvom ugarskom kršćanskom kralju na prijelomu 10. i 11. stoljeća, i svetcu zaštitniku Ugarske). Cijela je klasa iz administrativnih razloga ipak

oklopa, jer mađarska industrija još nije mogla proizvesti te dijelove opreme), a Ugarski se izlaz na more nalazio u Rijeci³). Do 1911. su u tamošnjem brodogradilištu Danubius građene samo torpiljarke i razarači, ali su tijekom travnja 1911. naručeni jedan bojni brod i dvije krstarice. Bojni brod je trebao biti dovršen već

30. srpnja 1914., no taj rok nije mogao biti ispunjen, jer je i samo brodogradilište tek trebalo sagraditi! Stoga je SMS **Szent István** dovršen sedamnaest mjeseci nakon ugovornog roka i to u Pomorskom arsenalu u Puli, kamo je otegljen nakon izbijanja I. svjetskog rata.

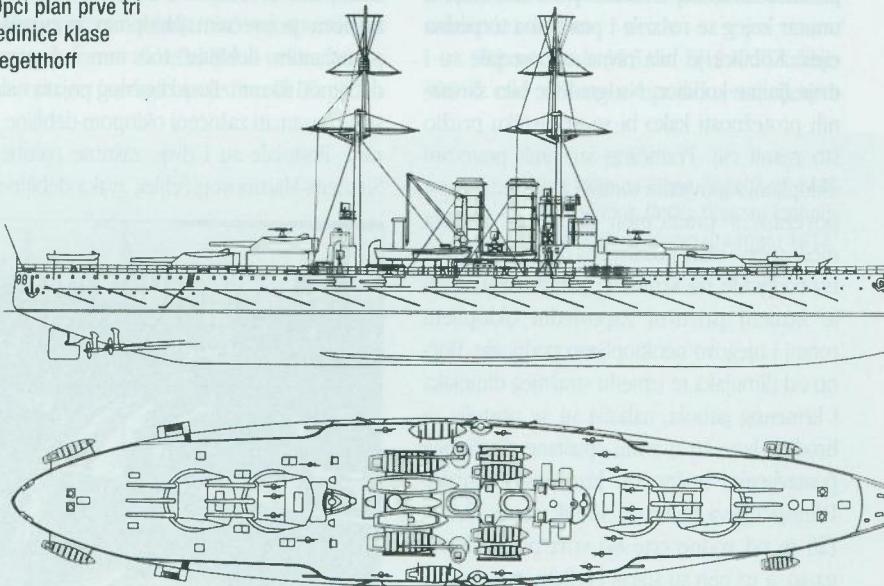
Izgled, oklopna zaštita i posada

Cetiri dreadnoughta klase **Tegetthoff** dosta su nalikovala starijoj klasi **Radetzky**, zbijeni je trup imao konstrukcijsku istinsinu 20.000 tona, duljinu između okomica 143 metra, na vodnoj crti 151 m, a najveća je duljina bila 152,18 m. Širina na vodnoj crti prva tri broda bila je 27,336 m, a



Na krmi dreadnoughta SMS Tegetthoff snimljenog potkraj 1913. uočavaju se veliki prozori admiralskog salona

Opći plan prve tri jedinice klase Tegetthoff



zadržala naziv **Tegetthoff** (u izvornom se spisu spominje "Tip Tegetthoff", premda je riječ o klasi!). Već postojeća oklopnača SMS **Tegetthoff** dovršena 1878., promjenila je ime u **SMS Mars**. (Predmetak SMS znači Seiner Majestät Schiff, odnosno Brod Njegovog Veličanstva).

Kako bi se ispunili uvjeti tajnog ugovora s Mađarima, ugarski je dreadnought trebalo graditi u ugarskoj polovici carstva i to pretežito od ugarskog tvoriva (osim topova, kula i

SMS **Szent István** je bio širok 27,998 m. Konstrukcijski gaz na glavnom rebru bio je 8,234 m. Tri su broda izgrađena u brodogradilištu STT imala gaz na pramcu 8,855 m, a na krmi 8,741 m, dok je SMS **Szent István** zbog različitih protežnosti i neznatno manje istisnine imao gaz 8,588 m na pramcu i 8,377 m na krmi. Visina trupa od vodne crte do palube na glavnom rebru bila je 6,044 m. Glavna (tj. gornja) paluba pokrivala je brod od pramca do



30 do 48 mm. Donja je paluba bila zakošena prema bokovima i spuštalā se do donjeg ruba bočnog pojasa.

Zapovjedni su tornjevi i kule teških topova bili zaštićeni oklopom debljine do 280 mm, kao i barbete (oklopljeni bunari) na kojima su se nalazile kule glavnog topništva. Prednje i bočne plohe bile su od Kruppovog cementiranog čelika, a dio krova kula bio je od nešto slabijeg Kruppovog necementiranog čelika. Protutorpedna pregrada bila je debela 50 mm. Podvodna zaštita brodova klase Tegetthoff ipak je bila preslabā. Dok su njemački bojni brodovi tog razdoblja imali 4,5 metra razmaka između vanjske oplate i unutarnje protutorpedne pregrade, austrijski su se graditelji zadovoljili s razmakom od samo 2,45 m. Na njemačkim dreadnoughtima nije bilo nepropusnih vrata između potpalubnih prostora, svi su putevi vodili preko okomitih slazova i vrata iznad vodne crte, a podvodni dio broda bio je podijeljen u niz manjih odjeljaka poput saća. Austrijski su brodovi naprotiv imali nepropusna vrata, koja u slučaju podvodnog oštećenja nisu pouzdano mogla zaustaviti prodor vode. Zbog štednje i pričuvna je istisnina bila nedostatna. Dodatnu zaštitu od torpeda na sidrištu i u plovidi trebale pružati protutorpedne mreže, koje su se poput pregača širile uz brodske bokove na posebnim oblicama. Mreže su kasnije skinute i uporabljene za izradbu zaštite na dimnjacima, dok SMS Szent István te mreže nikad nije ni imao.

Posadu je činio 31 časnik i 1056 dočasnika i mornara, a na SMS Szent Istvánu je bilo 38 časnika i 1056 ostalih članova posade. Za mornare život na brodu nije bio ugodan, posebice zbog relativno malih protežnosti brodskog trupa, dok su časnici imali na raspolaganju prostrane kabine i salone. Časnička je blagovaonica SMS Szent Istvána još tijekom druge ratne godine bila opremljena kvalitetnim porculanom i srebrnim priborom za jelo. Takve su društvene razlike bile uzrokom pobune mornara u Boki Kotorskoj početkom 1918., nakon koje je zapovjedništvo mornarice nastojalo promjeniti monotoni život na brodovima i poboljšati prehranu posade, što više nije bilo moguće tijekom pete godine I. svjetskog rata.

Pogon i plovna stvojstva

Brodovi klase Tegetthoff imali su po 12 vodocijevnih parnih kotlova s ukupno 24 ložišta, pri čemu su u prve tri jedinice ugrađeni kotlovi Yarrow (proizvedeni u podružnici San Andrea brodogradilišta STT) i četiri parne turbine Parsons ukupne snage 19.953 kW (27.000 KS), dok je SMS Szent István dobio kotlove Babcock & Wilcox (proizvedene u matičnoj tvornici Ganz-Danubius u Budimpešti) i samo

Još nedovršeni bojni brod *Szent István* (Schlachtschiff VII) odmah nakon porinuća u bazenu za opremanje brodogradilišta Danubius u Rijeci; na boku se vidi drvena podloga od tikovine (služila je za ublažavanje udarca od pogodka) na koju su se pričvršćivale oklopne ploče, dok je u pramčanju statvi dobro je vidljiv otvor torpedne cijevi

krme u jednoj ravnini, a taj je oblik nazvan glatkotom palubom (Glattdeck ili flush-deck). Kako brodovi nisu imali povišenu palubu kaštela (pramčanu), čime je ušteđeno na težini, plovna su im svojstva bila lošija nego kod brodova s njom. Pramac je ispod vodne crte prelazio u malo izraženi podvodni kljun, unutar kojeg se nalazila i pramčana torpedna cijev. Kobilica je bila ravna, a postojale su i dvije ljljune kobilice. Nadgrade je bilo skromnih protežnosti kako bi se protivniku pružio što manji cilj. Pramčano su činili pramčani oklopljeni zapovjedni toranj i zapovjedni most povezani s pramčanim jarbolom, te dva međusobno blizu postavljena dimnjaka. Krmeno nadgrade iza krmnog jarbola uključivalo je krmeni pričuvni zapovjedni oklopljeni toranj i njegovo neoklopljeno podnožje. Bočno od dimnjaka te između stražnjeg dimnjaka i krmnog jarbola, nalazila su se postolja za brodice koje su u vodu spuštane dizalicama postavljenim bočno od krmnog dimnjaka. Dimnjaci prva tri broda su bili visoki 13,5 m (20 m od vodne crte do vrha pri srednjem gazu), a uz njih su stajali i reflektori za noćnu borbu protiv torpiljarki. Kod kasnije dovršenog SMS Szent Istvána dimnjaci su bili 1,5 m viši i posebna ih je platforma za reflektore spajala s krovom zapovjednog mosta, a taj je brod imao i veliku vjetrolovku ventilatora neposredno ispred krmnog jarbola, dok su tri starija broda na tom mjestu imala po jednu veću valjkastu i jednu manju "klasičnu" vjetrolovku oblika lule. Kasnije su brodovi dobili mreže na kapama dimnjaka, koje su trebale služiti za zaštitu protiv zrakoplovnih bombi, jer

su posljednjih godina rata zračni napadaji na Pulu postajali sve češći.

Brodovi su na vodnoj crti bili zaštićeni pojasnim oklopnom od Kruppovog cementiranog čelika najveće debljine do 280 mm, dok se prema pramcu i krmi njegova debljina smanjivala na 150 mm. Srednji dio broda bio je zaštićen poprečnim oklopnim pregradama, pramčanom debljine 160 mm i krmrenom debljine 180 mm. Iznad bočnog pojasa nalazili su se kazamatni zaštićeni oklopom debljine 180 mm. Postojale su i dvije zaštitne palube od Siemens-Martinovog čelika, svaka debljine od



Na navozu brodogradilišta STT u Trstu snimljena je tadašnja novogradnja *Schlachtschiff IV*, budući SMS *Viribus Unitis*, na koji se postavlja oklopna paluba

dvije parne turbine AEG-Curtis ukupne snage 19.117 kW (26.000 KS). Razlog je bila povezanost Danubiusa sa spomenutim poduzećima i poslovne obveze prema njima. Kotlovi sva četiri broda bili su loženi ugljenom, a postojalo je i dodatno loženje naftom. Prva su tri broda krcala po 1871,4 tone ugljena i 162,64 tone nafte, a SMS *Szent István* 1844,5 tona ugljena i 267,2 tone nafte. Planirana je bila najveća brzina do 20,3 čvora, no na pokušnoj plovidbi SMS *Viribus Unitis* postigao je najveću brzinu 20,49 čv (uz snagu turbina 20.134 kW/27.383 KS), SMS *Tegetthoff* 20,31 čv (18.851 kW/25.638 KS), a SMS *Prinz Eugen* 20,41 čv (19.987 kW/27.183 KS). Zbog dovršenja u ratnim uvjetima SMS *Szent István* nikad nije isplovio na prave pokusne plovidbe, ali je pri prvoj plovidbi pri snazi turbina 19.412 kW (26.400 KS) navodno postignuta brzina 21 čv, što djeluje nemoguće i nije potvrđeno. Razlike glavnog pogona uvjetovale su i preinaku pogonskog sklopa: dok su ostala tri bojna broda imala po četiri osovine i četiri brončana trokraka vijka promjera 2,75 m, SMS *Szent István* je imao samo dvije osovine i dva trokraka vijka promjera 4 m. Sva su četiri broda imala po dva kormila.

Način postave osovina kod SMS *Szent Istvána* bio je neobičan i lošiji no kod blizanca: držači statvenih cijevi osovina imali su oblik podvodnih krila, što je negativno djelovalo na plovna svojstva i onemogućavalo brzu i naglu skretanja. Brod bi se pri okretu kormila većem od 10 stupnjeva počeo opasno nagnjati, pa je primjerice pri položaju kormila od 35



Postavljanje glavnog jarbola na *Viribus Unitis*

stupnjeva nagib bio veći od 19 stupnjeva! Stoga su nakon prve plovidbe zabranjene nagle promjene smjera. Brodski su časnici smatrali kako razlog pretjeranom nagibu predstavlja već spomenuta visoka i velika platforma reflektora (koja je ujedno smetala pri protuzračnoj obrani, jer časnici na zapovjednom mostu nisu mogli vidjeti dio neba u smjeru krme), ali je proračunski dokazano kako je masa tog postolja zanemariva i da problem predstavljuju držači osovina.

SMS *Szent István* se od svojih blizanaca razlikovao nizom detalja: uz već spomenuti pogon, platformu za reflektore i velike vjetrolovke bilo je i drugih pojedinosti. Kape na

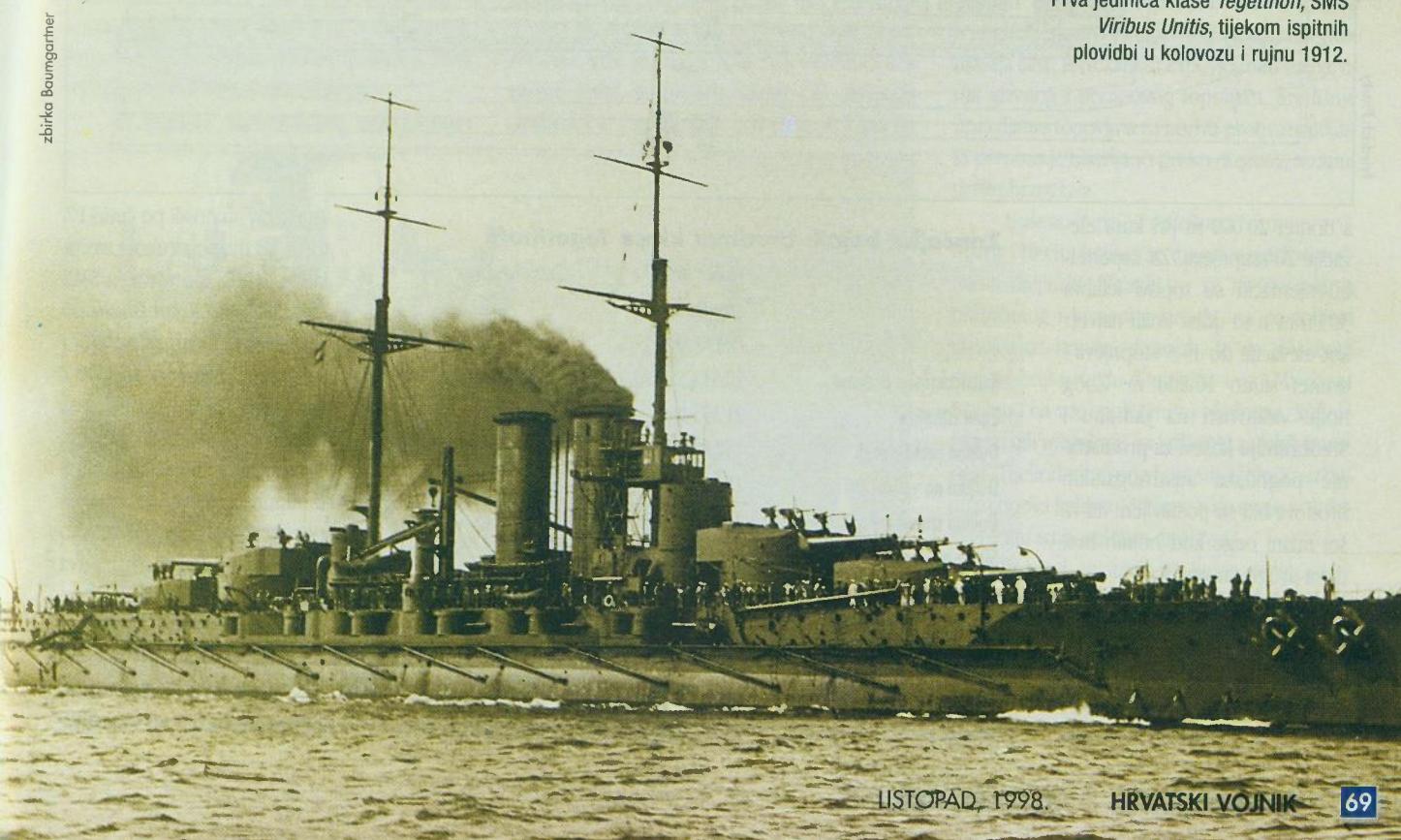
dimnjacima i nosači mreža za zaštitu protiv zrakoplovnih bombi bile su različitog oblika, krakovi dizalica veće duljine (jer su se morali oslanjati na kostrukciju ispred velike vjetrolovke, a ne bočno uz nepostojeću prednju vjetrolovku). Taj brod nije imao protutopredne mreže na bokovima, stoga nisu postojali ni ležaji za oblice - nosače mreža. Prednje postolje s koljevkama brodica za spašavanje, koje se nalazio uz bokove dimnjaka, imalo je drukčiji oblik no kod ostala tri broda. Dio razlika predstavlja je poboljšanje, dok su druge bile izvorno ili neizravno odgovorne za gubitak broda u zoru 10. lipnja 1918.

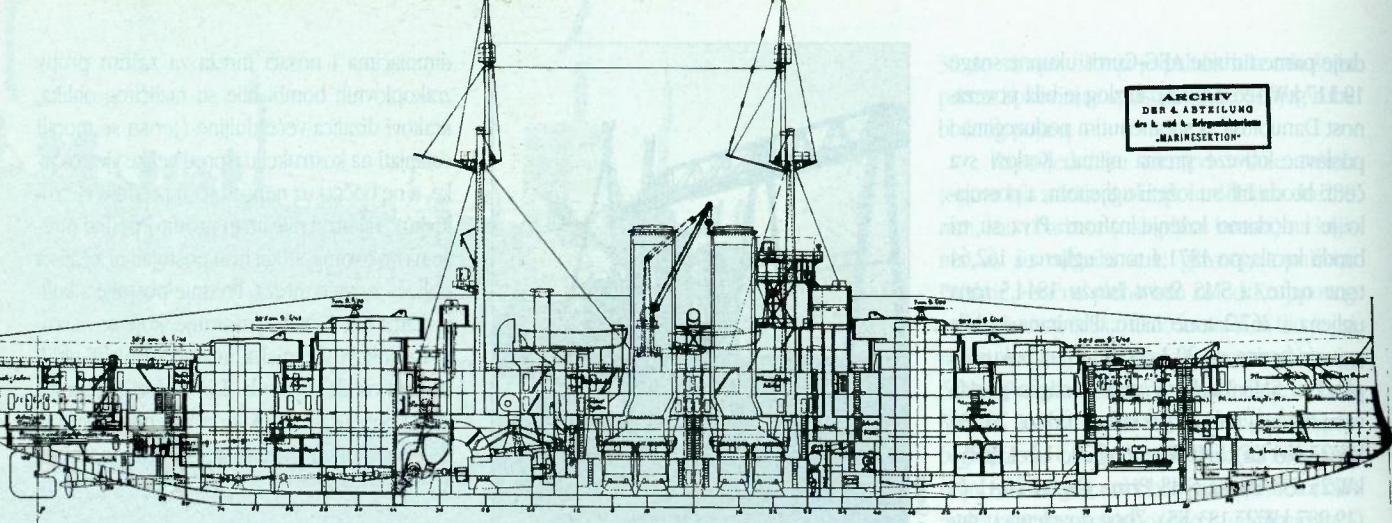
Naoružanje i oprema

Postava topova u četiri trocijevne kule imala je niz prednosti i nedostataka, jer četiri trocijevne kule trebaju manje oklopa od šest dvocijevnih, a trup i duljina bočnog oklopa broda mogu biti kraći. Nesretan pogodak može naprotiv onesposobiti veći dio glavnog topništva; trocijevne kule trebaju veće palubne otvore, a opskrba strjeljivom je zamršenija. Dva su dizala za strjeljivo nedostatna, tri zauzimaju previše prostora. Taj je nedostatak kod klase *Tegetthoff* ipak zadovoljavajuće riješen: u svakoj su se kuli nalazila samo dva dizala za strjeljivo, ali je lijevo bilo većeg promjera, kako bi opskrbljivalo dvije cijevi. Dizala na SMS *Szent Istvánu* bila su puno većih protežnosti no na ostalim brodovima.

Topovi Škoda 30,5 cm L/45 K 10 kalibra 305/45 mm ušli su u uporabu već tijekom

Prva jedinica klase *Tegetthoff*, SMS *Viribus Unitis*, tijekom ispitnih plovidbi u kolovozu i rujnu 1912.





Orginalni nacrt s presjekom brodova klase Tegetthoff

1908. kao glavno naoružanje klase *Radetzky*. Tvrtka Škoda je trocjevne kule prvotno projektirala kako bi sudjelovala u natječaju raspisanom za gradnju ruskih bojnih brodova klase *Gangut*, a studije su uključivale i inačice kula s topovima kalibra 280/45 mm. Svaki je top kalibra 305 mm imao masu 54 tone, dok je granata težila 450 kg, a masa čahure bila je 191 kg (od čega 170 kg baruta). Po cijevi topa nošeno je 76 granata. Uvjerežbana posada mogla je ispaliti po jednu granatu svakih 40 sekundi, brzina granate na ustima cijevi bila je 800 m/s,

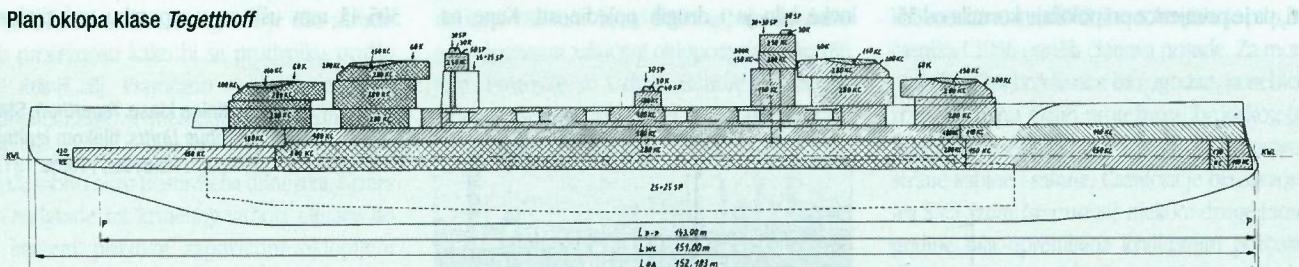
na brodskim bokovima. Projektirani su 1910., svaki je top imao masu 6085 kg, a ispaljavaju je granatu mase 45,5 kg. Masa čahure iznosila je 30,5 kg, od čega 16,9 kg baruta. Topovi pomoćne bitnice imali su domet 15.000 m, a za svaki top nošeno je 180 granata.

Brodovi su imali i topove kalibra 66/50

mm (ili 7 cm), prvotno 18 cijevi, a kasnije samo 12. Trebali su djelovati protiv torpiljarki i bili su tipa Škoda 7 cm L/50 K 10 TAG (Torpedoababwehrgeschütz).

Topove se moglo skidati i premještati na druge pripremljene položaje na palubi. Kasnije su neki od njih zamjenjeni dvonamjenskim protutorpednim i protuzračnim topovima 7 cm L/50 K 10 BAG (Ballonababwehrgeschütz) istog kalibra najvećeg kuta elevacije 90 stupnjeva i najmanjeg kuta depresije - 5 stupnjeva. SMS *Viribus Unitis* i

Plan oklopa klase Tegetthoff



Friedrich Prasny

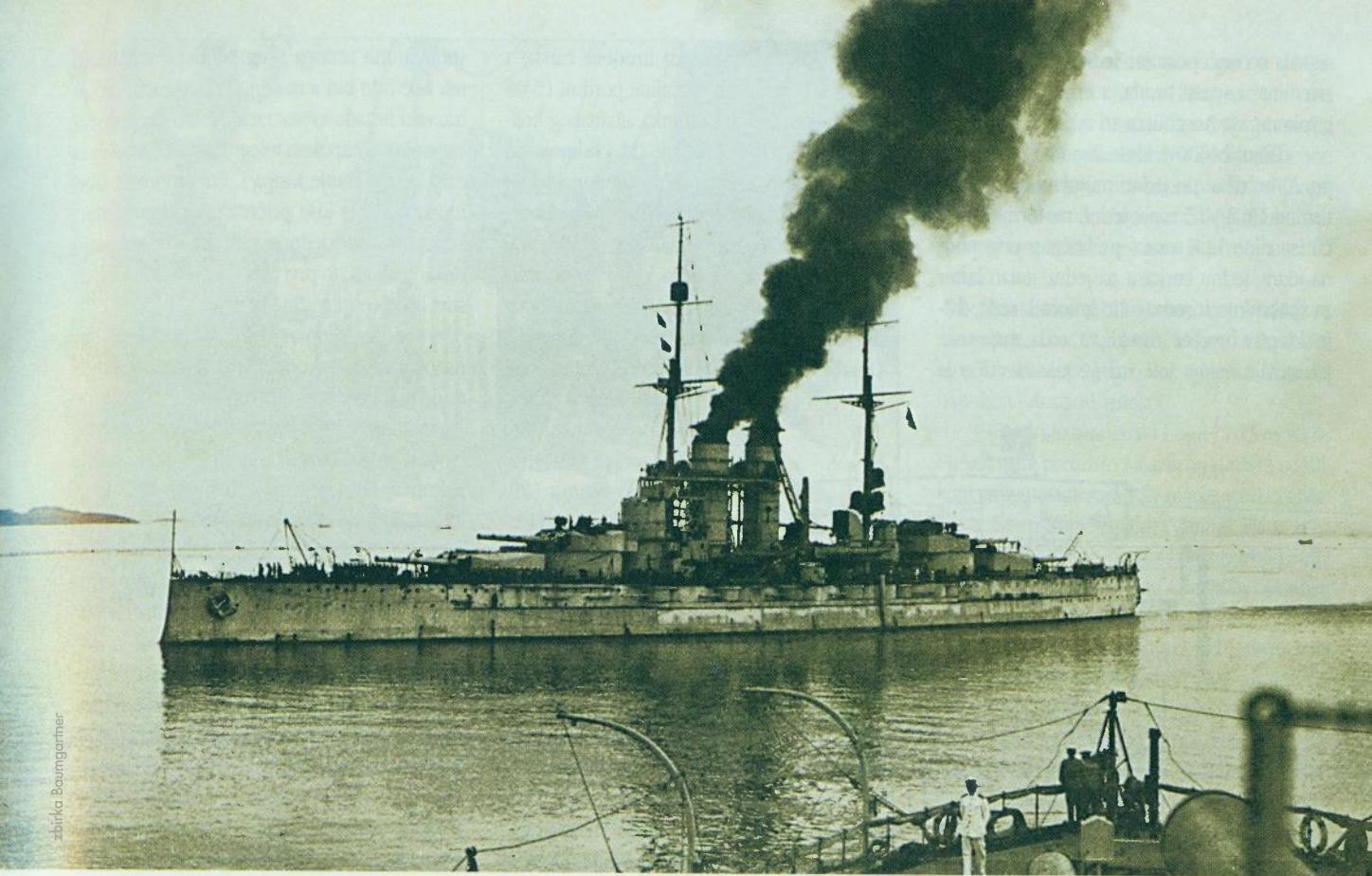
a domet 20.000 m pri kutu elevacije 20 stupnjeva. Za usporedbu njemački su topovi kalibra 305 mm u to doba imali najveći kut elevacije do 13,5 stupnjeva i domet samo 16.200 m. Zbog bolje vidljivosti na Jadranu i Sredozemlju koševi za promatranje pogodaka austrougarskih brodova bili su postavljeni na višoj razini nego kod bojnih brodova drugih mornarica.

Pomoćnu bitnicu činilo je 12 topova Škoda 15 cm L/50 K 10 kalibra 150/50 mm u ručno pokretanim postoljima (kolijevkama) unutar oklopljenih kazamata

Tegetthoff su nosili po četiri PZ topa, po dva na drugoj i trećoj kuli glavnog topništva, a SMS *Prinz Eugen* i *Szent István* po tri PZ topa, jedan na drugoj i dva na trećoj kuli. Za topove 7 cm TAG nošeno je po 400, a za 7 cm BAG po 200 granata. Brzina paljbe bila je 20 granata u minuti, a ciljeve u zraku mogao je gađati do visina oko 5000 m. Brodovi su imali i dva topa Škoda kalibra 47/44 mm, dva topa kalibra 66 mm/18 na kotačima za potporu iskrcačim odjelima mornara, kao i dvije strojnice Schwarzlose

Značajke bojnih brodova klase Tegetthoff

	Viribus Unitis, Tegetthoff,	Szent István
Konstrukcijska istinsnina	20.013,55 tona	20.008,3 tona
Puna istinsnina	21.595 tona	21.689 tona
Duljina preko svega	152,83 metara	152,83 metara
Duljina na vodnoj crti	151 m	151 m
Duljina između okomica	143 m	143 m
Širina na vodnoj crti	27,336 m	27,998 m
Gaz pri konstr. istisnini	8,234 m	8,234 m
Gaz pri punoj istisnini	8,741 do 8,855 m	8,377 do 8,588 m
Najveća brzina	20,3 čvora	20 čvorova (nepotvrđeno)
Doplov	4200 Nm pri 10 čv	4200 Nm pri 10 čv
Posada	1097 (31 časnik)	1098 (38 časnika)



Četvrti i posljednji austrougarski dreadnought SMS *Szent István* (snimljen u Fažanskom kanalu) po mnogim se detaljima razlikovao od ostala tri broda

M7/12 kalibra 8 mm, te 392 puške M95 i 133 samokresa M07 kao osobno oružje posade za iskrcavanja i stražarsku službu.

Od četiri podvodne cijevi za 14 torpeda kalibra 533 mm (prvotno kalibra 450 mm), od čega dva vježbovna, po jedna se nalazila na pramcu i krmi, a dvije na bokovima u visini povisene pramčane kule, postavljene pod kutem od 63 stupnja prema pramcu. Brodovi su po potrebi mogli nositi i 20 mina C 1910, koje se moglo polagati pomoću barkača, ali ta mogućnost nije nikad bila rabljena.

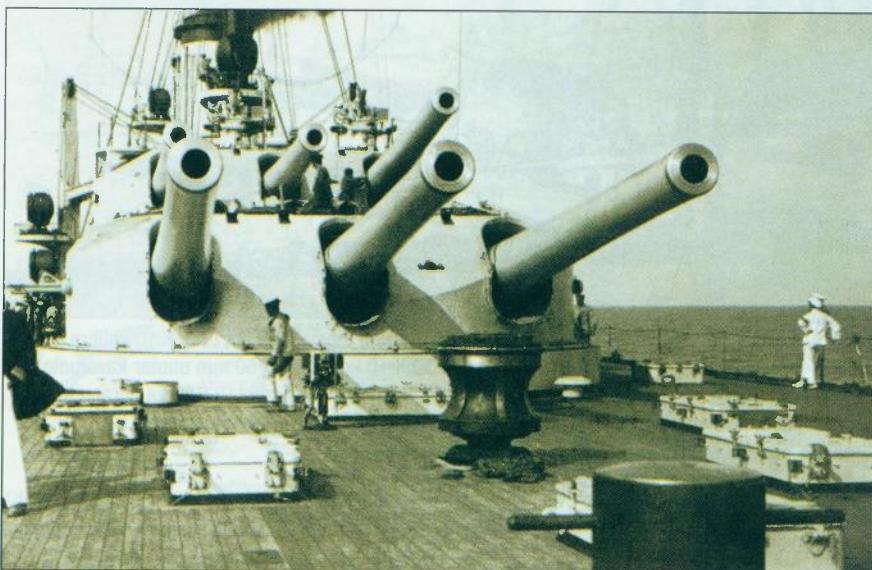
U svakom zapovjednom oklopljenom

tornju brodovi su imali po jednu ciljničku spravu britanskog podrijetla Barr & Stroud širine 12 ft (3,658 m). Oklopljeni zapovjedni tornjići pomoćne bitnice, postavljeni na bokovima uz dimnjake, bili su opremljeni ciljničkim spravama Barr & Stroud širine 9 ft (2,743 mm), a takvi su se ciljnici nalazili i u kulama teških topova. Tornjići su imali elipsoidni presjek, a šira je strana bila okrenuta prema brodskom boku, osim kod SMS *Szent Istvána*, gdje je prema boku bila okrenuta uža ploha, kako bi pružala manji cilj. Prijenos podataka iz zapovjednih tornjeva obavljao se

elektromehaničkim putem, pri čemu su posade topovskih kula trebale pratiti kazaljke i prema tim podatcima namještati topove po udaljenosti i smjeru. Postojala su dva odvojena sustava veza između ciljničkih sprava i topovskih kula, a znakovi za pripravnost topova i zapovjedi za ispaljivanje granata davani su zvoncima. Sličan je sustav služio za upravljanje paljbom pomoćnog topništva. U koševima su se nalazili sustavi za dojavu pogodaka ili promašaja cilja, povezani sa zapovjednim tornjevima glavnog i pomoćnog topništva. Središnje upravljanje topovima za borbu protiv torpiljarki prvotno je obavljano preko razglosa, a zatim preko brzoglasa.

Nošeno je po 11 reflektora Siemens promjera 110 cm, kojima se moglo upravljati ručno ili daljinski. Nalazili su se na postoljima pramčanog i krmenog jarbola, na postoljima dizalica uz krmeni dimnjak, te na posebnoj konstrukciji između dimnjaka, a na SMS *Szent Istvánu* i na već spomenutoj platformi. Reflektori su bili montirani na kolicima za lakši transport. Tijekom dnevnog boja smješteni su u bitnice topova kalibra 150 mm, a na svoje položaje vraćani su posebnim dizalima.

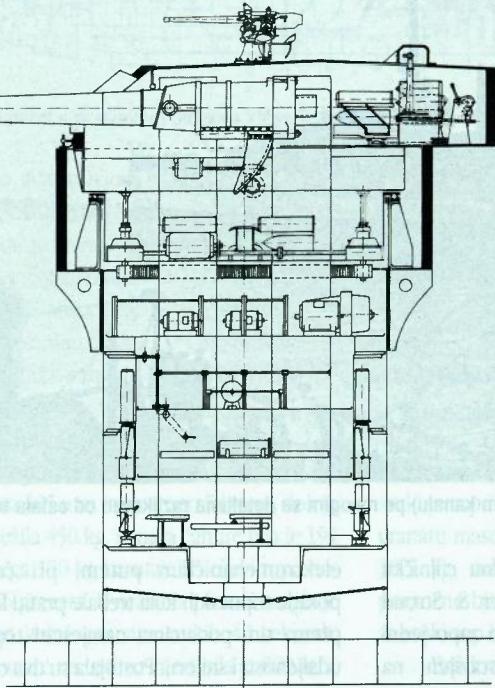
Brodovi su imali po jedan radiopredajnik Telefunken 5 TV II HS (SMS *Viribus Unitis*) ili 5 TVZ HS (ostale tri jedinice) snage 500 Watta, dva Morseova primopredajnika, jedan detektorski prijamnik, te po jednu veliku i malu antenu razapetu između jarbola. Za davanje



Krmene kule topova kalibra 305 mm na SMS *Prinz Eugenu* potkraj srpnja 1914.

signala po noći postojao je Sellnerov sustav sa svjetlima u snasti broda, a brodovi su imali i girokompase Anschütz s tri zvorka.

Bojni brodovi klase *Tegetthoff* nosili su po 20 brodica: po jednu motornu brodicu istisnine 13, 8,5 i 5 tona, jednu motornu barkaču istisnine 12,8 tona s pomoćnim pogonom na jedra, jednu barkasu na jedra, jedan kuter za spašavanje 1. reda, četiri kutera 1. reda, dvije sklopive brodice, dva giga 1. reda, dvije veće jole, dvije manje jole i dvije jole za čišćenje



Presjek topovske kule glavnog topništva

brodskog trupa.

Povijest i subbine brodova

SMS *Viribus Unitis*, prvi brod klase *Tegetthoff*, porinut je 24. lipnja 1911. uz nazočnost nasljednika austrougarske krune nadvojvode Franje Ferdinanda (Franza Ferdinanda). To je porinuće pretvoreno u svojevrnu političku demonstraciju protiv Velike Britanije jer je isti dan u Spitheadu održana pomorska smotra prigodom krunidbe kralja Georgea V., na kojoj je trebao biti nazočan i nadvojvoda Franjo Ferdinand te istoimeni bojni brod **SMS Erzherzog Franz Ferdinand** klase Radetzky. Zbog krize nastale nakon njemačkog miješanja u politiku na Sredozemlju i slanja (njemačke) topovnjače **SMS Panther** u Maroko, na tu je svečanost bio poslan bojni brod **SMS Radetzky**, a umjesto Franje Ferdinanda nazočan je bio po protokolu niži nadvojvoda Karlo Franjo Josip, stjecajem okolnosti kasniji (posljednji) austrijski car Karlo I.

SMS *Viribus Unitis* je po dovršenju 1912. (kao prvi bojni brod na svijetu s trocijevnim

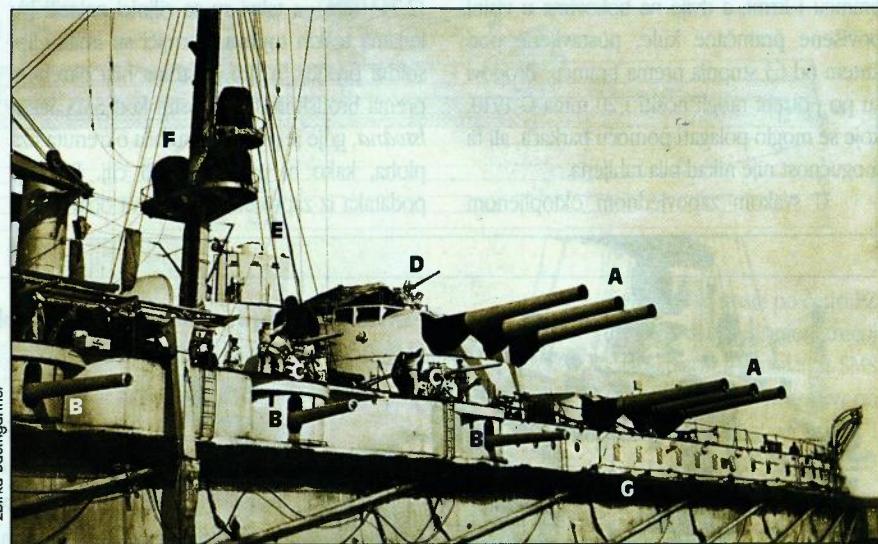
kulama!) postao zastavnim brodom carske i kraljevske flote, a iste je godine porinut i SMS *Prinz Eugen*. U doba osnutka albanskog kraljevstva SMS *Viribus Unitis* je od 13. lipnja do 18. srpnja 1913. sudjelovao u međunarodnoj blokadi ušća rijeke Bojane (kao odgovor na crnogorskiju okupaciju albanskog grada Skadra). Brod se nalazio u Boki, zatim je ponovno bio u međunarodnoj eskadri pred ušćem Bojane, a napokon se preko Gruža, Splita, Šibenika i Opatije 7. rujna 1913. vratio u Pulu. Bojni

brod SMS *Tegetthoff* je u službu stupio u srpnju 1913. Dva su dovršena broda, SMS *Viribus Unitis* i *Tegetthoff*, sudjelovala u vježbama ljetne eskadre 1913. Zajedno sa starijim bojnim brodom **SMS Zrinyi** klase Radetzky su od 31. ožujka do 7. lipnja 1914. obavila posljednje austrougarsko školsko krstarenje istočnim Sredozemljem prije izbjivanja I. svjetskog rata i posjetila Izmir, Adaliju, Mersinu, Iskenderun (Aleksandretu), Beirut, Aleksandriju i Maltu. SMS *Viribus Unitis* se na povratak od 30. svibnja do 1. lipnja 1914. zadržao u Valoni, a od 1. do 6. lipnja u Draču i zatim se vratio u

spomenutih razloga i netrpeljivosti s Mađarima nije htio biti nazočan pri porinuću, što je izazvalo nezadovoljstvo mađarskih predstavnika, smireno napokon telegramom i čestitkama cara i kralja Franje Josipa I. Pri samom se porinuću otkinuo loše pričvršćeni sidreni lanac, koji je usmrtio jednog radnika i teško ranio drugog. Bili su to prvi znaci zle subbine koja će stići brod četiri godine kasnije.

Potkraj lipnja 1914. u Bosni su uz nazočnost nadvojvode Franje Ferdinanda izvedene vojne vježbe. Nadvojvoda je iz Pule do Ploča stigao SMS *Viribus Unitisom*, zatim se jahtom **SMS Dalmat** uputio do Metkovića, a nakon vježbi posjetio je Sarajevo 28. lipnja 1914., gdje je zajedno sa suprugom Sofijom ubijen u atentatu⁴. Njihova su tijela 30. lipnja prevezena u Metković i ukrcana na jahtu SMS *Dalmat*, a zatim u Pločama prebačena na SMS *Viribus Unitis*, gdje su izložena na privremenom odru ispod topovskih cijevi četvrte kule. Zastavni je brod na čelu procesije napustio Ploče iste večeri i stigao u Trst idućeg dana u 19 sati⁵.

SMS *Prinz Eugen* je u službu stupio tijekom srpnja 1914., a sva su tri broda u trenutku mobilizacije 26. srpnja (po planu B, u slučaju rata protiv Srbije) činila I. diviziju I. eskadre bojnih brodova. Dana 28. srpnja, mjesec dana nakon Sarajevskog atentata objavljen je rat Srbiji kao odgovor na srpsku mobilizaciju. Na SMS *Viribus Unitis* se ukrcao i zapovjednik flote admiral Anton Haus. Italija se odbila pridružiti svojim saveznicima, jer je smatrala kako nije riječ o obrambenom već o

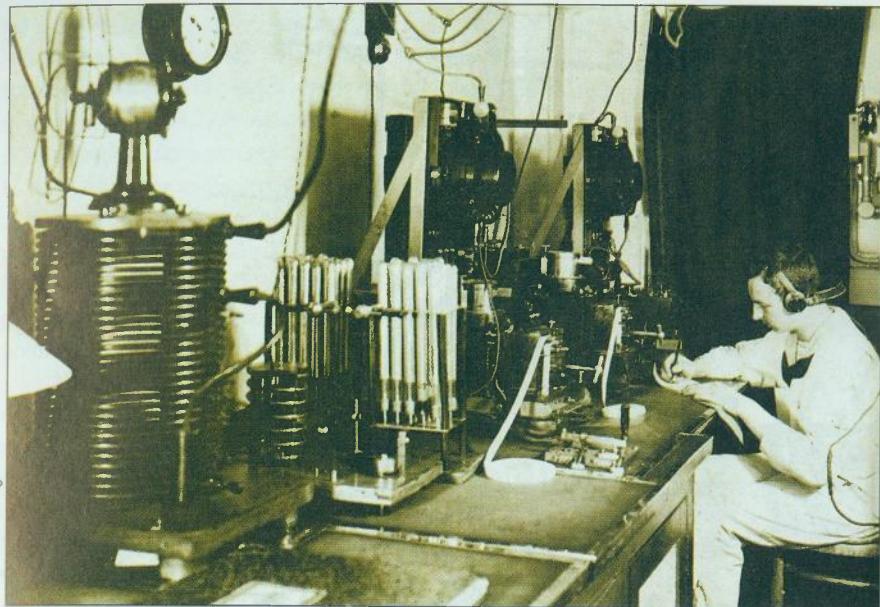


Lijevi bok broda snimljen 1916. na kojem se vide: A) glavni topovi 30,5 cm L/45 K 10 kalibra 305/45 mm u kulama, B) pomoći topovi 15 cm L/50 K 10 kalibra 150/50 mm unutar kazamata, topovi 7 cm L/50 K 10 kalibra 66/50 mm C) TAG za obranu od torpljarki i D) BAG za obranu od letjelica, te E) krmeni pričuvni oklopiljeni zapovjedni toranj, F) postolje s reflektorma, G) protutorpedne mreže

Pulu.

SMS *Szent István* porinut je 17. siječnja 1914., pri čemu su počele prve nedaće. Nadvojvoda Franjo Ferdinand zbog već

napadajnom ratu, koji je na to nije obvezivao. Stoga su Njemačka i Austrija morale mijenjati planove vođenja rata na Sredozemlju, jer su izgubile pravo uporabe talijanskih pomorskih



zbirka Baumgartner

Radio kabina s uređajima poduzeća Telefunken, lijevo predajnikom, a desno prijamnikom

baza. Njemački bojni krstaš **SMS Goeben**, zastavni brod njemačkog Sredozemnog divizijuna (Mittelmeerdivision), isplovio je 30. srpnja iz Trsta, gdje je boravio nakon popravka kotlova u Puli. Zajedno s lakovim krstaricom **SMS Breslau** uputio se prema Sredozemlju, kako bi napao francuske vojne transporte iz sjeverne Afrike. Njemačka je 1. kolovoza objavila rat Rusiji, a 3. kolovoza Francuskoj i Belgiji. Trup SMS **Szent István** 1. kolovoza oteglijen je iz Rijeke u Pulu, kako bi bio dovršen u zaštićenom Pomorskom arsenalu, kamo su prebačeni i neki brodovi iz brodogradilišta u

Tržiću (Monfalcone). Velika Britanija i Belgija su 4. kolovoza objavile rat Njemačkoj, ali ne i Austro-Ugarskoj, dok je Srbija 6. kolovoza navjestila rat Njemačkoj, a Austro-Ugarska Ruskom Carstvu.

Šest je najjačih austrijskih brodova (tri klase **Tegetthoff** i tri klase **Radeitzky**) zajedno s oklopnim krstašem **SMS Sankt Georg**, krstaricom **SMS Admiral Spaun**, šest razarača klase Tátra i 13 torpiljarki isplovilo 7. kolovoza 1914. iz Pule te krenulo prema jugu, kako bi dočekalo brodove njemačkog Sredozemnog divizijuna, koji su se nakon operacija protiv

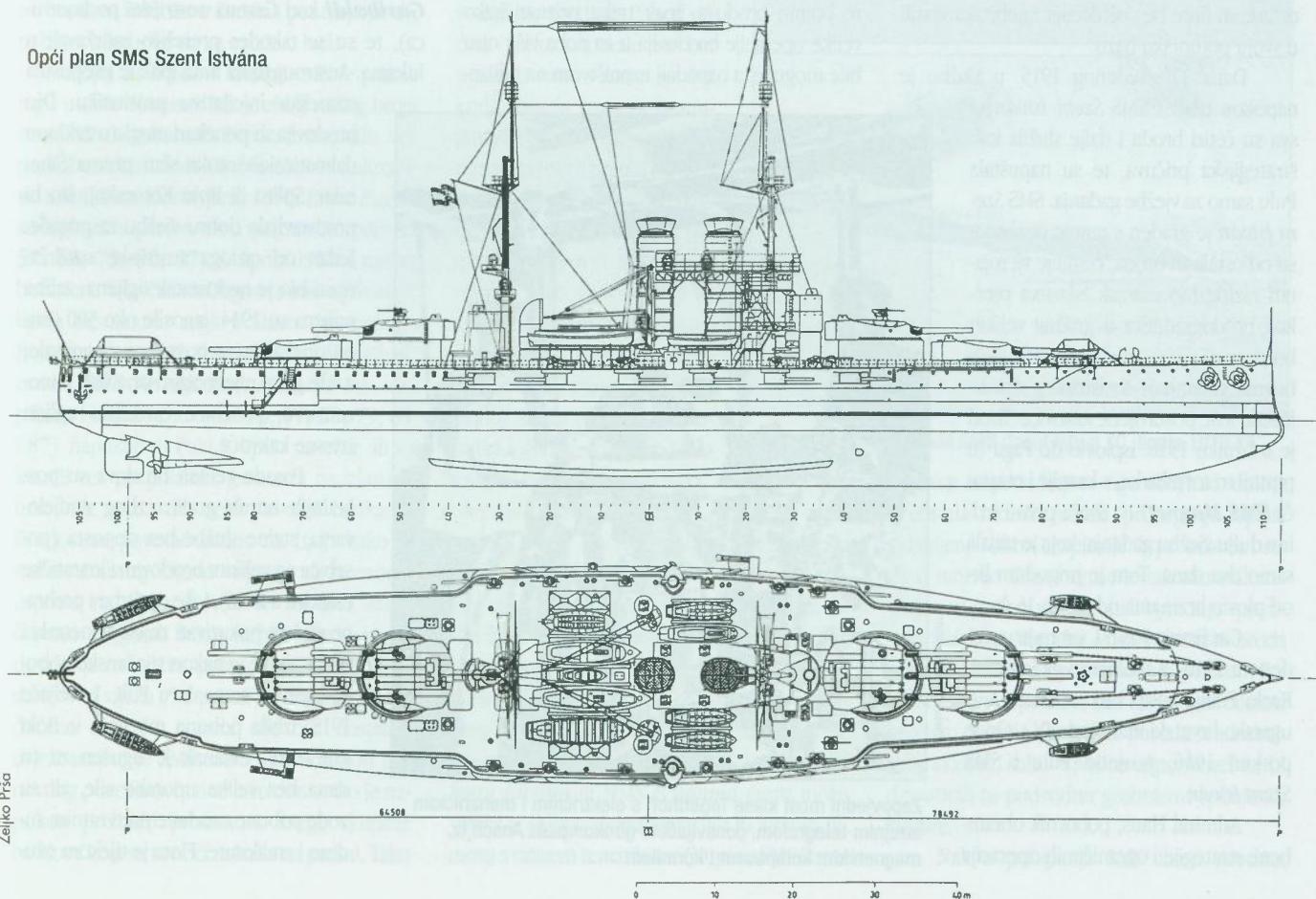
sjevernoafričke obale i dopune goriva u Messini trebali vratiti na Jadran. Istog je dana Crna Gora objavila rat Austro-Ugarskoj. Njemački zapovjednik kontraadmiral Wilhelm Souchon u međuvremenu je promjenio odluku i krenuo sa svojim brodovima prema Istrambulu, stoga se austrougarska eskadra iste večeri vratila u Pulu⁶.

Francuska je 11. kolovoza objavila rat Austro-Ugarskoj, dok je 12. kolovoza Crna Gora navjestila rat Njemačkoj, a Velika Britanija napokon i Austro-Ugarskoj.

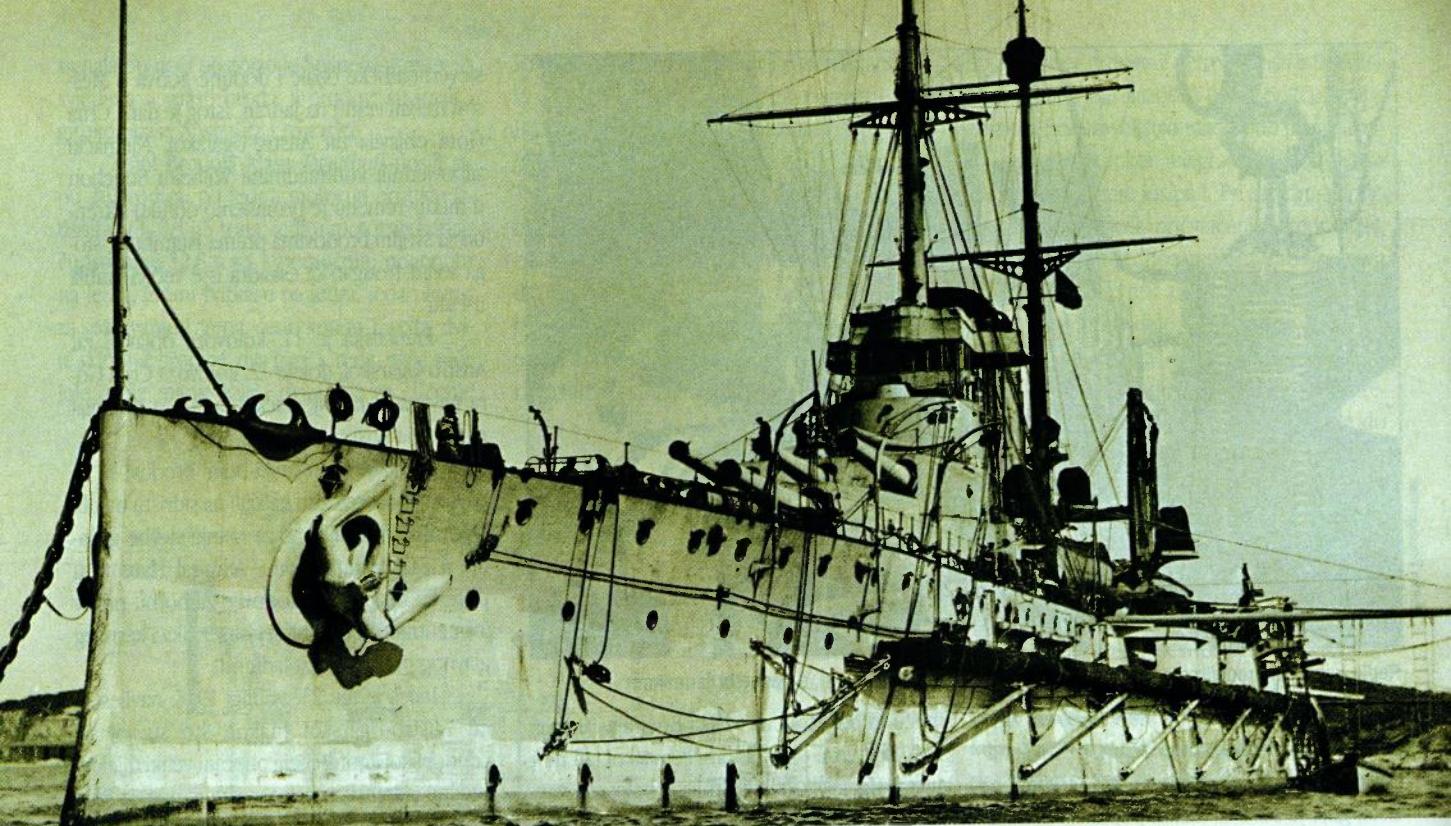
Noviji austrougarski bojni brodovi su se tijekom rata pretežito nalazili na sidrištu u Puli, koje su napuštali samo za manje vježbe gađanja u Fažanskom kanalu. Admiral Haus je u početku rata čuvaо brodovlje za borbu protiv još neutralne Italije, bivšeg saveznika i kasnijeg glavnog protivnika na Jadranu.

Italija je tek 23. svibnja 1915. navjestila rat Austro-Ugarskoj (nakon što su joj na Londonskoj konferenciji obećani veliki dijelovi istočne jadranske obale), a iste je noći iz Pule isplovilo svekoliko austrougarsko brodovlje, kako bi idućeg jutra napalo gradove na talijanskoj obali, Anconu, Senigalliju, Rimini i Porto Corsini. Admiral Haus se tijekom operacije ukrcao na stariju bojni brod **SMS Habsburg** istoimene klase, koji je zbog manjeg gaza mogao prići bliže protivničkoj obali, a čiji bi gubitak bio manje bolan od gubitka jednog dreadnoughta. Tri dovršena broda klase **Tegetthoff** su zajedno s bojnim brodom SMS

Opći plan SMS Szent Istvána



Željko Prša



SMS Prinz Eugen vezan za plutaču u Puli 1916.

Erzherzog Franz Ferdinand bombardirali Anconu i tom prigodom se pokazalo kako je primjerice SMS *Viribus Unitis* mogao postići brzinu od samo 17,5 čv. Italija je bila uhvaćena "na spavanju", neka zapovjedništva nisu čak ni bila obaviještena o objavi rata Austro-Ugarskoj, te su se tako austrougarski bojni brodovi s ostatkom flote bez oštećenja i gubitaka vratili u svoju pomorsku bazu.

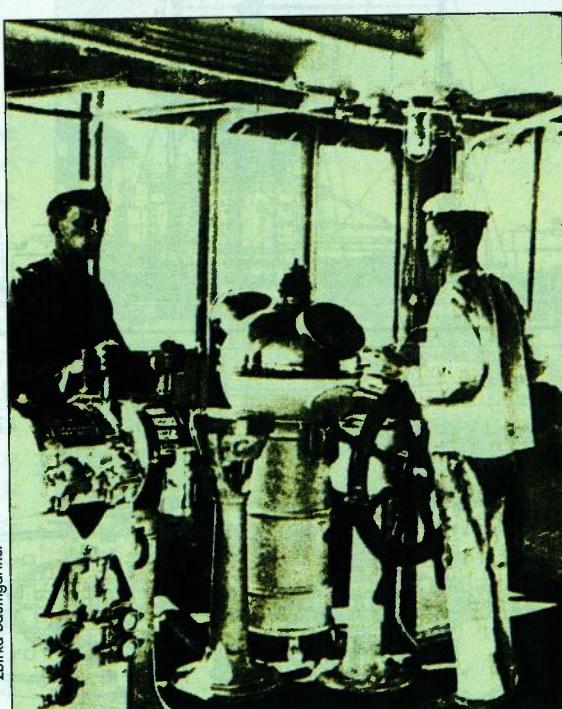
Dana 17. studenog 1915. u službu je napokon ušao i SMS *Szent István*, a sva su četiri broda i dalje služila kao strategijska pričuva, te su napuštala Pulu samo za vježbe gađanja. SMS *Szent István* je građen s manje pozornosti od ostala tri broda, čemu je vjerojatan razlog bio manjak iskustva riječkog brodogradilišta u gradnji velikih brodova. Tako su tijekom prvih vježbovnih gađanja iz dvostrukog dna iskakale loše postavljene zakovice. Brod je u ožujku 1916. isplovio do Paga (u pratinji tri torpiljarke, a kasnije i razarača SMS *Magnet*) na svoju prvu i jedinu dulju vježbu gađanja, koja je trajala samo dva dana. Tom je prigodom brod plovio brzinama od 12 do 16 čv.

Car Franjo Josip I. umro je u studenom 1916., a naslijedio ga je nećak Karlo Franjo Josip kao car Karlo I. (ugarsko-hrvatski kralj Karlo IV.). On je potkraj 1916. posjetio Pulu i SMS *Szent István*.

Admiral Haus, pobornik obrambene strategije i ograničenih operacija

lakih snaga (dok je glavninu trebalo čuvati za "odlučni boj protiv talijanske flote", do kojeg nikad nije došlo), umro je od upale pluća 8. veljače 1917. na palubi admiralskog broda SMS *Viribus Unitis*. Naslijedio ga je još oprezniji admiral hrvatskog podrijetla Maksimilijan Njegovan, dotadašnji zapovjednik Prve eskadre bojnih brodova. Ipak treba priznati kako velike operacije brodovlja u to doba više nisu bile moguće, a napadaji topništvom na talijansku obalu ne bi imali smisla, zbog protivničkih minskih polja i podmornica. Talijanska se bojna flota nalazila izvan Jadrana, s bazom u Tarantu, a divizijuni talijanskih oklopnih krstaša su neposredno nakon stupanja u rat izgubili dvije jedinice (RN *Amalfi* je na sjevernom Jadranu potopila njemačka, a RN *Giuseppe Garibaldi* kod Cavtata austrijska podmornica), te su se također pretežito zadržavali u lukama. Austrougarska flota ipak je prepustila stratešku inicijativu protivniku. Dio brodovlja se ponekad moglo u zaklonu dalmatinskih otoka slati prema Šibeniku, Splitu ili Boki Kotorskoj, što bi predstavljalo dobru vježbu za posade. Jedan od razloga austrijske suzdržanosti bio je nedostatak ugljena: zalihe ugljena su 1914. iznosile oko 500 tisuća tona, ali su se postupno smanjivale, a više ga se nije moglo nabavljati u inozemstvu, posebice cardifski ugljen izvrsne kakovće.

Posade velikih brodova su posljednjih ratnih godina zbog nedjelovanja, stalne službe bez dopusta (posebice na velikim brodovima krstaričke eskadre u Boki), loše opskrbe i prehrane počele pokazivati znakove nereda i rasipanja, te je nakon siječanske pobune radnika arsenala u Puli, 1. veljače 1918. izbila pobuna mornara u Boki Kotorskoj. Ustanak je ugušen za tri dana bez velike uporabe sile, ali su vođe pobune osudene pred ratnim sudom i smaknute. Flota je tijekom ožu-



Zapovjedni most klase Tegetthoff s električnim i mehaničkim strojnim telegrafom, ponavljačem girokompassa Ansch.tz, magnetskim kompasom i kormilom

jka 1918. korjenito smanjena, raspremljene su sve zastarjele jedinice bez bojne vrijednosti (obalne oklopničke, oklopničke klase *Habsburg* i oklopni krstaši). Zapovjednikom Mornaričkog odsjeka u Beču postao je admiral Franjo Holub. Umirovljen je ili preskočen niz starijih admirala, a na čelo flote je postavljen netom promaknuti i odlučni mađarski kontraadmiral Miklós Horthy de Nagybanya, koji je odmah planirao povesti brodovlje u veliki napadaj prema Otrantskoj barazi⁷.

Mornarica je trebala napasti barazu, a u napadaj, planiran za lipanj 1918., istodobno s operacijama kopnene vojske na talijanskoj bojišnici, admiral Horthy odlučio je poslati sve četiri brze izvidničke krstarice klase **Admiral Spaun** i **Saida** te snažnu potporu: četiri bojna broda klase *Tegetthoff* iz Pule i diviziju bojnih brodova klase *Erzherzog* iz Boke (koji je zamijenio raniju krstaričku eskadru). Prvotno su u napadaju trebali sudjelovati samo brodovi klase *Erzherzog*, ali je admiral Horthy htio pretvoriti tu operaciju u vježbu za vlastite posade i za pokazivanje snage protivniku. Akcija je bila organizirana previše zamršeno, brodovi su podijeljeni u dvije napadajne skupine i sedam skupina za potporu. U slučaju susreta s protivnikom bile bi previše udaljene jedna od druge, povrijeđeno je temeljno načelo kako se vlastite snage ne smiju dijeliti. Postojala je i opasnost sukoba između vlastitih postrojbi, a neke bi prekasno stigle do planiranih položaja (posebice najsjevernija s bojnim brodom SMS *Szent István* i pet torpiljarki), te bi im bilo bolje da su ostale u luci.

Bojni su brodovi krenuli iz Pule prema jugu u dvije skupine, što je zbog malog broja raspoloživih eskortnih brodova smanjilo već preslabu zaštitu. SMS *Viribus Unitis* (s ukrcanim admiralom Horthyjem) i SMS *Prinz Eugen* su isplovili s pet brodova pratinje (torpiljarke **57, 58, 75, 96, 97**) 8. lipnja 1918. i nakon boravka u Telašćici na Dugom otoku tijekom 9. lipnja nesmetano stigli u Slano dan kasnije. Bojni brodovi SMS *Szent István* i *Tegetthoff*, razarač **SMS Velebit** klase *Huszár* i šest torpiljarki istisnine 250 tona (**76, 77, 78, 79, 81 i 87**), napustili su Pulu 9. lipnja navečer, ali su kasnili već pri polasku, jer straža na izlazu iz luke nije znala da treba otvoriti barikadu. Brodovi su povećali brzinu na 16 čv kako bi nadoknadili izgubljeno vrijeme, ali su moralni usporiti na 12 čv jer su se na SMS *Szent Istvánu* pregrijali ležaji turbina. Brod je od dovršenja na pučini proveo samo 54 od 937 dana svog vijeka (5,6 posto!), a nije mu bilo ni čišćeno dno. Ni posada nije bila dostatno uvježbana, te je SMS *Szent István* nakon ponovnog povećanja brzine jako dimio, što je napokon privuklo pozornost druge skupine brodova koja se te noći nalazila na pučini. Tako

su se SMS *Szent István* i *Tegetthoff* u zoru 10. lipnja 1918. u visini otoka Premude neočekivano sreli s talijanskim torpednim brodicama **MAS 15** i **MAS 21** koje su te noći mjerile dubinu prolaza između otoka Silbe i Premude i tražile mine (zbog planiranih operacija vlastitih podmornica). Talijanski zapovjednik (ujedno i zapovjednik 9. flotile torpednih brodica iz Ancone) bio je kapetan korvete Luigi Rizzo, koji je već 10. prosinca 1917. u Trstu potopio austrijsku oklopnuču **SMS Wien** klase *Monarch*. **MAS 21** je napao SMS *Tegetthoff*, ali prvi torpeda nije ni napustio okvir za lansiranje, dok drugi nije eksplodirao. SMS *Szent István* je u 3.31 h pogoden s dva torpeda koje je lansirao **MAS 15**. Talijanske su torpedne brodice uspjеле pobjeći, a austrougarska eskadra otvorila je paljbu na razne predmete u moru, misleći kako torpeda potječe s podmornice.

SMS *Szent István* bio je teško oštećen te su ga pokušali otegliti do otoka Molat radi nasukavanja na plićaku Bruguljskog zaljeva, no u neuspjehu. Torpeda su oštetila vanjsku oplatu i pregradu između kotlovnica, najvećih prostora u unutrašnjosti broda, pa je voda brzo prodirala. Ispod većine kotlova morale su biti ugašene vatre i samo su dva kotla stvarala paru za ispunjavanje vode. Topovske su cijevi okrenute prema lijevom boku, kako bi se usporilo naginjanje broda, ali ni to nije pomoglo. Najnoviji se austro-ugarski bojni brod nakon tri sata agonije prevrnuo i potonuo u 6.12 h, a utopilo se 89 ljudi, među kojima i dio ložaća koji su do posljednjeg trenutka loženjem vatre pod kotlovima nastojali spasiti brod. Filmska ekipa ukrcana na SMS *Tegetthoffu* snimila je potonuće, a film je kasnije umnožen, kako bi se na projekcijama skupljali prilozi za Crveni križ. Postoji niz presnimaka, a riječ je o jednom od dva filma koji prikazuju gubitak jednog bojnog broda na otvorenom moru (drugi je snimljen tijekom II. svjetskog rata pri uništenju britanskog bojnog broda **HMS Barham** klase **Queen Elisabeth**). Stoga se potonuće SMS *Szent Istvána* ili HMS *Barbama* često može vidjeti u sklopu dokumentarnih ili igranih filmova s ratnom tematikom. Olupinu SMS *Szent*

Istvána su na dubini od šezdesetak metara u nekoliko navrata od 1990. do 1998. posjećivali austrijski, hrvatski i mađarski ronioci, te je snimljen niz fotografija i dokumentarnih videosnimaka. Olupina leži na morskom dnu okrenuta naopako, a ispod trupa se nalaze sve četiri topovske kule, cijevi još uvijek okrenutih na lijevi bok. Ronioci su otkrili čak četiri rupe na oplati, no samo se dvije mogu pripisati eksplozijama torpeda, jedna je možda nastala



Potonuće bojnog broda SMS *Szent István* 10. lipnja 1918.¹⁴

udarom torpeda koji se nije aktivirao, dok je preostala možda nastala pri trganju oplate oslabljene nakon eksplozije ili pri udarcu broda o morsko dno. Pramac je također odlomljen, te su ronioci uspjeli obići i prednje spremnike strjeljiva. Mjedena slova s imenom broda skinuta su s krme i pohranjena u pulskom Povijesnom muzeju Istre, kao i dostupni dijelovi brodske opreme (posebice posuda iz admiralskog salona), kako "lovci na uspomene" ne bi devastirali tu podvodnu grobnicu i spomenik kulture.

Nakon potapanja SMS *Szent Istvána*

napadaj na Otrantsku barazu je prekinut, a svu su se brodovi vratili u Pulu, gdje su dočekali kraj rata. Gubitak SMS *Szent István* predstavljao je predzadnji čin raspadanja austro-ugarskog carstva (u Italiji se i sada 10. lipnja slavi kao Dan mornarice), dok je zadnji čin slijedio neposredno nakon primirja. Brodovlje je 31. listopada 1918. u 16.45 h predano predstavnici Narodnog vijeća iz Zagreba, pri čemu su dignute hrvatske (i češke) zastave, a neslavenski su se članovi posada iskrcali. Zapovjednikom mornarice Države SHS proglašen je admiral Dragutin Prica (bijeli zapovjednik SMS *Prinz Eugena*), zapovjednikom Pule kapetan fregate Metod Koch, a novim zapovjednikom brodovlja postao je bivši zapovjednik SMS *Viribus Unitisa*, kapetan bojnog broda Janko Vuković de Podkapelski¹⁰. Promaknut je u čin kontraadmiraala, ali su njegov

rabljena S 1, dok je S 2 sada izložena u milanskom Tehničkom muzeju. Do Brijuna je Mignattu dopremila torpiljarka **65 PN**, a do ulaza u pulsku luku torpedna brodica **MAS 95**. Mina mase 170 kg⁹ obješena je na užetu na ljučnoj kobilici ispod dna SMS *Viribus Unitisa* između četvrtog i petog topa bitnice kalibra 150 mm. Diverzanti su otkriveni na površini i dovedeni na palubu zastavnog broda, ali nisu htjeli odati što su učinili. SMS *Viribus Unitis* nije u spremnicima imao ugljena (koji bi služio kao dodatna podvodna zaštita), dio posade već je napustio brod, a zbog uvjerenja kako je rat gotov nisu bila zatvorena ni nepropusna vrata na pregradama između pojedinih odjela. Tako se brod nakon eksplozije brzo napunio vodom, prevrnuo i potonuo u zoru 1. studenog u 6.34 h. Utopilo se navodno oko 400 članova posade među kojima i admirala

panju SMS *Szent István*, gdje je "glumio" samog sebe i svog zlosretnog blizanca. Pri rekonstrukciji napadaju sudjelovao je i kapetan Luigi Rizzo s originalnim *MAS-om 15* (koji se sada čuva u Muzeju zastava u Rimu). *Tegetthoff* je napokon tijekom 1924. i 1925. izrezan u La Speziji. Talijanska ga je strana htjela zadržati u službi, ali je nakon niza prosvjeda ostalih saveznika moralu odustati od te nakane. Iz istih se razloga nije isplatilo ni dizati olupinu *Viribus Unitisa*.

SMS *Prinz Eugen*¹⁰ je predan Francuskoj i oteglen u Toulon, gdje je s njega skinuto sve topništvo. Nove vlasnike je najviše zanimala konstrukcija trocijevnih kula, koje su možda poslužile kao uzor za neke francuske brodove. Raspremljeni brod poslužio je kao cilj za zrakoplovne bombe i za pokuse s podvodnim eksplozijama, a potopljen je 28. lipnja 1922. nedaleko Toulona granatama bojnih brodova **Bretagne**, **Jean Bart**, **Paris** i **France**. Olupina još uvijek leži na morskom dnu unutar šireg područja ratne luke, te je nedostupna znatiželjnim roniocima.

Zaglavak

Brodovi klase *Tegetthoff* predstavljali su zanimljiv primjer snažno naoružanih i dobro oklopljenih bojnih brodova relativno malih protežnosti. Manjak pričuvne istisnine i nedostatna podvodna zaštita (koja ni kod većine drugih mornarica nije bila znatno bolja) bili su glavni razlozi gubitku čak dva od četiri broda te klase. Povećanje protežnosti i istisnine¹¹, te smanjenje broja topova glavne bitnice moglo je poboljšati plovna svojstva, brzinu i otpornost, ali su brodovi dugoročno postali žrtvama prekomjerne štednje. Znakovito je što SMS *Viribus Unitis* nije dugo nadživio ni vladara ni carstvo koje je trebalo opstojati na temelju njegovog načela o "udruženim snagama", ali se tog načela ni samo nije držalo.

Napomene:

1) Inž. Popper poginuo je 19. srpnja 1933. u Pragu, gdje ga je pregazio tramvaj koji zbog lošeg vida nije pravodobno primijetio.

2) Car Franjo Josip I. nije imao smisla za pomorsku problematiku. Tijekom krstarenja 1869. nakon otvorenja Sueskog kanala posjetio je Palestinu i Egipt gdje se zamalo utopio zajedno s admiralom Tegetthoffom, drugim odličnicima i posadom brodice koja ga je vratila na palubu jahte SMS Greif. Možda iz tog razloga car nije 1871. bio nazočan na sprovodu admirala Tegetthoffa, jednog od svojih najzaslužnijih podanika. Drugi su članovi vladarske kuće imali više smisla za more, posebice carica Elisabeth (Sissy) i nadvojvoda Franjo Ferdinand. Franjo Josip posljednji put krstario je Jadranom 1902., a poslije je brodove posjećivao samo u luci.

3) U Rijeci (u to doba znanoj pod talijanskim imenom Fiume), koja je po uvjetima Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. pripala Ugarskoj ("Riječka krpica"), početkom stoljeća nalazilo se malo brodogradilište Lazarus, koje je 1905. "slučajno" izgorjelo, a brodogradilište Danubius iz Budimpešte preuzealo je u riječkom predgrađu Brdgima postoeće brodogradilište njemačkog poduzeća Howaldtswerke (koje je palo pod stečaj 1903.). Na Brdgima su obavljeni veliki zemljani radovi, a dio



Talijanska torpedna brodica **MAS 15** koja je potopila SMS *Szent István* sada je sačuvana u Rimu

zastavni brod u pulskoj luci tijekom noći od 31. listopada na 1. studenog (nakon što je Narodno vijeće radiom već poslalo vijest o prestanku ratnog stanja i primopredaji brodovlja) minom potopili talijanski pomorski diverzanti Raffaele Rosetti i Raffaele Paolucci, koji su u luku prodrili na jahačem torpedu **Mignatta**. Talijanski su diverzanti u nekoliko navrata pokušavali prodrijeti u pulsku luku. Pokušaji s motornim torpiljkama i napadajnim plovilima s gusjenicama klase **Grillo** (koji su trebali prijeći lučke zapreke) nisu uspjeli, zato je talijansko zapovjedništvo u napadaj poslalo jahače torpedo, izum inženjera-natporučnika Rosettija (koji je još 1915. predložio uporabu sporog torpeda za prijevoz dvije do četiri mine). Neki izvori spominju kako je kao osnova za Mignattu poslužio bivši njemački torpedeo, no radilo se o talijanskom torpedu B/57/356 kalibra 356 mm. Postojale su dvije Mignatte s oznakama **S 1** i **S 2**, a u Puli je upo-

Vuković, koji je prije napuštanja broda pustio iz pritvora i talijanske časnike (kasnije su opet uhićeni, a iz zatvora su ih osloboidle talijanske trupe nakon okupacije Pule). Olupina SMS *Viribus Unitisa* ležala je okrenuta kobilicom prema gore na dubini 30 metara i tijekom studenog 1919. bila je navodno u boljem stanju od talijanskog dreadnoughta **RN Leonardo da Vinci**, kojeg su u Tarantu potopili austrijski diverzanti. Vađenje se ipak nije isplatilo, a brod nije smetao ni plovidbi (jer se najviši dio olupine nalazio na dubini od petnaestak metara), zato je tijekom talijanske okupacije razbijen eksplozivom i možda djelomice izrezan. Dijelovi *Viribus Unitisa* tako još uvijek leže na morskom dnu ispod sidrene plutače.

Preostala dva broda Talijani su zaplijenili u Puli. *Tegetthoff* je 25. ožujka 1919. odvučen u Veneciju i tamo izložen kao ratni plijen. Poslužio je 1924. za snimanje talijanskog promidžbenog filma "Eroi di nostri mari" o pota-

zemlje i kamenja skidan na obali nasipavan je u more, kako bi se mogli izgraditi navozi i potrebita infrastruktura. Brodogradilište je od 1905. do 1911. bilo poznato pod imenom Danubius-Schönichen-Hartmann, a nakon proširenja je dobilo ime Ganz-Danubius (zbog udruženja s poduzećem Ganz).

4) Supruga nadvojvode Franje Ferdinanda grofica Sofia von Hohenberg stigla je u Sarajevo vlakom. Dan posjeta bio je (namjerno?) loše odabran, jer je to ujedno bio Vidovdan, godišnica srpskog poraza na Kosovu i početka turske vlasti. To je dalo prigodu srpskim teroristima pokreta "Mlada Bosna" za atentat na austrijskog nadvojvodu.

5) Lijesovi su drugog jutra iskrčani i otpremljeni vlakom u Beč, a bračni par ukopan je 4. srpnja u obiteljskoj grobnici u dvoru Artstätten.

6) Odaskom njemačkih brodova u Tursku propala je mogućnost pojačanja austrohrske flote suvremenim i brzim bojnim krstašem, što bi možda politički djelovalo na Italiju i odvratio je od kasnijeg ulaska u rat na strani Antante. Austrijsko-njemački savez ostao je bez dva broda, neutralizirana na sporednoj bojišnici, koji bi djelujući s Jadrana mogli vezati velike protivničke snage na Sredozemlju. Njemačka je slanjem SMS *Goezena* i *Breslava* u Istanbul i njihovom kasnjom navednom prodajom Turcima uvkula Tursku u I. svjetski rat na strani Centralnih sila. Tako je sprječena opskrba Rusije preko Sredozemlja, što je završilo propašću ruskog, ali kasnije i tri druga carstva (turskog, njemačkog i austrohrsakog).

7) Tijekom rata njemačke i austrohrske podmornice prodirele su kroz Otrantsku vrata na Sredozemlje, gdje su napadale protivničko trgovstvo i ratno brodovlje. Brodovi Antante su pokušavali zatvoriti Otrantsku tjesnac mrežama i minama, a taj je niz zapreka bio poznat pod nazivom Otrantska baraja. Najveću su opasnost za podmornice predstavljali ribarski brodići s mrežama plivarcima (drifteri), ali su se tijekom rata u te mreže zapile samo dvije ili tri podmornice. Austrohrsaci su brodovi u nekoliko navrata napadali baraju, premda ni njihovi napadi ni protivničko zaprečavanje nisu imali znatnu ulogu, osim za vlastiti moral. Tijekom jedne od tih operacija, pod zapovjedništvom tadašnjeg kapetana bojnog broda Horthyja, tri su se izvidničke krstarice klase *Saida* 15. svibnja 1917. sukobile s premoćnim savezničkim pomorskim snagama. Unatoč oštećenjima sve su se vratile u bazu, što je smatrano velikim uspjehom, poput britansko-njemačke bitke kod Jurlanda.

8) Kapetana Vukovića je u to doba s položaja zapovjednika broda smijenio mornarski odbor.

9) Druga mina, namijenjena bojnom brodu SMS *Tegetthoff*, ostala je pričvršćena na jahačem torpedu koji nije potonuo na dno već ga je struja odvukla na drugi kraj luke, gdje je mina potopila parobrod *Wien*, na kojem su do kraja listopada 1918. boravile posade njemačkih podmornica.

10) Tradicionalno ime *Prinz Eugen* je 1938. u nazočnosti madarskog regenta Horthyja preuzela njemačka teška krstarica koja je preživjela II. svjetski rat, a zatim poslužila kao jedan od ciljeva pri pokušnim nuklearnim eksplozijama na atolu Bikini. Kasnije je odvučena do atola Kwajalein, gdje je potonula u laguni. Spominje se zamisao podizanja i popravka broda, kako bi putovao od luke do luke kao ploveći spomenik miru, ali bi se sredstva moglo bolje uporabiti kao pomoć žrtvama ratova ili za istraživanje ratne povijesti. Ta je njemačka krstarica prvotno trebala dobiti ime *Tegetthoff*, no od toga se odustalo zbog obzira prema talijanskim saveznicima.

11) prema F. Praskyu brodovi klase *Tegetthoff* bili su 2500 tona premađeni za naoružanje koje su imali.

Literatura:

1. Warship International, 1/1973., Reiner Fritz Scheltema de Heere "Austro-Hungarian Battleships"
2. Marine - Gestern, Heute, ožujak 1978., Friedrich Prasky "Der 30,5 cm Drehturm der *Viribus Unitis*-Klasse"

Zbirka Baumgartner



Viribus Unitis tone u Pulskoj luci 1. studenog 1918. Ova, nažalost loša, ali jedina znana fotografija tog događaja snimljena je u 6.30 sati s Tegetthoffa

geographische Festlegung der Vorgänge anlässlich des Unterganges von Szent István"

9. Warship No. 13, siječanj 1980., René Greger "Who was responsible for the faults in the Tegetthoff class"

10. Marine - Gestern, Heute, prosinac 1984., Erwin Sieche "Die Entwicklungsgeschichte der Tegetthoff-Klasse"

11. Marine - Gestern, Heute, lipanj 1987., Friedrich Prasky "Die Unterscheidungsmerkmale der Schiffe der Tegetthoff-Klasse"

12. Warship International, 2/1991., Erwin Sieche "Szent István - Hungaria's Only and Ill-fated Dreadnought"

13. Das militärhistorische Archiv, Nr. 1, veljača 1994., Franz Dueller "ber dem Untergang der SMS Szent István 1918"

14. Hadrotechnika, veljača i ožujak 1994., János Hűrvath "Az osztrák-magyar hajóhad rádiókészékei"

15. Nauta, srpanj 1995., Danijel Frka, Mario Jurišić "Razotkrivena misterija potonulog Szent Istvána"

16. Yachtrevue, ožujak 1997., Wladimir Aichelburg "Volltreffer - Der Untergang des österreichischen Schlachtschiffes Szent István vor der dalmatinischen Küste"

17. Warship International, 4/1997., Erwin Sieche "The Szent István Wreck - Wreck Divers' Experience"

18. Vili A. Baćić "Poviest Prvog svjetskog rata na Jadranu, 1. knjiga, do proljeća 1916.", Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb 1945.

19. Hans Hugo Sokol "Österreich-Ungarns Seekrieg 1914 - 1918", Amalthea Verlag, Zürich-Leipzig-Wien 1933.

20. Karl Gogg "Österreichs Kriegsmarine 1848 - 1918", Verlag Das Bergland Buch, Salzburg/Stuttgart 1967.

21. Siegfried Breyer "Schlachtschiffe und Schlachtkreuzer 1905-1970", J. F. Lehmanns Verlag, München 1970.

22. Anthony Eugene Sokol "Seemacht Österreich", Verlag Fritz Molden, Wien-München-Zürich 1972.

23. René Greger "Austro-Hungarian Warships of WW I", Ian Allan, London 1976.

24. Antony Preston "Grosskampfschiffe des I. Weltkrieges", Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1976.

25. Wladimir Aichelburg, Lothar Baumgartner, Franz-Ferdinand Bilzer, Georg Pawlik, Friedrich Prasky, Erwin Sieche "Die Tegetthoff-Klasse", Bernard & Graefe Verlag, München 1981.

26. Tony Gibbons "The Complete Encyclopaedia of Battleships and Battlecruisers", Salamander Books, London 1983.

27. Robert Gardiner (ured.) "Conway's All The World's Fighting Ships 1906-1921", Conway Maritime Press, London 1985.

28. Renate Basch-Ritter "Österreich auf allen Meeren", Verlag Styria, Graz-Wien-Köln 1987.

29. Paul G. Halpern "The Naval War in the Mediterranean 1914 - 1918", Naval Institute Press, Annapolis 1987.

30. Peter Kemp "Austro-Hungarian Battleships", ISO Publications, London 1991.

31. Erwin Sieche "Die Schlachtschiffe der K.u.K. Marine", Podzun-Pallas Verlag, Friedberg 1991.

32. René Greger "Schlachtschiffe der Welt", Motorbuch Verlag, Stuttgart 1993.

33. Ermínio Bagnasco "M.A.S. e Mezzi d'Assalto di Superficie Italiani", Ufficio Storico della Marina Militare, Roma 1996.

34. Ermínio Bagnasco, Achille Rastelli "Navi e Marinai Italiani nella Grande Guerra", Ermano Albertelli Editore, Parma 1997.

35. Erwin Sieche "Zeittafel der maritimen Kriegsereignisse der K.u.K. Kriegsmarine 1914 - 1916", Wien 1997.

36. Zvonimir Freivogel "Tauchgang um das K.u.K. Schlachtschiff Szent István", Podzun-Pallas-Verlag, Wölfersheim-Berstadt 1998.

37. Paul G. Halpern "Anton Haus, Österreich-Ungarns Grossadmiral 1913 - 1917", Verlag Styria, Graz-Wien-Köln 1998.

Izvanobalna ophodna plovila (OPV)

(II. dio)



Cijeli niz različitih plovila sada je namijenjen ophodni gospodarskim pojasom, odnosno otvorenim morem, štiteći nacionalne interese obalnih država

Boris ŠVEL

Nastavljamo prikaz izvanobalnih ophodnih plovila (OPV) njihovim opisivanjem prema zemljama gradnje, tako da ćemo u ovom tekstu opisati brodove izgradene u nekoliko zemalja Europe.

Francuska

Francuska ratna mornarica (**Marine Nationale**) ima dugu tradiciju ophodnih plovila, kako za kolonijalnu službu, tako i za zaštitu obala metropole, a sada je njihov tipični predstavnik razred **D'Estienne D'Orves** (tip A 69), klasificiran kao izvidnica (aviso, Hrvatski vojnik br. 23, svibanj 1997.). Pred otpisivanje njihovih prethodnika, 12 malih fregata razreda **Commandant Rivière** (tip E 55), odlučeno je umjesto istog broja jedinica homogenog razreda izgraditi šest OPV-ova i šest lakih fre-

gata - Takav pristup se obično naziva "high-low mix". Projekt fregate evoluirao je u razred **La Fayette**, (zbog manjka novca izgrađeno je međutim svega pet brodova), koji svojom složenošću i namjenom prelazi granice ovog napis-a, dok je projekt OPV-a ostvaren kroz razred **Floréal**.

Službeno klasificirane kao Frégates de Surveillance (nadzorne fregate), brodovi razreda **Floréal** građeni su u brodogradilištu Chantiers de l'Atlantique u St. Nazaireu, oružne sustave postavilo je brodogradilište DCAN Lorient, a ušli su u službu od 1992. do 1994. Puna istisnina je 2950 tona, a dugi su 93,5 metra. Konstrukcija brodova odgovara više trgovackim, a manje vojnim standardima, uz obilnu klimatizaciju, a ugradeni su i stabilizatori. Na krmi je sklađišni prostor kapaciteta oko 100 tona, a konstrukcija krmenog nadgrađa (u koje je uklopljen hangar) i usporednih dimnjaka priлагodena je stvaranju što manjih turbulencija

iznad prostrane letne palube izmjera 23x14 m.

Pogonsku skupinu čine četiri Dieselova motora SEMT-Pielstick 6 PA6 L280 snage oko 6500 kW (8820 KS) u konfiguraciji CODAD na dvije osovine s vijcima prekretnih krila, a ugrađen je pramčani propulzor snage 250 kW (340 KS). Brodovi postižu vršne brzine do 20 čvorova, uz doplov 10.000 nautičkih milja pri 15 čv, što je bolje nego prema proračunima. Posada, uključujući letačko osoblje, broji 86 članova (10 časnika), uz smještaj za 25 marinaca i još 13 ljudi - ukupno 124 osobe. Autonomija brodova je oko 50 dana.

Razred **Floréal** naoružan je pramčanim topom DCN Modèle 1968-II CADAM kalibra 100/55 mm (instalacije skinute s otpisanih brodova) i dva topa GIAT 20 F2 kalibra 20 mm, koji se mogu zamijeniti lakisim raketnim PZO sustavima Matra Simbad. Na nadgrađu su lanseri za dva protubrodska projektila MM 38 Exocet, koji su također skinuti sa starih brodo-

va. Hangar prima vrtloet Aérospatiale (sadašnji Eurocopter) Alouette III ili Eurocopter Dauphin II, odnosno Panther, ili pak AS 332F Super Puma, dok se u budućnosti predviđa ukrcavanje NHI NH 90, a operacije vrtloeta su moguće do stanja mora 5.

Elektroničku opremu čine motrilački radar Thomson-CSF DRBV 21A Mars i dva navigacijska Racal Decca DRBN 34A (tj. 1226), od kojih je jedan smješten na krmi radi nadzora slijetanja vrtloeta. Opremljeni su sustavom za elektroničku potporu Thomson-CSF ARBR 17 (postavlja se sustav za elektroničku borbu SAI-GON) i lanserima mamaca i chaffova CSEE Dague Mk II, kao i satelitskim sustavom veza Syracuse 2, dok za upravljanje paljibom služi optoelektronički sustav CSEE Najir. Brodovi se raspoređuju u južni Indijski ocean, Tahiti, Nouméa, odnosno kao pratrna višenamjenskoj krstarici (školskom) nosaču vrtloeta **Jeanne d'Arc**.

Brodogradilište CMN (Constructions Mécaniques de Normandie, Cherbourg) izgradilo je za francusku mornaricu deset malih OPV-ova tipa **P 400** razreda **L'Audacieuse**, koji su ušli u službu od 1986. do 1988. Puni istiskuju 454 tone, dugi su 54,5 m, posve su čelične konstrukcije, pramčana paluba zaštićena je visokim valobranom, a nezadovoljavajući izvorni podvodni ispisi zamijenjeni su 1990. i 1991. usporednim dimnjacima. Prvotno zamišljena pogonska skupina nije zadovoljavala, što je odgodilo dovršavanje brodova, a sada je čine dva Dieselova motora SEMT-Pielstick 16PA4 200 VGDS snage 5964 kW (8000 KS) na dvije osovine s vijcima prekretnih krila koja ih pokreću brzinama do 24,5 čv, uz dopov 4200 Nm

nije ostvarila) te s dvije strojnice kalibra 12,7 mm, a u slučaju potrebe na krmenu palubu se mogu postaviti projektili MM 38 Exocet. Ugrađen je navigacijski radar Racal Decca 1226, a prvi brod tog razreda, *L'Audacieuse*, radi pokusa nosio je sonar promjenjive dubine VDS-12. Brodovi služuju u metropoli, na Antilima, u Djiboutiju, te na Indijskom i Tihom oceanu.

Tri broda tipa P 400 izvezena su u **Oman** kao razred **Al Bushra** (Hrvatski vojnik br. 22, travanj 1997.), a dva su isporučena 1988. i 1990. **Gabonu**. Plovila u gabonskoj službi općenito su nalik francuskima, no pogon čine dva Dieselova motora SACM UD 33 V16 M7 snage 5964 kW (8000 KS). **Général d'Armée Ba-Oumar** ima pramčani top Bofors SAK Mk 2 kalibra 57/70 mm (za koji je ugrađen optoelektronički direktor CSEE Naja) i krmeni Oerlikon kalibra 20 mm, dok **Colonel Djoué-Da-**

ma izvanobalne i obalne ophodnje, zaštitu ribarenja, nadzor pomorskog prometa, pretraživanja i spašavanja te zaštitu okoliša. Najveće plovilo je **Albatros**, bivši kočar **Nevé** izgrađen 1967., kupljen 1983., a nakon pregradnje ulazi u službu sljedeće godine. Brod pun istiskuje 2800 tona, dug je 84,8 m, a pogonska skupina je nakon remonta 1990. i 1991. preinacena u dizel-električnu konfiguraciju (dva generatora Uni Diesel UD 33 V12 M6 snage 3240 kW/4345 KS i dva elektromotora AEG snage 2240 kW/3004 KS) na jednoj osovinu, koja omogućava brzine do 15 čv. Posada broji 46 ljudi (pet časnika), uz mogućnost smještaja još 16 osoba, uključujući i VIP smještaj. Nosivost tereta je oko 200 tona, a ima i veliku bolnicu. Naoružan je topom Bofors kalibra 40/60 mm i dvije strojnice kalibra 12,7 mm, a na krmi je paluba za vrtloet. Brod služi u južnom Indijskom oceanu, uz povremena upućivanja u Tih ocean.



Ships of the World



Nakon rješavanja početnih teškoća s pogonom i dogradnje dimnjaka, deset francuskih malih OPV-ova tipa P 400 razreda **L'Audacieuse** (na slici je istoimeni brod prije pregradnje) služi kako u metropoli, tako i u prekomorskim posjedima

pri 15 čv. Posada broji 24 člana (tri časnika), a naknadno je uređen smještaj za još 20 ljudi na prekoceanskim putovanjima.

Naoružani su pramčanim topom Bofors kalibra 40/60 mm, jednim topom GIAT 20 F2 kalibra 20 mm; oba mogu nositi projektili MM 40 Exocet na krmenoj palubi, a imaju navigacijski radar Racal Decca 1226C.

Francuska mornarica uključuje i Površinske snage za civilne zadaće (**Force de Surface a Missions Civiles, FSMC**), sa zadaća-

Floréal, prva od šest jedinica istoimenog razreda francuske ratne mornarice koje se rabe kao izvanobalna ophodna plovila

OPV **Sterne** je prvi brod u službi FSMC, a prema trgovackim standardima izgradilo ga je brodogradilište La Perrière u Lorientu. U službi je od 1980. Pun istiskuje 380 tona, dug je 49 m, ima tankove za stabilizaciju, Dieselov pogon (dva motora SACM 195 V12 CZSHR snage 3190 kW/4278 KS) na dvije osovine daje brzine do 20 čv, a na desnu osovinu može se uključiti pomoći elektrohidraulični pogon za brzine do 8 čv. Dopov je 4900 Nm pri 12 čv, a dvije posade što se izmjenjuju broje po 18 ljudi (tri časnika), uz mogućnost smještaja za još pet osoba. Nose dvije strojnice kalibra 12,7 mm i navigacijski radar Racal Decca. Spominjala se narudžba druge jedinice 1987., ali to se nije ostvarilo.

Prema projektu tipa **Espadon 50** brodogradilište SFCN izgradilo je izvanobalno ophodno plovilo **Grèbe**, koje ulazi u flotu 1991. Puno istiskuje 410 tona, dug je 52 m, trup je

duboke V-forme s prostranom krmenom palubom za opskrbu iz zraka tijekom plovidbe, a ugrađeni su i stabilizacijski tankovi. Dva motora Uni Diesel UD 33 V12 M snage 3240 kW (4345 KS) na dvije osovine s vijcima prekrenih krila daju brzine do 15 čv, a doplov je 4500 Nm pri 12 čv. Izmjenjuju se dvije posade koje broje 19 članova (četiri časnika), uz mogućnost smještaja još pet osoba. Nosi dvije strojnice 12,7 mm



Najveće plovilo Površinskih snaga za civilne zadaće francuske ratne mornarice je Albatros, preinačeni kočar



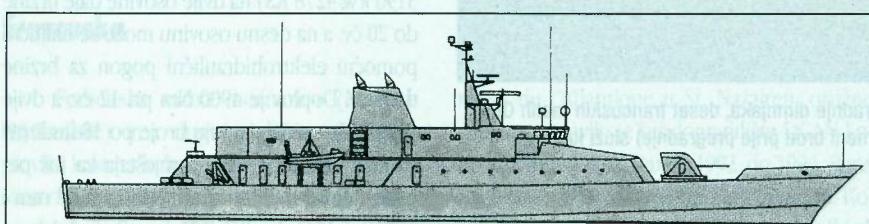
Francusko brodogradilište Leroux & Lotz izgradilo je OPV 54 koji služi u Mauritaniji pod imenom Aboubekr Ben Amer

i navigacijski radar Racal Decca 2690, a opremljen je za suzbijanje zagađenja i gašenje požara.

Njemu nalikuju tri plovila tipa **OPV 54** razreda **Flamant** što su ih izgradila brodogradilišta CMN te Leroux & Lotz, a ulaze u službu 1995. i 1996. Njihova puna istisnina je 374 tone, dugi su 54 m, a pogon je izведен u konfiguraciji CODAD i sastoji se od dva motora MWM 16V TBD 620 snage 4480 kW (6008 KS) i jednog MWM 12V TBD 234 snage 1440 kW (1892 KS) na dvije osovine. Vršna brzina je 22 čv, a doplov 4500 Nm pri 12 čv. Posada broji 19 ljudi, dok su brodovi naoružani s dvije strojnice kalibra 12,7 mm, a nose i navigacijski ra-



U sastav marokanske ratne mornarice nedavno je ušao brod Raâs Britel tipa OPV 64



Za irsku ratnu mornaricu prema modificiranom kanadskom projektu **Guardian** gradi se novi OPV pune istisnine 1700 tona, duljine 76 m, brzine 22 čv, naoružan jednim pramčanim topom Bofors SAK 57 L/70 Mk 2 kalibra 57 mm

dar i opremu za gašenje požara. **Mauritanija** je 1994. primila u službu plovilo **Aboubekr**

dnim plovilom.

Prema povećanom projektu tipa **OPV**

64 izgrađeno je pet plovila razreda **Rais Bargach** za **Maroko**: puni istiskuju 580 tona, dugi su 64 m, a dva motora Wärtsilä Nobab 16V5 snage 7360 kW (10.000 KS) na dvije osovine s vijcima prekrenih krila daju im brzine do 25 čv, a dva pomoćna motora služe za brzine do 8 čv. Posada broji 24 člana (tri časnika), uz mogućnost smještaja još 30 ljudi. Naoružanje tek treba posta-

viti (pramčani top kalibra 40 mm, jedan kalibra 20 mm i dvije strojnice), nose motrički radar, a u krmi je rampa za spuštanje u vodu pneumatske brodice krutog dna duljine 7 m. Brodovi su opremljeni za gašenje požara i imaju sustave za stabilizaciju.

Irska

Irska ratna mornarica (**Naval Service**, tj. Mornarička služba) je prema sastavu svoje flote strukturirana kao ophodne snage koje se gotovo isključivo sastoje od OPV-ova. Drži se kako bi Mornaričkoj službi za stalno pokrivanje svih područja odgovornosti trebalo 12 do 14 plovila: dva istisnine oko 2000 tona, šest oko 1000 tona, kao i četiri oko 500 tona. Zbog

novčanih ograničenja ona sada raspolaže sa svega sedam jedinica.

Najstariji brod je **LÉ Deirdre**, prvi ratni brod izgrađen u Irskoj, u brodogradilištu Verolme u gradu Corku, a prema projektu nizozemskog konzorcija Nevesbu. **LÉ Deirdre** istiskuje 972 tona, dug je 56,2 m, opremljen je stabilizatorima, a dva Dieslova motora British Polar SF112 VS-5 snage na jednoj osovinu omogućuju vršnu brzinu 17 čv, pri kojoj doplov iznosi 4000 Nm (6750 Nm pri 12 čv). Posada broji 46 ljudi, od čega 5 časnika, a naoružanje se sastoji od pramčanog topa Bofors Mk 22

kalibra 40/70 mm i dvije strojnice kalibra 12,7 mm. Električna oprema od 1994., odnosno 1995. uključuje motrilački radar Kelvin Hughes Mk VI i navigacijski Racal Decca RM1226, sonar Simrad Marine, sustav za satelitsku navigaciju te komunikacijski sustav INMARSAT.

Nakon izgradnje *LÉ Deirdre*, isto brodogradilište je od 1978. do 1980. izgradilo tri slične jedinice razreda **Emer (P 21)**, povišene pramčane palube umjesto valobrana. Nešto su veći (puna istisnina 1019,5 tona, duljina 65,2 m), a pogon se sastoji od dva Dieselova motora SEMT-Pielstick 6 PA6L-280 snage 3578 kW

ljudi (15 časnika). Na povišenoj pramčanoj palubi smješten je top Bofors Mk 1 kalibra 57/70 mm, a na nadgragu su dva topa Rheinmetall kalibra 20 mm, dok je na krmi hangar i letna paluba za vrtloet SA 365F Dauphin 2. Električnu opremu čine motrilački radar Signaal DA 05 Mk 4, dva navigacijska radara Decca, kao i aktivni sonar Plessey PMS 26. Opremljen je i optoelektričkim sustavom za upravljanje paljbom Signaal LIOD i sustavom Tacan MEL RRB, kao i s dva lansera Wallop kalibra 57 mm za osvjetljavajuće projektile, kao i sustavima za satelitsku komunikaciju i navi-

Kongu, i koji su ondje doista bili smješteni u razdoblju od 1985. do 1988., kada ulaze u irsku službu (preostala tri broda tog razreda su nakon priključenja Hong Konga Kini prodana Filipinima).

Irska ratna mornarica je 16. veljače 1997. u brodogradilištu Appledore Shippbuilders naručila novi OPV prema modificiranom kanadskom projektu **Guardian** na temelju kojeg je za Obalnu stražu Mauricijusa u Čileu izgrađen brod **Vigilant**.

Island

Obalna straža Islanda (**Landhelgisgæslan**) raspolaže s tri plovila koje bismo mogli smatrati OPV-ovima. Sva tri su aktivna zimi, dok ljeti plove svega dva. **Aegir** i **Tyr** međusobno vrlo nalikuju, a oba su građena u Danskoj. Prvog je izgradilo brodogradilište Aalborg Værft, ušao je u službu 1968., dok je drugi izgrađen u Dannebrog Værftu, a u službi je od 1975. Puni istiskuju 1500 tona, dugi su 70 m, a pogon čine dva motora MAN/Burmaister & Wain 8L 40/54 snage 9680 kW (13.200 KS) na dvije osovine, koji im daju brzine 19 do 20 čv. Posada broji 19 ljudi, naoružani su topom Bofors kalibra 40/60 mm (kojim je zamijenjen izvorni zastarjeli top kalibra 57 mm), nose motrilački radar Sperry i navigacijski Furono, a **Tyr** je opremljen i sonarom. Na krmi je hangar za vrtloet (smješten između usporednih



LÉ Eithne za sada je najveći OPV u sastavu irske ratne mornarice

(4800 KS). Brzina i doplov su isti kao u *LÉ Deirdre*. Uz top kalibra 40 mm imaju i dva topa GAM B-01 kalibra 20 mm, a posljednja

gaciju. *LÉ Eithne* nosi inspekcijsku brodicu kao i dva RIB-a Avon Sea Rider, opremljen je za gašenje požara, kao i opskrbu tijekom



Izvanobalno ophodno plovilo *Tyr* obalne straže Islanda

dva opremljena su pramčanim propulzorom i vijcima KaMeWa. Nose motrilački radar Kelvin Hughes Mk VI ili Racal Decca 1230 te navigacijski Kelvin Hughes Mk IV, sonar te satelitske sustave poput *LÉ Deirdre*.

Posljednji brod koji je brodogradilište Verolme izgradilo prije stecaja je **LÉ Eithne (P 31)** koji je u službi od 1984. Pune istisnine 1910 tona, brod je dug 80,8 m, a dva motora Ruston Paxman 12RKCM snage 5368 kW (7200 KS) pokreću ga brzinama do 20 čv. Doplov je 7000 Nm pri 15 čv, brod je opremljen uvlačivim aktivnim stabilizatorima, a posada broji 85

plovidbe, a tijekom ove godine treba proći kroz generalni remont.

Kako više nije bilo moguće graditi nove OPV-ove u zemlji, irska je vlada razmatrala mogućnost narudžbe drugog broda razreda *Eithne* u inozemnom brodogradilištu koje bi ga izgradilo prema licenci, od čega se na kraju odustalo. U međuvremenu su kupljena dva broda razreda **Peacock**, koji su u irskoj službi nazvani razredom **P 41** (potkraj osamdesetih namjeravalo se kupiti dva plovila tipa P 400). Radi se o plovilima koje je izgradilo britansko brodogradilište Hall Russell za službu u Hong

dimnjaka) te letna paluba. Treći brod, **Odinn**, je najstariji - izgrađen u Aalborg Værftu, u je službi od 1960., a generalno je remontiran 1975. u Danskoj. Pun istiskuje 1200 tona, dug je 64 m, pokreću ga dva motora MAN/Burmaister & Wain snage 4190 kW (5700 KS) na dvije osovine, a naoružanje i oprema isti su kao u ostala dva broda. Brodovi ukrcavaju ronitelje s komorom za dekompresiju, opremljeni su za gašenje požara, traganje i spašavanje, tegljenje, nose po četiri pneumatske brodice, a imaju i sustave za satelitsku komunikaciju.

(nastavak će se)

Na vječnom putu borbe i opstojnosti

HRVATSKA VOJSKA KROZ POVIJEST (XXXI. dio)

Veliki turski rat 1683.-1699.

Velimir VUKŠIĆ



Nakon Vasvarskega mira iz godine 1664., kojeg su hrvatski i ugarski staleži nazvali sramotnim, stanje na granici između Hrvatske i Otomanskog Carstva ostalo je uglavnom nepromijenjeno. Izmjenjuju se čarke i manji pljačkaški upadi za koje se međusobno optužuju pogranični zapovjednici zahtijevajući naknadu šteta i povrat ugrabljene stoke i zarobljenika. U jednom pljačkaškom pohodu na hrvatske krajeve zaglavio je godine 1676. i Mustaj-beg Kasumović kojeg je Nikola Orišković iz Ougulina, skratio za glavu. Između raznih vojnih postrojbi i neredovitih naoružanih skupina provlače se trgovачke karavane, a oni odvažniji pohode sajmove s druge strane granice

Nakon što je car Leopold I. (1640.-1705.) dao 1671. pogubiti grofove Petra Zrinskog i Krstu Frankopana, hrvatsko plemstvo ostalo je obezglavljeni i podijeljeno između otpora i lojalnosti kruni. Uz hrvatske junak krvnička sjekira pokosila je i nekoliko visokih ugarskih plemića i uglednika zapalivši tako iskru koja se od godine 1671. pretvorila u plamen pobune protiv apsolutističke i centralističke vladavine Habsburgovaca. Dio visokoga ugarskog plemstva na čelu s Imrom Thökölyem, do 1680. osjilo je gotovo cijelu Gornju Ugarsku očistiv od carskih posada. Budimski paša postavio Thökölija za vazalnog kralja Gornje Ugarske, što je sultan Mehmed IV. iskoristio pripremu velikoga vojnog pohoda na Beč.

Od početka 1681. prikuplja se hrana vojsku, zob za konje i salitra za izradu barutne.



Hrvatski ban grof Adam Batthyany (Baćani),
kraj 17. stoljeća

Grof Batthyany pripadao je staroj ugarskoj plemićkoj obitelji koja se u 16. stoljeću nastanila u Hrvatskoj. Batthyany je zajedno s Nikolom Zrinskim sudjelovao u poznatoj paljevini osječkog mosta godine 1664., kao i u brojnim sukobima s Turcima. Nakon smrti hrvatskog bana Nikole Erdödyja 1693., Adam Batthyany obnašao je bansku čast punih deset godina. Početkom rata, zbog politički složene situacije u Gornjoj Ugarskoj, tamo je upućen Adam Batthyany, hrvatski zapovjednik mađarskog podrijetla, vjerovatno zbog lakše suradnje s lojalnim mađarskim carskim postrojbama i lokalnim pučanstvom. Rekonstrukcija Batthyanya izrađena je prema suvremenoj grafici (sljedeća stranica). Na sebi ima oklop kakav su uglavnom nosili viši zapovjednici zapadnih vojski. Lako su takvi oklopi izbačeni iz uporabe u konjaništvu, bili su dobodošla zaštita od slučajnih ili nemjernih puščanih kugli ispaljenih s veće udaljenosti. Također su takvi oklopi bili pomodni dio opreme koji su pokazivali visok društveni i vojni status vlasnika. Zato su također bili česti na suvremenim portretima, kao što je oprikljike i prikaz Adama Batthyanya.

Na istoj grafici vidljiv je posebno zanimljiv detalj. U pozadini je prikazana borba husara s turskim konjaništvom. Na povećanom detalju grafike vidi se da je riječ o oklopljenom husaru naoružanom dugim navalnim kopljem i ukrašenim leopardskim krznom. Tako opremljeni husari službovali su na hrvatskoj granici u carskim i carskim postrojbama.

lokalni turski zapovjednici kroz čje pokrajine prolazi strateški put; Istanbul-Edirne-Beograd-Osijek-Budim, gomilaju zalihe te popravljaju ceste i mostove. U Osijek, koji je velika logistička baza planiranog pohoda, brodovima se dopremaju teški topovi i streljivo.

Uzaludni su pokušaji cara da spasi mir šaljući Porti poslanstvo s grofom Albertom Caprarom. U Istanbulu je 2. siječnja 1683. izvješen tug (konjski rep na stijegu) okrenut prema zapadu - sultanov poziv za vojnu na Beč. Nekoliko mjeseci kasnije stiže sultani velikom vojskom u Beograd gdje uz veliku pompu imenuje velikog vezira Kara Mustafa-pašu vrhovnim zapovjednikom. Sad kad je rat postao izvjetan car je ostavio pomirbenu diplomaciju i okrenuo se pripremama okupljanja vojske i podizanju novih pukovnija.

Carska vojska

Potkraj 1681. jezgru carske vojske šaćinjavalo je 13 pješačkih i 14 konjaničkih redovitih (regularnih) pukovnija s ukupno 38.000 ljudi i to po 2000 ljudi u pješačkim i 1000 ljudi u konjaničkim pukovnjama. Početkom travnja 1683. carska vojska imala je ukupno 28.000 pješaka i 14.000 konjanika najvećim dijelom raspoređenih na teritoriju Ugarske. Između Drave i Mure nalazio se karlovački general Joseph Herberstein s 3600 pješaka i 1600 konjanika, a granicu od Drave do Jadrana štitilo je 6000 hrvatskih graničara. Uzimajući u obzir graničare, te carske postrojbe iz karlovačkog i varaždinskog generalata pod zapovjedništvom Josepha Herbersteina, u Hrvatskoj je pred rat bilo nešto više od 11.000 ljudi. Za ono vrijeme impozantna sila svakako zaslужna za odvraćanje većih turskih vojnih pohoda lokalnih bosanskih zapovjednika. Već ranije u pripremama za rat protiv Thökölya, Leopold je zapovijedio podizanje dvije hrvatske carske konjaničke pukovnije svake jačine od 1000 ljudi. Hrvatske pukovnije Kery (grof puk. Franjo Kery) i Ricciardi (grof puk. Petar Ricciardi od Like) ustrojene su već potkraj 1682. i odmah su upućene na službu u Gornju Ugarsku.

Carsko konjaništvo sastojalo se od teških kirasira i draguna. Međutim hrvatske pukovnije nisu nazvane ni dragunskim ni husarskim, kakve su prema svojim povijesnim uzorima

mogle biti, nego jednostavno "Hrvati na konju". Vjerljivo je riječ o tipu konjanika koji bi se mogao nazvati "lakim dragunima" - boljim i bržim konjanicima od redovitih carskih draguna, ali zato boljim pješacima nego što su mogli biti husari. Obje pukovnije postojale su do 1685. kad je njihovim jahačima popunjena hrvatska carska dragunska pukovnija Lodron (puk. Nikola Lodron).

Car Leopold I. održao je veliku vojnu smotru 6. svibnja 1683. kod Kittseea južno od Pressburga, na kojoj je obavio veliki pregled vojske koja je imala nešto više od 40.000 ljudi.

Car Lepold I. održao je veliku vojnu smotru 6. svibnja 1683. kod Kittseea južno od Pressburga, na kojoj je obavio veliki pregled vojske koja je imala nešto više od 40.000 ljudi. Raab kao značajnija utvrda, zasigurno je imao nešto brojniju posadu nego Komaron. Ipak nejasno je da li je riječ o stalnoj posadi utvrde Raab ili je dio hrvatskog kontingenta viđen na smotri tek trebao ući u Raab. S obzirom da se kasnije u operacijama oko Beča ne spominju hrvatske graničarske postrojbe (osim konjaničkih pukovnija Kery i Ricciardi), i da je car povukao postrojbe iz manje ugroženih dijelova carstva s kojima su popunjene posade utvrda kako bi što više redovite vojske oslobođio za druge ratne operacije, za vjerovatno je da su hrvatski graničari ušli u sastav "dunavske obrane" unutar pojasa utvrda; Leopolstadt, Neutra, Komorn i Raab.

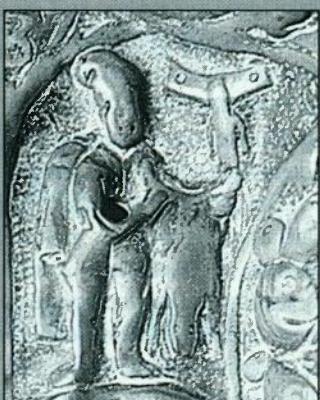
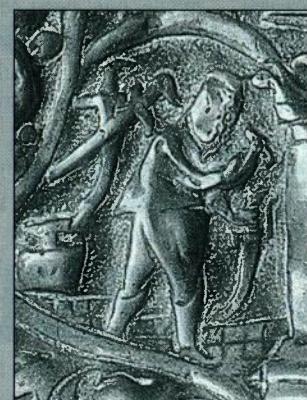
Iako nije postojao gotov plan obrane i djelovanja carske vojske, sudar s otomanskom vojskom očekivao se negdje u pojusu utvrda tako da je tom prostoru dano iznimno vojno značenje. Na drugoj strani, pozivanje hrvatskih postrojbi u borbu protiv čestih mađarskih pobuna postalo je povjesna konstanta koja će imati svoj kraj u pohodu bana Josipa Jelačića godine 1848. Jedini mogući odgovor na upade lakih mađarskih konjanika (husara) na teritorij koji su nadzirale carske postrojbe bili su jednakokrakliji hrvatski konjanici i graničari. Car nije previše vjerovao lojalnim Madarima i zato je pred ugarskom prijetnjom u utvrde Gornje Ugarske pozvao Hrvate. Zbog nove otomanske opasnosti car je pozvao još dodatnih 3000 graničara. Zato je gotovo sigurno da su dio posade utvrde Raab bili Hrvati.

Utvrdra Raab

Pred otomanskom prijetnjom pozvao je car trojicu znamenitih vojskovođa kojima je



Pedantni vojni administratori popisali su točno carskih 20.848 pješaka, 11.158 konjanika, 72 topa i 15 teških merzera. Suvremeni kroničari zapazili su da je pokraj postrojenih carskih vojnika bilo sedam do osam tisuća "pri-



U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu čuva se mjeđena tablica Kaptolskog velikog ceha iz godine 1665., veličine 16 x 12 cm, na kojoj je prikazano osam zagrebačkih zanata. Uz bravara, zlatara, kovača i remenara na tablici se nalaze zanimljivi likovi majstora kopljara, sedlara, mačara i krznara. Kraj lika kopljara (slika 1.) nalazi se s lijeve strane teško navalno

kopljje s kuglom za zaštitu ruke. Takvo kopljje imali su hrvatski husari, kao i mađarski husari koje spominju izvori na smotri kod Kitseea godine 1683. Kraj lika sedlara (slika 2.) u gornjem lijevom kutu vide se kuburunci, odnosno kožni ulošci za samokrese koji su se nalazili u sedlu ispred jahača. Na desnoj strani je tzv. lako mađarsko sedlo konstrukcije kakvu su sa

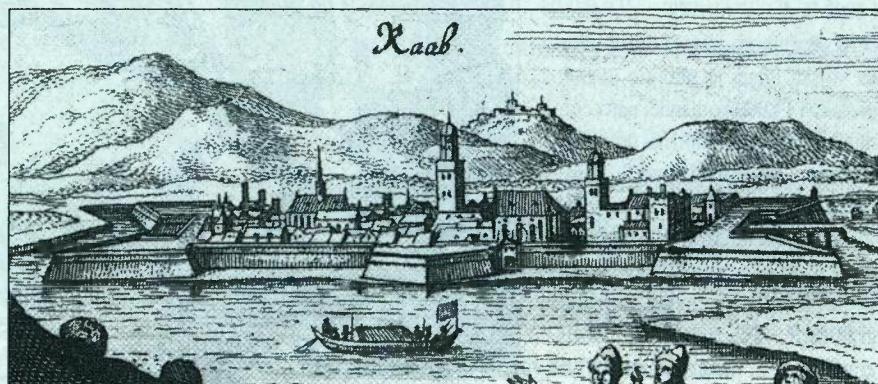
sobom u Europu donijeli Avari. Uz lik mačara (slika 3.) vide se sablje (dakle mogao bi se nazvati majstor-sabljar) sa svinutim gornjim dijelom rukohvata, a majstor u ruci drži sablju sa svinutom križnicom. Napokon, uz lik krznara (slika 4.) vidi se krvno kakvo su nosila gospoda ratnici.

namjeravao predati obranu "dunavskog pojasa"; vojvodu Karla Leopolda von Lothingena (Karla Lotarinškog), grofa Rüdigeru Strahemberga i markgrofa Ludwiga Wilhelma I. von Baden (Ludviga Badenskog) koji je od 1679. bio predsjednik Dvorskog ratnog vijeća (*Hofriegsrath*). Toj znamenitoj trojki pridružio se Georg Rimpler koji je postavljen za glavnog carskog inženjera uz tadašnju golemu godišnju plaću od 2000 zlatnih forinti. Ono što je činilo Rimplera tako vrijednim bilo je njegovo veliko iskustvo u opsadnim vojnama, jednako u obrambenom utvrđivanju kao i navalnom rušenju. Rimpler je bio u službi Beča, Venecije, Španjolske i Francuske skupljajući gotovo svo tadašnje znanje o tvrđavskoj vojsci. Nakon iskustva u obrani Kandije od turske opsade godine 1669., u kojoj je osobno sudjelovao, postavio je vojnu doktrinu obrane u ratu protiv Osmanlija koju je 1674. objavio u svojoj knjizi "*Befestige Festung*". Prema njemu osnova obrane je dobro izbalansiran odnos između utvrda i mobilnog elementa odnosno, vojske izvan utvrde. Statička obrana "... mora biti organizirana na takav način da koordinirano djeluje s ostalim snagama na kopnu i na vodi..." Otomanskoj brojčanoj nadmoći i agresivnom način ratovanja može se suprotstaviti tako da kršćanska vojska u početku stoji u defenzivi, i da zatim krene u protuofenzivu kad se napadačke snage istroše na obrani. Na tim osnovama bit će postavljena obrana u ratu protiv Osmanlija.

Na Dvorskom ratnom vijeću zaključeno je da će veliki vezir udariti na Raab zato što su mu močvarni teren, rijeke i pojasi utvrda s Wiener Neustadtom otežavali put preko alpskih prijelaza na jugu, odnosno jednako tako rijeke i utvrde na sjeveru. Na drugoj strani Beču je bilo poznato da su jezuitski svećenici uspjeli nabaviti planove tvrđave Raab koje su

dostavili francuskom kralju, koji je opet te planove 1677. poklonio sultanu. Zato je pojačanju obrambenih zidova utvrde Raab dano najveće moguće značenje. Rimpler je osobno planirao i vodio radove. U jeku najvećih radova na utvrdi Raab održana je vojna smotra kod Kitseea u kojoj je sudjelovala i hrvatska posada.

banskoj konjaničkoj postrojbi bili slično opremljeni husari. Konjanici hrvatskog biskupa i plemstva, kao i slobodni konjanici bez službe, bili su lakše opremljeni i naoružani. Te konjanike su u pojedinim službenim dokumentima (spiskovi posada, platne liste i sl.) nazivali hrvatskim konjanicima, husarima ili arkebuzirima. Tu se ne radi o različitim tipovi-



Vojска u Hrvatskoj

Od turskog rata 1663.-1664. u Hrvatskoj vojnoj obrani u organizacijskom smislu nije se mnogo promjenilo. I dalje su osnova obrane hrvatske snage pod zapovjedništvom bana, i carske postrojbe pod zapovjedništvom karlovačkog i varaždinskog generala te senjskog kapetana. Zbog posadne službe postrojbe su bile organizirane kao samostalne postrojbe veličine 50, 100, 150 ili 200 ljudi. Hrvatsku vojsku sačinjavali su konjanici husari i laki pješaci haramije. U hrvatsku službu uzimani su i strani plaćenici pješaci te kvalificirani majstori-topnici, opkopari i mineri. Za razliku od Mađara, kod kojih je gotovo svaki konjanik bio husar, u Hrvatskoj su ipak postojale neke razlike. U stalnoj službi u graničnim utvrdama, uz carske vojnike i na carskoj plaći bili su djelomice okloppljeni hrvatski husari naoružani dugim navalnim kopljem. Vjerojatno da su i u

ma konjanika nego jednostavno o različitim nazivima za jedan, moglo bi se reći, univerzalni tip lako konjanika. Naziv arkebuzir sve će se manje upotrebljavati kako će se 17. stoljeće približavati svojem kraju.

Osnovni je pješak haramija kojeg se ponajprije naziva jednostavno hrvatskim laki pješakom, hajdukom ili češće graničarom. I tu je riječ o jednom tipu paljbenog pješaka odjevenog u nacionalnu odoru i naoružanog s dugom puškom zapadnog ili turskog tipa. Ostalo naoružanje za blisku borbu bilo je prema osobnom ukusu ratnika.

Carska vojska, uz već spomenute husare sastojala se od musketira i kopljaniča u pješaštву, topnika i djelomice okloppljenih paljbenih konjanika odnosno kirasa kojih su zamjenili arkebuzire na konju. Za razliku od hrvatskih samostalnih postrojbi, osnova carske vojske u Hrvatskoj bile su jedna

Husar s
Kaptola,
kraj 17.
stoljeća



Od približno 1580. pa do kraja 17. stoljeća izgled i oprema hrvatskog banskog ili carskog husara nisu se mnogo promijenili. Stručnjaci za oružje primjetit će razlike u vremenu, tehnologiji i kakvoći izrade, međutim u borbenom smislu stvari su uglavnom ostale iste.

Tesko kopljje dužine 4-4,5 metra sa štitnikom za ruku osnovno je navalno oružje. Za blisku borbu u širokoj je uporabi sablja i dugački ravni mač za probijanje pancira, kao i dva samokresa koji su se nalazili u kuburlucima ispred sedla. Vrlo čest i popularan bio je i topuz ili mlat. Časnici i dočasnici, kao i hrvatski ban prikazani na suvremenoj grafici, bogato ukrašeni topuz nosili su kao oznaku statusa ili čina. Zaštitna oprema sastojala se od kacige šišak, prsnog i leđnog gipkog oklopa i pancirne košulje ili pancirnih rukava.

V. Vučetić

va kakve imo husar na ilustraciji. Obični i manje imućni husari nosili su vuče, risivo ili medvjede krzno, dok su oni imućniji kitili krznom leoparda ili tigra.

Husar na ilustraciji drži lako "mađarsko sedlo" s kuburlucima. Tačko sedlo ima svoje početke u vremenu davnih seoba naroda. Sličnim sedlom služili su se Huni i ostali nomadski narodi Azije, ali su ga u Evropi ostavili Avari i iza njih Mađari. Konstrukcija sedla je takva da jahač sjede desetak centimetara iznad konjinskih leđa što im ostavlja dosta prostora da se mogu okrenuti i ispoljivati strjelice iz kompozitnog luka u, na primjer, konjanike koji ih progone. Zbog toga su jahači u takvom sedlu sjedili svinutih nogu, kao današnji džokeji, kako bi se slobodnije mogli izdizati i okretni u svim smjerovima. Takva konstrukcija sedla omogućavala je jahaču veliku pokretljivost i mogućnost djelovanja u svim smjerovima (bacanje koplja, bacanje losa, gođanje iz luka, sjeć sabljom). Takvo sedlo zahtijevalo je veliku vještina jahača, ali je imalo i jedan znatan nedostatak. Jahača se moglo lako izbaciti iz sedla. Drugim riječima, konj pod takvim sedlom bio je platforma od koje se u borbi rabilo samo pokretljivost i brzinu.

Na zapadu je razvoj sedla krenuo u potpuno drukčijem smjeru. U sudaru oklopjenih i teških vitezova jahaču je prijetilo lako izljetanje sa sedla. Zato su izrađivana sedla čvrsto vezana za konja. U takvom sedlu jahači su sjedili duboko oslanjeni na leđni naslon i ispruženih nogu. Dio energije sudara (pogotko teškog koplja) prenosio se preko jahača na konja. Zato je bilo važno da jahač što sigurnije i u dublje sjedi u sedlu. Na zapadu su jahači rabili snagu i mosu konja preko čvrste veze između konja i jahača. Duboko sjedenje u sedlu smetalo je pokretljivosti jahača koji je za razliku od istočnog protivnika mogao braniti samo dio prostora oko sebe. Zato je u neredu bliske borbe jahač na lakom istočnom (mađarskom) sedlu bio u prednosti. Upravo je tu prijetilo najveća opasnost od turskih konjanika koji su sabljom oko sebe nadzirali širok prostor.

U pravilu, narodi koji su se borili sabljom imali su i lako sedla, odnosno njihova konjanička taktika nalikovala je onoj s istoka. Najznačajnija razlika na europskom ratništu između Osmanlija, Tatara i Kozaka s jedne strane, te Hrvata, Poljaka i Mađara s druge, je u tome što su jedino ovi drugi imali teška koplja. Uporaba teškog koplja zahtijevala je dugu i napornu vježbu te je među ostalim i to jedan od razloga zašto ga u prvoj polovici 17. stoljeća nestalo iz zapadnoeuropskih vojski. Poljaci su tim kopljima probijali uredno složene redove švedskog poljskog konjaništva kako bi u nastalom neredu bili u prednosti u borbi sabljom. Mađari su jednako tako napadali carske kirasire kao i spahiye, a Hrvati su ipak svoja kopja najviše upirali u turšku stranu, tražeći početnu prednost u silini prve navale.

pješačka i jedna konjanička puškovnija, topnici, te nekoliko samostalnih postrojbi husara i hrvatskih pješaka u carskoj službi. Sveukupno s raznim pomoćnim postrojbama oko 5000 ljudi.

Značajne promjene u vojnoj organizaciji i taktici koje su se dogadale na zapadu, jedva da su imale odjek u Hrvatskoj. Slično je stanje bilo u Poljskoj i Ugarskoj. Tradicionalnu organizaciju i taktiku nije bilo potrebno mijenjati i prilagodavati zapadnoj, zato što su glavni protivnici u drugoj polovici 17. stoljeća bili Turci Osmanlije, kod kojih nije bilo nikakvih promjena. Promjene se jedino mogu uočiti u kvalitetnijem oružju i raznoj vojnoj opremi. Zanimljivo je da i u kasnijim ratovima protiv Osmanlija taktika zapada morala jedan korak unazad prilagodavajući se turskim taktičkim osobitostima.

Otomanska vojska

Kao i u mnogim ranijim kampanjama, prema europskim mjerilima vojska Turaka-Osmanlija bila je golema, nekoliko puta veća nego što je mogao skupiti car. Jezgra vojske velikog vezira Kara Mustafa-paše bila je sultanova garda od 40.000 ljudi od kojih 20.000 boraca - Janjičara, Spahija i raznih tehničkih postrojbi. Provincijski sandžakbegovi i beglerbegovi doveli su oko 60.000 ljudi od kojih su također jedan znatan dio bili neborci odnosno sluge i razne pomoćne postrojbe. Iz Vlaške i Moldavije stiglo je oko 20.000 ljudi. Tatari su obećali 20.000 ljudi kao i Imre Thököly. Sveukupno oko 160.000 ljudi od kojih je 80-85.000 moglo biti boraca, i 300 manjih i većih topova.

Kara Mustafa-paša stigao je u Osijek 7. lipnja gdje je dao vojsci 12 dana za odmor i prikupljanje. Nakon toga vojska je prešla velik turski most kod Osijeka i krenula prema Mohaću. Na ratnom zasedanju Kara Mustafa-paša objavio je svojim zapovednicima da je cilj pohoda Beč, a ne neka od velikih i značajnih utvrda u dunavskom obrambenom pojusu kao što je do tada bio običaj u svim prethodnim ratovima protiv cara.

POHOD NA EGIPAT 1798.-1801.



Napoleon Buonaparte, iz vremena pohoda na Egipt. Gravura Elisabeth Herhan prema slici Jean-Urbaina Guerina.

Copyright musée de l'Armée, Paris

O d 29. svibnja do 18. listopada u Vojnom muzeju (Musée de l'Armée) u Parizu otvorena je izložba "Pohod na Egipt 1798.-1801.-Mitovi i stvarnost" (La campagne d'Egypte 1798-1801 Mythes et réalités) povodom dvjestotе godišnjice početka pohoda. Izložba slijedi kronološki tijek događaja i bavi se različitim temama, od onih s čisto vojnim aspektom (mornarica, opkoprstvo, ...) ili pak onih s ljudskom dimenzijom (zdravstvena služba, uloga žena, ...).

Izložena grada, oko 140 ikonografskih dokumenata i objekata: oružje, odore, oznake, zastave, potjeće iz zbirke Vojnog muzeja, dvorca l'Empri, nacionalnog muzeja u Versaillesu, kao i iz nekoliko privatnih zbirki. Posebice je značajna kompletanа zbirka oružja mameluka carske garde, te tri potpuna primjerka konjske opreme mameluka zadobivenih u bici kod piramide, poklonjenih Napoleonu od časnika njegova stožera.

Pohod na Egipt

Godine 1798. mlađa Francuska Republika izšla je iz dugogodišnjih revolucionarnih ratova protiv koalicije europskih reakcionarnih monarhija kao pobednica. Više nije preostao ni jedan njezin neprijatelj na kontinentu. Posljednji neprijatelj, Habsburška monarhija poražena je u

Mitovi i stvarnost

Francuski pohod, započet u svibnju 1798., protiv Velike Britanije na Sredozemlju i protiv njezinih komunikacija s Indijom jedna je neobična avantura. Zapovjednik ekspedicije bio je mladi i ambiciozni general Buonaparte. Kad se vojska ukrcavala na brodove u Tulonu samo je mali broj ljudi znao cilj kampanje. Nakon osvajanja Malte, Napoelon je krenuo u izvršenje svoje misije: oslobođanje Egipta od "tiranije" Mameluka...

Vladimir BRNARDIĆ

General Kléber, zapovjednik vojske u Egiptu nakon Napoleonova odlaska, od kolovoza 1799. do smrti u atentatu u lipnju 1800.

Slika J.U. Guerina.

Copyright musée de l'Armée, Paris

Italiji od strane mladoga generala Napoleona Buonaparte koji je tada imao 29 godina.

Preostala je još samo Velika Britanija, ali ona nije bila lako dostupna. Direktorij, vlasta Francuske Republike, razmatrao je plan o iskrcavanju u Irskoj ili Velikoj Britaniji. Ali zbog premoći britanske mornarice na moru iskrcavanje je bilo previše riskantno. Posredna strategija činila se mnogo povoljnijom, a njome je trebalo oslabiti Veliku Britaniju zauzimanjem i presecanjem glasovitog puta za Indiju, strateški



Plan luke Saint-Jean-d'Acre i okolice s prikazom položaja francuske vojske za vrijeme opsade.

Tinta i akvarel na papiru. S.H.A.T. Vincennes

važne i vitalne komunikacije za njezinu trgovinu. Odlučeno je da se poduzme pohod na Egipt. Egipt je već od ranije smatran ciljem francuskog kolonijalnog širenja. Ipak motivi za ovakav pothvat nisu bili samo strateški, već i unutrašnjopolitički. Direktorij, odnosno njegovi članovi, uplašili su se Napoleonove prevelike popularnosti i ambicioznosti i željeli su ga što više udaljiti. Ujedno su ga htjeli na neki način i kompromitirati jer su izgledi za uspjeh ovog pohoda bili jednako neizvjesni. No i sam se Napoleon zalagao i predlagao ovaj pothvat i dobrovoljno se javio da u njemu sudjeluje, ali on je imao drukčije razloge. Politička situacija još nije bila zrela i povoljna za pokušaj osvajanja vlasti. S druge strane strahovao je da bi slava što ju je stekao u ratu u Italiji mogla izbljediti ako bi dugo vremena bio bez novih bitaka. Sam pohod na Egipt zamišljao je kao veliku operaciju kojom bi trebalo posredno preko Indije, njezinog najvrjednijeg kolonijalnog posjeda, pogoditi Veliku Britaniju. Ujedno je i planirao goleme rade, probijanje Sueskog kanala, regulaciju Nila, arheološka iskopavanja i istraživanja.

Napoleon je pripremao pohod na Egipt sam i u tajnosti. Vojska je brojila oko 38.000 ljudi. Među njima bilo je i 100 "učenjaka"- istraživača, znanstvenika i umjetnika od kojih su većina bili članovi Francuskog instituta (l'Institut de France). To je bilo drugi put u povijesti, nakon drevnih pohoda

va prevozilo je francuske snage uz relativno slabu pratinju ratnih brodova. Uspješno izbjegnuvši britansku eskadru kontraadmirala Nelsona došla je 11. lipnja do Malte i zauzela je. Flota je produžila prema Aleksandriji gdje je stigla 1. srpnja. Nakon iskrcavanja i zauzeća Aleksandrije Napoleon je sa svojom vojskom krenuo prema Kairu. Putem je potukao dio mameLUČKE vojske koja mu se suprotstavila kod

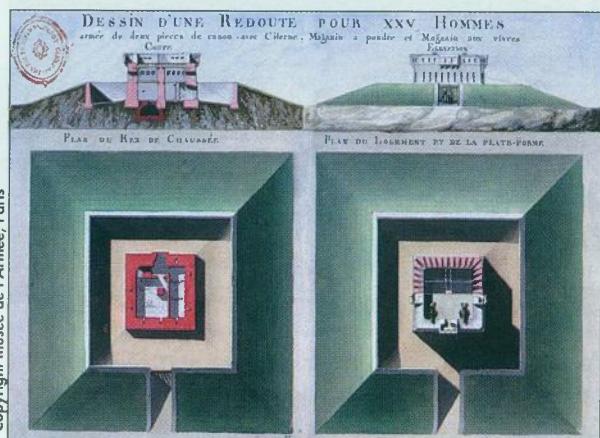


Bitka kod Mont Thabora 16. travnja 1799. Slika Léona Cognieta i Félix Philippoteaux. Musée des Beaux-Arts d'Orléans.



Borba husara 7. pukovnije i mameLUČKE vojske.
Slika Jacquesa-François-Josepha Swebach-Desfontainesa

Copyright musée de l'Armée, Paris



Projekt redute za prihvatanje 25 vojnika. Tinta i akvarel na papiru.
S:H.A.T. Vincennes.

Copyright musée de l'Armée, Paris

Aleksandra Makedonskog, da je neka vojska sa sobom povela i toliko znanstvenika, koji nisu bili usko vezani uz njezine potrebe. Ipak prvenstvena zadaća ovih ljudi bila je da pomognu vojsci da se prilagodi nepoznatom terenu. Napoleon je već od ranije, još u Italiji pokazivao interes za umjetnost i postao njezinim pokroviteljem.

Vojska se u Toulonu ukrcala na brodove i 19. svibnja isplovila, ali je samo mali broj ljudi znao njezin cilj. Flota od oko 350 do 400 brodo-

Kafr al-Zaiyāta. U zoru 23. srpnja francuske ekspedicione snage podijeljene u pet divizija stigle su nadomak piramide.

Bitka kod piramide

Bitka kod piramide jedna je od najsajnijih i najznačajnijih Napoleonovih pobjeda. Njezino ime upisano je među imena najvažnijih Napoleonovih pobjeda kojima je okružen njen grob.

Na obali Nila nasuprot Kaira u blizini piramida egipatski je Murad-beg prikupio oko 6000 mameLUČKA između sela Imbāba i al-Džize. U selu Imbāba mameLUČIĆI su se utvrdili. Napoleon je formirao borbeni poredak u obliku šupljih kara s nešto širom paljbenom linijom. To je bio najdjelotvorniji oblik borbe tadašnjeg pješaštva protiv konjice od koje je bila pretežito sastavljena mameLUČKA vojska. Sličan borbeni poredak uspješno je korišten već i ranije u bici kod Kafr

al-Zaiyāta. Prvi potez povukao je Murad-beg napavši Francuze. MameLUČIĆI su uspjeli prodrijeti između dvije francuske divizije i opkoliti ih. Ipak u šestoj borbi i ponajprije zahvaljujući čvrstini formiranih kara mameLUČKI konjanici su odbijeni. Tada je Napoelon naredio da se formiraju tri udarne kolone i s njima izvrši napad na selo Imbābu, a da ostali dio vojske i dalje ostane na mjestu u formaciji kara. Imbābu je branilo oko 4000 pješaka i konjanika, te 40 topova. Osim toga dio francuskih kolona bio je izložen i bočnoj paljbi topova s dviju jedrenjaka usidrenih na Nilu. Usprkos jakoj obrani napad se uspješno razvijao: Pokušaj konjaničkog ispada mameLUČKA suzbijen je i francuske postrojbe su uskoro ušle u Imbābu. Dok je dio francuskih snaga napadao selo s lijeve strane drugi dio pod zapovjedništvom generala Marmonta napao je desno krilo i mameLUČIMA zatvorio odstupnicu. Gubici mameLUČKA iznosili su oko 3000 mrtvih, a Francuzi su im uz nezнатне svoje gubitke zarobili 40 topova, 400 deva i mnogo drugih stvari.

Dan nakon bitke Francuzi ulaze u Kairo, gdje Napoelon od pripadnika lokalne elite, političara i vjerskih voda formira upravno i administrativno tijelo-divan koji se sastojao od devet članova. Ono je bilo pod francuskim protektoratom. Ukrzo nakon ovih uspjeha došla je vijest o porazu francuske flote koju je kod zaljeva Aboukir 1. kolovoza uništila, nakon dugotrajne potrage, britanska eskadra. Francuzi su se našli u vrlo nezavidnom položaju jer su bili odsječeni od svojih baza. K tome je još 21. listopada u Kairu izbila pobuna koja je ugušena tek nakon tri dana.

Od poraza mameLUČKA najviše su profitirali otomanski Turci, koji su željeli vratiti izgubljenu kontrolu nad Egiptom. Oni nisu priznavali francuski protektorat i pridružili su se Drugoj koaliciji koja se stvarala protiv Francuske prvenstveno



Bitka kod Heliopolsa 20. ožujka 1800. Slika L. Cognieta i Karla Girardeta.
Musée national du château de Versailles.

se povezavši s Velikom Britanijom. Strahujući od intervencije Ibrahim-bega i Ahmed Jazza paše što ga je poslala Porta i da bi sprječio tursko-britansku ofenzivu Napoleon početkom 1799. kreće s vojskom od 15.000 ljudi u pohod na Siriju. Cilj je bila prva trgovачka luka na istočnom Sredozemlju - Akra (Saint Jean-d'Acra). Akru su branili Turci pod zapovjedništvom Ahmed Jazza uz pomoć Britanaca. Francuska opsada je trajala 72 dana, a u međuvremenu je došlo do protufrancuskog ustanka u Siriji. Napoleon je porazio sirijsku vojsku kod Mont-Thabora 16. travnja, ali je morao prekinuti opsadu između ostalog i zbog kuge koja je harala francuskim logorom. Pokušaj Turaka pod Mustafa-pašom da se iskrcaju u Egipat sprječio je Napoleon porazivši ih kod utvrde Aboukir 15. srpnja.

Zbog loše vanjske politike Direktorija Francuskoj je zaprijetila novostvorena Druga koalicija. Egipatski pohod sad je pao u drugi plan. Direktorij je pozvao natrag "spasitelja", a Napoleon je odlučio da sam pokuša preuzeti vlast. U tajnosti 22. na 23. kolovoza Napoleon je s malom pratinjom na dvjema fregatama napustio Egipat prepustivši zapovjedništvo generalu Kléberu.

Kléber je shvatio da je povlačenje iz Egipta neminovno, ali je želio silom osigurati što bolji položaj za pregovaranje. Kako su Britanci odbijali sve uvjete, Francuzi su se nastavili opirati sljedeće dvije godine. Trijumfiali su nad turškom vojskom velikog vezira u bici kod Heliopolsa 20. ožujka 1800., a ugušili su i drugu pobunu u Kairu. U međuvremenu je u atentatu ubijen i general Kléber, a naslijedio ga je general Menou. On je nastavio otpor iako su Britanci početkom 1801. zauzeli Maltu i u veljači se približili Aboukiru. Nakon pada Aboukira Menou je 21. ožujka prihvatio bitku kod Canope, ali je bio poražen. Ipak tek je 2. rujna potpisao kapitu-



Konjanička oprema mamelukske zarobljene u bici kod piramide 21. srpnja 1798. Musée du Louvre.

laciju. Zahvaljujući ovakvom otporu uvjeti predaje nisu bili nečasni. Iako su kapitulirale, ekspedicione snage nisu zarobljene već su se tijekom rujna vratile u Francusku. Gubici su bili veliki, 13.000 ljudi nije se nikada vratilo u Francusku. Od tog broja manji dio se odnosi na gubitke s bojnog polja. Kao uzrok smrtnosti mnogo su bili češće bolesti poput malarije, a posebice kuge.

Prilagodba francuskih ekspedicione snaga za ratovanje na "egzotičnom" terenu nije bila nimalo jednostavna. Garnizoni su se morali oslanjati na lokalne izvore opskrbljivanja, a posebice je vojska na pohodima kroz pustinju trpila velike oskudice. Bilo je očito da se oskudjevalo već u samim pripremama pohoda. Vojska se iskrcavala bez dovoljnih zaliha vode i odora od tka-

nine. Odore su nadoknađivane izradom novih na licu mjesta od pamuka, koji je bio lakši i adekvatniji pustinjskoj klimi. Osim ovakvih improvizacija prilagodbi vojske mnogo su pridonijeli učenjaci, a posebice liječnik Desgenettes i kirurg Larrey.

Egipatski pohod definitivno je završen potpisivanjem mira s Britanijom u Londonu 1. listopada 1801. i s Turskom 25. lipnja 1802.

Znanstvena i kulturna djelatnost

Osim vojnog i strateškog značenja pohod na Egipat imao je veliko znanstveno i kulturno značenje. Bio je to ujedno i učenjački pohod. Putovanje učenjaka ponovno je otkrilo faraonsku civilizaciju drevnog Egipta koja je dotad bila zanemarena i ignorirana. Izrađeni su mnogobrojni crteži, izvršena arheološka istraživanja, prikupljeno je mnogo materijala, a uskoro

nakon iskrcavanja 20. kolovoza 1798. osnovan je i Egipatski institut (*l'Institut de l'Egypte*). Otkriće kamena iz Rosette, enciklopedijske studije, objavljujuće knjige poput "Opisa Egipta" (*Description de l' Egypte*) izdanih nakon povratka ekspedicije, kao i već ranije navedene činjenice postale su temelj moderne egiptologije.

Ipak jedan od najznačajnijih dogadaja čitave ekspedicije bilo je otkriće kamena iz Rosette.

Kamen je dobio ime prema mjestu nalaza u zapadnom dijelu delte Nila. Nađen je u malom selu imenom Rashid, koje je Europskim mnogo poznatije pod imenom Rosetta, a leži nekoliko kilometara daleko od mora uz jedan od mnogobrojnih rukavaca Nila. Kamen je otkriven

sredinom srpnja 1798., ali okolnosti u kojima je nađen nisu u potpunosti jasne. Prema jednoj verziji kamen je ležao na zemlji, ali je izgleda mnogo vjerojatnije da je bio, kako neki drugi izvori tvrde, uzidan u jedan stari zid. Prema naredjenju taj je zid trebala srušiti satnja francuskih vojnika da bi se proširila utvrda kasnije poznata pod imenom fort Julien. Opkoperski poručnik Pierre François Xavier Bouchard, zapovjednik postrojbe što je rušila zid, zajedno s nekim drugim časnicima navodno je odmah shvatio važnost tri različita ispisa teksta na pronađenom kamenu, odnosno ispisana na tri različita pisma. S obzirom da je posljednji ispis pisan grčkim moglo ga se pročitati, te je bilo jasno da bi se uz pomoć njegova prijevoda mogao pronaći ključ za odgonetavanje značenja hijeroglifa ispisanih u prvoj sekciji. U rujnu je objavljena vijest o pronalasku kamena, a on je prenesen u Kairo i izložen u Egipatskom institutu. Nakon kapitulacije i odlaska Francuza iz Egipta kamen je morao biti predan Britancima. Ipak već ranije napravljeno je nekoliko kopija teksta i one su razaslane poznatim učenjacima u Europi.

Mnogi su pokušavali riješiti zagonetku hijeroglifa. Samo je Britanac Thomas Young uspio doći do nekih rješenja. Ali, tek je francuski učenjak Jean François Champollion 1822. uspio riješiti zagonetku hijeroglifa i otkriti ključ za njihovo čitanje. Uspio je to uz pomoć znanja koptskog jezika koji je bio sličan staroegipatskom, a prve riječi što ih je uspio pročitati bila su imena Kleopatre i Ptolomeja. Od tada pa sve do svoje rane smrti 1832. izradio je klasifikacijsku listu hijeroglifa, identificirao imena mnogih egipatskih kraljeva i formulirao sustav gramatike. Time je postavio temelje današnjeg znanja i spoznaje o jeziku drevnih Egipćana. Danas je kamen iz Rosette izložen u Britanskom muzeju.

U dalnjim godinama nakon egipatskog pohoda veze Egipta i Francuske sve više su jačale. Interes u Francuskoj za Egipt porastao je nakon objavljanja izravnih svjedočanstava s ekspedicije poput knjige "Putovanje" (*le Voyage*) Vivanta Denona, direktora muzeja u Lou-

vre. U Egiptu je pak oko 1810. vicekralj Mehmet-Ali uz pomoć francuskog konzulata modernizirao zemlju. Usljedila je dugotrajna era francusko-egipatske suradnje, koja je ponekad imala zadviljujuće rezultate poput izgradnje i otvaranja Sueskog kanala 1869.

Izložba

Izložba "Pohod na Egiptu 1798.-1801., mitovi i stvarnost" smještena je u dvije dvorane namijenjene ovakvim privremenim i prigodnim izložbama, na prvom katu lijevog krila Vojnog muzeja.

Odmah na ulazu predstavljeni su inicijator i zapovjednik čitavog pothvata general Napoleon Buonaparte, te njegova vojska. U vitrini je izložen Napoleonov portret iz onog vremena, kao i neke njegove osobne stvari s pohoda putem durbina, para rukavica, kao i sablje koju je nosio u bici kod piramide. Francuska vojska predstavljena je lutkama u prirodnoj veličini, oružanim oružjem i obućenim u odore vojnika i časnika iz vremena revolucije i egipatskog pohoda. Predstavljeni su pješak linijske pukovnije, časnik 18. pukovnije draguna i satnik opkoparstva.

Francuska mornarica predstavljena je odmah u idućoj staklenoj izložbenoj vitrini. Ondje je izloženo pretežito oružje kojim je tada bila opremljena mornarica: mornarička sablja M 1782 modificirana 1790., puška M 1777 Charleville, jurišna sjekira iz 1784. i samokresi M 1779 i M 1763-1766. Francuska flota prevozila je ekspedičijsku vojsku na putu za Egipt. Usput je osvojen otok Malta o čemu svjedoči onovremeni zemljovid otoka s prikazom zauzeća. Ubrzo nakon iskrcavanja vojske u Egipt flota je uništena. U zaljevu Aboukir, na ušću rijeke Nil u Sredozemno more, porazila ju je 1. kolovoza britanska eskadra pod zapovjedništvom kontraadmirala Nelsona.

Ovaj pomorski poraz ovjekovječen je na slikama i na izloženom planu bitke, a bio je tragična suprotnost nedugo ranije ostvarenoj sjajnoj pobedi Napoleona nad mameleucima u bici kod piramide 21. srpnja 1798. Glavni akteri,

važna mesta i ključne činjenice pohoda na Donji Egipt iznesene su i izložene oko slikovnog prikaza bitke kod piramide. Veliko ulje na platnu slikara Françoisa Vincenta posuđeno je za ovu prigodu iz dvorca de Grosbois. Na slici su prikazane postrojbe mameleučkih konjanika kako se jušajući razbijaju o neprobojne zidove francuskog pješaštva postrojenog u kare. Osim ove izložene je još jedna poznata slika bitke kod piramide slikara Swebach-Desfontainesa koja prikazuje borbu 7. pukovnije husara s mameleucima.

Slijede mnogobrojne slike, litografije i crteži što se odnose i prikazuju mnogobrojne veće i manje vojne sukobe što su uslijedili tijekom krvavog pohoda na Gornji Egipt.

Mameleuci su gotovo potpuno samostalno, neovisno od turskog sultana kojega su nominalno priznavali, vladali Egiptom već nekoliko stoljeća. Oni su bili vojna kasta, a u vojnom smislu predstavljali su lako konjaništvo, stoga se i njihova vojska sastojala pretežito, a ponekad gotovo u potpunosti od ovog roda vojske. O njihovoj moći i bogatstvu svjedoče tri potpuno sačuvana bogato ukrašena primjerka konjske opreme, što predstavljaju glavne izloške u drugoj dvorani. Sva tri primjerka zarobljena su u bici kod piramide i poklonjena Napoleonu od časnika njegova glavnog stožera.

Zajedno s konjskom opremom izložena su i tri tuga. Tug je bio znak zapovjednika u turskoj vojsci, a sastojao se od bogato ukrašenog drvenog štapa na koji su bili obješeni konjski repovi. Broj repova obješenih na tug označavao je rang zapovjednika. Sandžakbeg, upravitelj i zapovjednik postrojbi sandžaka, nosio je tug s jednim obješenim repom. Beglerbegu je pripadao tug s dva, velikom veziru s tri, a sultanu, glavnom zapovjedniku vojske, tug s četiri konjska repa. Tugovi izloženi uz mameleučku konjsku opremu sugeriraju posjetiteljima da su nakon 1799. i poraza mameleuka, otomanski Turci, a ne više mameleuci, predstavljali glavnu opasnost i glavnog protivnika francuskim ekspedičijskim snagama.

Nadalje slijede slike s mnogobrojnih bojnih polja i legendarnih bitaka poput bitaka kod Nazareta ili Mount-Thabora. Zajedno s njima izložen je i zemljovid s prikazom opsadnih rada na grada Akre. Ova skupina izložaka zajedno s još nekoliko crteža svjedoči o borbi Francuza s Turcima tijekom pohoda na Siriju 1799. Iako su se Francuzi hrabro borili ipak im nije uspjelo doprijeti do predviđenih ciljeva. Tijekom ovog pohoda osobito značajnu i važnu ulogu odigrala je zdravstvena služba. U posebnoj vitrini izložene su slike vodećih liječnika, kirurga Larreya i liječnika Desgenetta iz zdravstvene službe, kirurški i drugi medicinski pribor i oprema toga vremena. Otpusna pisma svjedoče nam o mnogobrojnim i raznovrsnim bolestima s kojima se tada morala suočiti i baviti zdravstvena služba. To je ujedno i jedini aspekt



Sablja zapovjednika brigade pukovnika Françoisa Detrésa. Dodijeljena mu je kao nagrada za istaknutu službu 11. kolovoza 1798.

svakodnevnog života vojnika tijekom pohoda na Egipt o kojem se može pronaći nekakva dokumentacija i pisani izvori, osim onih što se odnose na vojne planove i opis operacija. Vezano još uz svakodnevni život jedna je slika, ulje na platnu Nicolasa Desmaresta, nazvana Madame Verdier skribi za grenadira u pustinji (*Madame Verdier secourant un grenadier dans le desert*). Za potrebe izložbe posuđena je iz Muzeja husara (Musée de Hussards) u Tarbesu, a predstavlja jedan od rijetkih izložaka vezanih uz sudjelovanje žena i njihovu ulogu u francuskom vojnom pohodu na Egipt. U sklopu francuskih ekspedicijskih snaga, što su brojile 38.000 ljudi nalazilo se i oko 200 žena. One su služile kao kantinjerke, pralje ili medicinske sestre.

Na dnu prostorije, između dvije figure u prirodnjoj veličini, što predstavljaju francuskog pješačkog grenadira i egipatskog mameleuka, izložene su zastave i amblemi pojedinih francuskih postrojbi, kao i eskadrona mameleuka. Već u Egiptu Napoleon i general Kléber ustrojili su postrojbe mameleuka. Ali, tek nakon završetka vojnog pohoda u Egiptu general Rapp, Napoleonov pobočnik ustrojio je 1804. eskadron mameleuka i uvrstio ga u redove carske garde. U ovom eskadronu osim malobrojnih mameleuka dio su sačinjavali i rođeni Francuzi. Uz zastave i ambleme izloženi su i portreti značajnih egipatskih političara i vjerskih vođa što su bili članovi profrancuskog divana, vrhovnog administrativnog i upravnog tijela Egipta ustrojenog od strane Napoleona. U ovom se dijelu izložbenog prostora prikazuje i kratki šestominutni video-prilog, kratki sažetak svih važnijih i značajnijih događaja tijekom sve tri godine egipatskog pohoda.

Sljedeća cijelina odnosi se na događaje što su uslijedili nakon povratka Napoleona u Francusku u kolovozu 1799. i nakon što je ondje izvršio državni udar i preuzeo vlast 18. brumaire godine VIII (9. studenog 1799.), a dočarava nam godine 1799., 1800. i 1801. Izlošci su postavljeni oko portreta generala Klébera i generala Menoua, glavnih zapovjednika ekspedicijskih snaga, koji su na toj dužnosti naslijedili Napoleona, a prikazuju posljednje francuske pobjede, ali i poraze što su za krajnji ishod imali povlačenje francuskih ekspedicijskih snaga iz Egipta. Tu se nalazi i slika bitke kod Heliopolisa 1800. što ju je za Versailles od slikara L. Cogineta 1837. naručio kralj Luj-Filip.

Vitrina, što se nalazi odmah u produžetku posvećena je francuskim protivnicima, turskoj i britanskoj vojsci. Istoču se sablja Murad-bega i jatagan iz 1797. U njoj su izloženi pretežito njihovo naoružanje i vojna oprema. Iduća cijelina posvećena je u potpunosti rodu opkoparstva francuskih ekspedicijskih snaga. Od svih ovdje izloženih stvari najznačajniji su zemljopisni

zemljovid Egipta, što su ih nacrtali pripadnici opkoparskih postrojbi. Gledajući ove zemljovide moguće je razumjeti sav trud uložen u ono vrijeme za bolju prilagodbu i lakše kretanje na do tada nepoznatom terenu, kao i nastojanja za unaprijeđenje same zemlje.

Regularno osobno naoružanje francuske vojske korišteno tijekom pohoda na Egipt izloženo je u sljedećoj vitrini. Uglavnom potječe iz druge polovine ili s kraja XVIII. stoljeća. Osim oružja običnih vojnika tu je izloženo i oružje pojedinih generala poput sablje i samokresa generala Klébera ili sablji generala Lannesa i Rappa. Ljudska figura u prirodnjoj veličini, što se nalazi u susjednoj vitrini, odjevena je u živopisnu odoru trubača, pripadnika Dromedarske pukovnije sa svom njegovom opremom. Ova pukovnija osnovana je na inicijativu Napoleona od domaćega egipatskog stanovništva, ali samo kršćana, odnosno Kopta. Zadaća pripadnika ove, pomalo neobične, pukovnije bila je ophodnja širokim pojasom pustinje u smislu čuvanja i

Montabert. Ovi izlošci također evociraju uspomenu na mameleuke, isprva Konzularne, a zatim i Carske garde. Iako je osnovana u vrijeme, odnosno kratko nakon egipatskog pohoda mameleučka garda održala se još dugo poslije, sve do pada Napoleona s vlasti. Osim mameleučke garde još jedna stvar nam potvrđuje činjenicu da je unatoč relativno kratkom trajanju egipatski pohod imao dugotrajne posljedice. To su egipatske, odnosno orientalne sablje što su ih francuski vojnici i časnici zarobili i koristili kao vlastito naoružanje. Nakon povlačenja iz Egipta nošenje orientalnih sablji proširilo se kao moda među francuskim vojskom, a s njezinim pohodima i gotovo čitavom Europom. Uskoro je i u samoj Europi počela proizvodnja sablji u orientalnom stilu. U posljednjoj izložbenoj vitrini izložene su neke od orientalnih sablji koje su pripadale pojedinim poznatim francuskim generalima. Uz njih su izloženi i portreti generala koji su služili u Egiptu, a izradio ih je slikar Dutertre. Neki od njih poput Murata, Lannesa i



Francuski vojnici u vrijeme pohoda na Egipt.

Slijeva nadesno: linijski pješak, časnik 18. pukovnije draguna i opkoparski satnik

provedbe francuskih interesa. Prije spomenuta neobičnost, a u slučaju Egipta normalna i uobičajena stvar bila je u tome što su pripadnici ove pukovnije svoje zadaće obavljali jašući na devama. Za jahanje na devama rabila su se posebna sedla od kojih je jedan primjerak ovdje i izložen.

U jednoj zasebnoj vitrini skupljeno je osobno naoružanje koje je pripadalo pojedinim generalima i zapovjednicima ili je bilo dodijeljeno vojnicima koji su se posebice istaknuli na bojnom polju, poput sablje koju je kao nadoknadu dobio zapovjednik brigade pukovnik F. Detrés.

Orijentalno oružje i kostim koji je nosio Raza Roustan, Napoleonov osobni pratitelj i čuvan, izloženi su radi lakše usporedbe zajedno s njegovim portretom, što ga je naslikao

Berthiera odigrali su kasnije značajne uloge tijekom Napoleonove vladavine.

Uz izložbu pripremljen je i popratni kviz igra za djecu "Traži i nađi". Na izlazu nalaze se formulari u kojima treba dopuniti pojedine rečenice i opisati slike i događaje vezane uz izložbu i osnovne činjenice o egipatskom pohodu. Osim toga neke osnovne informacije o izložbi i samom Vojnom muzeju moguće je saznati na Internetu na adresi <http://www.invalides.org>.

Iako prostorno izložba nije velika prikazuje gotovo sve aspekte francuskog pohoda na Egipt. Osim toga prikazani su i njegovi kasniji utjecaji, koji su u nekim prigodama trajali još dugo poslije.

Zahvaljujemo na susretljivosti Amelie Hardivillier i Nicolasu Botta-Kouznetzoff iz Musée de l' Armée, Paris

Naručujem godišnju pretplatu za:
 - službeno glasilo MORH-a, tjednik "Velebit"
 - stručni časopis, mjesecnik "Hrvatski vojnik"
 - zajedničku pretplatu

ZEMLJA		"Hrvatski vojnik"	"Velebit"	zajednička
Hrvatska	KN	210	295	495
Njemačka	DEM	95	150	240
Austrija	ATS	600	1.050	1.620
Slovenija	SIT	6.800	12.375	18.875
Švicarska	CHF	70	123	190
Francuska	FRF	300	525	810
Nizozemska	NLG	95	168	258
Švedska	SEK	430	750	1.160
Belgija	BEF	1.800	3.150	4.850
Italija	ITL	99.000	180.000	274.000
Norveška	NOK	380	675	1.035
Danska	DKK	320	600	905
V. Britanija	GBP	38 (zrak 62)	68 (zrak 113)	104 (zrak 174)
SAD	USD	69 (zrak 118)	108 (zrak 205)	174 (zrak 323)
Kanada	CAD	95 (zrak 160)	150 (zrak 285)	240 (zrak 445)
Australija	AUD	95 (zrak 190)	150 (zrak 330)	240 (zrak 520)

Za zemlje gdje je navedena mogućnost zrakoplovom; zrakoplovom običnim putem

PRETPLATNIČKI KUPON

Ako plaćate kreditnom karticom pošaljite dopisnicu sa ispunjenim podatcima.

DinersClub Amer.Exp. Eurocard M. Card VISA

Broj kartice:

Vrijedi do: _____

Potpis: _____

Ime i prezime:

Naslov:

Adresa:

Brzoglas:

Možete izvršiti pretplatu i čekovima građana, korisnik: "Tisak", Slavonska av. 4, 10000 Zagreb

Uplata pretplate: - za Hrvatsku: u korist poduzeća "Tisak", Slavonska av. 4 (za HVG), ūro račun br: 301-01-601-24095; poziv na broj 05 JMBG

- za inozemstvo: na devizni račun poduzeća "Tisak" (za HVG) u Zag. banci br: 30101-620-16-2500-3281060

Molimo cijenjene čitatelje da nakon izvršenja pretplate pošalju kopiju uplatnice ili ispunjeni ček na adresu:

"HVG", Zvonimirova 12, 10000 Zagreb ili na dalekomnoživač (fax) 01/4551-852

Preplatom lakše do Hrvatskog vojnika i Velebita

Hrvatski vojnik 210,00 kn • Velebit 295,00 kn • Zajednička pretplata 495,00 kn



SELF-PROPELLED ROCKET LAUNCHER

LOV RAK 24/128 mm, 4x4



Specifications

- caliber: 128 mm
- number of barrels: 24
- barrel length: 1300 mm
- panoramic telescope: PC-1
- handheld computer
- traverse: 0°-360°
- elevation/depression: -5°/45°
- fire: single and rapid fire
 - classical rocket 8550 m
 - rocket with increased range 13,500 m
- combat movement:
 - automatic levelling of launcher on vehicle,
 - automatic assumption of the position towards the elements of the target, corrective elements and control of fire with a handheld computer, from the vehicle or at a distance.

- combat set: 24 + 24 rockets
 - operating temperature: -30°C to 50°C
 - Light Armored Vehicle 4x4
 - max. speed: 100 km/h
 - combat weight: 8500 kg
 - power-to-weight ratio: 15 to 20 hp/t
 - diesel engine developing 130 hp/2650 rpm
 - cross-country ability-pressure: 0.7-4.5 bars
 - "run flat" - driving ability: 50 km
 - max. road range: 500 to 700 km
 - electrical system: 24 V/12 V
 - armored protection:
 - from 7.62 x 51 API caliber
 - HE shell fragments
- Crew: 3-4, swift entry and exit, 3 doors
Logistics: high reliability, ease of maintenance, durability

RH-ALAN d.o.o.

Stančićeva 4, 10000 Zagreb
tel. 385 1 455 40 22, 456 86 67,
fax. 385 1 455 40 24

REPUBLIKA HRVATSKA

